

INSTYTUT SŁAWISTYKI
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

słownik prasłowiański

T. XI

Kq–Ky

Warszawa 2023

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

INSTYTUT SŁAWISTYKI
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

REDAKTOR TOMU:

Mariola Jakubowicz

CZŁONKOWIE ZESPOŁU:

Mariola Jakubowicz (M.J.)

Tomasz Kwoka (T.K.)

Szymon Pogwizd (Sz.P.)

Beata Raszevska-Żurek (B.R.-Ż.)

Paweł Swoboda (P.S.)

INSTYTUT SŁAWISTYKI
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

SŁOWNIK PRASŁOWIAŃSKI

T. XI

Kq–Ky

Warszawa 2023

RECENZJE WYDAWNICZE [EDITORIAL REVIEWS]

prof. dr hab. Leszek Bednarczuk, emeritus · Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie, Polska [University of the National Educational Commission, Cracow, Poland]

dr hab. Zbigniew Babik, prof. UJ · Uniwersytet Jagielloński, Kraków, Polska
[Jagiellonian University, Cracow, Poland]

Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą
„Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2017–2023, nr projektu 11H 16 0266 84.

The publication was financed under the National Programme for the Development
of Humanities (NPRH) for 2017–2023, funded by the Minister of Science and Higher Education
of the Republic of Poland, Project No. 11H 16 0266 84.

PROJEKT OKŁADKI [COVER]

Jerzy Pieńkowski

KOREKTA [PROOFREADING]

Olga Kowalczyk

SKŁAD [TYPESETTING]

Janusz Świnarski

© Copyright by Mariola Jakubowicz & respective authors, 2023

This is an Open Access book distributed under the terms of the Creative Commons
Attribution 4.0 International License ([https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.
en](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.en)), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the book
is properly cited.

ISBN: 978-83-66369-28-3 [całość]

ISBN: 978-83-66369-58-0 [e-book]

ISBN: 978-83-66369-62-7 [druk]

Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk

[Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences]

ul. Jaracza 1, 00-378 Warszawa,

tel. 22 827 17 41, wydawnictwo@ispan.edu.pl, www.ispan.edu.pl

DODATKOWY WYKAZ SKRÓTÓW

Akčimskij Sl.	Словарь говора д. Акчим Красновишерского района Пермской области (Акчимский словарь), red. Л.А. Грузберг, Ф.Л. Скитова, t. 1–6, Пермь 1984–2011.
Annales Istria	Annales: Anali za istrske in mediteranske studije. Series historia et sociologia, Ljubljana 1991 nn.
Buffa Szarysz	F. Buffa, Slovník šarišských nářečí, Prešov 2004.
DRMJ	Дигитален речник на македонскиот јазик, red. Ш. Дебеј, http://drmj.eu/search
Hucul. govir.	Гуцульські говірки. Короткий словник, red. naczelny Я. Закревська, Львів 1997.
DNW	K.-P. Jannasch (P. Janaš), Deutsch-niedersorbisches Wörterbuch = Słownik Němsko-delnjoserbski, Bautzen/Budyšin 1990.
ESJP XVII–XVIII	Elektroniczny Słownik Języka Polskiego XVII i XVIII wieku, red. W. Gruszczyński, https://sxvii.pl
Etnolingwistyka	Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury, UMCS, Lublin 1988 nn.
Georgiev ISIJa	В.И. Георгиев, Исследования по сравнительно-историческому языкознанию: родственные отношения индоевропейских языков, Москва 1958.
Jakubowicz Drogi słów	M. Jakubowicz, Drogi słów na przestrzeni wieków. Zarys słownika motywacji semantycznych na materiale przymiotników słowiańskich odziedziczonych z Prasłowiańszczyzny, Warszawa 2010.
Jenč	Deutsch-obersorbisches Wörterbuch (Leitung des Autorenkollektivs Helmut Jenč), Bautzen 1989–1991.
JZ	„Jezikoslovni zapiski”. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 1991 nn.
KHSBM	Кароткі гістарычны слоўнік беларускай мовы, опрас. А.М. Булыка, Мінск 2015.

LingVaria	LingVaria. Półrocznik Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego poświęcony zagadnieniom języka i językoznawstwa, 2006 nn.
Ostrowski Grodno	B. Ostrowski, Białoruskie gwary Grodzieńszczyzny. Wybrane zagadnienia, Kraków 2013.
Rieger Bartne	J. Rieger, Mały słownik łemkowskiej wsi Bartne, Warszawa 2016.
ODRMJ	Официјален дигитален речник на македонскиот јазик, https://makedonski.gov.mk/
Safarewiczowa NM	H. Safarewiczowa, Nazwy miejscowe typu Mroczkowizna, Klimontowszczyzna, Wrocław 1956.
Smoczyński SBS	W. Smoczyński, Studia Balto-Slavica, cz. 2, Kraków 2003.
Snoj ES ³	M. Snoj, Slovenski etimološki slovar, wyd. 3, Ljubljana 2016.
Snoj Pohlin	M. Snoj, Slovar Pohlinovega jezika. Na osnovi njegovih jezikoslovnih del, Ljubljana 2020.
SRNJ	Словник народного русского языка, red. Ю. Рамач, т. 1–2, Нови Сад 2017.
Slověne	Slověne = Словѣне. International Journal of Slavic Studies, 2012 nn.
Studia Russica	„Studia Russica”, Eötvös Loránd Tudományegyetem Orosz Filológiai Tanszék, Budapest 1968 nn.
WOD	Wörterbuch Obersorbisch-deutsch. Słownik hornjoserbsko-němski, red. L. Budarjowa, Bautzen/Budyšin 1990.
WSJP	Wielki Słownik Języka Polskiego, red. P. Żmigrodzki, https://wsjp.pl
Zwahr	J.G. Zwahr, Niederlausitz-wendisch-deutsches Handwörterbuch, Spremberg 1847, fotomechaniski nowościśc Budyšin 1989.

UWAGI WSTĘPNE

Tom XI *Słownika prasłowiańskiego* jest pierwszym z tomów, który poza postacią książki drukowanej i elektronicznej (pdf) ma również wersję cyfrową umieszczoną na platformie <https://praslow.ispan.edu.pl>. Niniejsze wydanie nawiązuje formą do poprzednich wydanych drukiem tomów. Nieznaczne zmiany, które zostały spowodowane ponaddwudziestoletnią przerwą w wydawaniu *Słownika prasłowiańskiego*, zostały opisane we wstępie do tomu X.

Nad przygotowaniem obecnego tomu pracował zespół autorski, który wcześniej opracował tom X, w nieco zmniejszonym składzie. Tom został zrecenzowany przez prof. dr. hab. Leszka Bednarczuka, opiniującego do druku również wcześniejsze tomy. Drugim recenzentem był dr hab. Zbigniew Babik, któremu zawdzięczamy bardzo wiele cennych uwag. Większość z nich staraliśmy się uwzględnić w poprawionej wersji dzieła. Niemniej część zaproponowanych przez recenzenta haseł, decyzją redaktor tomu, nie weszła w jego skład. Obu recenzentom składam w tym miejscu serdeczne podziękowania za wysiłek włożony w pracę nad recenzją.

Mariola Jakubowicz

SŁOWNIK

K

кѡб(ѣ)лати *kob(ѣ)lajŕ* zach. 'hodować, pielęgnować', 'colere, alere'

~ stpol. od XV w. *kębłać* 'karmić, niańczyć, hodować', 'bawić, sprawiać przyjemność, rozweselać' (Słownik stpol.), pol. dawne *kąbłać* 'piastować, pielęgnować, pieścić' (SW), *kębłać* 'piastować, pielęgnować, niańczyć, pieścić' (L.: Gdy już będą od matek odsadzone jagnięta, trzeba je *kębłać* i z niemi się pieścić, aby tak za matkami nie tążyły', SP XVI IBL, SW), dluž. *kubłas* 'karmić, hodować, wychowywać', 'pilnować, piastować, niańczyć, karmić, zasilać', 'pielęgnować, dbać', refl. *kubłas se* (Muka), głuż. *kublać kublam* 'wychowywać; uczyć, kształcić' (Jakubaš, Pfuhl, Kral, Trofimowić, Zeman), 'zaopatrywać w potrzebne rzeczy, żywić, karmić' (Pfuhl: swoje ćelo *kublać*), czes. refl. *kublati se* 'płatać się, miąć, gnieść' (Přír. slov.), dawne *kublati kublám* 'czule piastować', 'cackać się, dłuhać, żmudnie pracować' (Jungmann), dial. *kublat* 'płatać, np. o niciach' (Hruška DSCh), śla. *kublat kúblem* 'chować, hodować', refl. *kublat sa* (SSJ: Nakúpi kuriatok, kačičiek, *kuble* to a predáva). ~

Denominativum z suf. -ati od *kǫblo*.

Sz.P.

кѡб(ѣ)лити *kob(ѣ)l'ŕ* pñ. 'hodować, pielęgnować', 'colere, alere', wsch. refl. **кѡб(ѣ)лити се** 'gnieździć się', 'nidum facere'

~ dluž. *kubliš* 'karmić, hodować, wychowywać', 'pilnować, piastować, niańczyć, karmić, zasilać' (Muka), głuż. refl. *kublić so* 'przyzwyczajając się do nowego miejsca' (Pfuhl);

ros. *кублится* 'kurczyć się, jeżyć się, zwijać się w kłębek', dial. 'gnieździć się' (SRNG), ukr. *кублится* 'budować gniazdo, gnieździć się', też przen. 'układać się ciasno obok siebie': *встигала давати раду всім дітям, що кублилися на гарячій печі*, 'grzebać w ziemi' (SUM), 'wygrzebywać w ziemi gniazdo, norkę' (Hrinčenko), dawne *кублиту*, refl. *кублится* (Bilečkyj-Nosenko), dial. 'grzebać w śmieciach, trawie itp. o ptaku', 'mozolić się nad czymś, robić coś powoli, z trudem' (Sl. ukr. woroneż.), brus. dial. *кублиць*, refl. *кублицца* 'gnieździć się' (Turaŭ). ~

Nie należy tu raczej brus. dawne *кублиць* 'шутить, острить' (Nosovič). Odosobniona semantyka. Nie wymienia go też ESSM XII 43. ~

Denominativum z suf. -iti od *kǫblo*.

Sz.P.

кѡб(ѣ)ло pñ. 'zagłębienie; legowisko', 'cubile', 'gniazdo', 'nidus'

~ pol. NM *Kębło* (NMP IV 407 z Lubelszczyzny), dluž. *kubło* 'wytwarzanie, płodzenie', 'wychowanie, wykształcenie, chów, hodowla', 'liczebny stan bydła, pogłowie',

‘rodzaj, gatunek’, ‘rodzina’ (Muka), głuź. od XVI w. ‘dobro; majątek, gospodarstwo’ (Stachowski Warychiusz 1597, Jakubaš, Kral, Pfuhl: čělne, duchowne *kubla* ‘dobra materialne, duchowe’, njewjesćinske *kublo* ‘wiano panny młodej’), też ‘wartość; zarzewie, źródło, centrum’ (Trofimowič), dial. ‘dobro’, ‘biodro, bok’ (Michalk Neustadt);

ros. *кублѡ* ‘gospodarstwo, mieszkanie, swój dom, kąt’ (Dal, SSRJ, też dial. Opyt, Mirtov Don., SRNG), ‘legowisko zwierząt, np. wilka, dzika, psa’ (Mirtov Don., Slovarь Don., SRNG: собачье *кублѡ* промокло; беличье *кублѡ*), *кублѡ* ‘gniazdo’ (Opyt, Mirtov Don., Manaenkova SRGB, SRNG), ‘gniazdo kury’ (Slovarь Don., Slovarь Novosibir.), *кубла* n. ‘gniazdo, w którym niosą się kury’ (Rastorguev Brjansk: Иди подивись, ти села ена ў *кубла*), ukr. pot. ‘ptasie gniazdo’, ‘nora zwierząt’, ‘zwierzęta z jednego miotu’, przen. ‘dom, gospodarstwo’ (SUM: вовче *кубло*), dawne i dial. ‘gniazdo, często wykopane w ziemi’, ‘legowisko, nora’ (Hrinčenko), dawne ‘duże gniazdo’, ‘jama w piasku wygrzebana przez ptaka’, ‘zwinięta w kłębek pomięta bielizna lub sukienka’ (Bileckij-Nosenko), dial. *кублѣ* ‘gniazdo’ : *кублѡ* ‘pościel ofiarowana pannie młodej jako wiano’ (Lysenko SPH), ‘nieporządek’ (Sl. ukr. woroneż.), ‘gniazdo trzmieli’ (Leks. Poles’ja 338), brus. dial. ‘gniazdo’. ~

Por. pol. od XVII w. *kamba* ‘chów’: wydac [...] faskę także Szwinia na *kamba*). Zapis *kamba* (*kęba*) pochodzi z książki ławniczej miasta Kargowy (pow. babimojski) wydanej w 1673 roku. Być może jest formą pl., która nawiązuje do wcześniejszego *kęblo* (*kębo* (Tomaszewski, JP XXIII 82–83).

Leksem zapewne związany z ie. *kum-b(h)* – nazalizowanym wariantem *keu-b(h)*, *kou-b(h)* utworzony za pomocą suf. -o (-ъlo) (o suf. zob. Meillet Ét. 414–415). Brak poświadczeń kontynuantów wyrazu oraz derywowanych od niego czasowników w pld.słow. i strus. uniemożliwia potwierdzenie bądź wykluczenie obecności jeru twardego. Formy oboczne *kqblo* : *kqbъlo* rekonstruowane w słownikach etymologicznych (Sławski SE II 124–125, Machek ES² 303, ESSM XII 42–43). Odpowiedniki ie. łac. *cumbō* ‘kłaść się’ (zaświadczone w prefigowanym *accumbō*), ital. *cumba* ‘lektyka’, awest. *xumba-* ‘garnek; wgłębienie’. Pierwotnym znaczeniem wyrazu słow. było zapewne ‘wydrążenie, wgłębienie’, co tłumaczy rozwój semantyczny zarówno w kierunku ‘legowisko’, jak i ‘naczynie’. Szerzej na ten temat zob. ESSM XII 43–46.

Sławski SE II 124–125, Machek ES² 303.

Sz.P.

kqda ‘dokąd’, ‘quo’ : **kqdě** ‘gdzie’, ‘ubi’ : **kqdy** ‘dokąd’, ‘quo’; ‘którędy’, ‘qua via’; ‘gdzie’, ‘ubi’ przysłówek zaimkowy pytajny i względny dotyczący miejsca, kierunku i przebiegu drogi

kqda: ~ dłuź. dawne *kuda* ‘dokąd’ (Muka);

sł. dawne *kqda* ‘dokąd’: ne ve *koda* kam; też z rozszerzeniem dawną part. -že (sł. ž > r) *kqdar* ‘ts.’, od *kqdar* ‘skąd’ (Pleteršnik: od *kodar* je prišla), ch./s. *kūda* ‘dokąd’, ‘którędy’ przysłówek zaimkowy pytajny i względny dotyczący kierunku lub przebiegu drogi (RJAZ, RMat.);

strus. **КОУДА** od XIII w. 'dokąd' przysłówki zaimkowy względny (Slovarь DRJ: **КОУДА ХОУЕТЬ ТОУДА ПОИДЕТЬ**), 'dokądkolwiek' przysłówki zaimkowy nieokreślony (Slovarь DRJ: **ТЫ НАСЬ ВОЗВЕЛЪ А ПОВЕДИ НЫ КОУДА А СЕ МЫ ГОТОВЫ**), ros. *куда* 'dokąd' przysłówki zaimkowy pytajny i względny, też *куда-нибудь*, *куда-либо*, *куда-то* 'w nieokreślone miejsce; nieważne dokąd' (TSRJ). ~

kɔdɛ: ~ kasz. *kądɛ* interi., wyrażająca zdziwienie, zwykle w połączeniu z wykrzyknikiem *ala* (Sychta SK VII Supl. 115) (por. pol. *ale gdzie tam!*);

sł. dawne *kôder* (Pleteršnik, SSKJ) z rozszerzeniem partykułą *-že* 'którędy': *ko-der* koli hodim, ch./s. chorw. dial. *kùde*, *kùdije* 'gdzie' (RJAZ, RMat.), scs. **кѡдѣ** 'skąd' (SJS: Zogr., Mar., Ass.), bułg. *къде* 'gdzie; dokąd' (RBKE): *къде се намираш?*; *къде отиваш?*, maced. *каде* 'gdzie, dokąd': *каде е тоа?*, *каде одиш?* (RMJ), w użyciu pytajnym i względnym;

~ strus. **КОУДѢ** 'gdzie, w którym miejscu' (Slovarь DRJ): **РАЗГЛАДАВША КОУДѢ КОПАТИ** przysłówki zaimkowy względny, też 'gdzieś, gdziekolwiek', ros. dial. *кудѣ* (też *кудѣ*) 'dokąd' (SRNG). ~

kɔdy: ~ stpol. od XIV w. i pol. dawne (dziś tylko w dial.) *kędy* przysłówki zaimkowy względny albo pytajny: 'dokąd': Na wszelkich myszeczoch, *kędi syô* obroczymi; 'którędy': [...] any drogy vyem, *kędi* tam gydz; od XV w. przysłówki zaimkowy pytajny 'dokąd?': *Kady* therasz ydziesz?; Kiedy myśl błądzi, najlepiej iść *kędy* traf wiedzie; 'gdzie?': Czemu je zbyrasch albo *kady* ssą?, *Kędy* płaczą, tam cieszyć, *kędy* smutno, tam bawić (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), czes. od XIV w. *kudy* 'którędy' przysłówki zaimkowy pytajny i względny: *kudy* se tam jde?, *kudy* se dame?, dawniej też w pytaniu o sposób: Všechno na pomoc běře, *kudy* by jazyk český zhladiti mohl (Gebauer Sl., SSJČ), sła. dawne z XVI w. *kudy* 'którędy, którą drogą': newjm, *kudy* chodily (HSSJ);

strus. **КОУДЫ** 'dokąd, w jakim kierunku' przysłówki zaimkowy pytajny i względny, 'dokądś, dokądkolwiek' przysłówki zaimkowy nieokreślony (Slovarь DRJ: **А ДАЛЕ КОУДЫ КОМОУ ГОДНО**), ukr. *куді* 'dokąd, w jakim kierunku, w którą stronę' przysłówki zaimkowy pytajny i względny, często w parze z *туди*: *куди* голова задумала, то *туди* и ноги несуть (SUM), *кудѣ* 'dokąd, w jakim kierunku, w jakie miejsce': *куды* едзе аўтобус?; Дом, *куды* переехали суседзі (TSBLM). ~

Por. scs. **кѡдоу** 'skąd; dokąd; którędy' (SJS), strus. rzadkie **КОУДОУ** 'ts.' (Slovarь DRJ); 2. synkopowane ch./s. *kũd* 'dokąd', 'którędy' (RJAZ, RMat.).

Często zachowane w formach prefigowanych, por. pol. *skąd*, *odkąd*, *poniekąd*. Por. też liczne złożenia, np. czes. *kudypak* 'którędy', *kudykoli* : *kudykoliv* 'którędy-kolwiek'.

Przysłówki zaimkowy pytajny i względny dotyczą miejsca, kierunku i przebiegu drogi. Znaczenia te mają tendencję do mieszania się, jedynie postać *kɔda* wydaje się konsekwentnie dotyczyć kierunku. Zwykle objaśniane jako złożenie z zaimka osobowego pytajnego *kъ* (a więc analogicznie do *kъda* : *kъdѣ* : *kъdy* (zob.) i partykuły *-da*, *-dѣ*, *-dy* (której forma pierwotna i zróżnicowanie wygłosu jest objaśniane na różnych sposoby, zob. ESSM X 47 (sugeruje, że końcowe *ѣ* mogło powstać pod wpływem

odmiany zaimkowej). Funkcja formy deklinacyjnej zaimka osobowego pytajnego *kz* nie jest jasna. Acc. sg. f. *kō* zamiast oczekiwanego tu Instr. sg. (por. przysłowki powstałe przez skostnienie Instr. np. *kradomъ*, *kradъjo*) trudny do uzasadnienia. (Zob. też ESSJ II 371). Drugi element złożenia może też być objaśniony jako dziedzictwo ie., por. stprus. *isquendam* 'odkąd', może też łac. *quando* (tak recenzent tomu L. Bednarczuk). Więcej o tym ESSJ II 375. M.J.

kōdělъ f. płn. : płd. i wsch. **kōdělъa** 'wyczesane włókna (lnu, konopi, wełny) przygotowane do przędzenia', 'colus'

kōdělъ: ~ pol. od XV w. *kądział kądzieli* 'kłąb włókna albo zwierzęcego runa, z którego przędzie się nici', 'najprostszy przyrząd do przędzenia złożony z drewnianego uchwytu z przymocowana u góry garścią włókna' (Słownik stpol., SP XVI IBL), po *kądziali* 'pokrewieństwo w linii żeńskiej', kasz. *kōżel kōżele* 'len albo wełna przygotowana do przędzenia', połab. *kōdilā* 'kądział' (Polański-Sehnert), dłuż. *kužel kužela kuželi kuže* 'kądział' (Muka), dial. *kužela* 'kądział' (Zapis słowow, Fasske Vetschau), głuż. *kudžel kudže* 'kądział; przęślica' (Pfuhl: zrębna, pačosna, čenka *kudžel*, Kral, też dial. Michalk Neustadt), *kuže* : *kudže* plt. 'ts.' (Schroeder Schleife), stczes. od XIV w. *kúdele*, *kúdel* f. 'odpadowe włókna pozyskiwane przy obróbce lnu, konopi, itp., pakuły' (Gebauer Sl., ESSČ: *kúdele* konopná, *kúdele* lněná, Novák SIHus), czes. *koudel* 'ts.' (Jungmann, Přír. slov.), dial. *kúdel kúdele* (Malina Mistřice), *kužel* (Sochová Laško: vlasy jak *kužel* 'příliš jemné; husté'), sła. od XVI w. *kúdel kúdele* 'włókna wyczesane lnu lub konopi przygotowane do przędzenia' (HSSJ, SSJ: priast *kúdel*; usúkať niť z *kúdele*, Kálal), dial. *kúdel* m. i f., też *kúdela* 'ts.', dial. też 'włókna konopi lub lnu gorszej jakości', 'przęślica (część kołowrotka)', německa *kudzel* 'kołowrotek' (SSN, Ripka Dolnotrenč., Kálal, Matejčík Novohrad), *kúdel* 'włókna lnu lub konopi przygotowane na przęślicy' (Orlovský Gemer);

ros. *кудель кудели* 'pęk wyczesanego lnu, konopi lub wełny, przygotowany do przędzenia' (SSRJ), dawne od XVI w. też *кудель куделя* m. 'ts.', 'len, konopie, zwłaszcza ich włóknista część' (SRJ XI–XVII, Slovarъ CSRJ), dial. *кудель кудели* 'pęk lnu (konopi lub wełny) przygotowany do przędzenia' (SRNG), odpadki po wyczesywaniu włókna lnianego' (Slovarъ Novosybir.), 'męski osobnik konopi' (Slovarъ Mordov.), bot. *кудель дикая* (SRNG). ~

kōdělъa: słu. *kođelja* 'pęk zwiniętej oczyszczonej przędzy przeznaczonej do ręcznego przędzenia' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Karničar Obir, Gregorič Kostel), ch./s. *kūdēja* 'kądział', 'wełna odważona do uprzedzenia', 'konopie siewne' (RJAZ), *куделя* 'włókno konopne; włókno konopne przygotowane do przędzenia; przędza ogólnie', 'ilość włókna, przędzy, którą można przymocować do przęślicy', 'konopie', 'przyrząd do przędzenia, przęślica' (RSAN), dial. serb. *куђеля* 'włókno konopne; włókno konopne przygotowane do przędzenia; przędza ogólnie' (RSAN), *кудѣла* 'przęślica', 'zwitek wyczesanej wełny na przęślicy przygotowany do przędzenia' (Zlatković Pirot, Dinić Timok), *кудѣла* 'ozdobny drewniany kij na którym przymocowuje się wełnę lub włókna konopi do przędzenia' (Bukumirić SevMetohija), *kūdilja* 'kądział'

(Sekulić Bačk.), cs. **кѣдѣль** 'nitki osnowy w momencie, gdy tworzą tzw. przesmyk dla przepuszczenia nitki wątku, wątek tkaniny' (Miklosich LP), bułg. **кѣдѣль** 'kłębek zgręplowanej wełny, konopi, lnu lub bawełny, którą zakłada się na przęślicę lub kołowrotek i przędzie się' (Gerov, RBKE), dial. **кѣдѣль'а** 'kądziel zrobiona na zgrzeble do gręplowania' (BDial. X 122), z zachowaniem nosowej wymowy: **кѣндѣль'а** (BDial. V 183), dial. **кѣдѣль'ъ** 'przędza nawinięta na przęślicę' (BDial. V 27), maced. **кадела** 'kądziel; przędza wełniana' (dial. też 'przęślica', RMJ), **кѣдела** 'gruby len lub wełna przygotowany do przędzenia' (Hendriks Radožda-Vevčani);

ros. dial. też **кудѣля** 'pęk wyczesanego lnu, konopi lub wełny, przygotowany do przędzenia; wyczesany len, czyste lniane włókno' (Slovarʹ Severa, Slovarʹ Mordov., SRNG), 'len, konopia', 'grube lniane płótno', 'pakuły' (Slovarʹ Smolensk, Slovarʹ Severa, SRNG), 'o włosach zmierzwionych, nieuczesanych' (SRNG), ukr. **кудѣля** 'przędza lub wełna umieszczana na przęślicy', 'lniane włókno gorszej jakości' (SUM), dial. 'pęk, konopi, wełny owczej lub koziej sierści, przygotowany do przędzenia' (Sl. ukr. woroneż., Leks. Polesʹja 225, KDO 392–393), 'przęślica', 'kołowrotek' (SDU 52), łemk. **куділь** 'ts.' (Verchbrus. **кудѣля** 'włóknista część lnu, konopi' (TSBLM), dial. 'włókno na przędzę' (SPZB, Turaŭ). ~

Oboczność **kǫdělʹb** f. : **kǫdělʹa** być może ma źródło w psł. (tak Boryś SE 226, Sławski SE II 117, Polański SE 281), jednak konsekwentne rozdzielenie kontynuantów sprawia trudności. W językach pld.słow., a także w ukr. i brus. dominują kontynuanty postaci **kǫdělʹa**, sporadycznie pojawiające się też w zach.słow. (np. połab. **kǫdīlā**). Etymologia niejasna. Niewykluczony wspólny rdzeń z **kǫdrʹb** : **kǫderʹb** (zob.), przy założeniu, że **kǫdělʹb** jest derywowane od rdzenia **kǫd-** z suf. **-ělʹb**, choć w psł. brak podstawy werbalnej typowej dla nazw utworzonych za pomocą tego sufiksu (I 107). Ku temu objaśnieniu skłaniają się np.: Boryś SE 226, Snoj ES³ 315, za podstawę przyjmując ie. **ken(a)** z determinantem **-d-**. Mniej prawdopodobne objaśnienie proponuje ESSM XII 48–50, według którego w **kǫdělʹb** (a także w **kǫdrʹb** : **kǫderʹb**) można wyróżnić zaimkowy prefiks **kǫ-** w nagłosie, co prowadzi do objaśniania **kǫdělʹb** jako złożenia z prefiksu **kǫ-** oraz rdzenia **dělʹ-** 'pleść'.

Sławski SE II 117–119, ESSM XII 48–50, Machek ES² 227–228, Berneker SEW I 598, Vasmer ES II 400, Trubačev RT 98–99, 242–243. Sz.P.–M.J.

kǫdravʹb **kǫdrava** **kǫdravo** : **kǫderavʹb** **kǫderava** **kǫderavo** i **kǫderʹavʹb** **kǫderʹava** **kǫderʹavo** zach. 'mający pofalowane włosy, loki, kędzierzawy', 'cincinnatus, crispus'

kǫdravʹb: ~ pol. dial. **kędrawy** 'kędzierzawy' (Karłowicz SGP);

słę. **kǫdrav** 'kędzierzawy', dial. **kúndrav** 'pochmurny (o pogodzie, niebie) **kundra-vo** vreme 'pochmurna pogoda' (Pleteršnik), ch./s. **кѣдрѣв** 'kędzierzawy; pofalowany' (RSAN, RJAZ), cs. **кѣдриавъ** 'crispus' (Miklosich LP), bułg. **кѣдрѣв** 'o zakręconych włosach lub sierści', 'o człowieku lub zwierzęciu, który ma zakręcone włosy lub sierść', przen. 'o pofalowanym, pagórkowatym krajobrazie' (RBE), maced. **кадрѣв** 'kędzierzawy' (RMJ), też dial. **кѣдрѣѣ** 'kędzierzawy' (BDial. VI 48: zach. Tracija);

strus. **коўдравын** 'kędzierzawy' (Slovarъ DRJ, **коўдравын** (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. **кудрявый** 'mający kręcone włosy', przen. 'nadmiernie ozdobiony' (SSRJ), ukr. **кудрявий** 'kędzierzawy, spieniony' (Hrinčenko), brus. dial. **кудрявы** 'kędzierzawy; kłębiasty (o chmurach)' (SPZB). ~

kǫderavъ: ~ pol. dawne od XV w. *kądzierawy* 'kędzierzawy' (Słownik stpol., SW), dłuż. *kużerawy* 'kędzierzawy' (Muka), czes. *kadeřavý* 'kędzierzawy, pofalowany (o włosach)'; 'mający naturalnie pofalowane włosy' (SSJČ), dial. moraw. *kanděravý* 'ts.' (Bartoš DSM) pod wpływem pol., sła. *kaderavý* 'kędzierzawy' (SSJ, HSSJ). ~

kǫder'avъ: ~ pol. od XV w. *kędzierzawy* 'o włosach, sierści: ułożony w kędziory, skręcony, wijący się' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW, SJP PAN), 'o liściach: mający nierówną, karbowaną powierzchnię' (SJP PAN), kasz. *kądzeŕawi* 'kędzierzawy' (Lorentz PW, Ramułt), dłuż. *kużeŕawy* 'kędzierzawy' (Muka), głuż. *kudźerjawy* 'kędzierzawy' (Pfuhl, Jakubaš). ~

Adiectivum z suf. -avъ oraz -'avъ od *kǫdrъ* i *kǫderъ*.

Sz.P.

kǫdrъ *kǫdra* : **kǫderъ** *kǫdera* 'lok zwijających się włosów', 'cinnus, cirrus'

kǫdrъ: ~ pol. dial. *kędry* plt. 'włosy mężatki pozostałe po ucięciu warkocza przy oczepinach' (Karłowicz SGP);

sł. *kǫder kǫdra*, też *kǫdra* f. 'kędzior, lok' (Pleteršnik), ch./s. *кӯдра* 'lok, zakręcone włosy' (RSAN), bułg. *кѣдра* 'o zakręconych włosach lub sierści' (RBE), dial. *кѣдръ* 'lok' (BDial. V 27), maced. *кадра* 'wijący się kosmyk włosów' (RMJ);

ros. od XVII w. *кӯдпу* plt. 'loki, wijące się włosy' (Srezn., SRJ XI–XVII, SSRJ), też dial. *кӯдер кӯдря, кӯдеръ кӯдпу* m. i f. 'lok, kędzior' (SRNG), dial. też 'wypiek faworki, chrust' (Slovarъ Severa), ukr. rzadkie lud. *кӯдпи* plt. 'loki, kędziory' (SUM), *кӯдеръ кудря* 'kędzior', zwykle pl. *кӯдпи* (Hrinčenko), brus. dial. *кӯдра*, zwykle pl. *кӯдпи* (SPZB). ~

kǫderъ: ~ stpol. *kędzierz kędzierza* 'kędzior, lok', 'koń z kędzierzawą grzywą i ogonem lub sierścią' (Słownik stpol., SP XVI IBL), pol. *kędzior* 'lok, pukiel, pasmo zwijających się włosów', pl. *kędziory* 'włosy wijące się, ułożone, układające się w pukle, w loki', 'sierść skręcona w zwoje' (SJP PWN, SW), kasz. *kązora* 'lok' (Lorentz PW), dłuż. *kużer* 'lok' (Muka), głuż. *kudźer kudźerje* f. 'lok' (Pfuhl, Kral, Trofimowicz);

ukr. *кӯдеръ* 'kędzior', zwykle pl. *кӯдепи* (Hrinčenko), brus. *кӯдрзеп кӯдрзєпа* 'kędzierzawe pasmo włosów' (TSBM). ~

Por. czes. *kudrna, kudrlina* 'lok, pukiel, kędzior' i z innym wokalizmem rdzenym: czes. książk. *kadeř*, zwykle pl. *kadeře*, 'pofalowane włosy, loki' (SSJČ, Gebauer Sl., MSČS: *kadeře*), sła. *kader*, zwykle pl. *kadere*, 'ts.', zob. *kaderъ*.

Duża różnorodność form i sufiksów. Zwykle używane w pl., co niejednokrotnie utrudnia ustalenie pierwotnego rodzaju. Prawdopodobnie rdzeń *kǫd-* ten sam, co w *kǫdělъ* (zob.), z czym łatwo połączyć również semantykę. Mniej prawdopodobne objaśnienie ESSM XII 53–54, według którego wyraz jest deverbativum od czasownika *dъrati* z prefiksem zaimkowym *ko-*.

Berneker SEW I 598, Vasmer ES II 400, Sławski SE II 126–127.

Sz.P.

kṛḍḅkṛ *kṛḍḅka* zach. 'coś odgryzionego; kawałek, kąsek', 'frustum', 'morsum'

~ pol. dawne *kondek kondka* 'odrobina czegoś' (L.), dial. *kądek* 'kawałek, np. chleba' (SW, Karłowicz SGP), czes. dial. moraw. dial. *kunděl* 'kawałek' (Bartoš DSM). ~

Por. ch./s. *kūnda : kūsa* 'kura z przyciętym ogonem'.

Prawdopodobnie derywat z suf. *-ḅkṛ* od niezachowanego **kṛḍḅsati > kṛḍḅsati* (ESSM XII 52–53). Byłby to odosobniony w psł. ślad zachowania się pierwotnego *-d-* kończącego rdzeń czasownikowy (alternacja taka jest regularna w koniugacji litewskiej, por. lit. *kąsti kándu* 'kąsać'). Chodziłoby więc o wtórnie skonkretyzowane nomen actionis. Przyjmowana też hipoteza o derywacji od **kṛḍḅs* < **kond-sḅ* < *kond-so-s*, skąd też *kṛḍḅ* (zob.).

Sławski SE II 116, Trubačev, Etim. 1963 283, ESSM XII 52–53.

Sz.P.

kṛḍḅla : **kṛḍḅlo** pln. 'kosmyk gęstych kręconych włosów; sterczące, odstające włosy', 'villus'; 'osoba o bujnych, nieuczesanych włosach', 'homo villatus'

kṛḍḅla: ~ pol. od XVI w. *kudła* 'kosmyk włosów, kłak', 'sierść ze skóry zwierzęcej', 'kudłaty człowiek lub zwierzę' (SP XVI IBL, SJP PAN), dial. pejor. *kudła* 'włosy' (SOWM), 'kosmyk', pl. *kudły* 'sierść ze skóry bydlęcej', 'włosy na głowie', 'włosy niedźwiedzia' (Karłowicz SGP), kasz. plt. *kudlë* 'kłaki' (Sychna SK), czes. *kudla* 'kudłaty człowiek lub pies', 'włos, kudeł, sierść', pejor. 'ulicznica, dziwka' (Jungmann, Přír. slov.), dial. moraw. *kudla* (zwykle pl.) 'włos, kudeł' (Bartoš DSM), *kudle kudlu* plt. 'włosy' (Gregor Slav.-buč.), śla. dawne i dial. wsch. 'włos (u człowieka), sierść (zwierzęcia)' (SSN, Buffa Dlhá Lúka, Kálal), 'kłąb, kłak' (Kálal);

ros. *кудлы* plt. 'długie, sterczące kosmyki splecionych włosów; kudły' (SSRJ), dial. *кудла* 'pęk owczej wełny przygotowanej do przedzenia', 'kręcone, kędzierzawe włosy', 'o człowieku z nieuczesanymi włosami', *кудлы кудел* plt. 'spłątane, rozczochrane włosy, sterczące pasma, splecionych włosów, sierści' (Slovarʹ Smolensk, SRNG), ukr. *кудла* 'kudłata głowa', 'kobieta z rozczochranymi włosami' (SUM), dial. *Кудла* 'imię psa' (KDO 393), *кудлу* plt. 'rozczochrane, długie, gęste włosy' (Sl. ukr. woroneż.), brus. 'o kudłatym człowieku lub zwierzęciu' (TSBM, też dial. Turaň). ~

kṛḍḅlo: ~ *кудло́* 'długa sierść na psie', 'owcza wełna' (SRNG). ~

Por. pol. daw., pot. *kudeł* 'włosy rozczochrane, zmierzwiłone, potargane; sierść gęsta i długa; kłaki' (SJP PAN) dziś zwykle w pl.;

2. czes. dial. *kudeł* (Sochová Lašsko: *byč v kudlach* 'kłócić się').

Związane z *kṛḍěl* z suf. *-ḅla, -ḅlo* (o suf. zob. I 113). Ze względu na występowanie w różnych językach plt. oraz możliwość używania obok plt. również formy coll. trudno niekiedy odtworzyć pierwotną formę sg., stąd słabo wyodrębniony wariant *kṛḍḅlo*. Niejasne wyrazy pol. (np. derywat *kudłaty*) z wokalizmem *-u-*. Berneker SEW I 599 uważa je za być może zapożyczone, nie precyzując możliwego źródła pożyczki. Inaczej Sławski SE III 317, który zdecydowanie opowiada się za rodzimością polskich wyrazów ze względu na ich powszechność w gwarach i uważa je za przykład oboczności *o : u* (por. Sławski, SO XVIII 275).

ESSM XII 53–54, Vasmer ES II 400, Sławski III 317.

Sz.P.

kɔɖɤlatɕ *kɔɖɤlata kɔɖɤlato* pñ. 'mający gęste, kręcone włosy; kudłaty', 'villosus'

~ pol. *kudłaty* 'o ludziach i zwierzętach: zarośnięty, owłosiony, kosmaty, mający gęste i długie włosy', 'o włosach: kręty, zmierzwiony', 'o tkaninach i odzieży: pokryty włoskami, puszysty, niegładki' (SP XVI IBL), dial. 'kudłaty, mający kudły' (Karłowicz SGP, SOWM, Brzeziński Krajna), czes. dawne i dial. *kudlatý* 'nierówny, o włosach rozczochranych, wiszących' (Jungmann: *kudlatá* hlava, hřjwa), dial. 'kudłaty' (Přír. slov.), moraw. *kudlatý* 'owłosiony, włochaty, kosmaty, kudłaty', sła. od XVII w. *kudlatý* 'owłosiony, włochaty, kudłaty, kosmaty', ekspr. 'kędzierzawy, kręcony, rozczochrany, postrzępiony' (HSSJ, SSJ: *kudlatý* pes, *kudlatý* chvost), też dial. *kudlatý* 'rozczochrany, postrzępiony' (SSN), 'owłosiony, włochaty, kudłaty kosmaty' (SSN, Kálal);

ros. *кудла́тый* 'mający długie rozczochrane włosy lub sierść' (SSRJ), dial. *кудла́тый* 'kędzierzawy', bot. dial. *кудла́тый* звонок 'dzwonek szczeciniasty' (SRNG), ukr. *кудла́тий* 'mający długie zwichrzone włosy na głowie lub twarzy' (SUM), dial. *кудла́тий* 'kudłaty' (Sl. ukr. woroneż. 186), brus. dial. *кудла́ты* 'z długimi kręconymi włosami, kudłaty' (TSBLM, też dial. Turaŭ). ~

Derywat z suf. -atɕ od *kɔɖɤla* : *kɔɖɤlo*

Sz.P.

kɔkol'ɤ *kɔkol'a* 'chwast kąkol', 'lolium'

~ pol. *kąkol* 'kąkol, roślina z rodziny goździkowatych *Agrostemma githago*' (SJP PAN, SW), stpol. od XV w. 'o różnych chwastach często spotykanych w zbożu, np. *Lolium temulentum*, *Agrostemma githago*' (Słownik stpol.), pol. dial. *kąkol* 'kąkol' (Karłowicz SGP), kasz. *koukoul* (Lorentz PW), połab. *kpfül* 'kąkol' (Polański-Sehnert), dłuż. *kukel*, *kukol* (Muka), głuż. *kukel* 'kąkol, *agrostemma githago*' (Pfuhl, Jakubaś, Trofimowicz), *kokol* 'kąkol' (Pfuhl), czes. *koukol* 'chwast, rosnąca w zbożu szarozielona roślina mająca czerwono-fioletowe kwiaty, *Agrostemma*' (SSJČ), stczes. *kúkol* (Gebauer Sl.), *koukol* 'kąkol', sła. dial. *kúkol* 'roślina polna, chwast rosnący w zbożu', *kúkol* polný (*Agrostema githago*) (SSJ, SSSJ, HSSJ), dial. 'ts.' (SSN), 'Cyanus' (SSN);

sł. *kókolj* 'kąkol polny' (Pleteršnik), ch./s. *кúколь* 'kąkol' (RSAN, RJAZ), cs. **кăкoль** (Miklosich LP), bułg. *кѣкъл* 'kąkol' (RBE, też dial. BDial. I 103, BDial. II 197), *какъл* (BDial. IX 262), maced. *какол* 'kąkol *Agrostemma githago*' (RMJ), dial. *kínkul* 'kąkol' (Małecki SW);

strus. **коуколь коуколя** 'nakrycie głowy mnicha' (Słovarъ DRJ), ros. *кúколь кúколя* 'chwast kąkol' (SRJ XI–XVII, SSRJ), dial. *куко́ль* nazwy roślin: 'Melandryum pratense', 'Silene noctiflora', 'Aristolochia clematitis', 'Antchyllis vulneraria', też 'płócienny całun' (SRNG), 'koniczyna', 'odpady pozostające po młocce lnu', 'worek na nogi w futrzanej kołdrze' (Słovarъ Severa), *кúколь* 'smoczek z chleba, kaszy itp. dla dziecka karmionego piersią' (Sl. Rjazan.), ukr. *кукіл* 'kąkol *Agrostemma*' (SUM, Hrinčenko), brus. *кúколь* 'kąkol' (TSBLM, też dial. *кúколь*, *кúкаль* (Turaŭ, SPZB)). ~

Prawdopodobnie wariant wcześniejszego, niepoświadczonego w materiale dźwkn. **kɔkolɕ* < **konkolɕ* < **kolkolɕ* 'dzwonek' z suf. -jɕ (zob. I 80–81). Podobną budową charakteryzuje się lit. *kaĩkalas* 'dzwonek'. Nazwa rośliny jest motywowana

wyglądem kwiatostanu. O pochodzeniu dżwkn. wydaje się świadczyć charakterystyczne podwojenie sylaby. Sławski SE II 119 przyjmuje, że wyraz dżwkn. mógł mieć genezę ie., nawiązując do *kel-* 'wołać, krzyczeć, brzmieć, dźwięczeć'.

Vasmer ES II 406, Sławski SE II 118–119, ESSM XII 55–56.

Sz.P.

kopa pñ. 'płaskie wzniesienie; kupa, sterta', 'skupisko, np. drzew, krzaków', 'acervus' ~ *kępa* 'skupisko drzew, krzewów, kwiatów itp.', 'mała wyniosłość w terenie, zwłaszcza bagnistym' (SJP PWN, SJP PAN), 'wyspa na rzece lub jeziorze porośła drzewami i krzewami', reg. *kępa* 'skupisko skał, stos kamieni' (SJP PAN), dial. *kąpa* 'wysepka', 'górką na błocie', *kępa* 'kupa kamieni zieliskiem zarosła' (Karłowicz SGP), kasz. *kąpa* 'kępa drzew na rzece lub jeziorze', 'wzgórze, pagórek', 'płat wyciętej murawy, cegła torfu' (Sychta SK), dłuż. *kupa* 'wyspa na rzece, każde płaskie wzniesienie w formie wyspy' (Muka), głuź. *kupa* 'bryła, stos, sterta' (Jakubaś);

ros. *кына* 'kępa drzew, krzaków' (SSRJ), ros. dial. *кына* 'o zbiorowisku krzewów, które rosną obok siebie', 'kupa, sterta czegoś' (SRNG, Slovarь Severa), ukr. *кына* 'wielka ilość czegoś składanego lub zsypywanego na jedno miejsce', 'gromada ludzi' (SUM), brus. dial. *кына* 'torf'. ~

Dial. pñ.słow. Dokładne odpowiedniki w bałt.: lit. *kumpa* 'zgrubienie, nabrzmienie; narośl, garb, guz', łot. *kumpa* 'garb, wypukłość', poza bałt.: łac. *campus* 'pole'. Pierwotnym znaczeniem wyrazu było 'coś wystającego ponad otoczenie, wznoszącego się'. Związane obocznością *o* : *u* z *kupa* i *купъ* (zob.)

Sławski SE II 127–128, Sławski, SO XVIII, ESSM XII 56–57, ESJS 352–353.

Sz.P.

kəpati (sę) kəpajə (sę) 'zanurzać (się) w wodzie celem odświeżenia, obmycia', 'lavare'

~ pol. od XV w. *kąpać*, refl. *kąpać się* 'kąpać się', 'zanurzać w wodzie celem umycia, odświeżenia lub leczenia' (Słownik stpol, SP XVI IBL, SJP PWN, SW), dial. *kąpać się* 'kąpać się' (Karłowicz SGP), kasz. *kąpać* 'kąpać', refl. *kąpać sę* 'kąpać się' (Sychta SK), połab. *kəpāt* 'kąpać' (Polański-Sehnert), dłuż. *kupaś (se)* 'kąpać (się)' (Muka), głuź. *kupać*, 'kąpać' (Pfuhl), dial. *kumpać (so)* 'ts.' za Schuster-Šewc EW 729, czes. *koupati (se)* 'zanurzać się w wodzie, obmywać się' (SSJČ), sła. *kúpat* 'myć poprzez zanurzenie w wodzie; moczyć' (SSJ, też dial. SSSJ, SSN, Orlovský Gerner), 'oblewać, polewać na Poniedziałek Wielkanocny' (SSJ: *kúpat dievčence* (na Veľkú noc), refl. *kúpat sa* 'zanurzać całe ciało w wodzie', 'pływać' (SSJ, dial. SSN);

słē. *kəpati kəpljē* : *kəpat* 'kąpać' (Pleteršnik), ch./s. *kúpati* 'kąpać, płukać, zanurzać w wodzie' (RJAZ, RSAN), *кыnamu ce* 'zanurzać się w wodzie w celu mycia, odświeżenia lub leczenia' (RSAN), cs. *кжпати* 'kąpać' (Miklosich LP), bułg. *кѣня кѣнуи* 'myć ciało człowiek lub zwierzęcia poprzez zanurzenie w wodzie lub oblewanie wodą', 'oblewać coś wodą', refl. *кѣня ce* 'zanurzać ciało, pływać w morzu, rzece itp.' (RBE), maced. *кана* 'kąpać' (RMJ), dial. *кѣн'ам* : *кѣн'ѣм* 'kąpać' (BDial. VI 50: zach. Tracja);

strus. refl. *коупатисѧ коупаюсѧ коуплетьсѧ* 'kąpać się' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *купать купая купаеть* 'zanurzać w wodzie w celu odświeżenia, obmycia' (SRJ

XI–XVII, Srezn., SSRJ), refl. *кунаться* ‘zanurzać się w wodzie, obmywać, pływać, plu-skać’ (SSRJ), dial. *кунать* больного ‘oblewać chorego wodą lub wyciągiem z ziół’, *кунать* невод в смоле ‘zapuszczać sieć smołą’, refl. *кунаться* ‘myć się w bani’, ‘pły-wać’ (SRNG), ukr. *кунати кунāju кунáеи* ‘zanurzać, np. dziecko, w wodzie w celu umycia’, refl. *кунатися* ‘zanurzać się w wodzie w celu umycia się, odświeżenia’ (Hrinčenko, SUM), brus. *кынаць кунāju кунáеи* ‘myć, odświeżać poprzez zanurze-nie w wodzie’, refl. *кынацца* ‘zanurzwszy się w wodzie myć się, pływać’ (TBSM), dial. też *кунáць*, refl. *кунáцца* ‘ts.’ (Turaŭ, SPZB). ~

Etymologia niejasna. Brak odpowiedników ie. Sławski SE II 119–120 podtrzy-muje propozycję Brücknera traktowania wyrazu jako causativum od *čępeti čęp’o* – wariantu z nosowym wokalizmem do *čępeti* ‘siedzieć na zgiętych kolanach; w kuc-ki’, co pod względem morfologicznym nie budzi zastrzeżeń, jeśli uzna się, że forma z samogłoską nosową jest formą pierwotną, a jej odnosowanie jest wtórne. Rozwój semantyczny: od ‘przyjmować pozycję kuczną w naczyniu służącym do kąpieli’ do ‘kąpać się’. Według ESSM XII 60–61 w ustaleniu etymologii znaczenie ma aspekt kul-turowy wyrazu, który mógł pierwotnie oznaczać kąpiel rytualną w odróżnieniu od *myti* oznaczającego zwykłą, techniczną czynność. Na związek wyrazu z rytualnym obmyciem może wskazywać ros. nazwa Jana Chrzciciela – Иван Купала (Топоров, Etim. 1967, s. 12–13) czy ros. apelatyw *кунель* ‘chrzcielnica’. Autorzy skłaniają się do hipotezy o związku z dawną pożyczką w językach słowiańskich *konopja*, wysuniętej niegdyś przez Meringera (za Bernekerem SEW I 601) – związek miałby polegać na moczeniu konopi w miejscu kąpieli.

Berneker SEW I 600–601, Sławski SE II 119–120, ESSM XII 60–61, Vasmer ES II 419, Schuster-Šewc EW X 730, ESJS 352 s.v. *kɔpěľ*. Sz.P.

kɔpěľ f. ‘miejsce albo czynność kąpieli’, ‘locus ad lavandum aptus’, ‘lavatio’

~ pol. od XV w. *kąpiel kąpieli* ‘zanurzanie się w wodze w celu umycia, ochłodzenia lub w celach leczniczych’, ‘miejsce do kąpieli, woda do kąpania się, np. w jeziorze’ (Słownik Stpol., SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN), dawne ‘obmycie rytualne będące sym-bolem oczyszczania grzechów’ (SP XVI IBL), dłuż. *kupeła* ‘łaźnia’ (Muka), głuż. *kupjel* ‘łaźnia, miejsce do kąpania’ (Pfuhl, Jakubaš), czes. od XIV w. *koupel* (stczes. *kúpěľ*) ‘woda lub inna substancja w której ktoś się kąpie’, ‘zanurzenie ciała w wodzie mają-ce na celu umycie, odświeżenie lub leczenie’ (Gebauer Sl., SSJČ), *koupele* plt. ‘uzdro-wisko’, sła. od XVII w. *kúpeľ* (HSSJ, KSSJ, SSSJ), dial. ‘woda przygotowana do kąpieli’ (SSN), dawne ‘pomieszczenie lub budynek do kąpieli i leczenia’ (HSSJ) zwykle w pl., ‘miejsce do kąpania’ (HSSJ);

słę. *kópeľ kopěli* ‘kąpiel, łaźnia’ (SSKJ, Pleteršnik też *kopěla* f.), ch./s. *kúpeľ* ‘kąpiel, miejsce do kąpieli’ (RJAZ), cs. **кѡпѣль** ‘kąpiel, miejsce kąpieli, zbiornik wody’ (SJS, Mí-klosich LP), bułg. dial. *кѹпел* ‘chrzest’ (BDial. III 236);

strus. **коуѣль коуѣли** f. ‘zbiornik wodny’, ‘naczynie służące do kąpieli’, ‘na-czynie chrzcielne’ (Slovarь DRJ), ‘obrzęd chrztu’ (SRJ XI–XVII), ros. *кунель кунѣли* ‘naczynie, w którym zanurza się dziecko podczas chrztu’ (SSRJ), dial. *кунель* m.

‘chrzcielnica’, ‘naczynie, kielich wina’ (SRNG), ukr. *кѹпиль кѹпели* ‘ciepła woda do kąpieli’, ‘chrzcielnica’ (SUM, Hrinčenko), brus. *кунѣль* (TSBM). ~

Deverbativum z suf. -ěľb od *kǫpati*.

Sz.P.

kǫsati *kǫsajǫ* ‘gryźć, kąsać, odgryzać; atakować zębami’, ‘mordere’

~ stpol. *kęsać* od XV ‘kąsać’ (Słownik stpol.), pol. *kąsać* ‘ciąć zębami, żądlęm, szarpać zębami; gryźć’ (SJP PAN), ‘ciąć żądlęm; gryźć’ (SJP PWN), dawne *kęsać* ‘gryźć’ (SW), dial. *kąsać* : *kusać* (z kieleckiego) ‘kąsać’ (Karłowicz SGP), kasz. *kąsac* ‘kąsać, gryźć’ (Sychta SK), dłuż. *kusaś* ‘gryźć’ (Muka), głuż. *kusać* ‘gryźć’ (Pfuhl), czes. *kousati* ‘gryźć’, ‘ściskać zębami’, ‘ugryźć, ukąsić (o zwierzęciu)’, ‘powodować palące uczucie’ (SSJČ), sła. *kúsať* ‘wgrzyzać się w coś’ (HSSJ, SSJ, SSSJ, też dial. SSN), ‘rozdrabniać zębami, gryźć’ (SSJ, SSSJ), dawne ‘gryźć, kąsać (o owadach)’ (HSSJ, SSJ, SSSJ), dial. ‘wgrzyzać się zębami w coś’, ‘rozdrabniać zębami, żuć’, ‘wgrzyźć się zębami w coś’, ‘żądlić (o owadach)’, ‘swędzieć’ (SSN), *kúsať* ‘swędzieć’ (Orlovský Gemer);

słę. *kosáti kosám* ‘rozłamywać, rozcinać na kawałki’ (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. od XVI w. *kúsati* ‘jeść łyżką, siorbać’ (RJAZ), cs. *жасати* (Miklosich LP), bułg. *кѹсам* ‘drzeć, rozrywać na kawałki’, ‘oddzielać kwiat, owoc od łodygi, gałęzi’, nieosob. ‘odczuwać nieprzyjemne doznania, silny ból’ (RBE, BTR), dial. *кѹсам* ‘próbować jedzenie’ (BDial. II 192), ‘jeść łyżką’ (BDial. I 253, BDial. II 87), ‘rwać kwiaty’ (BDial. I 271), maced. *kaca* ‘gryźć’ (RMJ), dial. *кѹсам* ‘drzeć, rozrywać na kawałki’ (BDial. VIII 259: Kostur);

strus. od XIV w. *коѹсати коѹсаю коѹсають* ‘kąsać (o żmijach, owadach)’ (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *кѹсать* ‘złapać, ranić zębami, dziobem; oddzielać, odgryzać niewielkie części’, pot. ‘silnie drażnić skórę, palić’ (SSRJ), refl. *кѹсаться* ‘kąsać kogoś, sprawiać ból przez ugryzienia’, ‘posiadać zdolność gryzienia’ (ib.), dial. *кѹсать* ‘przyjmować pokarm, jeść’ (SRNG), ukr. *кѹсати* ‘ranić zębami, dziobem’, ‘odgryzać kawałki czegoś zębami’, ‘żądlić (o komarach)’, refl. *кѹсатися* ‘gryźć się nawzajem’, ‘mieć zwyczaj gryzienia’ (SUM, Hrinčenko), brus. od XVI w. *кѹсать* ‘gryźć, łapać zębami’, ‘rozdrabniać coś zębami na kawałki, rozgryzać’, pot. ‘drażnić skórę, powodować nieprzyjemne doznania’ (HSBM, TSBM), refl. *кѹсатьца* ‘mieć zwyczaj gryzienia’, ‘gryźć się nawzajem’ (ib.), dial. *кѹсать* ‘gryźć’ (SPZB, Turaŭ), ‘szczypać, piec, powodować nieprzyjemne doznania’ (SPZB). ~

Formy z -u- w językach zachowujących inne refleksy tylnej samogłoski nosowej (dial. pol., bułg. i maced.) wskazują na istnienie psł. dubletu *kǫsati* : *kusati* (por. *kǫsz* 2.). Według Sławskiego (SE II 121) denominativum z suf. -ati od *kǫsz*. Inaczej ESSM XII 67, który uważa czasownik *kǫsati* za pierwotne intensivum z suf. -sati od rdzenia *kǫd-* zachowanego wyjątkowo w *kǫdъкъ* (por.).

Sz.P.

kǫsiti *kǫšǫ* ‘gryźć’, ‘mordere’

~ pol. dial. *kónsić* ‘ugryźć’ (Sychta Kociewie), w literac. tylko prefig., np. *u-kąsić* ‘ugryźć’, kasz. *kąsęc* ‘ugryźć’ (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *kǫsēt* ‘kąsać, gryźć’ (Polański-Sehnert), sła. dial. ekspr. *kusiť sa* ‘złościć się’ (SSN);

sł. *kpsiti kpsim* 'rozdrabniać, drobić', 'jeść śniadanie lub obiad' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *kúsiti* 'skracać, obciąć ogon' (RJAZ, RSAN), cs. **кжсити** (Miklosich LP), bułg. *кѹся* 'kąsać, gryźć', 'jeść' (RBE), 'skracać, obrywać coś' (Mladenov BTR), dial. refl. *кѹсѣ сѣ* 'gwałtownie się złościć' (BDial. V 76), maced. *кѹси* 'skracać' (RMJ)

ros. dial. *кѹсѹтъ* 'ugryźć', 'zjeść', 'odgryźć' (SRNG), brus. dial. *кѹсѹтъ* 'ugryźć' (NS 44). ~

Denominativum z suf. *-iti* od *kpsъ*.

Sz.P.

kpsъ 1. *kpsa* 'kęs, odgryziony kawałek', 'morsum'

~ pol. *kęs kęsa* 'kawałek czegoś jadalnego', 'kawał, kawałek czegoś, część, pewna ilość, trochę, nieco' (SJP PAN), 'kawałek, odgryziona część' (SW), łow. *kęsy* plt. 'zęby zwierząt drapieżnych' (SJP PAN), pol. dial. *kęs* 'kęs, kawałek, odrobina' (Karłowicz SGP), 'zaledwie, zaledwie, o mało co' (Karłowicz SGP, SGMłp.), 'wiele' (Karłowicz SGP), kasz. *kąs* 'kawałek' (Lorentz PW), połab. *kps* 'kawałek' (Polański-Sehnert), dluž. *kus* 'kawałek, okruszyna' (Muka), głuż. *kus kusa* 'kęs, kawałek, kruszyna' (Pfuhl, Kral), stczes. od XIV w. *kus kusa* : *kusu* 'część wydzielona z całości' (Gebauer SL, ESSČ, MSČS), czes. *kus kusu* 'oddzielna część, kawałek', 'sztuka' (SSJČ), dial. 'kłoda, kłoc' (Kott Dod. DSM), sła. od XV w. *kus kusa* 'samodzielna jednostka, część większej całości' (HSSJ, SSJ, SSSJ), dial. 'ts.' (SSN);

sł. *kps* 'kawałek, sztuka, działka' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *kūs kūsā* 'kawałek; bryła, gruda, kłoda, kłoc, pniak' (RJAZ), *кѹс* 'kawałek jedzenia, który można naraz wziąć do ust' (RSAN), cs. **кжсъ** 'kawałek, kęs, okruch' (Miklosich LP), bułg. *кѹс* 'kawałek, sztuka, rozdrobniona, oddzielona część czegoś', 'oddzielny przedmiot wśród innych podobnych, sztuka' (RBE), dial. *кѹс* 'kawałek mięsa' (BDial. X 33);

strus. **кѹсѣ кѹсѣ** (Slovarъ DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dawn. *кѹс* 'kawałek, kęs' (SSRJ), ros. dial. *кѹс* 'część czegoś, odgryziona za jednym razem', 'jedzenie', 'przyjęta' (SRNG), ukr. *кѹс* 'kawałek' (SUM, Hrinčenko), brus. *кѹс* 'kawałek, zwykle duży' (TSBM). ~

Pśl. *kpsъ* należy wywodzić z wcześniejszej postaci **kond-so-s* (por. *кѹдѣкъ*). Wyraz nawiązuje do lit. *kąsti kándu* 'kąsać', *kúosnis* 'kawałek, kęs', łot. *kuôst kuôžu kuôdu* 'kąsać'. Pierwotne znaczenie *kpsъ* sprowadzało się zapewne do 'odgryziony kawałek' (Sławski SE II 128). ESSM XII 67 uważa wyraz za derywat wsteczny od *kpsati*. Co do oboczności *kpsъ* : *kusъ* widocznej w bułg. dial. *кѹс* 'kawałek mięsa', por. *kpsъ 2*.

ESSM XII 67, Sławski SE II 128, Berneker SEW I 601.

Sz.P.

kpsъ 2. *kpsa kpsa* 'skrócony, krótki; mający obcięty ogon', 'brevis; cum cauda brevi'

~ pol. od XV w. *kęsy* 'krótki', 'krótko ubrany', 'krótko ucięty; z obcutym ogonem, bez ogona (zwykle o psie)' (Słownik stpol., SP XVI IBL), dziś tylko *kusy* – oboczna postać zaświadczone już w XV w. (Słownik stpol., SP XVI IBL: tylko jako postać słownikowa z Knapiusza), która, rozpowszechniona od XVII w., wyparła formę z samogłoską nosową *kęsy* (Sławski SE II 128), kasz. *kąsi* 'kusy, krótki' (Sychta SK), dluž. *kušy* 'kusy, bez ogona, krótki', głuż. *kuši* 'kusy, bez ogona, krótki', stczes. *kusy* 'mający

obcięty ogon (zwykle o psie)' (Gebauer Sl., ESSČ), *kusy* 'niepełny, niegotowy, niedostateczny' (ESSČ), sła. od XVIII w. (w XVI w. NO: Jan *Kusy*) *kusy* 'niepełny, niedostateczny' (SSJ, KSSJ, SSSJ), dawne 'krótki, skrócony, okaleczony'; 'ubogi' (HSSJ);

ch./s. *kýc* 'kusy, bez ogona lub mający krótki obcięty ogon', 'zbyt mały, krótki, niedostający do czegoś' (RSAN), bułg. *кѣс* 'zbyt krótki, zbyt mały, niemieszczący się w normie', 'o człowieku niewielkiego wzrostu' (RBE), dial. 'diabeł', maced. *кyc* 'krótki, mały, niski', 'bez ogona' (RMJ), dial. *kus* 'niski' (Małecki SW);

stros. od XIV w. *коусыи* 'z odrąbanym ogonem' (Slovarʹ DRJ, SRJ XI–XVII), ukr. *кѹсуѣ* 'kusy, krótki, bez ogona'. ~

Wyraz jest spokrewniony z *kq̣ṣ* 1. Pierwotne znaczenie 'odgryziony; skrócony, kusy, krótki'. Obecność kontynuantów obu formy *kq̣ṣ* oraz *kuṣ* świadczy o dawnej oboczności *q* : *u*.

Sławski SE II 128–129, Sławski, SO XVIII 246–290, ESSM XII 67–68.

Sz.P.

kq̣tati *kq̣taj̣o* pld. i wsch. : **kutati** *kutaj̣o* 'okrywać, otulać, zakrywać', 'circumvelare, tegere'

kq̣tati: ~ ch./s. tylko prefig. *s-kùtati s-kùtām* 'skryć, zakryć' (Vuk), scs. od XI w. **къжтати** 'przytłumić, uspokoić, compescere, sedare, tranquillare' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. *кътам* 'chować coś, zakrywać, skrywać' (BTR, Gerov), dial. 'oporzędać, porządkować dom, krzątać się' (RBE), 'sprzątać w domu' (BDial. I 76, BDial. I 104), 'chować; zbierać' (BDial. V 28);

ros. *кутать кутаю кутаешь* 'szczelnie okrywać, owijać, ubierać dla zabezpieczenia przed zimnem' (SSRJ), dawne 'otulać, okrywać, chować' (SRJ XI–XVII), dial. 'mocno przywiązywać', 'zakrywać przewód kominowy', 'zaganiać bydło na noc do obory' (SRNG), ukr. *кутати кутаю кутаєш* 'szczelnie okrywać, zakładać coś ciepłego', 'szczelnie, zakrywać coś', 'troszczyć się o kogoś' (SUM, Hrinčenko), refl. *кутатися* 'ubierać się w coś ciepłego' (SUM), dawne 'zajmować się pracą, angażować się' (Hrinčenko), brus. dial. *кутаць* 'stawiać płot; otaczać płotem' (Nar. Slova 69). ~

kutati: pol. *kutać* 'owijać, opatulać' (SJP Dor.);

bułg. dawne *кума кумуи* 'hodować, pielęgnować, wychowywać' (Gerov) i dial. *кутем* 'hodować, żywić, troszczyć się' (BDial. II 196), *кутам* 'chować, skrywać' (za: Sławski SE III 440). ~

Nowsza forma *kq̣tati* miała charakter ekspresywny i powstała poprzez dodanie infiksu nosowego do ie. *(s)keu-t-* 'okrywać, osłaniać, pokrywać'. Wśród najbliższych odpowiedników wymienia się stprus. *pokūnst*, *pakūnst* 'strzec, chronić, zachowywać', *kūnti* 'dogłąda, ma staranie'.

Z ie. rdzenia *kut-/keu-* : stprus. *keuto* 'skóra', lit. *kiáutas* 'łuska, łupina, skórka', stwniem. *hutta* 'chata'. Przykład psł. oboczności *q* : *u*. Wyrazy wsch.-słow. oraz ch./s. mogą kontynuować obie postaci psł. Nowsza forma *kq̣tati* miała charakter ekspresywny i powstała poprzez dodanie infiksu nosowego do ie. *(s)keu-t-* 'okrywać, osłaniać, pokrywać'. Wśród najbliższych odpowiedników wymienia się stprus. *pokūnst*, *pakūnst* 'strzec, chronić, zachowywać', *kūnti* 'dogłąda, ma staranie'.

‘miejsce styku ścian, róg’, dawne ‘połóg’ (SSJČ, Gebauer Sl., MSČS), dial. *kút* ‘kąt’ (Bar-toś DSM), sła. od XVI w. (z XII w. NM: de villa *Kuth*, HSSJ) *kút kúta* ‘kąt w którym łączą się dwie ściany, róg’ (HSSJ, SSSJ, SSJ), ‘odległe miejsce’ (SSJ, KSSJ) dial. *kút* ‘róg w pomieszczeniu’, ‘miejsce między ścianą a piecem’ (SSN), ‘część stodoły, gdzie układa się siano’, ‘płaska powierzchnia na piecu’ (Orlovský Gerner), ‘odległe, zaniedbane miejsce, nieznana przestrzeń’ (SSN);

sł. *kót* ‘kąt’ (Pleteršnik), ch./s. *kút kúta* ‘kąt’ (RJAZ, RSAN), *кѹм* ‘miejsce wydzielone w jakimś pomieszczeniu’, ‘miejsce na krańcu, peryferia graniczące z innym terytorium’, ‘zaczysne, oddalone miejsce’ (RSAN), cs. *кѹтъ* (Miklosich LP), bułg. *към* ‘kąt’ (BTR), ‘miejsce styku ścian w pomieszczeniu’, ‘miejsce znajdujące się na krańcu jakiegoś terytorium, miejscowości’, ‘miejsce wydzielone w jakimś pomieszczeniu’ (RBE), ‘kąt blisko ogniska, gdzie można usiąść’ (BDial. I 104), ‘miejsce po lewej stronie ogniska’ (BDial. V 127), maced. *кам* ‘kąt’, ‘miejsce przy ognisku’ (RMJ), dial. *кѹнт* ‘cała podstawa ogniska domowego’ (Małecki SW);

ros. od XV w. *кѹм кѹмá* ‘kąt w chacie’ (SSRJ), dawne ‘skrajna część miasta’ (SRJ XI–XVII), dial. ‘miejsce, w którym stykają się wewnętrzne lub zewnętrzne strony czegoś’, ‘kuchnia’, ‘tylna część lub kąt w rosyjskim piecu’, ‘najważniejsze miejsce w domu, w którym wisiały ikony’ (SRNG), ‘oddalone miejsce’ (SRNG, Slovarь Severa), ukr. *кѹм кѹмá* ‘miejsce, w którym stykają się wewnętrzne lub zewnętrzne strony czegoś’ (SUM, Hrinčenko), dial. łemk. też ‘chlew dla świń’ (Hrinčenko), brus. *кѹм кѹмá* ‘miejsce, gdzie stykają się wewnętrzne ściany’, wtórnie: ‘wynajmowana część pokoju’, ‘mieszkanie’ (TSBM), dial. ‘pokucie, paradny róg, święty kąt w izbie, gdzie stawia się obrazy o treści religijnej’ (SPZB). ~

Najczęściej łączone z lit. *kaĩpas* ‘kąt, węgieł’, łac. *campus* ‘pole’. Najprawdopodobniej wyraz psł. wywodzi się od ie. rdzenia *kam-p-* ‘giąć, wyginać’. Mniej prawdopodobne zestawienie z gr. *κavθός* ‘kącik oka’ (więcej o związanych z tym trudnościach ESSM XII 77–78).

Berneker SEW I 602–603, Sławski ES II 121–122, ESSM XII 75–79, Vasmer ES II 432–433. Sz.P.

kq̇želb *kq̇žela* ‘górna walcowata część przęślicy, na której mocuje się się kądziel’, ‘pars coli unde lana alligatur’

~ kasz. *kužel* ‘zabawka wirowa, bąk’, ‘taniec’, ‘dziewczyzna zwinna, zręczna’ (Sychta SK; możliwość przynależności tutaj tego leksemu dopuszcza Sławski, SO XVIII 246 i n.), stczes. *kužel*, czes. od XVI w. *kužel kužele* : *kuželu* (dawne *kužela* : *kuželu*) ‘stożek’, ‘górna część przęślicy, na którą nawija się len’ (Gebauer Sl. z sugestią o pożyczce z niem., SSJČ), sła. od XVII w. *kužel kužela* ‘stożek’ (SSJ, SSSJ), dawne i dial. ‘górna część przęślicy’ (HSSJ, SSN), dial. też ‘drewniane łóżysko, część młyna’ (SSN);

sł. *koželj koželja* ‘kręzel drewniany walec w przęślicy’, ‘żelazna oś, część młyna’ (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *кѹжел* ‘pęk włókien przygotowanych do przedzenia’, bot. ‘konopia’ (RSAN), bułg. *къжел* ‘górna część przęślicy’, ‘rodzaj przęślicy’, ‘włókno lnu lub konopi przygotowane do przedzenia’ (RBE), dial. *къжел* ‘rodzaj przęślicy’

(BDial. I 103, BDial. II 188), 'górna część przęślicy' (BDial. VII 78), 'kręzel, drewniany walec w przęślicy, na którym jest zamocowana kądziel' (BDial. V 125);

ros. reg. *кужель* 'pęk wyczesanego lnu lub wełny przygotowany do przędzenia' (SSRJ), dial. *кужель* 'len, konopie', 'wyczesany len, włókno lniane', 'przędza z lnianego włókna lepszej jakości' (SRNG), 'pęk lnu, konopi lub wełny przygotowany do przędzenia' (Slovarʹ Severa), 'część wrzeciona, w której przymocowuje się kądziel' (SRNG), *кужель* 'pęk obrobionego lnu przygotowanego do przędzenia' (Slovarʹ Severa), *кужель* 'kądziel, przędziwo' (Meľničenko Jaroslavľ), ukr. *кужіль кужеля* 'włókno lnu, konopi lub wełna przygotowana do przędzenia', rzadkie 'część wrzeciona, na której umieszcza się przędzę' (SUM), brus. *кужаль кужалю* 'włókno wyczesanego lnu', 'płótno z lnu' (TSBM), dial. *кужаль/кужэль* 'oczyszczone włókno lnu', 'przędza, osnowa płótna', 'płótno z wyczesanego lnu' (SPZB), 'cienki len lepszego gatunku' (Turaŭ). ~

Prasłowiańskość niepewna. Zdaniem ESSM XII 80–82 *kŕželb* wywodzi się z wcześniejszej postaci *kŕželb*, a szeroko rozprzestrzenione formy bez -r- należy tłumaczyć kontaminacją z leksemem *kŕdelb*, czemu podstawę dała bliskość znaczeniowa obu wyrazów (zob. *kŕželb* i *kŕdelb*). O możliwości kontaminacji też Sławski SE III 110–111. Inaczej Bezłaj ES II 77, który wyprowadza z ie. *keu-g-* 'giąć'.

ESSM XII 80–82, Sławski SE III 110–111.

Sz.P.

kŕadati *kŕadajŕ* 'często kraść; podkraść', 'paululum furari'

~ pol. literac. tylko prefig. *okradać*, *wykradać*, *rozkradać*, dial. *kŕadać* 'kraść często, od czasu do czasu' (Dejna RKJŁ XXIII 245), *kŕodać* 'kraść często, podkraść' (Zborowski Zakopane), *kŕadali* 3 os. pl. imperf. (SGMłp: Ona opowiada, jak *kŕadali*), kasz. *kŕadac kŕwdaŕ* iterativum od *krasc* (Lorentz PW), stczes. od XVI w. *kŕadati* iterativum od *kŕásti* (Gebauer Sl.), dziś tylko prefig. *okŕadati okŕadam* 'pozbawiać kogoś czegoś, kraść', dial. *okŕodać* 'okradać' (Kellner VN);

ch./s. rzadkie *kŕadati kŕadam* 'przywlekać się' (RJAZ);

We wschł. tylko prefig.: ukr. *одкŕadámu одкŕadáю одкŕadáеш* 'okradać' (Hrinčenko), brus. *адкŕadáуць адкŕadáю адкŕadáеш* 'ts.'. ~

Por. połab. *kŕodenē* 'kŕadzież' (Olesch Thesaurus).

Iterativum od *krasti*, jak np. -*kladati* -*kladajŕ* do *klasti kladŕ*.

P.S.

kŕadežb *kŕadeža* : **kŕadežb** f. 'kŕadzież, złodziejstwo', 'furtum'

kŕadežb *kŕadeža*: ~ stpol. *kŕadziež kŕadzieža* (loc. *kŕadziežu*) 'potajemne przywłaszczenie sobie cudzej rzeczy, kŕadzież, złodziejstwo; rzecz ukradziona' o *kŕadzyezu* brzemyenya trawi (Słownik stpol.), sła. dawne *kŕádež kŕádeža* (Ryšánek Žil. Kn.);

sł. *kŕádež* m. 'kŕadzież, złodziejstwo' (SSKJ), ch./s. dawne *kŕadež* m. (i f.) (RJAZ: sporad. w XVIII w.), bułg. dawne dial. *kŕadèж* m. 'ts.' (Gerov, RBKE, Mladenov BTR), maced. *kŕadèж* m. 'ts.' (RMJ);

ukr. dawne od XVII w. *кŕadiж кŕadiжy* 'kŕadzież, złodziejstwo' (Bilećkyj-Nosenko, Hrinčenko, dziś *кŕadiж кŕadeжy* 'potajemne przywłaszczenie cudzych rzeczy,

pieniędzy itp.’ (SUM), brus. *крадзѣж крадзѣжа* (Nosovič), dial. *крадзѣж крадзяжү* (TBSM). ~

kradežь f.: ~ pol. *kradzież kradzieży* ‘potajemne przywłaszczenie sobie cudzej rzeczy, kradzież, złodziejstwo’, stpol. też ‘rzecz ukradziona’ (Słownik stpol., SW, L, SJP PAN), dial. ‘ts.’ (Zborowski Zakopane, Szymczak Domaniewek: *kražiš kražeży*), kasz. *krążeż krążeże* ‘kradzież’ (Sychta SK, Lorentz PW), stczes. *krádež krádežě* ‘kradzież’ (Flajšhans Klaret, Gebauer Sl., Novák SlHus), też ‘ukradziony towar’ (MSČS), dial. moraw. *krádež : krádeř* ‘kradzież’ (Bělič Dol., bez określenia rodzaju), śla. od XV w. *krádež krádeže* ‘nieuprawnione przywłaszczenie sobie cudzej własności’ (SSN, SSJ);

ch./s. dawne *kradež* f. (i m.) (RJAZ: sporad. w XVIII w.);

ros. dial. zach. *крадѣжъ крадѣжу* ‘kradzież, złodziejstwo’ (SRNG, Slovarь Smolensk), ukr. reg. *крадіж крадежі* ‘kradzież’, ‘skradziona rzecz’ (Żel. I 374), brus. dawne od XVI w. *крадежъ крадежу* ‘kradzież’ (HSBM). ~

Por. kasz. *krasëžã krasëže* ‘kradzież’ (Sychta SK), brus. dial. *крáдзѣжка* ‘kradzież’ (Jankova Loeü), *крадзѣжба* ‘ts.’ (BMM IV 246).

Deverbativum od *krasti* z tworzącym nomina actionis suf. *-ežь* (pierwotnie m. sculina, wtórnie w szeregu języków przeniesione do femininów deklinacji na *-i* (o suf. *-ežь* zob. I 69–70, też Vondrák VSG I 656). Znaczenie rezultatywne wtórne jako częsty wynik konkretyzacji nazw czynności. Zob. *kradьba*. P.S.

kradomь : kradoma pld. i wsch. : zach. **kradъmь** ‘potajemnie, skrycie, ukradkiem’, ‘furtim, furtive’

kradomь: ~ ch./s. od XVI w. *krâdom* ‘jak złodziej, jak rabuś; kradnąc; potajemnie, potajemnie, ukradkiem’ (RJAZ), chorw. dial. kajkaw. *krâdom* ‘ukradkiem, skrycie, potajemnie’ (Večenaj–Lončarič Gola), sztokaw. *krâdom* ‘skrycie, potajemnie, ukradkiem’ (Peić–Bačlija RBB), serb. dial. *крâдом* ‘potajemnie’ (Stanić Uskoci), bułg. *крâдом* ‘potajemnie, skrycie’ (Mladenov BTR), dial. ‘ts.’ (Mladenov Vidin), *крâдума* ‘ukradkiem’ (BDial. I 100: Strandža), maced. *крадум* ‘ukradkiem’ (RMJ);

ros. dawne i dial. *крâдом* ‘ukradkiem, potajemnie, skrycie’ (SRJ XI–XVII, dial. SRNG, Slovarь Mordov.). ~

Por. też czes. dial. *krâdomky* ‘ukradkiem’ (Bartoš DSM, Kazmír Valašsko).

kradoma: ~ śle. książ. *krâdoma* ‘potajemnie, skrycie’ (SSKJ), serb. dial. *крадомá* ‘ukradkiem, skrycie, potajemnie’ (Dinić Timok), bułg. dawne *крâдома* ‘ukradkiem, skrycie’ (Duvernois), dial. *крâдума* ‘ukradkiem’ (BDial. I 100: Strandža).

Por. też ukr. dial. *крадóмо* ‘ukradkiem, potajemnie’ (Mat. Bukovyna).

kradъmь: ~ stczes. *kradem* ‘ukradkiem, potajemnie, skrycie’ (Gebauer Sl.). ~

Por. też ukr. *крадемуї* ‘skrycie, potajemnie’ (Żel.).

Dawny instr. sg. (*kradomь : kradъmь*) i dual. (*kradoma*) od niepoświadczanego *kradъ*, derywatu z suf. *-ъ* od *krasti* (najprawdopodobniej adv. utworzone według modelu *běgnoti* > *běgъ* > adv. *běgomь : běgъmь* itp.). Zob. *kradъkъmь, kradъjo*. P.S.

kradъкътъ płn. 'potajemnie, skrycie', 'furtim, furtive'

~ pol. dawne *kradkiem* (SWil.);

ros. dial. *крáдком* 'ukradkiem, skradając się; potajemnie, skrycie' (SRNG XV, SRSO Dop.), brus. dawne i dial. *крáдкам, крэдкóм* 'skrycie, potajemnie, cichcem, ukradkiem, skradając się, niezauważenie dla innych' (HSBM, TSBLM, SPZB). ~

Por. też liczne formy prefigowane: pol. *ukradkiem* 'potajemnie, skrycie', czes. *úkradkou, úkradkem*, sła. *úkradkom* 'ts.';

2. ukr. od XVIII w. *крáдьки* : *крэдъкомá* 'ukradkiem, skradając się, potajemnie' (SUM, Żel., Bilećkyj-Nosenko), dial. *крáдьки, крэдъкі* : *крэдъкі* 'ts.' (Mat. Bukovyna, Janów SH, Lysenko SPH), ros. dial. *крэдкома, крэдко, крэдкой* 'potajemnie, ukradkiem' (Sl. Priamur'ja, SRNG);

3. bułg. *крадешкóмъ* 'ts.' (Duvernois);

Adv. w formie instr. sg. od niepoświadczonego deverbativum z suf. -ъкъ od *krasti*, utworzone na wzór takich adv. jak np. pol. *chyłkiem, milczkiem*, ros. *молчкóм*. Zob. *kradomъ, kradъjo*. P.S.

kradъба 'kradzież', 'furtum'

~ pol. dawne *kradzba* 'kradzież, uprowadzenie, porwanie; okradanie' (SP XVI IBL), stczes. *kradba* 'kradzież; kradzione towary, skradziona rzecz' (MSČS, Gebauer Sl.);

słę. *krādba* 'kradzież' (Pleteršnik), ch./s. od XVII w. *krādba* 'kradzież' (RJAZ), chorw. dial. *kr'a:dba* 'złodziejstwo' (Palkovits Burgenland), cs. **крдъба** 'kradzież' (Miklosich LP), maced. dial. *krādba* (Małecki SW);

ros. dawne *крáдьба* 'kradzież' (Srezn., Dal), też 'oszustwo, podstęp' (SRJ XI–XVII), dial. zach. *крáдьба* 'kradzież, złodziejstwo' (Slovarъ Smolensk), brus. *крдэзьбá, крдэзьбý* 'kradzież, sprzeniewierzenie' (Nosovič). ~

Por. stpol. *kradziebny* 'dotyczący kradzieży, odnoszący się do kradzieży' (Słownik stpol.).

Nomen actionis z suf. -ъба od *krasti*. Zob. *kradežъ, krad'a*. P.S.

kradъjo zach. 'potajemnie, ukradkiem', 'furtim, furtive'

~ stdłuż. *kšażu*, dłuż. *kšajžu* 'potajemnie, po cichu' (Fasske Vetschau), stczes. *kradiz* : *kradū* 'skrycie, potajemnie' (Gebauer Sl.), czes. dial. *kradū, kradó* 'ukradkiem, potajemnie' (Bartoš DSM), *kradū* 'ts.' (Kazmír Valašsko). ~

Por. głuż. *skradžu, z kradžu* 'potajemnie' (Kral, Pfuhl), dłuż. dial. *skradžu, skšajžu* 'ts.'.

Dawny instr. sg. niepoświadczonego rzeczownika odsłownego **kradъ*. Zob. *kradomъ, kradъmo*. P.S.

kradъmo płn. 'potajemnie, ukradkiem', 'furtim, furtive'

~ stpol. *kradmo* 'ukradkiem, potajemnie, po złodziejsku' (Słownik stpol.: Bili nyedaleko od muru gyne studnyce, z nychze *kradmo* (furtim) wodi nacziraly), stczes. od XIV w. *kradmo* : *kradem* 'skrycie, potajemnie' (Gebauer Sl.), sła. dawne od XV w.

kpaдmý ‘w sposób niepozorny, bez zwracania uwagi innych, potajemnie, skrycie, ukradkiem’ (Ryšánek Žil. Kn., HSSJ, SSSJ, SSJ);

ros. dial. *кpaдbма* ‘ukradkiem, skradając się, potajemnie, skrycie’ (SRNG, MSPri-balt.), ukr. *kpaд'ma* ‘ukradkiem’ (Janów SH), brus. dawne *кpaдmo* ‘ukradkiem’ (HSBM). ~

Por. też: stpol. *kpaдmie* ‘ukradkiem, potajemnie, po złodziejsku’ (Słownik stpol.);

2. czes. dial. moraw. *kpaдmem* ‘ukradkiem’ (Bartoš DSM), sła. od XIV w. *kpaдmý*, *kpaдmě* (Ryšánek Žil. Kn.), *kpaдmý* adi. ‘potajemny, skryty’ (SSJ);

3. chorw. dial. *кpaдimice* ‘potajemnie, ukradkiem’ (HDZ VII 510: Brusje, Hvar);

4. ros. dial. *кpaдbми*, *кpaдbмя* ‘potajemnie, ukradkiem’ (Slovarъ Smolensk), *кpaдbмом*, *кpaдbмя* ‘ts.’ (SRNG).

Adverbium z suf. -bmo (zob. Zubatý Studie I/1, 113-8, Vondrák VSG I 554) od *kpa-sti kpaдo*, zapewne z niepoświadczanego adi. **kpaдbмъ kpaдbma kpaдbmo*, jak adv. **даbьmo* ‘bezpłatnie, niepotrzebnie, na próżno’ od adi. *даbьмъ даbьм даbьmo* (zob.).

Zob. *kpaдbjo*, *kpaдbкbмъ*, *kpaдomъ* : *kpadoma* : *kpaдbмъ*.

P.S.

kpaд'a ‘kradzież’, ‘furtum’

~ kasz. *kpaдa kpaдe* ‘kradzież’ (Sychta SK);

słę. od XVI w. *кpaја кpaје* ‘kradzież; zabieranie czegoś z zamiarem przywłaszczenia tego w sposób skryty i bez zgody lub wiedzy właściciela’ (Megiser 1592, SSKJ), dial. *кpaја кpaје* ‘kradzież’ (Novak Beltinci), też ‘uprowadzenie panny młodej (zwyczaj weselny)’ (Karničar Obir), ch./s. *кpaдa* ‘kradzież’, ‘rzecz ukradziona’ (RJAZ), chorw. dial. kajkaw. *кpaжа* ‘kradzież’ (Večenaj–Lončarič Gola), czakaw. *кpaдa* ‘ts.’ (Moguš Senj), stserb. *кpaжа* ‘kradzież, złodziejstwo’ (Daničić RSS), serb. dial. *кpaђ'a*, *кpaја* ‘ts.’ (Zlatković Piroto), *кpaђa*, *кpaја* ‘zabieranie miodu ze słabego ula’ (Reč Vojvodine), cs. *кpaжда* ‘kradzież’ (Miklosich LP);

ros. dawne *кpaжа* ‘kradzież’, ‘ukradzione rzeczy’ (SRJ XI–XVII, Dal, Ruk. Leks.), ukr. *кpaжа* ‘kradzież, złodziejstwo’ (SUM, Żel.), brus. *кpaжа* ‘potajemne przywłaszczenie sobie cudzej własności; kradzież, złodziejstwo’ (TSBM), dial. ‘kradzież’ (Bjaľkevič Mohylew). ~

Por. brus. dawne od XVII w. *кpaдb* ‘kradzież’ (HSBM);

2. głuż. *kpaдъ kpaдe* (Pfuhl – tylko w formie Instr. z *kpaдzu* = *skpaдzu* ‘potajemnie’).

Nomen actionis z suf. -ja od *kpa-sti*, jak np. *kup'a* od *kupiti kup'o*, por. *paša* od *pasti paso*.

P.S.

kpaјati kpaјo : *kpaјajo* ‘ciąć, rozcinać’, ‘dissecare’, ‘concidere’

~ pol. od XV w. *kpaјać kpaјe* ‘ciąć, rozcinać, odcinać, ciąć na kawałki, kpaјаć; nożem albo nożycami rozcinać, ucinać’ (Słownik stpol.), ‘wykonując posuwiste ruchy ostrym narzędziem, dzielić coś na części lub oddzielać część od całości; przycinać tkaninę, skórę lub inny materiał, przygotowując do szycia’ (WSJP), też dial. ‘ciąć, rozcinać’ (np. Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek, Zborowski Zakopane, Cechosz-Felczyk Podole, Feleszko Bukowina, Paryl Tuligłowy), dial. na Śląsku też w formie

ściągniętej *krác krajem* : *krám* 'ts.' (Karłowicz SGP: Śląsk Cieszyński), *kròc* : *kroć krajym* 'ts.' (Nowak Żywiec, Milerski Zach.-Cieszyński Sł.), *krouć* (Olesch Sankt Anna-berg), kasz. *krajac kraja* 'ciąć, krajać, przycinać' (Sychta SK), *kraĭac kraĭają* (Lorentz PW), połab. *kroĭot* 'żłobić, wycinać' (Olesch Thesaurus), *krojot* 'ciąć' (Polański-Sehnert), dłuż. dial. *kšajās kšaju* : *kšajom* 'ciąć' (Muka, dial. Fasske Vetschau), głuż. od XVII w. *krac kraju* : *krajam* 'ciąć, kroić' (Stachowski Frencel, Handrik-Slepjanski Rukopisy), *krac kraju* 'ciąć, kroić (chleb, mięso, owoce)' (Kral, Trofimowicz), *krac kraju* : *krjeju* 'ts.' (Pfuhl), dial. *krajać krajam* 'ciąć, kroić (chleb, mięso)' (Schroeder Schleife 115, Michalk Neustadt), stczes. *krájěti krájěju* 'ciąć; krajać' (Gebauer Sl., MSČS), czes. *krájěti krejím* 'dzielić na części, kawałki, zwłaszcza nożem' (SSJČ), dial. *krájat krájám* (Svěrák Karlovice, Kazmír Valašsko), *krajat krajim* (Dejna Kuców), też w formie ściągniętej *krac* 'ts.' (Lamprecht Opava), laskie *krat*, *krac*, *kroć* (Dejna PLP 225), *kroć krajym* (Kellner VN), *krac* 3 sg. *kraje* (Lamprecht Opava), *krac kraju* (Sochová Laško), moraw. *kroć kraju* (Bartoš DSM, sła. od XVII w. *krájat krájám* 'wykrawać; ciąć nożem na mniejsze kawałki' (SSJ, HSSJ), dial. *krájat i krat* 'oddzielać mniejsze części za pomocą noża' (SSN), wsch. *krac* 'ciąć' (Kálal);

słē. *krájati krájám* 'przycinać, przykrawać materiał' (Pleteršnik), chorw. dial. od XVII w. *krajati krajam* 'ciąć' (RJAZ), czakaw. *ras-krajät* 'rozkrajając na części' (Houtzagers Orlec), cs. *крајати крајѣ крајѣши* 'ciąć, rozcinać' (Miklosich LP);

strus. od XIII w. *крајати краю крајѣть* 'ciąć; rozcinać; wycinać' (Slovarь DRJ), ros. dawne *крајать* 'wykrawać, wycinać, ciąć na miarę' (Dal), dial. zach. *крајать* 'kroić, wykrawać (zwłaszcza z przeznaczeniem do szycia)' (SRNG), ukr. *крајати краю крајеш* 'ciąć coś na kawałki, na części; wycinać, rozcinać', 'przycinać, przykrawać z przeznaczeniem do szycia' (SUM, Slavyneŭskij Leks.: 1 sg. *краю*, Hrinčenko, Żel.), brus. dawne *крајати* 'ciąć, rozcinać; wykrawać' (HSBM), dial. *крајаты* 'ciąć, wycinać' (Leks. Polesja 43). ~

Por. ros. dawne *краути* 'poprawiać krawędzie', 'ciąć płótno' (Ruk. Leks.), dial. *краіть краю краіиш* 'kroić, przykrawać (materiał do szycia)' (Slovarь Rjazan.), *краіть* 'kroić, ciąć' (Mirtov Don.).

Zapewne dawne iterativum od *krojiti* (Berneker SEW I 610), zastanawia jednak poświadczona w szeregu języków forma praesentis *krajō* (zamiast oczekiwanego *krajajō*); być może powstała już z form z kontrakcją (*krajati* > *krati*), poświadczonych jednak tylko w dial. zach. (por. *krac*, *krat* itp.). P.S.

krajina 'to, co znajduje się na skraju, na krawędzi, przy granicy', 'loca in margine sita'; 'brzeg, skraj; kraniec, granica', 'peryferia, pogranicze', 'finis, limes'; 'obszar objęty granicami, stanowiący jakąś całość', 'regio marginibus limitata'

~ pol. od XV w. *kraina* 'dzielnic, okręg, terytorium', 'terytorium objęte granicami; granica', 'brzeg, skraj' (Słownik stpol.), 'obszar wyodrębniony ze względu na właściwości przyrodnicze, etnograficzne i in. na tle sąsiednich obszarów; obszar objęty granicami państwa' (WSJP, SP XVI IBL), kasz. *krajina* 'kraina; kraj, obszar' (Ramułt, Lorentz PW też: *krowina*), głuż. *krajina* 'kraina; prowincja; okolica' (Zeman), 'ts.', też

‘pejzaż, krajobraz’ (Kral, Pfuhl), stczes. *krajina* ‘peryferie; region, kraina, odległe miejsce’ (Gebauer Sl.), czes. *krajina* ‘terytorium stanowiące jakąś całość’, ‘pejzaż’, ‘mniej wartościowy materiał z krańca czegoś (np. deska z kraja pnia)’ (SSJČ), moraw. *krajina* ‘kraina, kraj’, *krajiny* pl. ‘skraj lasu’ (Bartoš DSM), *kraina* ‘pole na skraju’ (Malina Mistřice), śl. *krajina* od XV w. ‘terytorium wyznaczone przez granice polityczne, państwo; region, prowincja’ (HSSJ, SSJ), dial. ‘obszar ograniczony naturalnymi albo administracyjnymi granicami, region geograficzny; państwo’ (SSN);

śl. *krājina* ‘terytorium przygraniczne’, *krajina* : *krājina* ‘terytorium, okolica’, też ‘krajobraz’ (SSKJ), dawne *krajina* : *krājina* też ‘skraj, obrzeże sukna’ (Pleteršnik), ch./s. *krājina* od XIII w. ‘pogranicze państwa’, od XVI w. ‘prowincja, okręg’, wtórne też ‘walka, wojna; wojsko’ (RJAZ), chorw. *krājina* hist. ‘obszar graniczący z innym państwem, na którym zorganizowana jest obrona wojskowa; granica’ (Anić RHJ, też dial. *krājina* (Peić–Bačlija RBB), dial. sztokaw. *krājina* ‘obszar graniczący z innym krajem; administracyjny obszar geograficzny’ (Sekulić Bačk.), stserb. *краина* ‘regio finitima’ (Daničić RSS), serb. *krājina* ‘obszar pograniczny państwa, w którym zorganizowana jest obrona wojskowa, granica; część jakiegoś miejsca; strona świata; region; wojsko’ (RMat.), cs. **краина** ‘skrajna część; region, prowincja; granica’ (Miklosich LP), bułg. dial. *краина* ‘region, kraj’ (RROD), *краина*, też *крайна* ‘ts.’ (Duvernois), *краина*, też *крайна* ‘obszar geograficzny, okręg, prowincja’ (Gerov), maced. *краина* ‘dzielnica, prowincja’, ‘peryferie’ (Sł. maced.-pol.);

strus. od XIII w. **краина** ‘peryferia, oddalony region’ (Slovarъ DRJ), ros. dial. *краина* ‘część miasta, wsi itp. położona najdalej od centrum; obrzeża’ (Sl. staroobrzjad. Zabajkaľja), *крайна* ‘peryferie’ (Slovarъ Don.), ukr. *крайна* ‘obszar, region, okręg itp. posiadający określone cechy przyrodnicze i klimatyczne’, ‘obszar stanowiący całość pod względem historii, warunków naturalnych, ludności itp.’ (SUM), ‘obszar, terytorium’ (Slovnyk Ševčenko), ‘kraj, kraina’, ‘krajobraz’, ‘zarząd dóbr kameralnych’ (Žel.), dial. *крайна* ‘kraj, kraina’ (Verchratskyj Batjuki), brus. *крайна* ‘państwo, kraj’, ‘miejsce, terytorium, które w jakiś sposób się wyróżniają’ (TSBM), dawne *краина* ‘państwo, kraj’, ‘ojczyzna’, ‘ziemia, region’ (HSBM), dial. *крайна* ‘kraj, państwo, region (okręg)’ (Šaternik Červ., SPZB). ~

Denominativum z suf. *-ina* od *krajъ* 1. (zob.). Pierwotne znaczenie ‘to, co znajduje się na skraju, na krawędzi, przy granicy’. W znaczeniu ‘to, co znajduje się na skraju, na krawędzi, przy granicy’ suf. *-ina* pełniłby funkcję strukturalną (zob. I 122), natomiast w przypadku znaczenia ‘obszar objęty granicami, stanowiący jakąś całość’ nie można wykluczyć funkcji deminutywnej sufiksu (*krajina* jako mniejszy *krajъ* ‘obszar, terytorium stanowiące pewną całość lub jego wydzielona część’). P.S.

krajъ 1. *kraja* ‘kraniec, koniec, krawędź’, ‘granica’, ‘strona (strona świata)’, ‘finis, li-mes’; ‘obszar, terytorium stanowiące pewną całość’, ‘regio quaedam liminibus continenta’

~ pol. od XV w. *kraj kraju* ‘granica terytorium, terytorium objęte granicami, okolica, okręg’, ‘brzeg, skraj, strona, zewnętrzna część’ (Słownik stpol.), ‘zamieszkane teryto-

rium zorganizowane politycznie i gospodarczo w jedną całość, 'jednostka administracyjna w niektórych krajach', 'brzeg czegoś, skraj' (WSJP), w XVII w. też 'ląd' (Kartoteka SP), dial. 'kraj; brzeg, np. tkaniny, lasu' (Szymczak Domaniewek), 'krawędź jakiejś powierzchni, skraj; pobocze drogi' (Szewczyk Lachy Sądeckie, Łomnicka-Dulak Piwniczna), *kròj* 'bok, krawędź, kraj' (Nowak Żywiec), *kraj* : *kroj kraja* 'skraj, brzeg, obrzeże, krawędź' (Milerski Zach.-Cieszyński Sł.), *krej kraju* 'obszar', 'skraj, krawędź' (Olesch Sankt Annaberg), kasz. *krāj kraju* 'kraj, państwo, ojczyzna; najbliższa okolica poza miejscowością, w której ktoś mieszka; ląd stały w przeciwieństwie do Półwyspu Helskiego; brzeg, skraj, krawędź; skraj pola' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *kšaj* 'odcinek; granica, krawędź, brzeg', 'prowincja, okręg' (Muka), głuż. *kraj kraja* 'kraj, terytorium' (Kral, Pfuhl, też dial. Michalk Neustadt), stczes. od XIII w. *kraj krajě* 'Rand, Gegend' (Gebauer Sl.), 'apsis; regio' (Flajšhans Klaret), czes. *kraj kraje* 'część przedmiotu położona najdalej od środka; krawędź, miejsce, gdzie rzecz się zaczyna lub kończy', 'początek lub koniec w czasie', 'terytorialna jednostka administracyjna', 'wieś, prowincja', 'równina' (SSJČ), dial. *kraj* 'kraj, region' : *krāj* 'krawędź, skraj' (Hruška DSch), *kraj kraju* 'kraj, brzeg' (Dejna Kuców), *kraj kraja* 'skraj, początek; kraina' (Gregor Slav.-buč., Lamprecht Opava), moraw. *kré* 'kraj' (Kott Dod. DSM), *kraj* 'początek' (Bartoš DSM 160), śla. *kraj* od XV w. 'terytorium, okręg, kraina', 'miejsce najbardziej oddalone od środka czegoś, skraj', 'kawałek sukna utkany na raz' (HSSJ), dial. *kraj*, też *krāj*, *krej* 'miejsce najbardziej oddalone od środka, skraj, krawędź', 'początek, przód', 'pierwsza kromka z bochenka chleba', 'koniec, zakończenie (czegoś w czasie)', 'obszar geograficzny, terytorium, kraj', 'ojczyzna' (SSN);

śle. od XVI w. *krāj krāja* 'zamieszкана część powierzchni ziemi, tworząca całość; największa odległość od jakiegoś środka, źródła, początku; początek, koniec (w czasie); najniższa jednostka administracyjna' (SSKJ, Megiser 1592), też dial. (Jakomin Sv. Anton, Novak Beltinci, Gregorič Kostel, Karničar Obir), ch./s. od XVI w. *krāj krāja* 'krawędź, kraniec, najdalej od centrum położona część czegoś', 'granica', 'strona świata', 'koniec, początek (w czasie)', 'brzeg wody', 'ograniczone terytorium, okolica' (RJAZ), chorw. kajkaw. *krāj krāja* 'region', 'zakończenie, koniec' (Večenaj-Lončarič Gola), czakaw.-sztokaw. *krōāj* 'wybrzeże, brzeg', 'koniec' (Jurišić Vrgada), czakaw. *krōj krāja* 'kraj, ląd', 'koniec' (HDZ VII 512), *krāj* 'skraj, pobocze', 'ląd, wybrzeże', 'region' (Houtzaggers Orlec), 'koniec', 'bok, krawędź', 'kawałek (drewna, nici itp.)' (Kalsbeek Orbanići), *krōj krāja* 'stały ląd', 'wybrzeże, brzeg', 'koniec, krawędź', 'obszar, kraj' (ČDL), *krāj* 'koniec', 'kraina', 'wybrzeże' (Turina-Šepić RČI), 'skraj, obrzeże', 'końcowa część czegoś' (Mahulja Omišalj), *krāj krāja* 'ląd, wybrzeże', 'koniec' (Moguš Senj), sztokaw. *krāj krāja* 'region geograficzny', 'koniec, punkt końcowy (w przestrzeni, w czasie)' (Sekulić Bačk.), stserb. *kpau* 'margo' (Daničić RSS), serb. dial. *kpáj* 'koniec, początek' (SDZ XXX 160), 'ts.', 'skraj, krawędź, część jakieś powierzchni' (Zlatković Piroć), 'początek' (Dinić Timok), *kpaj* 'skraj, skrajny punkt; końcowa część jakiegoś przedmiotu', 'zakończenie trwania czegoś', 'region, okręg, obszar' (Reč Vojvodine), scs. *краи краја* 'wybrzeże, brzeg', 'skraj, krawędź czegoś' (SR BAN, SS X–XI: Zogr., Supr.), bułg. *kpau* 'ostatni moment w czasie; zakończenie', 'punkt lub miejsce

w przestrzeni, w którym coś się kończy; granica', 'kraj, państwo, region' (RKBE, Duvernois, Rečnik Botev), dial. 'koniec, zakończenie', 'kraina, region', 'skraj, najbardziej oddalone od centrum miejsce' (Płd. Rodopy, Stojkov Banat, BDial. VI 187, BDial. III 93), 'miejsce, gdzie coś się kończy lub zaczyna', 'region, okolica' (Erkeč), też 'łaka poza wsią, polana' (Mladenov Vidin), maced. *крај* 'koniec w czasie, zakończenie, śmierć', 'skraj, koniec', 'region, dzielnica, kraina', 'skraj miejscowości lub jakiegoś obszaru' (RMJ), dial. 'skraj, bok' (Hendriks Radožda-Vevčani), 'miejsce, gdzie coś się kończy', 'czas, kiedy coś się kończy', 'ojczysty kraj, region' (BDial. VIII 256: Kostur), 'kraj, początek, koniec' (Małecki SW);

strus. od XII w. *краи краи* 'krawędź, granica czegoś; część powierzchni bliska krawędzi', 'końcowa część jakiegoś przedmiotu; rąbek odzieży, materiału itp.', 'brzeg', 'koniec', od XIV w. 'region; kraj' (Slovarъ DRJ), ros. dawne *край* 'brzeg, ład, kraj', 'początek i koniec', 'region i lud', 'granica, rubież, grań, skraj' (Dal), 'kraj, granica', 'krawędź (deski)' (Ruk. Leks.), dial. *край края* : *краю* 'koniec', 'pierwszy odkrojony kawałek chleba, piętka; kromka chleba' (Manaenkova SRGB), *край края* 'piętka chleba' (Slovarъ Smolensk), 'początek lub koniec czegoś, co trwa w czasie', 'brzeg rzeki, jeziora', 'skraj lasu', 'część wsi, lasu itp.', 'kawałek, kromka, piętka chleba' (SRNG), 'granica, miara' (Melъničenko Jaroslavъ), 'koniec, granica czegoś; początek czegoś' (Sl. Karelii), 'początek' (Eliasov Zabajkaļe), 'końcowa część ulicy we wsi', 'koniec życia' (Sl. staroobrad. Zabajkaļja), ukr. od XV w. *край країю* 'pogranicze, np. państwa', 'linia graniczna, skraj, miedza', 'brzeg (jeziora)' (SSUM), w XVII w. 'kraj, region', 'brzeg, skraj', 'strona, kierunek' (Slavynecъkyj Leks.), 'zakończenie jakiejś czynności', 'obszar, region, okręg', 'koniec', 'kawałek, część' (SUM), 'krawędź, skraj, brzeg, koniec' (Żel., Slovnyk Ševčenska), dial. *край краю* 'koniec, brzeg', 'część wsi' (Sl. ukr. woroneż.), brus. *край країю* 'miejsce, terytorium, region, które w jakiś sposób się wyróżniają', 'linia końcowa, która ogranicza pewną powierzchnię, jak również część powierzchni, która przylega do tej linii' (HSBM, TSBM), dawne 'państwo, kraj', 'brzeg', 'skraj', 'rąbek odzienia', 'rąbek odzienia', dial. 'skraj' (SPZB), 'skraj, kraniec' (Jurčanka Mscisl.), 'skraj, brzeg' (Bjaļkevič Mohylew), 'kraj, państwo' (SPZB, Bjaļkevič Mohylew, Jankova Loeŭ), 'granica czegoś' (Šaternik Červ.). ~

Por. też wsch.słow. *край* w funkcji przysłowka sposobu o znaczeniu innym niż w *кrajъ* 2.): ros. dial. 'bardzo, wyjątkowo, koniecznie' (Manaenkova SRGB), ukr. dial. 'bardzo' (Sl. ukr. woroneż.), brus. dial. 'bardzo, nadto' (Scjaškovič Grodno, Jurčanka Mscisl.), 'obowiązkowo, koniecznie' (Sloŭnik GCRB, Bjaļkevič Mohylew).

Deverbativum od *krojiti* z wzdłużeniem samogłoski rdzennej (I 59), por. *tvarъ* od *tvoriti*, *garъ* od *gorěti*, *slava* od *sloviti* (Kuryłowicz AI 296). Pierwotne znaczenie 'odcinek, odcięta część; cięcie, miejsce ucięcia, krawędź, stąd 'skraj w ogóle, brzeg; granica', dalej 'terytorium objęte granicami' (o rozwoju znaczeniowym wyrazu zob. Sławski SE III 46–48, Minissi, RicS IV 56–57, tam także paralele z innych języków ie.). Najbliższy odpowiednik ie.: lit. *Krúoja*, nazwa dopływu rzeki Mūša (tak Buga, RFV LXXI 50).

Berneker SEW I 605–606, Vasmer REW I 654, Sławski SE III 47–48, ESJS 356. P.S.

krajb 2. ‘przy, obok, koło’, ‘iuxta, propter’

~ pol. dial. *kraj* ‘koło, na kraju’ (Kartoteka SGP: okolica Tatr, Lud XVI 298: Óni te piniondze *kraj* lasu showali), *kreŕi* ‘obok’ (Kartoteka SGP: Podlasie *kreŕi* lasu), stczes. rzadkie od XV w. *kraj* ‘na końcu, na skraju, na krawędzi czegoś’ (ESSČ, Gebauer Sl.: kteráž (múcha) jest *kraj* potokóv in extremo fluminum), czes. ‘na skraju, na końcu czegoś; na krawędzi czegoś’ (SSJČ), dial. ‘obok, przy’ (Gregor Slav.-buč.), sła. ‘przy, obok, na skraju’ (SSJ, SSN);

słę. dawne *kraj* ‘w pobliżu, z boku, obok czegoś, przy czymś’ (SSKJ), *krāj* ‘obok, przy, wżłuz czegoś’ (Pleteršnik), ch./s. od XVI w. *kraj* ‘przy, obok, koło’ (RJAZ), chorw. *krāj* ‘przy, obok; pomimo czego, na przekór czemu’ (Anić RHJ), chorw. czakaw. *kraj* ‘przy, obok, koło’ (ČDL, Kalsbeek Orbanići), *krāj* ‘ts.’ (Moguš Senj), chorw. sztokaw. *krāj* ‘ts.’ (Sekulić Bačk.), serb. *kpaj* ‘blisko, przy, obok; pomimo czego, na przekór czemu; z powodu czego’ (RMat.), dial. ‘na końcu’ (SDZ XXX 160), *kpāj* ‘przy, blisko czego’ (Elezović Kos.-Met.), bułg. *kpau* ‘przy, obok, koło’, ‘blisko, w pobliżu’ (RBE, Duvernois), dial. ‘w pobliżu, koło czegoś’ (Erkeč), dial. maced. *kpaj* ‘obok, przy’ (Sł. maced.-pol.), dial. *kpъŭ* ‘przy, koło’ (BDial. VIII 256: Kostur);

strus. od XIV w. *краи* ‘przy, obok, koło’ (Slovarь DRJ), ros. dawne *kpau* ‘ts.’ (SRJ XI–XVII), dial. *kpau* ‘tuż przy, przed czymś’ (SRNG), ‘w pobliżu, koło’ (Slovarь Don., Mirtov Don., Sl. Karelii), ‘u, w pobliżu, wedle’ (Rastorguev Brjansk), ‘niedługo do, tuż przed (jakimś wydarzeniem w czasie)’ (Slovarь Rjazan. 248);

ukr. *kpau* ‘przy, obok, blisko, w pobliżu’ (Hrinčenko, SUM, Żel., Bilećkyj-Nosenko), dawne od XVIII w. też *kpiu* ‘ts.’ (Bilećkyj-Nosenko, Hrinčenko, Żel.), brus. od XVI w. ‘przy, obok, koło’ (TSBM, HSBM), dial. ‘przy, obok, wzdłuż’ (SPZB), dial. ‘koło’ (Jankova Loeŭ, Scjaškovič Grodno). ~

Skostniały acc. sg. rzeczownika *krajb 1.* (zob.), jak np. *kolo*, *město*. Funkcja przyimkowa pojawiła się za pośrednictwem przysłówka (por. Sławski SE II 369). P.S.

krajbka ‘brzeg, skraj; brzeg tkaniny’, ‘limen, e.g. texti cuiusdam’

~ pol. dawne i dial. *krajka* ‘ucięty pasek sukna’ (Słownik stpol.), ‘brzeg tkaniny, zwykle od reszty różniący się kolorem; odcięty pasek tkaniny lub papieru’ (SW), dial. *krajka* ‘wstążka, opaska; pas kobiecy sukienny albo włóczkowy; plecionka ze słomy u kapelusza’, mazow. też ‘kromka, kawałek’ (Karłowicz SGP), ‘obszycie na ubraniu’, ‘piętka chleba’ (Nowak Żywiec), stczes. *krajky* pl. ‘Spitzen’ (wg Gebauera pl. od *kra-jek*; Gebauer Sl.: Náčelník s kragky zlatými), czes. ‘szydełkowany, dziany lub pleciony pasek; koronka’ (SSJČ), sła. dawne książk. *krajka* ‘koronka’, ‘brzeg tkaniny’ (HSSJ, SSJ, Bernolák);

chorw. *krajka* ‘brzeg, skraj, kraniec’ (RJAZ: Voltić), serb. dial. *kpajka* ‘piętka chleba’ (Reč Vojvodine), *kpājka* ‘kromka, kawałek chleba lub czegoś innego’ (Stanić Uskoci);

ros. dial. pñ. *kpájka* ‘wąski pasek na krawędzi czegoś’ (Slovarь Severa), dial. ‘rodzaj pieczywa w formie krążka, bajgiel’ (SRNG), ukr. *kpájka* ‘wąski, ciasno tkany pasek wzdłuż krawędzi tkaniny, często wykonany z innej, grubszej przędzy’, ‘skrajna część czegoś’, przestarz. ‘pas damski wykonany z nici, z grubej (np. wełnianej)

przędzy' (SUM, Leks. Bjul. II 83: Odessa, Żel.), w XVIII w. 'brzeg sukna' (Bilećkyj-Nosenko), dial. *кпáўка* 'kolorowy pas wełniany damski lub męski do przepasania płaszcza itd.' (Lysenko SPH, Horbač Romaniv, Moskalenko Odesa), 'szeroki pas utkany z różnokolorowych nitek' (Mat. Bukovyna), 'pas z wełny' (Janów SH 106), 'plecionka, np. ze słomy' (Janów Moszkowce 173), brus. dawne *кпáўка* 'taśma, wstążka' (HSBM), 'brzeg tkaniny' (Nosovič), dial. *кпáўка* 'pas' (Bjaľkevič Mohylew), 'długi, wąski pas służący do owijania małych dzieci' (SPZB), 'pleciony, okrągły w przekroju, pasek' (Jurčanka Mscisl.), 'popręg' (Leks. Polesja 173) 'pas utkany z włókien tkaniny (?)' (Leks. Polesja 294). ~

Por. kasz. *krąjka* 'drzewo owocowe rosnące dziko, szczególnie śliwka', 'człowiek dziki, niekulturalny, dzikus' (Sychta SK; zapewne w związku z marginalnym położeniem, na skraju);

2. ros. *кпáюха* 'kromka chleba'.

Deverbativum od *krajati* z suf. -bka.

P.S.

krakati *kračp* : *krakajo* 'wydawać głos właściwy krukowi, wronie, krakać', 'skrzeczeć; krzyczeć, hałasować', 'crocitare'

~ pol. *krakać* *kracze* od XVI w. 'wydawać charakterystyczny skrzek właściwy krukowi, wronie' (Bart pol.-łac., SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN, też dial. Dejna RKJL XXIII 245, Brzeziński Krajna, SOWM, Górnowicz Malbork, Wietrzyk Gorlice, Karłowicz SGP, Olesch Sankt Annaberg, Sychta Kociewie), przen. 'przepowiadać złe zdarzenia' (powyższe źródła literac., też dial. Szewczyk Lachy Sądeckie, Wietrzyk Gorlice), dawne od XVI w. 'narzekać' (SP XVI IBL), 'wrzeszczeć, hałasować', 'urągać komuś' (SW), dial. 'gdakać (o kurze)', 'skrzeczeć (o żabie)' (SOWM), 'rechotać (o żabie)' (Czechosz-Felczyk Podole), *krąkać* 'wydawać skrzek (o niektórych ptakach)' (Szewczyk Lachy Sądeckie), 'urągać, krzyczeć' (Karłowicz SGP), kasz. *krakac* 'krakać' (Ramuł, Lorentz PW), dłuż. *krąkaś* 'krakać' (Muka), głuź. *krakać* 'krakać' (Kral, Jakubaś, Pfuhl), stczes. *krákati* : *krokati* 'krakać', 'rechotać' (Gebauer Sl.), czes. *krákati* 'skrzeczeć, krakać, wydawać głos *kra*, *kra* (o krukach, wronach)', 'mówić niewyraźnie' (Jungmann, Přír. slov.), dial. *krákat* 'krakać, o krukach, wronach, kurach' (Hruška DSch, Bartoš DSM), sła. od XVII w. *krákat* 'krakać (o wronach, krukach, gawronach)' (HSSJ, SSSJ, też dial. Kálal, Ripka Dolnotrenč.), pot. 'mówić dużo i niemiędrze', dial. też 'rechotać; gdakać' (SSN);

sł. *krákati krâkam krâčem* 'wydawać dźwięk *kra*' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Gregorič Kostel), pot. 'mówić skrzeczącym głosem', ch./s. *krákati krâčem* 'wydawać głos *kra kra* (o kuku, wronie)', dial. też 'gdakać' (RSAN, RJAZ, RMat.), chorw. dial. *krakati kračem* 'wydawać dźwięk *kra*', 'rechotać (o żabie)' Hirtz RNZN, dawne kajkaw. *krakam* 'krakać' (Belostenec), serb. dial. *kráka* 'gdakać (o kurze)' (Dinić Timok), bułg. dial. *кп'а̀към* 'skrzeczeć (o żabach)' (BDial. IV 207), maced. *kraka* 'gdakać' (RMJ, też dial. Reiter Titov-Veles);

ros. dawne (SRJ XI–XVII, Srezn.) i dial. (w językach literac. wsch.słow. formy z metatezą, zob. materiał porównawczy) *кпáкамъ* 'wydawać głosy; krakać (o kuku);

kwakać (o kacze); gęgać (o gęsiach); rechotać (o żabie)' (SRNG, Slovarъ Smolensk), 'skrzeczeć' (Slovarъ Rjazan.), ukr. *крáкати крáкаю крýкаеш* : *крýчу крýчеш* 'wydawać głosy *kra-kra* (o krukowatych)', przen. 'zapowiadać, przewidywać nieszczęście', 'wydawać głosy jak kaczkę, kwakać', rzadko 'wydawać głosy jak żaby, skrzeczeć' (Żel., Slovnyk Ševčenko, SUM IV, Hrinčenko), dial. hucul. *кр'áкати* 'gdakać (o kurach)' (KDO 391), rusin. *кракац* 'krakać' (SRNJ), łemk. *кракати* 'krakać (o kruku)' (Turčyn Tylicz, Pyrtej Łemk.), brus. od XVI w. *кракати* 'krakać' (HSBM), *крáкаць -аю -аеш* 'wydawać głosy *kra kra* (zwykle o kaczkach, wronach i innych ptakach)' (TSBM), dial. *крáкаць* 'kwakać (o kaczkach)', 'krakać; klęskać' (BMM IV 247: Homel, Turaŭ, Sloŭnik Sennensščyny). ~

Por. formy z metatezą w językach wschł.: ros. *ка́ркать -аю -аеш* 'krakać, wydawać skrzeczący głos (o krukach, wronach)', dial. 'gęgać (o gęsiach)', ukr. *ка́ркати -аю -аеш* 'kwakać', brus. dial. *ка́ркаць -аю -аеш* 'wydawać głosy *kar kar*';

2. czes. *krákorati, krakořiti* 'wydawać głos *kra krak* (o kruku, wronie, kurach)', sła. *krákorit'* 'wydawać głos o kurze, gdakać', ch./s. *kràkoriti -im* 'ts.';

3. dłuż. *krákotaś* 'gdakać', 'krakać (o wronie)', 'krzyczeć (jak sroka)', 'chrzęścić' (Muka), czes. dawne *krákotati* 'krakać, wydawać głos (o krukach, wronach, kurach)' (Přir. slov., Jungmann), dial. *krakotať* 'pochrzękiwać' (Kazmír Valašsko), sła. dawne *krakotáti krakotám krakóčem* 'krakać' (Pleteršnik), ch./s. od XVIII w. *krakòtati kràkočem* 'rechotać, wydawać dźwięk *kre kre* (zwykle o żabach)' (RJAZ), bułg. *кракотѣся* 'chichotać' (Gerov);

4. ukr. dial. *краком'іти* 'kwakać, gęgać';

5. ch./s. dial. *kràktati kràkčēm* 'krakać, skrzeczeć', brus. *крактаць, крахтаць* 'trzeszczeć, skrzypieć pod naciskiem', 'wydawać głos *kre kre* (o żabach)', dial. 'rechotać; kwakać';

6. ros. dial. *крáкать -аю, -аеш* 'wydawać głos podobny do głosu kaczkę; naśladować kaczkę';

7. z dźwięcznym nagłosem: pol. dial. *grakać* 'o wronach'.

Dźwiękonaśladowcze, od naśladowania głosu kruka lub innych ptaków, np. pol. *kra kra!* 'dźwięk naśladowujący głos wrony (SW), czes. *krá krá!* 'głos wydawany przez gawrony' (Přir. slov.), sła. *krá, krá-krá* 'naśladowanie głosu wrony, gawrona' (SSJS), sła. *krá!* 'głos wrony, kruka' (SSKJ), ch./s. *krâ, krâ* 'dźwięk naśladowujący krzyk kruka, rechot żaby' (RSAN). Por. odpowiedniki w językach bałtyckich: łot. *kràkt krācu* 'krakać; chrapać, charczeć; szaleć, huczeć (o burzy)', lit. *krōkti kroiū* 'sapać, dyszeć; chrapać, chrząkać (o świni), ryczeć, huczeć'. Bliskie budową jest też łac. *crōcīre, crōcāre* 'krakać'.

Co do budowy por. *grakati, grajati*. Wahania dźwięczności spółgłosek (*grakati* : *krakati*) częste w wyrazach onomatopeicznych.

Berneker SEW I 603, Trautman BSW 139, Vasmer REW I 654, Machek ES 231, Sławski SE III 52–53, Boryś SE 255–256, ESSM XII 92. T.K.

krapati *krapajō* 'kropić; kapać; padać drobnymi kroplami, mżyć', 'rorare'

~ pol. dawne *krapać krapie* 'kropić' (SW), dial. *krapać* 'kropić, kapać, o padających pojedynczych, grubych kroplach deszczu' (Karłowicz SGP, Nowak Żywiec, Feleszko Bukowina, Kąs Orawa), kasz. dawne *krap'ac* 'kropić' (Lorentz PW), czes. od XV w. *krápati kráпам* (stczes. też *krapati*, Gebauer Sl.), 'kropić, kapać, o deszczu' (Jungmann, Přír. slov.);

ch./s. od XVI w. *krapati krapam* 'kapać, kropić' (RJAZ);

stros. i cs.-rus. **кРАПАТИ КРАПАЮ** 'kropić, padać kroplami' (Srezn., SRJ XI–XVII, Slovarь CSRJ), ros. *крáпать крáпаю крáпаешь* 'kropić, padać kroplami'; 'robić kropki' (SSRJ, Ožegov SRJ, Dal), dial. *крáпаться* 'pokrywać kropkami, kroplami' (SRNG), ukr. *крáпати крáпає* : *крáпле* 'padać kroplami; kapać' (SUM, Hrinčenko, Żel.), łemk. *кранáти* 'kapać, padać kroplami' (Pyrtej Łemk.), brus. *кранáць крáпаю крáпаешь* 'padać drobnymi kroplami (o deszczu)', 'kropić; pokrywać kroplami, kropkami' (TSBM), dial. *кранáць* 'kapać, padać' (Turaŭ), 'wypełniać' (Nar. Slova 146). ~

Por. z suf. *-iti*: pol. dial. *krapić* 'kropić' (MS Górnego Śląska), ros. dial. *крáпуть* 'padać (o deszczu)' (Slovarь severa, Slovarь Urala, SRNG), też 'uderzać czymś elastycznym, chłostać' (Slovarь Mordov.), ukr. dial. *кранúти* 'padać (o deszczu), kropić' (Verchratskij Batjuki);

2. z suf. *-ěti*: czes. dawne *krápěti* 'kropić, padać kroplami; kapać' (Gebauer Sl., SSJČ).

Dźwkn. od tego samego pierwiastka, co *kropiti* (zob.). Oboczność wokalizmu pierwiastka *a* : *o* w wyrazach dźwkn. częsta, por. np. *krakati* : *krokati*, *chrapati* : *chropati*. Co do struktury wyrazu, por. *kapati* (wg Sławskiego *krapati* powstało wtórnie, z kontaminacji *kropiti* i *kapati*). Por. Sławski III 134, ESSM XII 93–94. Zob. *krap'a*. T.K.

krap'a 'kropla', 'gutta'

~ pol. dawne i dial. *krapla* (dawne plt. *krapli*, SW), 'kapka, kropla' (Kućała PSM 36, Kutyla Śl. lasowiacki, AJŚ 1114, MS Górnego Śląska), 'odrobina, troszkę, troszeczkę' (Kutyla Śl. lasowiacki), stczes. *krápě* 'kropla' (Gebauer Sl., Novák SlHus), czes. *krápě* 'kropla, duża kropla' (Jungmann, Přír. slov.), dial. *krapja* 'kropla, wielka kropla' (Steuer Baborów, Gregor Slav.-buč., Bartoš DSM);

śle. dawne *krápļa* 'kropla' (Pleteršnik), ch./s. od XVIII w. *krapļa* 'kropla', NM *Kraplje* 'nazwa wsi w Sławonii' (RJAZ);

stros. i cs.-rus. **кРАПЛЯ** 'kropla' (SRJ XI–XVII, Srezn., Slovarь CSRJ), ros. dial. *крáпля* 'kropla' (SRNG, Slovarь Smolensk, Slovarь Urala Dop.), ukr. *крáпля* 'kropla', przen. 'mała ilość, odrobina; troszeczkę', 'kropka' (SUM, Hrinčenko, Żel.), dial. *крáпл'а*, zwykle pl. *крáпли* 'kropla' (SDU 77), brus. od XVI w. *крáпля* 'kropla' (HSBM, Turaŭ). ~

Zob. też: pol. dial. *krapa* 'kropla' (Kućała PSM 36), czes. dial. moraw. *krapa* 'ts.' (Bartoš DSM), dłuż. *chrapa* 'ts.' (Muka);

2. śl. *krapeń* 'kropla' (Kálal).

Deverbativum od *krapati* (zob.) z suf. *-ja* (jak np. w *kap'a*, *krop'a*) (ESSM XII 94). We-
dług Sławskiego *krap'a* jest derywowana od iterativum *krap'ati* (Sławski SE III 134, 137) lub jest kontaminacją z synomicznym *kap'a* (tak też Berneker SEW I 623). T.K.

krasa 'łśnienie, blask', 'fulgor, nitor'

~ pol. od XIV w. dziś przestarz. *krasa* 'świećność, wspaniałość', 'piękność, uroda, wdzięk, powab', 'barwa, kolor (zwłaszcza jaskrawy)', zool. 'ptak, kraska zwyczajna' (Słownik stpol., SP XVI IBL, też: 'blask'; 'farba'), 'dorodność, krzepkość, tężyzna, siła; rumianość, pełność, sytość' (SP XVI IBL), dawne i dial. (dziś *o-krasa*) 'płynny tłuszcz do polewania potraw, np. stopiony smalec' (L.: bez *krasy* potraw nie lubię), dial. 'barwa', 'piękno' (Karłowicz SGP), stdłuż. z XVII w. 'kruk' (Muka z Jakubicy: prawdopodobnie wyraz dżwkn., tu nienależący, choć niewykluczona też motywacja przez znaczenie 'blask'), głuż. *krasa* 'piękno' (Kral, Jakubaš, Zeman), stczes. od XIV w. *krása* (też NO: *Krasa*: Johannes *Krassa*) 'jasność, blask, światło, poświata' (ESSČ: Měsiec všicku svú *krafu* od slunce běře), 'kolor czerwony, jasnoczerwony', 'piękno, ozdoba' (Gebauer Sl.), czes. *krása* 'piękna rzecz lub osoba; coś pięknego', 'właściwość bycia pięknym, piękno' (Přír. slov.), stsla. od XVI w. *krása* (HSSJ);

ch./s. od XIII w. *Krasa* NM (RJAZ: a) na Krku b) w okolicach Rijeki), dawne dial. *krpáca* 'wąż' (to samo w bułg. i maced., RJAZ z uwagą: Može biti da je *krasa* značilo: šarena, šarevita), od XIV w. *Krasa* NO, też imię owcy (RJAZ), scs. **краса** 'ozdoba' (SJS, SS X–XI), cs. **краса** 'piękno, wdzięk' (Miklosich LP), bułg. dawne *krpáca* 'wąż' (Gevrov), dial. 'jakaś choroba objawiająca się krostami', 'wąglik' (Mladenov BTR), maced. *krpaca* 'wąż' (RMJ);

strus. od XIII w. **краса** 'piękno' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. dawne od XVII w., dziś książk. *krpacá* 'ozdoba, chluba', 'piękno' (SRJ XI–XVII, TSRJ), ukr. *krpacá* 'ozdoba, duma', 'pociągający wygląd zewnętrzny, uroda', przestarz. 'ślicznotka' (SUM), brus. od XVI w. *krpacá* 'piękno' (HSBM, TSBM), dawne też 'ozdoba' (HSBM). ~

Por. też inne formacje stpol. *kras* 'barwa, kolor', ornit. *kraska* 'kraska': Onacraculus est avis aquatica, valde gulosa, *craszka*, quae sonum horrendum facit – w Biblii zapewne 'pelikan' (Słownik stpol.);

2. dłuż. bot. *kraska* 'nasturcja' (Muka), głuż. *kraska* 'ts.' (Kral: turkowske *kraski* 'Kapuzinerkresse');

3. bułg. *krpácka* 'barwa, kolor', ros. *krácka* 'ton, koloryt, kolor', 'farba' TSRJ: маслянные, акварельные краски;

4. chorw. NO *Krasić*, NO *Kràsimir* (RJAZ).

Chyba nie należy tu chorw. dial. *krása* 'kamienista ziemia' (RJAZ dziś w Istrii), raczej w związku z *kršiti* (zob. Skok ER II 179–180), ewentualnie z *kràs* (pierwotnie słe. NT *Kras* pochodzenia iliryskiego, Snoj SES³ 344). Tego samego pochodzenia mogą być też nazwy miejscowe notowane przez RJAZ.

Etymologia sporna. Należy odrzucić propozycje związków opartych na opozycji dźwięczny : bezdźwięczny nagłos, które w językach słow. ograniczone są do wyrazów dżwkn., ewentualnie też zapożyczeń (np. *gruša* : *kruša* (por. VIII 255–257). ESSM XII 96–97 słusznie chyba przyjmuje związek z *kresati* 'wydobywać iskry, kręsać ogień'. Trudności morfologiczne (a : e zamiast oczekiwanego a : ě) szczegółowo omówione, jednocześnie jednak w objaśnieniu ujawniają się inne problemy dotyczące związku między *kresati* i czasownikiem z długim wokalizmem *krěsiti* (ESSM

XII 96–97). Sławski SE III 60–61, wychodząc od zbliżonego pierwotnego znaczenia ‘blask ognia, światłość’, przyjmuje związek z lit. *karštas*, łot. *karsts* ‘gorący’, co ze względu na różnicę w budowie wyrazów bałt. i słow. mniej prawdopodobne. O paralelnym rozwoju semantycznym *kras-* i *ěšt-* zob. Dronova, Etim. 2003–2005, 73–84.

ESSM XII 96–97, Sławski SE III 60–61, ESJS 358–359.

M.J.

krasiti *krašp* ‘nadawać blasku; powodować, że coś błyszczy’, ‘fulgendum causare’

~ pol. dawne od XV w. ‘barwić, farbować’, ‘czynić pięknym, upiększać, zdobić’ (Słownik stpol., SP XVI IBL: welna czerwcem *ukraszona*, w XVI w. też ‘zatajać; pokrywać, maskować’ (SP XVI IBL), później ‘trzebić, kastrować’ (L.: byczki lub ciołki *krasić*, trzebić, kleszczyć), ‘polewać tłuszczem, okraszać’ (L.), kasz. *krasëc krąsi* ‘zaprawiać jedzenie okrasą, tłuszczem’ (Sychta SK), czes. dawne *krásiti* ‘ozdabiać, upiększać’ (Přír. slov.), stsla. od XV w. *krásiť* ‘zdobić, upiększać’ (Ryšánek Žil. Kn.: czoz by zem *krasylo*, HSSJ: jako štětka, hřebeň vlasý, tak, Pane, mé mravy *krási* z XVII w.), z XVIII w. refl. *krásiť sa* ‘zdobić się, stroić się’ (HSSJ);

słē. *krásiti krásim* ‘dodawać czemuś uroku; upiększać’, ‘ozdabiać’ (SSKJ, Pletersnik), ch./s. od XVII w. *krásiti krásim* ‘zdobić, ozdabiać’, wyjątkowo ‘malować na czerwono’ (Mikalja, RJAZ), refl. *krásiti se krásim se* ‘upiększać się; ozdabiać się’, ‘ucztować, biesiadować’ (RMat., RJAZ), scs. **красити крашж** ‘ozdabiać’, refl. **красити сѧ крашж сѧ** ‘rozkoszować się’ (SS X–XI, SJS), ‘chwalić się’ (SJS), bułg. dawne *красѣ* *красиу* ‘ozdabiać’, ‘zdobić, upiększać, dodawać urody’ (Gerov, BTR, RBE), maced. *красу* ‘zdobić, ozdabiać’, refl. *красу се* ‘stroić się, upiększać się’ (RMJ);

strus. **красити крашоу красить** ‘nadawać piękno czemuś, przyczyniać urody’, ‘upiększać, ozdabiać, przystrajać’ (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), refl. od XII w. **краситисѧ** ‘cieszyć się z czegoś’, później ‘ozdabiać się’, ‘ozdabiać, farbować twarz, włosy’ (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), stros. też ‘nanosić cienką warstwę rzadkiej substancji, mazać’ (SRJ XI–XVII), ros. *красить красу красишь* ‘malować’, ‘upiększać’ refl. *краситься красуясь красишься* ‘o czymś świeżo pomalowanym, brudzić’ (TSRJ), dial. (też *краси́ть крашу кра́сишь*) ‘malować na czerwono’ (SRNG), *краси́ть* ‘chwalić’, intrans. ‘świecić, o słońcu’, ‘dojrzewać, o życie’, ‘czerwienić się, wstydzić się’, refl. ‘bawić się, hulać; upijać się’, ‘o życie, kwitnąć’, ‘chwalić się’ (SRNG), ukr. dawne rzadkie *красі́ти крашу́ кра́сиш* : *красі́ти кра́шу кра́сиш* ‘malować, farbować, zabarwiać’, pot. ‘upiększać, ozdabiać’ (SUM), brus. pot. *красі́ць кра́шу кра́сиш* ‘upiększać, ozdabiać’ (TSBM). ~

Por. pol. dial. *krasidło* ‘omasta’ (Zaręba Siołkowice);

2. z formantem *-l-* czes. *krášlit* ‘ozdabiać’.

Denominativum od *krasa* z suf. *-iti*. Zróznicowana semantyka kontynuantów, podobnie jak w podstawowym *krasa*, wymaga rozpatrzenia na gruncie poszczególnych języków. Wydaje się jednak, że jako podstawowe należy rekonstruować znaczenie ‘nadawać blasku; powodować, że coś błyszczy’, z czego znaczenia ‘czynić pięknym’, ‘malować na czerwono’, ‘polewać tłuszczem’. Dziwi brak w tej rodzinie czasownika nieprzechodniego *krasěti* ‘błyszczec, lśnić’ (rekonstruuje go ESSM XII 98

na podstawie pojedynczych poświadczeń w dial. ros. i ukr.). Oczekiwane znaczenie jest wyrażane albo przez *krasiti* w funkcji verbum intrans. (zaświadczone wyjątkowo w dial. ros. 'świecić, o słońcu', 'czerwienić się, wstydzić się') albo przez reflexiva, por. też nowe derywaty, jak pol. *kraśnieć*, od *kraśny*. M.J.

krasota 'piękno', 'pulchritudo'

~ czes. dawne *krásota* 'piękno' (Jungmann), w stczes. NO *Krasota* m.;

ch./s. przen. *krasòta* 'dobroć' (RJAZ, RSAN, RMat.), scs. **красота** 'piękno', 'rozkosz' (SS X–XI, SJS: Syn., Euch., Supr.), cs. 'ozdoba' (SJS, Miklosich LP), bułg. *красомà* 'piękno; coś pięknego' (BTR), maced. *красома* 'piękno' (RMJ);

strus. **красота** od XII w. 'piękno', od XIII w. 'ozdoba', 'wspaniałość; duma' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *красомà красомь* 'piękno' (TSRJ), dial. *красома красомы* : *красомà красомь* 'w obrzędach ślubnych: wstążka jako symbol dziewictwa; kwiaty', 'zaplecione włosy, warkocz', 'nakrycie głowy dziewczyny albo panny młodej w formie opaski' (SRNG), ukr. dawne *красомà красому* 'piękno' (SUM), stbrus. od XVI w. **красота** (HSBM). ~

Derywat z suf. *-ota* tworzącym abstracta. Według ESSM XII 100–101 podstawą derywacji jest rzeczownik *krasa* (tak też Matasović SNW-F 157). Derywacja odrzeczownikowa w wypadku tego sufiksu jest wyjątkowa nie tylko w psł., ale również w innych językach ie. (por. materiał ie. u Matasovicia SNW-F 158). Z drugiej strony oczekiwany przymiotnik *krasъ* jest poświadczony tylko w pol. i ukr., przy tym w znaczeniach nieodpowiadających semantyce derywatu *krasota* (zob. materiał porównawczy przy przymiotniku *krasънь*).

ESSM XII 100–101, Matasović SNW-F 157.

M.J.

krasti *kradъ* 'kraść', 'furor', refl. **krasti se** 'podchodzić, zbliżać się ukradkiem, chyłkiem, po cichu', 'furtim accedere'

krasti: ~ pol. od XIV w. *kraść kradnę* 'potajemnie przywłaszczać sobie cudzą rzecz', 'zabierać bezprawnie, potajemnie i bez zamiaru oddania czyjąś własność' (Słownik stpol., L., SW, WSJP), dial. *kraść kradzę/kradę/kradem* (Karłowicz SGP), *kraść* i *kraś* 'kraść' (Szymczak Domaniewek, Nowak Żywiec), *krajęć* 'kraść' (Olesch Sankt Anna-berg), kasz. *krasc kradnq* (Lorentz PW), *krasc kradnie* (rzadkie *kraze*) 'kraść' (Sychta SK), połab. 2. i 3. os. *krodēs krodnē* 'kradniesz, kradnie' (Olesch Thesaurus, Polański-Sehnert), czes. od XIV w. *krásti kradu* 'kraść' (Gebauer SL, SSJČ), dial. *krast* (Dejna Kuców), *kraść kradym* (Kellner VN 202), *kraš'č' kradu* (Lamprecht Opava), moraw. *kract kradu* 'ts.' (Bělič Dol.), śla. dawne od XV w. i dial. *krást* (i *kradnúť*) 'dopuszczać się kradzieży' (HSSJ, Ryšánek Žil. Kn., SSN), dawne *krást* 'kraść; skradać się' (Bernolák);

śle. od XVI w. *krasti* (Megiser 1592, Megiser 1603), *krásti krâdem* 'kraść' (SSKJ, też dial. Karničar Obir, Novak Beltinci, Gregorič Kostel), *kres* 'ts.' (Jakomin Sv. Anton), ch./s. *krásti krádēm* 'kraść, przywłaszczać sobie' (RJAZ), chorw. kajkaw. *krasti krâdem* 'kraść' (Večenaj–Lončarič Gola), chorw. czakaw. *krăst* (Houtzagers Orlec), *krăst* (Moguš Senj), sztokaw. *krăst krâdem* 'ts.' (Peić–Bačlija RBB), stserb. *красму*

крадоу 'kraść' (Daničić RSS), serb. dial. *kràc kṛādēm* 'zabierać cudze rzeczy bez wiedzy właściciela' (Elezović Kos.-Met., Bukumirić SevMetohija), *kràctи kṛādem* 'kraść' (Reč Vojvodine, Stanić Uskoci), scs. **красти крадж крадеши** 'kraść, okradać, ograbiać, odbierać' (SR BAN, SS X–XI, Słoński Ind.), śrbułg. *kractи крадж крадеши* 'ts.' (Davidov Kozma), bułg. dial. *крад* (też *kṛāmā*) 'ts.' (Stojkov Banat), *крада* : *крадѝм* : *крадѝм* (Płd. Rodopy), maced. *краде* 'kraść' (RMJ), dial. *кṛāda* 'kradnę' (BDial. VIII 256: Kostur), *krāda* (też *krām*) *krad'ěš* (Małecki SW);

strus. od XIII w. **красти крадоу крадеть** 'przywłaszczać sobie cudzą rzecz, popełniać kradzież, być złodziejem' (Slovarǵ DRJ), ros. dawne *kractи* 'kraść' (Ruk. Leks.), *kractь* 'potajemnie zabierać cudzą rzecz', 'porywać, rabować' (Dal), dial. pñ. *kráctи* 'kraść' (Slovarǵ Severa), dial. 'kraść' tylko w wyrażeniach typu *kradum lunу* 'kradną księżyc' (o zaćmieniu księżyca), *kradet yakorь* 'kradnie kotwicę' (o rzece, gdy kotwica nie trzyma się dna), 3 sg. *krádim/kraděm* przen. 'cieknąć, przeciekać (o naczyniu)' (SRNG), ukr. od XIV w. *kráctи kṛádu kṛádesи* 'potajemnie przywłaszczać sobie cudze rzeczy; kraść' (SSUM, SUM, Żel., Slavynescьkыj Leks.), dial. *kráctи* 'ts.' (Sl. ukr. woroneż.), brus. od XV w. *krácuи kṛádu kṛádzesи* 'potajemnie brać, przywłaszczać sobie cudzą rzecz; być złodziejem' (HSBM, TSBM, też dial. np. Šaternik Červ., SPZB, Bjaľkevič Mohylew), *kráctи* 'ts.' (Leks. Polesja 337). ~

Por. czasowniki dokonane: głuź. od XVI w. *kranuć* 'kraść' (Stachowski Warychiusz 1597), głuź. *kranyć* : *kradnyć* (Pfuhl, Jakubaš, dial. Michalk Neustadt), dłuź. dial. *kšanus* 'ts.' (Fasske Vetschau), sło. dial. *kràdnotи kṛádnen* 'krasti' (Novak Beltinci), bułg. dial. *кṛáднем* 'kradnę' (Vakarelska-Čobanska Samokov), brus. hist. *кṛаднуми* 'zabierać' (HSBM).

krasti se: ~ czes. *krásti se* 'iść ostrożnie, potajemnie, skradać się; wchodzić gdzieś niepostrzeżenie' (SSJČ);

ch./s. *krasti se* 'przemykać, prześlizgiwać się cicho i potajemnie' (RJAZ);

ros. *kráctься kṛáduсь* 'przemieszczać się potajemnie, skrycie, starać się być niezauważonym' (TSRJ), ukr. *kráctися kṛáduся kṛádesися* 'niepostrzeżenie zbliżać się, przedostawać się gdzieś; podchodzić do kogoś lub czegoś' (SUM, Żel.), *kractися* i *kractись* 'skradać się' (Slovnyk Ševčenko), brus. *krácuися kṛáduся kṛádzesися* 'skradać się gdzieś, starać się być niezauważonym' (TSBM), dial. *krácuися* 'chować się, ukrywać się' (Slovník GCRB). ~

Por. strus. formy dewerbalne: czasownik odrzeczownikowy **краденије** oraz imiesłowy **крадении** **крадомыи**, a także adi. **крадьливыи** (Slovarǵ DRJ).

Od pierwiastka *krāu-/krū-* rozszerzonego o formant praesentis *-d-* (por. *idǫ, jadǫ, bodǫ, kladǫ*), wtórnie przeniesiony do tematu praeteriti (Pedersen, KZ XXXIX 250). Mniej prawdopodobna propozycja Georgieva o kontaminacji czasowników *kryti* i *vesti* (Georgiev, BE XXVIII 198), choć *kryti* (zob.) daje się wyprowadzać od tego samego rdzenia.

Najbliższy odpowiednik ie.: łot. *krāt krāju* 'zbierać, gromadzić' (Berneker SEW I 605, Trautmann BSW 139). Machek zestawiał z gr. *κλωδις* 'złodziej' (u Hesychiusza), co wydaje się nieprawdopodobne (Machek ES 232, Machek ES² 290).

Analogie rozwoju znaczenia 'kraść' > 'zbliżać się chyłkiem, ukradkiem' także w innych językach (np. ang. *steal* 'kraść; robić coś ukradkiem, potajemnie; zbliżać się chyłkiem, po kryjomu', łac. *furari* 'kraść', też 'czynić coś ukradkiem, potajemnie').

Zubaty, AslPh XVI 396, Zubaty Studie I 2, 101–102, Vasmer REW I 654, Sławski SE III 67–68, ESJS 360–361. P.S.

krasъ *krasa* 'piękno', 'pulchritudo'; 'barwa', 'color'

~ pol. dawne od XV w. do XVI w. *kras krasa* : *krasu* 'barwa, kolor' (SP XVI IBL, Słownik stpol.), też NO *Kras*, *Krasz* (SSNO III 135: Test[is] solus *Krasz*; *Craz*, kmetho de Mrochowa; Bona Iacobi et Martini *Crassowie*);

sł. książk. *krās* 'wyjątkowe piękno': przewzł ga je *kras* deklet (SSKJ), dawne 'ozdoba' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. dawne dial. od XVI w. 'piękno' (RMat., RJAZ: hapaks w XVI w. i we współczesnej pieśni ludowej). ~

ros. dawne dial. *кpac кpaca* bot. 'żywokost lekarski', 'maść psa gończego' (SRNG).

Derywat wsteczny od *krasiti*.

M.J.

krasъnъ *krasъna krasъno* 'piękny', 'pulcher'

~ pol. od XIV w. (też jako NO *Krasny*, SSNO III 134: Boguslaus Crosny (pro Crasny!) de Obedow, SSNO III 134: una cum fratribus nostris [...] et Boguslao Crasny), *krasny krasna krasne* : (w XIV–XVI w.) *kraśni kraśna kraśne* 'czerwony', 'ładny, śliczny, piękny, urodziwy, wspaniały', od XV w. 'dobry, wyborny, znakomity' (Słownik stpol.), dawne od XVI w. 'barwiony, kolorowy', 'piękny, urodziwy', 'wspaniały; dorodny, rośły', 'tłusty, gruby; suty', też NM: *Krasne Siolo*, *Krasne*, *Krasnystaw* (SP XVI IBL), 'tłusty, okraszony, o potrawie', 'dorosły', 'czerwony' (L.), dial. *krasny* : *kraśny* 'czerwony', 'ładny, piękny', 'okraszony', 'tłusty, o jeleniu' (Karłowicz SGP), kasz. *krāsni* tylko w nazwie *Krāsna Góra* – nazwa góry pod Pomieczynem, 'śliczny; świeży' (Hilferding, za Karłowiczem SGP), połab. *krosān* 'piękny' (Polański-Sehnert) *krōsnā* f. (Rost: *krosnā* devkā; *krosnā* zenā), głuż. od XVII w. *krasny* 'wspaniały' (Stachowski Frencl: *krasne* wobydleni), 'wspaniały, świetny, okazały; piękny' (Trofimowicz, Jakubaś, Kral: někotry *krasny* wječor), czes. ekspr. *krásný* 'wielki, duży, ogromny' (Přír. slov.);

sł. *krāsen krāsna* : *krāsān krasnā* 'piękny, wspaniały', dawne też 'porządny, uczciwy, rzetelny' (SSKJ, Pleteršnik), chorw. dawne od XVII w. *krasni* 'piękny, elegancki' (Mikalja), ch./s. *krāsān* : *krāsān krāsna* : *krāsna* 'piękny', przen. 'dobry, wartościowy' (RMat., RJAZ), dial. 'lśniący, błyszczący', 'piękny, nadzwyczajny' (RMat.), scs. **красънъ** 'piękny', 'przyjemny' (SR X–XI, SJS), bułg. *красен красна красно* 'piękny' (Gerov, BTR), maced. *красен красна* 'piękny' (RMJ);

strus. od XI w. **красънѣмъ** 'ładny, piękny', 'miły, przyjemny', 'dający radość, wspaniały' (Slovarъ DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), 'bogato ozdobiony, ładnie zrobiony', 'okazały; dojrzały (o roślinach, owocach itp.)' (Slovarъ DRJ), ros. *краснѣмъ красная красное* : *красен красна краснѣ* 'czerwony' (TSRJ), dawne też 'bury, brązowy z czerwonym odcieniem; kolorowy', 'najważniejszy, główny', 'bardzo cenny, wysokiej jakości' (SRJ XI–XVII), dial. 'piękny, wspaniały', 'duży; zdrowy, silny', 'szczęśliwy', też

częste w nazwach roślin, np. *красная акация*, Растение *Cytisus Laburnum*; owa-
dów, zwierząt i ryb (SRNG), ukr. *красний* : *красен красна красно* 'przyjemny, miły',
'piękny, urodziwy', 'radosny, szczęśliwy' (SUM). ~

Por. też adi. bez rozszerzenia sufiksального o ograniczonym zasięgu: pol. *krasy*
od XV w. dawne i dial. 'czerwony' (Słownik stpol.), dial. 'różnokolorowy, pstrokaty'
(Karłowicz SGP), ukr. dawne i dial. *красый -а -е* 'różnokolorowy, pstrokaty' (Hrin-
čenko), dial. bojk. też 'maści czerwono-białej' (Onyškevič Bojk.);

2. połab. subst. *krasân* 'krzyżyk noszony przez kobiety na szyi' (Polański SE 298).
Adiectivum z suf. -ѣнь od *krasa* albo od *krasiti*. M.J.

кравѣсь *кравѣса* płn. 'rzemieślnik szyjący odzież', 'sartor'

~ stpol. od XIV w. *krawiec* 'krawiec, sartor' (Słownik stpol.), pol. *krawiec krawca*
'osoba, która szyje, na zamówienie, ubrania o wielkości odpowiedniej do wymiarów
klienta' (WSJP), kasz. *krâvc*, rzadziej *kravc* 'krawiec' (Sychta SK), *krâvc krâvca*, rza-
dziej *kravc* (Lorentz PW, Lorentz SIW), dłuż. *krawc*, głuź. od XVII w. *krawc krawca*
(Stachowski Frencl, Pfuhl, Jakubaš, też dial. Schroeder Schleife, Michalk Neustadt),
sła. w XVII–XVIII w. *kravec* 'krawiec' (z pol., HSSJ);

ros. dial. pld.-zach. *кравецъ кравца* 'krawiec' (też dial. SRNG, Rastorguev Brjansk,
Slovarъ Smolensk), stukr. z XV w. NO **Кравецъ** (SSUM I 508), dawne od XVII w.
кравецъ 'krawiec' (Slavynesc'kyj Leks., Bilec'kyj-Nosenko), *кравецъ кравиця* (Żel., też
dial. przestarz. Sl. ukr. woroneż.), dial. hucul. *krew'ec* 'ts.' (Janów SH), brus. od XVI w.
кравецъ краўця 'krawiec, specjalista od szycia odzieży' (HSBM, TSBM, też dial. np.
Bjaľkevič Mohylew, Šaternik Červ.). ~

Por. głuź. *krawc* na określenie gatunku ptaka, stczes. *kravec krawcě* 'ts.' (Gebauer
łączy ze saniem. *krâ*, *krawe* 'vrâna', jest to jednak z pewnością nazwa o proveniencji
słowiańskiej, por. pol. ornit. *krawczyk zwyczajny* 'Orthotomus sutorius', pochodzącą
od ap. *krawiec*, demin. *krawczyk*, analogicznie w nazwie łac. *sutorius* czy ang. *tail-
lorbird*).

Nomen agentis z suf. -ѣсь od iterativum *kravati kravaję* poświadczanego w cza-
sownikach prefigowanych, jak np. *davъсь* od *davati*. Wyrazy wsch.słow. być może
zapożyczone z pol. (wskazuje na to brak na tym terenie czasownika -*krawati*, jak
również geografia wyrazu *кравѣсь* w językach wsch.słow.; wątpliwości budzi jednak
oksytoniczny akcent w ukr. i brus.).

Vasmer REW I 653.

P.S.

krečati *krečę* 'o ostrym, urywanym głosie, podobnym do skrzypienia', 'stridere'

~ pol. od XV w. *krzeczec krzeczę* (dziś tylko prefig. *s-krzeczec*) 'skrzeczeć, rechotać,
wydawać skrzypiący głos (o żabie)' (Słownik stpol., SP XVI IBL), 'wydawać skrzypią-
cy, skrzeczący głos' (SW, SJP PAN: w lesie *krzeczę sroki*), kasz. *křečec* 'krzeczec, re-
chotać, skrzeczec' (Lorentz PW), *křečec* 'głośno płakać' (Sychta SK);

słę. dawne *krěčati krěčam* 'rechotać, skrzeczec', 'skręcać' (Pleteršnik), ch./s. *krěčati
krěčim* 'skrzeczec, wydawać przenikliwy, ostry i chrypliwy głos; skrzeczec, krzeczec

kre kre (jak kura lub inne ptaki)', rzadkie 'burczeć, bulgotać; wydawać dźwięki przy utrudnionym oddychaniu' (RJAZ, RMat., RSAN), serb. *kréčati -im* 'skrzeczeć, wydawać piskliwy, przenikliwy głos' (RSJ, Vuk 1835), czrng. rzeczownik odsłowny *krēčānje* 'skrzeczenie, krzyczenie' (Boričić Tivranski Vasojevići), bułg. dawne i dial. *кpeчa -uu* 'krakać, skrzeczeć; trajkotać' (RBE), dial. *кpèчa* 'rechotać (o żabie)' (Erkeč), refl. *кpèчa ce* 'koślawo chodzić' (Stojkov Banat);

ros. dial. *кpечaтъ* 'jęczeć, stękać; trzeszczeć, skrzypieć; skrzeczeć (o ptakach)' (SRNG, Manaenkova SRGB), 'rechotać' (Merkur'ev Kola). ~

Od pierwiastka tego samego co w *krekati* (zob.), analogicznie jak *krukati* : *kručati*.

T.K.

krečets *krečeta* płn. 'ptak drapieżny z rodziny sokołowatych, raróg', Falco gyrfalco', 'konik polny, cykada', 'grillus'

~ stpol. *krzczot* 'raróg, ptak drapieżny z rodziny sokołów (Falconidae)' (Słownik stpol.), pol. zool. *krzczot* 'Falco gyrfalco, ptak drapieżny z rodziny sokołów (Falconidae); białozór' (SP XVI IBL, SW: (też *kreczet*, *kreczot*, *kryczot*), L., SJP PAN);

strus. od XIV w. **кpечeтъ кpечeтъ** 'ptak drapieżny z rodziny sokołów' (Slovarъ DRJ), **кpечeтъ** : **кpечaтъ** 'świerszcz' (Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dawne i cs.-rus. *кpéчeтъ* 'sokół białozór, Falco gyrfalco' (Slovarъ CSRJ, Dal), dial. tylko w formie *кpéчeткo* 'ptak z rodziny sokołowatych' (SRNG), ukr. *кpéчeм* 'wielki ptak z rodziny sokołowatych' (SUM, Hrinčenko, Żel.), brus. od XVI w. *кpóчam* 'drapieżny ptak z rodziny sokołowatych, sokół białozór' (TSBM), dawne też 'armata ozdobiona figurką sokoła' (HSBM: *кpечeтъ, кpечoтъ*). ~

Chyba pierwotne nomen agentis od dźwkn. *krečati* (zob.) i *krečetati* (intens. od *krečati*) z suf. -etъ, jak oparte na tym samym czasowniku (s)krečъkъ.

Berneker SEW I 609, Vasmer ES II 375, Sławski SE III 212–213, ESSM XII 111. T.K.

krečiti *krečъ* płd. i wsch. 'skrzeczeć, trzeszczeć', 'stridere, crepare'

~ sło. ekspr. *kréčiti kréčim* 'szerzyć, rozpowszechniać, np. plotki' (Pleteršnik, SSKJ), chorw. dial. sztokaw. *kréčit* 'skrzeczeć' (Peić–Bačlija RBB, Sekulić Bačk.);

ros. dial. *кpéчumъ* 'gnieść, dusić, miazdżyć' (Mel'ničenko Jaroslavľ), *кpечumъ* 'stękać z wysiłku' (Slovarъ Severa), dawniej poświadczony rzeczownik odsłowny *кpечeтaнue, кpечътaнue* 'skrzeczące odgłosy wydawane przez ropuchy, żaby; rytmiczne bicie serca' (SRJ XI–XVII). ~

Por. też nazwy ptaków: pol. *krecza* 'kruk' (Karłowicz SGP), ros. dial. *кpéчa* 'czajka, Vanellus vanellus' (SRNG);

2. ch./s. *krečetalo, krečetaljka* 'drewniane urządzenie do odstraszania szkodników' (RSAN);

3. pol. *krzekać* 'chrząkać', *krzekotać* 'grzechotać', *krzekać* 'wrzeszczeć jak sroka' (L.);

4. bułg. dawne *кpечeтъ* 'o kole młyńskim; szumieć, trzeszczeć' (RROD).

Dźwkn., rdzeń ten sam co w *krekati* i *krečъ* (zob.), analogicznie jak *krukati* do *kručati*. Por. Sławski SE III 212, ESSM XII 110.

T.K.

krekti *krekaǵo* ‘o ostrym, urywanym głose, zwykle niektórych ptaków lub żab’, ‘stridere’, perf. **kreknǵti**

~ pol. dawne od XVI w. i dial. *krzezać* ‘pokwikiwać, pochrząkiwać, wydawać dźwięki charakterystyczne dla okresu rui (o świni)’ (SP XVI IBL, L., SW), dial. też refl. *krzezać się* ‘przejawiać oznaki rui (o świni)’ (Szewczyk Lachy Sądeckie), *krzezać* ‘wydawać głos (o wronie)’ (Kąś Orawa);

ch./s. *krĕkati krĕkām* ‘rechotać; skrzeczeć; gdakać’ (RJAZ, RSAN), chorw. dial. kajkaw. *kr’ekati* skrzeczeć, rechotać (Belović–Blažeka Sv.Đorđe), serb. dial. *krĕkat* ‘skrzeczeć, rechotać’ (Zlatković Pirot, Dinić Timok), ‘wydawać głosy *kre kre* (o kurze)’ (Bukumirić SevMetohija), bułg. dial. *krĕka* ‘skrzeczeć (o żabie lub kurze)’ (BDial. III 93, BDial. VI 187), *krĕkam* : *къркъм* ‘krakać, skrzeczeć (zwykle o ptakach i innych małych zwierzętach)’ (BDial. III 234, BDial. VII 80), refl. *krĕkam ce* ‘śmiać się wysokim głosem’ (Vakarelska-Čobanska Samokov, BDial. III 234), maced. *krĕka* ‘rechotać (o żabach), ‘skrzeczeć, mówić wysokim głosem’ (RMJ, też dial. Vidoeski Kumanovo);

ros. dial. *krĕkatъ* ‘gdakać (o kurze)’ (Slovarъ Severa), ‘kwakać (o kaczcze)’ (SRNG, Slovarъ Urala), brus. dial. *крѣкаць* ‘rechotać’ (Nar. Hom. 76). ~

Perf. **kreknǵti**: ~ kasz. *krĕknȧc* ‘krzyzczeć, skrzeczeć, rechotać’ (Lorentz PW);

ch./s. *krĕknuti krĕknēm* wydać głos, zaskrzeczeć (np. o kurze) (RJAZ), serb. *krĕknuti krĕknēm* ‘zaskrzeczeć, zarechotać (o ptakach, drobiu itp.)’, ‘krzyknąć skrzeczącym, piskliwym głosem; jęknąć; wydać głos podobny do ptasiego skrzeczenia’ (RMat., RSAN, RSJ, Vuk 1835), serb. dial. 3. os. *krĕkne* ‘zarechotać, zaskrzeczeć’ (Zlatković Pirot), bułg. *krĕkna* ‘skrzeczeć’ (RBKE), dial. *крѣкнѣ* ‘skrzeczeć (zwykle o ptakach)’ (BDial. VII 71), *крѣкна* ‘odezwać się’ (BDial. IX 271), maced. *krĕkne* ‘zarechotać (o żabach)’, przen. ‘przemówić wysokim głosem’ (RMJ);

ros. dial. *крѣкнуть* ‘zagdakać (o kurze)’ (SRNG, SRSO Dop.), ukr. *крѣкнуги* ‘jęknąć, stęknąć’ (KDO 382, Verchratskyj Znadoby), brus. *крѣкнугъ* ‘rechotać’ (TSBM, Nar. Hom. 76). ~

Por. sło. *krehati* ‘kaszleć’ (Gregorič Kostel, Tominec Črni vrh), ros. dial. *крѣхатъ*, *крѣхнугъ* ‘chrząkać (o świni)’ (Slovarъ Rjazan., Slovarъ Mordov.);

2. ukr. *krĕkim* ‘kwakanie kaczek, rechot żab itp.’ (SUM).

Od pierwiastka tego samego, co w *krĕkati* i *krĕkъ* (zob.), o budowie typowej dla dźwiękn. czasowników typu *bekati*, *kukati*. Wyraz należy do szerokiej ie. grupy dźwiękn. na *ker-*, *kor-*, *kr-*. Por. interi., np. imitujące głos żaby lub kury. Por. łot. *krĕkt krĕcu* ‘krakać, śmiać się’, *krĕcēt* ‘chrypnąć’, lit. *krĕkėti* ‘o chrapliwym głosie świni’, *krakti* ‘chrapać, krakać’, *krĕnkšti/krañkšti* ‘chrząkać, charkać’.

Sławski SE III 212, ESSM XII 110.

T.K.

krekotati *krekot’o* ‘o ostrym, urywanym, chrapliwym głose, zwykle niektórych ptaków lub żab’, ‘stridere’

~ pol. dawne od XVI w. i dial. *krzekotać krzekocę* ‘skrzeczeć, rechotać, o głosie wydawanym przez żaby’ (też *krzekotanie* ‘o głosie wydawanym przez kruka’) (SP XVI IBL), ‘gdakać (o kurze)’, ‘wydawać głos właściwy sroce’ (L., SW), ‘wydawać głos

(o kacze)' (SW), dial. *krzekotać* : *krekotać* 'skrzeczeć, rechotać, o żabie' (Nowak Żywiec, Zborowski Zakopane, Dejna RKJŁ XXIII 249), 'wydawać dźwięk (o sroce)' (Karłowicz SGP), 'gdakać, kwokać' (Karłowicz SGP, SOWM, Kąś Orawa), kasz. *křekuotac* 'krzyczeć, rechotać' (Lorentz PW), sła. pot. *š-krekotať* 'mówić wysokim, piskliwym, skrzeczącym głosem' (SSJ);

ch./s. *krekôtati se krêkočëm se* 'chichotać, szczerzyć zęby' (RSAN), dial. chorw. *krekotati krekočëm* 'skrzeczeć' (Hirtz RNZN): żaba *krekoče*, bułg. *крекотѣ -ии* przen. 'śmiać się głośno i wysokim głosem' (RBE: dla znaczenia 'skrzeczeć' tylko rzeczownik odsłowny: *крекотене*), dial. refl. *крѣкома ца* 'śmiać się skrzecząco' (BDial. IX 270);

ukr. *крекомату* 'skrzeczeć, wydawać głos (o kaczkach, żabach itp.)' (SUM). ~

Intensivum od *krekatı* (zob.) z formantem *-otati*.

Sławski SE III 214, ESSM XII 113–114. Zob. *kreкъtati*.

T.K.

kreкъ *kreka* 'zwierzę wydające charakterystyczny, chrypliwy głos', 'animal cum voce rauco'; zach. 'chomik', 'Cricatus frumentarius', demin. **krečъkъ** *krečъka*

~ pol. dial. *krzek* 'chomik, Cricetus' (Dejna RKJŁ XXIII 263);

ros. dawne i dial. *крек* 'dzik, knur' (Dal). ~

Demin. **krečъkъ**: ~ pol. dawne od XV–XVI w. *krzeczek* 'Cricetus cricetus L., chomik; gryzoń z rodziny chomikowatych' (Cricetidae)' (Słownik stpol., SP XVI IBL), w innym znaczeniu dawne *krzeczek* 'Vujeco tarantula, pająk ziemny' (SW, L.), dial. 'chomik' (AJŚ IV 7 m. 526, Milerski Zach.-Cieszyński Sł.), 'sroka?' (SOWM), kasz. *krečk* demin. od *krek* (Ramułt), *křěčk* 'płacziwe dziecko' (Sychta SK), stczes. *křěček* 'chomik' (Gebauer Sl.), sła. tylko *škrečok* 'chomik' (SJS), dial. też *škrček*, *škrčok* 'ts.' (SJS, Kálal);

ch./s. *kréčak* 'pieniek' (RJAZ, RSAN);

ros. dial. *кречек* 'ptak derkacz' (SRNG). ~

Por. prefig. pol. dial. *skrzek* 'świerszcz' (Karłowicz SGP), 'małe dziecko ciągle płaczące' (Szymczak Domaniewek).

Por. nazwy odgłosów, może pierwotne wobec nazw zwierząt: słe. *krék* 'naśladowanie głosu rybitwy lub innych ptaków' (SSKJ), ch./s. *žăbokrĕk*, *žabòkrijek* 'rechotanie żab' (RSAN), bułg. *кряк* 'głos żaby lub ptaka, rechot' (RBE), ros. dawne i dial. *крек* : *кряк* 'jęki; ochrypliły krzyk', 'dźwięk wydawany przez róg myśliwski' (SRNG), też pol. *skrzek* 'skrzeczenie, głos podobny do skrzypienia', kasz. *skřek* 'rechot żaby' (Lorentz PW), sła. *škreк* 'ostry, przenikliwy, gardłowy krzyk' (SSJ, HSSJ).

Dźwkn., oparte na interi. *kreк-* albo derywat wsteczny od *krekatı* (zob.). T.K.

kreкъtati *kreкъt'ŕ* 'wydawać chrapliwy, skrzeczący głos – zwykle o pewnych ptakach', 'stridere'; 'jęczeć, stękać', 'gemere'

~ stpol. od XV w. *krzektać* 'skrzeczeć, rechotać, coaxare (o żabie)' (Słownik stpol.), pol. dawne *krzektać* 'ts.' (Bart pol.-łac., SP XVI IBL), 'wrzeszczeć, skrzeczeć (jak sroka)' (L., SW), *kreктаć* 'wydawać głos w czasie toków przed właściwym tokowaniem (o głuszcach)', rzadko 'skrzeczeć' (SW, SJP PAN), dial. *kreктаć* 'rechotać, skrzeczeć

(o żabach)', 'wydawać odgłos podczas smażenia, skwierczeć' (Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna);

ch./s. *krèktati krèkčēm* 'rechotać, skrzeczeć' (RJAZ, RSAN), dial. *krektati krekcēm* 'rechotać, wydawać głos *kre*' (Hirtz RNZN);

ros. dawne od XV w. *кректамѹ, крѣктамѹ* 'rechotać, skrzeczeć (o żabach)' (Srezn., SRJ XI–XVII) i dial. *кректамѣ* 'skrzeczeć (o ptakach)' (SRNG), 'jęczeć, stękać' (Slovarъ volog. nar., SRNG), ukr. *кректамѹ крекчѹ крѣкчеи* 'jęczeć, stękać; skrzeczeć' (SUM), 'wydawać przerywane dźwięki gardłowe przy wysiłku lub bólu; jęczeć, stękać itp.', 'wydawać dźwięk podobny do otwartego e', 'krzyczeć z przerwami (o kaczkach, żabach itp.)' (Hrinčenko, Żel.), też dawne 'rechotać (o żabach)' (Slav. Leks. 30: Żytomierz), *кректамѣ* 'jęczeć' (Sl. ukr. voroneż.), brus. *крактамѹ кракчѹ* 'wydawać ciche, przerywane dźwięki, jęczeć (w chorobie, wysiłku itp.)', 'trzaskać, skrzypieć pod naporem', 'skrzeczeć, rechotać (o żabach)' (TSBM), dial. *крѣктамѹ* 'rechotać' (Turań, Rastorguev Brjansk), 'płakać (o dziecku)' (Sloŭnik Sennensščyny). ~

Intensivum od *krektati* (zob.) z formantem -ѣt-, por. podobne *klekѣtati* do *klekotati*.
Sławski SE III 214–215, ESSM XII 113–114. Zob *krekotati*. T.K.

kremenъ *kremena kremeno* pld. : **kremenъ** *kremęna kremęno* wsch. 'krzemieny, mający związek z krzemieniem', 'ex silice factus', 'ad silicem pertinens'

kremenъ: ~ ch./s. *krěmenī* 'krzemieny', jako podstawa NM *Kremena Gorica* już w XIII w. (RJAZ), bułg. dial. *кремена* f. 'obraźliwe przezwisko dla kobiety' (BDial. II 87: Sofia), maced. *кремен* 'krzemieny' (RMJ). ~

kremęnъ: ~ ros. dial. *кремяный* 'krzemieny, składający się z krzemienia' (SRNG), 'twardy; podobny do krzemienia' (Dal), dial. przen. też 'mający mocne zdrowie' (Sl. Karelii), ukr. *крем'яний* 'krzemieny' (SUM), brus. *кремяны кремјана кремјанае* 'sprężysty, solidny, soczysty; pełen zdrowia i siły (o człowieku); świeży, jędrny' (TSBM), dial. *крымяный* 'mocny, twardy, sprężysty' (Bjaľkevič Mohylew).

Por. zach.słow. i ros. dial. kontynuanty *kremenъnъ* z bardzo produktywnym suf. -нъ: pol. od XV w. *krzemieny* 'krzemieny' (Słownik stpol, SP XVI IBL, SWil., SJP PAN), kasz. *křemeńni* 'ts.' (Lorentz PW), czes. *křemenný* 'będący z krzemienia, zawierający krzemień' (Přír. Slov.), śl. *kremenný* 'ts.' (SSJ), ros. dial. *кремєнной* : *кремєнный* 'krzemieny, wykonany z krzemienia', 'składający się z krzemienia', 'bardzo twardy' (SRNG).

Z pierwotnego **kremen-nъ* (adi. z suf. -нъ, jak np. w *želěz-nъ, sol-nъ, pl-nъ*). O formacjach wskazujących na pierwotną formą *kremęnъ* zob. Meillet Ét. 434, Vondrák VSG I 529, Vaillant GC I 1, 147, Sławski SE III 218. Por. *kremy*. P.S.

kremenъje coll. 'krzemienie', 'silex; silices'

~ pol. dawne od XVI w. *krzemienie* 'coll. od krzemień' (SP XVI IBL), połab. *kremine* 'krzemienie, kamyczki' (Olesch Thesaurus), stczes. *křemenie*, też *skřemenie, škřemenie* 'krzemienie, kamienie' (Gebauer Sl.), czes. dawne *křemení* 'krzemienie, kamienie, żwir' (SSJČ), śl. dawne *kremeńi kremeńá* coll. 'krzemienie' (Bernolák);

sł. *kremęnje kremęnja* ‘większa ilość krzemieni’ (SSKJ), ch./s. *krēmēnje* od XVII w. ‘coll. od *kremen*’ (RJAZ, Anić RHJ, RMat.), chorw. czakaw. *kreměnje* ‘ts.’ (ČDL), cs. **КРЕМЕНИЇ** ‘silices’ (Miklosich LP);

ros. dawne *кремение, камень* ‘coll. od *камень*’ (SRJ XI–XVII), dial. *крѣмѣнье* ‘stos krzemieni, kamieni’ (SRNG), ukr. *крѣміння* ‘coll. od *крѣмінъ*’ (SUM), *крѣміння* (Hrinčenko), brus. dawne od XVII w. *каменьє*, też *каменне* ‘coll. od *камень*’ (HSBM). ~

Collectivum z suf. -*ъje* (zob. *каменьє*, też *дѣбъє*, *квѣтъє*, *листьє*) od *kremy* derywowane od tematu przypadków zależnych *kremen-* (o takim typie derywacji por. *телѣ телѣте* > *телѣтъj-*). P.S.

kremy *kremene* ‘krzemień’, ‘silex’

~ pol. od XV w. *krzemień krzemienia* ‘kamień, ciemna odmiana kwarcu, też skała’ (Słownik stpol.), ‘twarda skała o barwie szarej, brązowej lub czarnej, odporna na ścieranie, wykorzystywana do wyrobu narzędzi i krzesania ognia’ (WSJP), też dial. np. *krzymiŋ* (Milerski Zach.-Cieszyński Sł.), *krzemij* (Nowak Żywiec), kasz. *křem křeńeńa* ‘krzemień używany dawniej do krzesania ognia’ (Sychta SK), kasz. *křem křeńeńa* ‘krzemień’ (Lorentz PW), połab. *kremīn* ‘małe, drobne kamienie’ (Olesch Thesaurus), dłuż. *kśemjeń* ‘krzemień’ (DNW), głuż. *křemjeń křemjenja* (też *křem křema*) ‘krzemień’, czes. od XIV w. *křemen křemene* ‘krzemień, bardzo twardy minerał’ (Gebauer Sl., SSJČ), dial. *křemen křemena* (Dejna Kuców), *křemeň křemeňa* (Lamprecht Opava, Hruška DSCh 45), śląskie *křemy* sg. (w wyrażeniu zmarznął na *křemy* ‘skamienieć, zdrętwieć z zimna’, Machek ES 240), sła. dawne w XVII w. *kremeň* ‘twardy minerał wykorzystywany do krzesania iskier’ (Bernolák, HSSJ, jako podstawa toponimów już w XIII w., por. np. *Keremnicza* 1295, *Cremnychbana* 1328, *Kremnicia*, *Cremnicia* 1331);

sł. *krēmen krēmna* ‘krzemień, kwarc; bardzo twarda i krucha skała o szklistym połysku’ (SSKJ, Pleteršnik), dial. ‘kamień do krzesania, krzemień’ (Gregorič Kostel), ch./s. od XVI w. *krēmēn krēmēna* ‘krzemień’, arch. *krēm krēmēna*, wyjątkowo w XVII w. *kremi* ‘ts.’ (RJAZ), chorw. dial. czakaw.-sztokaw. *krēmēn* ‘krzemień’ (Jurišić Vrgada), czakaw. *krēmēn* ‘krzemień, kwarc; kamień do zapalniczki’ (ČDL), ‘krzemień’ (Moguš Senj), sztokaw. *krēmēn krēmēna* ‘bardzo twardy kamień, którego dawniej używano do krzesania ognia’ (Peić-Bačlija RBB), serb. dial. *кремен* ‘kamień do krzesania ognia’ (Reč Vojvodine), *крѣмѣн крѣмена* (też *крѣм крѣма*) ‘kamień do zapalniczki’ (Ćupić Zagarač, Stanić Uskoci), cs. **КРЕМЫ КРЕМЕНЕ** ‘silex’, **КРЕМЕНЬ** ‘ts.’ (Miklosich LP), bułg. dawne *кремен* ‘krzemień’ (Rečnik Botev, Duvernois), dial. *крѣмън* (Mladenov Vidin), *крѣмен*’ (BDial. II 193), *крѣмен*, *крѣмън* ‘krzemień używany jako część narzędzia do młocki’ (Erkeč), maced. *кремен* ‘krzemień’ (RMJ);

ros. dawne i dial. *крѣмѣнь крѣмня* ‘najtwardszy i najwytrzymalszy z prostych kamieni, używany w przeszłości głównie do rozpalania ognia’ (SRJ XI–XVII, Ruk. Leks., Dal), dial. *крѣмень* (Rastorguev Brjansk), *крем крема* : *кремя* ‘ts.’ (Slovarь Smolensk, Sl. Karelii, SRNG SRSO Dop., ukr. *крѣмінъ крѣменю* ‘krzemień, bardzo

twardy minerał – kwarc o czarnej, brązowej lub żółtej barwie, używany kiedyś do wytwarzania ognia’ (SUM, Żel.), dial. *крáмень крáменю* ‘krzemień do krzesania’ (Lysenko SPH), brus. od XVI w. *крэмень крэменю* (też *краме’нь, кра’мынь*) ‘krzemień, bardzo twardy minerał, który dawniej wykorzystywano do krzesania ognia’ (HSBM, TSBM, dial. SPZB). ~

W językach wsch.słow. także liczne poświadczenia znaczeń przenośnych (może świadczących o ogólnym znaczeniu *krem-* ‘twardy, mocny’), np. ros. dial. *крéмень* : *кремёнь* ‘twarde, mocne, smoliste drzewo lub jego część’ (Slovarь Severa), ‘twarda część pnia, zwykle od północnej strony’ (Sl. Karelii), ‘grube twarde drewno’ (Slovarь Novosibir.) i in.

Zapewne od ie. pierwiastka (s)ker- ‘krajać, ciąć’ (w rozszerzonej postaci (s)krem-, Boryś SE 266), tego samego co w *kroma, krojiti, kromъsati* : *kremъsati*. Pierwotna postać nom. sg. *kremy* wcześniej zastępowana przez formę acc. sg. *kremень* (por. *kamy, greby*). Sporadyczne postaci nom. sg. typu głuź. *křem*, kasz. *křem*, serb. dial. *крѐм*, ros. dial. *кремь* są zapewne efektem wyrównań do deklinacji masc. na -o- (por. analogiczne twory w *kamy*). Najbliższe odpowiedniki ie.: łot. *křēms* : *krams* ‘krzemień’, lit. dial. *krams* ‘ts.’ (Sławski SE III 216, tam też zestawienie podobnych, nieco tylko odmiennych w szczegółach propozycji etymologii). Inaczej jedynie Machek (ES 240) (zob. też LF LXXII 75). P.S.

kremyкъ *kremyka* ‘krzemień’, ‘silex’

~ pol. *krzemyk* ‘mały krzemień’ (L.), dial. ‘krzemień; mały kamyczek’ (Kartoteka SGP), kasz. *křemak* i *křemik* -a demin. od *křem* (Lorentz PW), głuź. *křemik* ‘krzemień’ (Pfuhl), stczes. *křemýk křemýka křemýku* ‘ts.’ (jako NO w XV w., Gebauer Sl.);

słę. dawne *kremík* ‘pierwiastek krzem’ (Pleteršnik), chorw. dial. czakaw. *křemik křemika* m. ‘krzemień’ (HDZ VII 510), *křemik* (Mahulja Omišalj), *křemik* ‘krzemień (do zapalniczki)’ (ČDL), *kremik* sporad. w XVII–XIX w. demin. od *kremen* (RJAZ), cs. **кремыкъ** ‘krzemień’ (Miklosich LP), bułg. dawne *кремик* ‘krzemień’ (Rečnik Botev, Duvernois), dial. *кремѹк* ‘ts.’ (BDial. III 93, 234, BDial. VI 187), przen. też ‘wytrzymały, odporny, twardy człowiek’ (BDial. IX 270);

stros. **кремыкъ** ‘krzemień’ (SRJ XI–XVII). ~

Por. bułg. dial. *кремък* i *крéмъкъ* ‘krzemień’ (Duvernois), *крéмък* ‘ts.’ (Stojkov Banat, BDial. V 24), ‘krzemień używany jako część narzędzia do młocki’ (Erkeč), które według W. Borysia (ZbFL XVIII/2, 37–45) pochodzą od obocznej praformy **kremękъ*. Czes. *křemík* ‘krzem (pierwiastek)’ (SSJČ), przejęty następnie do sła. jako *kremík* ‘ts.’ (SSJ), to XIX-wieczny chemiczny neologizm terminologiczny z suf. -ík produktywnym w tej funkcji (por. *dušík* ‘azot’, *kyslík* ‘tlen’, *uhlík* ‘węgiel’ itp.).

Derywat z suf. -yкъ od *kremy* (zob.) Funkcja demin. niektórych kontynuantów prawdopodobnie pod wpływem suf. -ikъ (zob. I 90). Pod wpływem tegoż sufiksu zapewne też zmiana y > i, por. stczes. *křemýk*, ale czes. (też sła.) *křemík*. P.S.

kresadlo ‘przrząd służący do krzesania ognia’, ‘igniarium’

~ kasz. dawne dial., rzadkie *křosadlo* ‘łopian pajęczynowaty’ (Sychta SK), dłuż. od XVII w. (poświadczona forma demin. *tśasałko*, wcześniej w XVII w. *kśasałko*) ‘krzesiwo’ (za Schuster-Šewc EW 696), głuź. *křesadlo* ‘krzesiwo; zapalniczka’ (Jakubaš, Kral), czes. ‘urządzenie do krzesania ognia’ *křesadlo* (SSJČ), śla. *kresadlo* ‘urządzenie do krzesania iskiei’ (SSJ);

śle. *kresálo* ‘przrząd, zwykle stalowy, którym się uderza lub pociera krzemień w celu wydobywania ognia’ (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *krēsalo* : *krēsalo* ‘ts.’ (RMat., RJAZ, RSAN), chorw. dawne od XVII w. *kresalo* ‘krzesiwo’ (Mikalja);

ros. dawne i dial. *кресало* ‘stalowa płytka służąca do uzyskania ognia przez pocieranie krzemienia’ (Dal, Opyt), dial. (SRNG, Eliasov Zabajkałbe, Slovarъ Urala), też *крысало* (Dal), ukr. *кресало* ‘żelazny lub stalowy przrząd do krzesania ognia z krzemienia’ (SUM, Hrinčenko, Żel.), dial. ‘ts.’ (Onyškevyč Bojk.), brus. *красала* ‘krzesiwo’ (TSBM). ~

Nomen instrumenti derywowane od czasownika *kresati*, z typowym dla tej formacji suf. -*dlo*. M.J.

kresati *krěš* ‘uderzeniami ociosywać coś; ostrzyć kamień młyński’, ‘caedendo aliquid dolare seu molam acuere’, ‘wzniecać ogień pocierając lub uderzając żelazem o krzemień lub kamień’, ‘elicere’

~ pol. dawne od XVI w. *krzosać krzeszę* : *krzosam* ‘wzniecać ogień pocierając lub uderzając żelazem o krzemień lub kamień; wydobywać iskry z odpowiedniego urządzenia dla rozniecenia ognia’, ‘uderzać’ (SP XVI IBL, L., SWil., w tej formie też dial. Karłowicz SGP: z cieszyńskiego, Cinciała), od XVII w. ze zmianą spowodowaną analogią w bezokoliczniku *krzesać krzeszę* ‘ts.’ (L., SWil., SJP PWN), też ‘obrabiać powierzchnię kamieni za pomocą narzędzi’ (SJP PWN), dawne ‘obcinać, ociosywać coś ze wszystkich stron, o drzewach’ (SWil.), dial. *křesac* ‘wydobywać iskry uderzeniami młotka o krzemień’ (Górnowicz Malbork), kasz. *křosac* 3 os. *křeše* : *křosa* ‘krzesać, wydobywać iskry’, ‘rozszcypywać, łupać’, ‘ciosać, obcinać’ (Sychta SK), dłuż. *tśasaś tśasu* : *tśasam* ‘wzniecać ogień’, ‘ciosać, rzeźbić’ (Muka), dawne dial. z XVII w. *kśasaś kśašu* : *kśasam* ‘wzniecać ogień’ (Chojnanus Wybór), głuź. *křesac křesu* : *křesem* ‘niecić ogień’ (Pfuhl, Jakubaš), dial. też ‘ostrzyć kamień młyński’ (Pfuhl), stczes. od XV w. *křesati křěšu* ‘niecić ogień’ (Gebauer Sl.: Z ohňových kamenův, točíš z nichžto oheň krzyeffy), czes. *křesati křěšu* ‘mocno uderzać o coś twardego’, ‘ociosywać, przycinać, zwłaszcza o kamieniu młyńskim’, przen. ‘wzbudzać, wywoływać’ (SSJČ: kopyta koní *křesala* o kámen), moraw. dial. *křesat* ‘rąbać’ (Bartoš DSM), ‘krzesać’ (Hruška DSCh), śla. od XVII w. *kresat křešu* ‘pocieraniem wywoływać iskry, wzniecać ogień’, ‘ociosywać drewno wzdłuż siekierą albo dłutem’ (HSSJ, SSJ), dawne też ‘ciąć siekierą na drobne kawałki’ (HSSJ), dial. *kresati* ‘ociosywać’ (Matejčík Novohrad);

śle. *krēsati krěšem* ‘bić, uderzać czymś twardym, aby wskutek tarcia powstały iskry; rozniecać ogień’, ‘ociosywać, zwłaszcza o kamieniu’ (Pleteršnik, SSKJ), refl. *krēsati se krěšem se* ‘uderzać jedną nogą o drugą’ (SSKJ: konj se *krěše*), dawne ‘bić

się; uderzać się' (Pleteršnik), ekspr. przen. 'rzucać błyski, o oczach' (SSKJ: iz črnih oči so se *kresali* ognji), ch./s. *krēsati krěščēm* 'obcinać górną część czegoś, np. gałęzi', 'ociosywać (o kamieniu)', refl. *krēsati se krěščēm* 'bić się' (RJAZ, RMat.);

ros. dawne i dial. *кpecать кpecаю кpecаеуш* 'uderzaniem wzniecać ogień' (Dal, Opyt, Slovarъ Urala, Slovarъ Novosibir., SRNG), ukr. od XVII w. *кpecа́му кpecу́* (dawne *кpéуу*) *кpéуеш* 'wydobywać iskry, ogień krzesiwem', też 'silnie uderzać', 'robić coś usilnie, z zapalem', refl. *кpecáтися кpешеться* 'uzyskiwać przez krzesanie', 'silnie się o coś uderzać' (SUM, Hrinčenko, Żel.), dawne dial. 'bić się (też rogami, np. o wołach)' (Hrinčenko, Żel.), dial. *кpecать* 'pieścić, plewić' (Lysenko Polissja), brus. od XVI w. *кpacа́ць кpacа́ю кpacа́еу* 'krzesać ogień przy pomocy krzesiwa' (HSBM, TSBM), dial. *кpacа́ць* : *кpа́сць* 'wzniecać ogień' (SPZB, Turaŭ). ~

Por. pol. prefig. *okrzesać okrzeszę* 'obciąć, ociosać coś ze wszystkich stron' (SJP PWN);

2. kasz. *křosnoc sq* 'uderzyć się' (Sychta SK);

3. ros. dial. *кpecу́тъ, кpacу́тъ* 'wzniecać ogień' (SRNG).

Najprawdopodobniej czasownik powstały na gruncie psł. od ie. rdzenia (s)ker- 'ciąć'. Brak bliskich odpowiedników ie. utrudnia opracowanie pewnej etymologii. Recenzent Z. Babik sugeruje możliwość niegdysiejszej podstawy dźwkn. O innych wątpliwych próbach objaśnienia zob. Sławski SE III 227. W psł. już wyraźnie wyspecjalizowany w technicznych znaczeniach 'uderzeniami ociosywać coś, ostrzyć kamień młyński' i 'wzniecać ogień przez silne uderzenia żelazem o kamień'. Do powstania znaczenia psł. doszło zapewne przez stadia 'ciąć' > 'rąbać; mocno uderzać czymś ostrym', których ślady są widoczne we wszystkich grupach języków słow. Niejasny związek z *krēsiti* 'wskrzeszać' (zob.).

M.J.

kresivo zach. i pld. 'narzędzie służące do krzesania ognia', igniarium'

~ pol. od XVI w. *krzesiwo* 'narzędzie służące do krzesania ognia' (L., SWil., SJP PWN, SP XVI IBL), dawne 'zamek u strzelby' (SWil.), dial. *křesivo* 'krzesiwo' (Maciejewski Chełm.-dobrz.), czes. *křesivo* 'krzesiwo' (SSJČ), dial. 'krzemień i hubka' (Bar-toś DSM), jako nomen acti 'krzesanie iskier, ognia' (Kubín Kladsko), sła. dawne *kre-sivo* 'krzesiwo' (HSSJ, SSJ);

ch./s. od XVIII w. *krěšivo* 'krzesiwo', przen. 'lśnienie, błysk' (RJAZ, RSAN, RMat.). ~

Por. kasz. *křoska* (Sychta SK), dawne 'krzesiwo', dziś 'zapalniczka', w pl. 'zapalki', pol. od XVII w. *krzesiwko* demin. 'małe krzesiwo' (z ESJP XVII–XVIII).

Nomen instrumenti z suf. -ivo od *kresati*.

M.J.

kręčati *kręčō* 'wydawać chrapliwy głos', 'stridere'

~ pol. dawne i dial. *kręczęć* 'głos wydawać (o słońce)' (SW), 'wydawać gardłowe dźwięki o niskich tonach' (Karłowicz SGP), *křęncec* 'pleść, nudzić gadaniem' : *křén-cec* 'narzekać, głądzić; niedomagać' (Zborowski Zakopane, też *křénkać*);

słę. dawne i dial. *krěčati krěčim* 'wydawać głos kre; rechotać (o żabach)' (Pleteršnik), ch./s. dial. *krěčati krečim* 'rechotać' (Hirtz RNZN), bułg. dial. *кpя́ча* 'krakać, skrzeczeć' (Gerov, RBE);

ros. dial. *крячатъ* 'kwakać (o kacze); rechotać (o żabie)' (Opyt Dop., SRNG), *крячатъ* 'kwękać, jęczeć, sapać z wysiłku, ciężaru, niewygodnej pozycji' (Dal). ~

Por. dial. łemk. *крявчату*, *кряу́чату* 'gdakać (o kurach)' (Turčyn Tylicz, Verchratskij Łemk.).

Od pierwiastka tego samego co w *krękaty* (zob.), analogicznie jak *krukati* : *kručati*.
Sławski SE III 234, ESSM XII 141. T.K.

krękaty *krękaŋo* pñ. 'wydawać nieartykułowane dźwięki krtaniowe, chrząkać; hałasować; trzeszczeć', 'stridere, screare'

~ stpol. *krzakać*, 'chrząkać (o świni)' (Słownik stpol.), pol. dawne *krzakać* 'wydawać gardłowe, nieartykułowane dźwięki o niskich tonach, chrząkać' (SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN), dial. *krękać* 'stękać od bólu' (Karłowicz SGP), dłuż. dial. *kšėkaš* 'uderzać, łamać; bić się ze sobą (o dzieciach)' (Muka);

sł. dawne *krękaty krękam* 'chrząkać' (Pleteršnik), bułg. *крякам* 'rechotać, skrzeczeć (o żabach, ptakach)', 'krzyczeć, wołać (o ludziach)' (Gerov, RBE);

ros. *крякать* 'wydawać okrzyk, kwakać (o kacze); krzyczeć (o innych ptakach); naśladować głos kaczk' (Dal, SSRJ), dial. 'gdakać' (Manaenkova SRGB), 'gęgać (o gęsiach)' (SRSO Dop.), 'krzyczeć (jak kaczk)' (Myznikov Belomor'je), 'skrzeczeć; jęczeć, chrząkać' (Opyt Dop.), 'wzdychać, jęczeć, stękać', też 'piać (o kogucie)', 'rechotać (o żabie)' (SRNG), ukr. dawne *крякату* 'krakać' (Żel.), brus. dawne *крякаць* 'trzaskać, jęczeć jak drewniana konstrukcja lub wysokie drzewo', 'wydawać dźwięk podczas upadku' (Nosovič), dial. *крякаты* 'krakać (o wronie)' (SNM 50), *крякыць* 'rechotać' (Bjaľkevič Mohylew). ~

Por. też derywaty odsłowne: sł. *kręka* 'dzieciół czarny' (Pleteršnik), ros. dial. *кряка* 'żaba', 'kaczka krzyżówka' (SRNG), *кряк*, *крѣх* 'knur, samiec świni' (Slovar' Rjazan.), pol. dial. *krzęk* 'niedojda, pleciuga' (Karłowicz SGP).

Dżwn., bliskie znaczeniem i budową do *křkati*, *krakati*, *krekati*. Por. ie. odpowiedniki: lit. *kreñkti* 'chrapać, charczeć, krakać', *kreñkšti/krañkšti* 'chrząkać, charkać', stnord. *hringja* 'dzwonić'. Według ESSM XII 143 to ekspresywny wariant *krakati*.

Berneker SEW I 612, Vasmer REW I 675, Holthausen, ZslPh XXIV 269, Sławski SE I 84, III 206. T.K.

krętati *kręt'o* : *krętajo* 'poruszać się ruchem nieprostym', 'kręcić się w tę i z powrotem', 'huc et illuc versari'; 'chodzić niezręcznie, niezadarnie', 'corpore vasto agitari'

~ pol. od XVI w. refl. *krztać się* 'wykonywać czynności gospodarskie będąc w ciągłym ruchu', 'uwijać się, kręcić się' (WSJP, L., SWil., w SP XVI IBL tylko prefig. *za-krztać się*, w stpol. wyjątkowo *krzącić się* 'ts.'). dial. 'spieszyć się' (Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek), dłuż. *kšėtaš* 'skręcać, wykrzywiać' (Muka), dawne *křėtaš* 'rozbijać, łamać' (Chojnanus Wybór, por. Schuster-Šewc EW 687), czes. dawne *křátat* 'niezręcznie, ciężko chodzić' (Jungmann), sła. *kriatať sa* 'ruszać się, chodzić powoli, niezadarnie, zwłaszcza o starym człowieku' (SSJ, SSN);

słę. od XVII w. przestarz. *krętati krétam* ‘kierować, prowadzić’, ‘ruszać, kręcić’: glavo je *kretal* levo in desno, refl. *krętati se krétam se* ‘ruszać się’, ‘zmieniać miejsce pobytu’ (Megiser 1603, SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *krętati (se) krěcēm (se)* ‘ruszać się w ogóle’, ‘wyruszać w drogę, udawać się dokądś’ (RJAZ), cs. **кратати кратати** ‘kręcić; wyginać’ (Miklosich LP), bułg. *крѣтам* ‘ruszać się powoli i z wyraźnym trudem’, przen. ‘wieść ciężkie życie’ (BTR, RBKE), dawne i dial. ‘chodząc, kołysać się to na jedną, to na drugą stronę’: *крѣта като патица* (Gerov, RBKE), dial. też refl. ‘chodzić niezgrabnie, przechylać się na obie strony przy chodzeniu’ (RBKE);

strus. od XIV w. **кратати кратати кратаеть** ‘poruszać’ (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *крѣтатъ крѣтаю* ‘ruszać się: ruszać w drogę’ (Dal), dial. *крѣтатъся* ‘drażnić się; grymasić’ (Melničenko Jaroslavъ), ukr. dawne *крѣтатися* ‘chodzić w tę i z powrotem; troszczyć się, zabiegać o coś’, brus. dawne od XVI w. *крѣтанье* : *крятанье* ‘ruch’ (HSBM), *крятáць* ‘przesuwać, przemieszczać; dotykać, poruszać’, też ‘bić, walić’ (Nosovič), *крятáцця* ‘ruszać się z miejsca’, dial. ‘nakładać, nalewać, narzucać’ (Jurčanka Mohylev). ~

Związane apofonią z *krętiti* (zob.). Kontynuuje ie. rdzeń werbalny (s)*kren-t-* ‘krzywić, kręcić’, który jest rozszerzeniem ie. (s)*ker-* ‘wyginać’. Najbliższy odpowiednik stind. *kṛñátti* ‘skręcać nici, prząść’. Por. też lit. *krañtas* ‘stromy brzeg’. Zarówno podstawowe znaczenie causativum *krętiti*, jak i semantyka rdzenia ie. pokazują, że pierwotne znaczenie *krętiti* musiało być związane z kręceniem. Postulowana droga rozwoju od ‘wykonywać kręte ruchy, chodząc po ograniczonym rozmiarach pomieszczeniu’ > ‘chodzić w tę i z powrotem’ > ‘chodzić powoli, niezdarnie’. Na tym samym pierwiastku ie. oparte *krögъ*, *krōžiti* (zob.).

Sławski SE III 209, Snój SES³ 349.

M.J.

krěkъ *krěka* ‘żabie jaja, ikra’, ‘ranarum ova’

~ pol. dawne od XVI w. (dziś prefig. *skrzek*) zool. ‘skrzek, jaja płazów osłonięte galaretowatą otoczką, składane w wodzie’ (SP XVI IBL, SW, L.), dial. ‘szczężuja, Anodonta; kaczeniec, Caltha; żabie jaja’ (Dejna RKJŁ XXIII 263), kasz. *krěk* ‘rzęsa wodna; żabia ikra’ (Lorentz PW), dłuż. *kśėk* ‘rzęsa wodna; wierzba krucha’ (Muka), dial. ‘rzęsa drobna (roślina wodna)’ (Fasske Vetschau), głuż. *krěk* ‘rzęsa wodna’ (Kral, Pfuhl); słę. dawne *krėk* ‘żabia ikra’ (Pleteršnik), dial. *kreka* ‘ts.’ (Hirtz RNZN);

ros. dial. *крѣк* : *крѣк* : *крѣк* : *крѣк* ‘żabia ikra’ (SRNG, Ivanova Sl. Podmoskovъja, Slovarъ Severa) ‘rzęsa wodna, Lemna Trisulca L.’ (SRNG). ~

Por. ukr. dawne i dial. *крѣка* : *крѣка* ‘żaba, rzekotka drzewna’ (Żel., Verchratskyj Batjuki).

Braki w poszczególnych językach uzupełniają złożenia, np. czes. dawne *žabokře-ky* ‘żabia ikra’ (Jungmann), ch./s. *žabòkrek*, *žabokrijek*, też *žabokrěčina* : *žabukr’e-čina* ‘warstwa złożona z glonów na powierzchni stojącej wody; roślina wodna, zamętница błotna Conferva’ (RJAZ), ukr. *жабокрáківка* ‘kałuża wypełniona żabami’ (Hrinčenko).

Etymologia niezupełnie jasna. Możliwe zestawienie z innymi językami ie., gdzie występują wyrazy o tym znaczeniu (stnord. *hrogn* 'ikra', stwniem. (*h*)*rogan* 'ts. '), jednak trudności nastroczają różnice wokalizmu. Łączone też z lit. pl. *kurkulaĩ* 'skrzek', łot. *kurkulis* 'ts. '.

Na trudności znaczeniowe napotyka zestawienie z *krečati* : *skrečati* (zob.) i pokr. (por. Brückner SE 497, Machek ES 449). Leskien BN łączy lit. *kurkulaĩ* 'żabi skrzek' z *kurkti* 'rechotać, o żabach'. Związek ten (może wtórny) zdają się potwierdzać wahania wokalizmu słow. *krěķķ* paralelne do (*s*)*kreķ-* : *krěķ-* : *krak-* w czasownikach dżwkn.

Brückner SE 497, Machek ES 449.

T.K.

krěl'a zach. i pld. 'skrzele', 'płetwa', 'pinna'; 'skrzydło', 'penna'

~ stpol. od XV w. pl. *krzele* 'skrzela' (Słownik stpol.), kasz. *krěl krěla* 'kręgosłup', 'płetwa ryby', 'kołnierz opadający na ramiona u dawnej czapki kobiecej' (Sychta SK), śla. *kreĭa* 'skrzela' (za: Machek ES² 549–550);

śle. pogard. *kreĭje* pl. 'nogi' (Pleteršnik), ch./s. *krěĭja*, zwykle pl. *krěĭje* 'skrzela' (RJAZ, RSAN), chorw. dial. *krėlō* 'skrzydło ptaka, płetwa rybia' (Jurišić Vrgada). ~

Por. scs. **крѣлина** 'skrzydło' (SJS);

2. śle. *krěljut* f. 'skrzydło' (Pleteršnik), chorw. *krěljút* 'ts. '.

Niewątpliwie ściśle związane ze *skrěl'a* 'ts. ' jako forma bez *s*-mobile pochodna od wariantu ie. rdzenia (*s*)*kroi-*l-. Por. *kridlo* od postaci z apofonią (*s*)*krěj-* (ESJS 363). Geografia znaczeń (poświadczenia z pol. i kasz. i niezależnie z chorw.) przemawia za pierwotnym znaczeniem 'skrzela, otwory oddechowe u ryb' albo 'płetwa' (tak Boryś, SEK IV 297–298 s.v. *skrěl*). Zwykle przyjmowany związek z lit. *skriėti skrejù* 'latać, krążyć, o ptakach' (SEK IV 297–298, ESSM XII 131–132) mógłby wskazywać na pierwotność semantyki derywatów pld.słow. w znaczeniu 'skrzydło'. Wydaje się prawdopodobne, że znaczenie 'skrzele' rozwinęło się ze znaczenia 'płetwa piersiowa', która leży blisko skrzela, a porusza się w sposób który najlepiej odpowiada semantyce motywującego czasownika (zob. Babik, Studia Honowska 145–152).

ESJS 363, SEK IV 297–298, ESSM XII 131–132.

M.J.

krěpiti *krěp'p* 'czynić mocnym, silnym, wzmacniać, dodawać sił', 'firmare, valentem facere'; 'powodować tężenie', 'rigidum facere'

~ pol. od XVI w. *krzepić krzepię* 'wzmacniać; dodawać sił otuchy' (Słownik stpol.: już w XIV w. prefig. *pokrzepić*), 'czynić krzepkim, dodawać sił, wzmacniać (zarówno fizycznie, jak i moralnie)' (SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN), dawne refl. *krzepić się* 'przybierać na sile, wzmacniać się, krzepnąć', 'wzmacniać się, nabierać sił' (SP XVI IBL), dial. *krzepić* 'wzmacniać element konstrukcji', 'dodawać sił duchowych' (SOWM), refl. *krzepić się* 'mieć się dobrze na zdrowiu', 'posilać się dobrem pożywieniem przy chorobie', 'wzmacniać się (o mrozie)' (Karłowicz SGP), 'czynić krzepkim, dodawać sił, wzmacniać fizycznie lub moralnie' (Brzeziński Krajna), kasz. *krěpic* 'krzepić' (Lorentz PW), czes. rzadkie *krěpiti* 'krzepić, wzmacniać' (Přír. slov.);

sł. *krěpíti krěpím* ‘wzmacniać’ (Pleteršnik), ch./s. *krěnmumu* ‘wzmacniać, podtrzymywać, potwierdzać’ (RSAN, RJAZ), scs. **крѣпити** ‘wzmacniać, umacniać’, ‘potwierdzać’, refl. **крѣпити ся** ‘stawać się silnym’, ‘twardnieć’ (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. *крѣня крѣнѹи* ‘umacniać, wzmacniać’ (RBE, BTR), dial. *крѣним* ‘umacniać, wzmacniać’ (BDial. II 234), refl. *крѣна се* ‘wzmacniać się’ (BDial. III 93), maced. *крѣну* ‘podtrzymywać, mocować’ (RMJ);

strus. **крѣпити крѣплю крѣпить** ‘wzmacniać, umacniać’ (Slovarь DRJ), ‘dodawać, odwagi’, ‘mocować, łączyć’ (SRJ XI–XVII), refl. **крѣпитися крѣплюся крѣпиться** ‘wzmacniać, utwierdzać’ (Slovarь DRJ, Srezn.), ros. *крѣнѹтъ крѣнѹю крѣнѹишъ* ‘mocować coś, łączyć, przytwierdzać na stałe’, ‘zatrzymywać biegunkę (o żołądku)’, refl. *крѣнѹтъся крѣнѹишъ крѣнѹишъся* ‘być trwałym, wytrzymałym’, ‘być przytwierdzonym’ (SSRJ), dial. *крѣнѹтъ* ‘potwierdzać coś’, ‘utrzymywać dyscyplinę’, ‘naprawiać’, ‘zamarzać (o wodzie)’ (SRNG), refl. *крѣнѹтъся* ‘umacniać się, stawać się bardziej trwałym’ (Slovarь Severa), ukr. *крѣнѹи* ‘umacniać’, ‘łączyć ze sobą dwa elementy, przywiązywać’, ‘hartować, robić mocniejszym, zdrowszym’, refl. *крѣнѹи* ‘twardo, mocno się trzymać’ (SUM, Hrinčenko), dial. ‘być intensywnym, mocnym np. o mrozie’ (SUM), brus. dawne od XVI w. **крѣпити** ‘wzmacniać’, ‘sprawiać, że coś staje się bardziej trwałe, wytrzymałe’, refl. **крѣпитися** ‘stawać się mocniejszym’, ‘trzymać się twardo, mężnie’ (HSBM), dial. *крѣнѹица* ‘nabierać sił’ (SPZB), *крѣнѹица* ‘pić alkohol’ (Turaŋ). ~

Causativum od *krěpŋoti* (zob.). Możliwa też derywacja bezpośrednio od przymiotnika *krěpъ*. Tak np. Sławski SE III 221. Sz.P.

krěpŋoti *krěpŋo* ‘stawać się silniejszym, mocniejszym’, ‘valescere’, ‘krzepnąć’, ‘rigescere’

~ pol. *krzepnąć* ‘stawać się krzepkim, mocnym; rosnąć w siłę; umacniać się’, ‘nabierać sił fizycznych’ (SJP PWN, SW), ‘przechodzić ze stanu ciekłego w stan stały; ścinać się, twardnieć’ (SJP XVI IBL, L., SW, SJP PAN), dawne ‘szytywnieć, drętwieć (o ludziach)’ (SJP XVI IBL), dial. ‘przechodzić ze stanu ciekłego w stan stały, ścinać się, twardnieć, gęstnieć’ (SOWM, Brzeziński Krajna), ‘umacniać się’ (SOWM), kasz. *krěpŋoc* ‘zamarzać’ (Lorentz PW);

sł. *krěpniti krěpnem* ‘drętwieć od chłodu’ (Pleteršnik), bułg. *крѣнна крѣпнеи* ‘stawać się silnym’ (RBE), maced. *крѣпне* ‘wzmacniać się’ (RMJ);

rus.-cs. **крѣпноуѣ** ‘stawać się twardym, mocniejszym’, ‘tracić ciepło i sprężystość (o rękach na chłodzie)’ (Slovarь CSRJ), ros. *крѣпнѹтъ* ‘stawać się zdrowszym, wytrzymałym; silniejszym’ (SSRJ), dial. *крѣпнѹтъ* ‘silnie marznąć’ (SRNG), ukr. pot. rzadkie. *крѣпнѹи* ‘mocnieć’ (SUM), dial. *крѣпнѹи* ‘konać, szytywnieć’ (KDO 383), brus. *крѣпнѹи* pot. ‘drętwieć od chłodu’ (TSBM), dial. ‘ziębnąć, marznąć’ (SPZB), ‘wzmacniać się’ (Turaŋ). ~

Inchoativum od *krěpъ* (zob.).

Sz.P.

krěpъ *krěpa krěpo* ‘szytwny, twardy; trwały, wytrzymały’, ‘durus, robustus’, ‘fortis’ ~ czes. *krěpý* ‘żywy, żwawy, dziarski, świeży, rzeński; sprężysty’ (SSJČ), sła. *krepy* ‘niepojętny, mający ograniczone zdolności intelektualne’ (SSJ);

ch./s. książk. *krěn* ‘silny’ (RSAN, RJAZ), scs. **крѣпъ** ‘silny mocny’ (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS);

stros. **крѣпимъ** ‘silny, mocny’, ‘wytrzymały, twardy’, ‘mężny’ (Srezn., SRJ XI–XVII). ~

Pierwotny przymiotnik będący podstawą derywatów z tej rodziny wyrazowej. Oparty na ie. *krěp-* ‘silny’. Najbliższymi odpowiednikami są stnord. *hræfa* ‘ściерpieć, znieść, wytrzymać’, cymr. *craff* ‘silny’ (Boryś SE 266–267). Prawdopodobnie na początku przymiotnik odnosił się głównie do materiałów i znaczył ‘szytwny, twardy; trwały, wytrzymały’. Wskazują na to znaczenia czasownikowe związane z przechodzeniem ze stanu ciekłego w stały (o tym Jakubowicz Drogi słów 180–181). Inaczej Smoczyński SBS 36, który za pierwotne przyjmuje znaczenia zachowane w czeskim i na tej podstawie proponuje rekonstrukcję semantyczną ‘giętki, gibki’ i związek z lit. *kraipùs* ‘ruchliwy, żwawy’ derywowanym od *kraipýti* ‘kręcić (np. głową, ogonem), wykręcać, wyginać’, ostatecznie również zestawiając materiał bałt.-słow. z stnord. *hræfa* ‘ściерpieć, znieść, wytrzymać’.

ESSM XII 137–138, Sławski SE III 222–224, Boryś SE 266–267, ESJS 363–364. Sz.P.

krěpъkъ *krěpъka krěpъko* ‘szytwny, twardy; trwały, wytrzymały’, ‘durus’; ‘silny, mocny’, ‘fortis’

~ pol. od XV w. *krzepki* ‘twardy, szytwny’ (Słownik stpol.), ‘pełny tężyzny, siły, mocny, silny, czerstwy, rzeński’ (SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN), rzadko ‘krzepiący, np. o trunku’, dawne ‘pewny, solidny, mocny, stały’, ‘dziarski, żwawy’ (SP XVI IBL), dial. *krzepki* ‘o człowieku odznaczającym się tężyzną fizyczną, silny’, ‘silny, rażny; barczysty’, ‘zdrowy; jary’ (Karłowicz SGP), ‘o narzędziach i wytworach: mocne, solidne, trwałe’, ‘intensywny, o zjawiskach meteorologicznych’ (SOWM), kasz. *krěpki* ‘silny’ (Lorentz PW), stczes. *krěpký* ‘silny, mocny’, ‘stały trwały’, ‘zwinny, zręczny, zgrabny’ (Gebauer Sl.), czes. *krěpký* ‘żywy, żwawy, dziarski, świeży, rzeński; sprężysty’ (SSJČ), sła. dawne od XVIII w. *krepký* ‘zręczny, dziarski, sprytny; sprężysty; świeży, rzeński’ (SSJ, SSSJ, HSSJ), dial. *krepký* ‘zręczny, zgrabny, sprytny’, ‘ostry’ (SSN);

słе. *krěpek* ‘mocny’, ‘twardy’ *krěpek kruh* ‘czerstwy chleb’ (Pleteršnik), ch./s. *krěnak* ‘mocny, silny, energiczny’ (RSAN, RJAZ), scs. **крѣпъкъ** ‘silny, mocny’ (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. *krěpъkъ* ‘krzepki, mocny’ (RBE, Gerov), maced. *krěnok* ‘mocny, silny’ (RMJ), dial. subst. *кр’анкъ* : *кр’ѣпка* ‘część warsztatu tkackiego’ (BDial. V 230: zach. Tracja, Małecki SW);

strus. **крѣпъкий** ‘mocny, silny’ (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Slovarъ CSRJ), ‘twardy’, ‘surowy’, ‘wytrwały’, ‘głośny’ (Srezn.), rus.-cs. też ‘cały, nieuszkodzony; silny’, ‘mający ostry smak’ (Slovarъ CSRJ), ros. *krěnkúy* ‘mocny, trwały, trudny do zniszczenia, uszkodzenia’, ‘zdrowy silny, wytrzymały fizycznie’, ‘pewny, zaufany, wierny’, ‘intensywny (o wietrze, mrozie)’ (SSRJ), dial. *krěnkúy* : *krěnkuй* ‘srogі, oparty na twardej regułach’, ‘bogaty, niezależny’, ‘rozsądny, mądry’, ‘niski (o głosie)’, ‘oszczędny,

skąpy', 'stały, solidny' (SRNG), 'twardy, niegrząski (o glebie)' (Slovarъ Severa, SRNG), ukr. *кріпкі́й* 'mocny' (SUM), też 'zdrowy, silny (o człowieku)' (Hrinčenko), brus. od XVI w. *крѣпки* 'duży, mocny', 'twardy' (HSBM, TSBM), dawne 'twardy, trwały, taki, którego trudno zniszczyć; niezwyciężony', 'okazały, zdrowy fizycznie', 'pewny, solidny' (HSBM), dial. 'mocny, wielki' (SPZB, Turań), 'zamożny, bogaty' (SPZB). ~

Adi. od pierwotnego *krěpъ* (zob.) z nawarstwionym suf. -ъkъ.

Sz.P.

krěsiti *krěšq* zach. 'przywracać do przytomności, cucić; przywracać siły', 'sensu *carentem excitare; reficere*'

~ pol. dawne od XIV w. do XIX w. *krześć krzeszę* (dziś tylko prefig. *wskrzesić wskrzeszę*) 'przywracać do życia, wskrzeszać, ożywiać' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SWil.), stpol. też 'podnosić, dźwigać w górę', dawne i dial. też 'przywracać do świadomości, cucić' (SW: *krzysić*), dial. 'ts.' (Zaręba Siołkowice), kasz. prefig. *skřesac* 'przywracać do życia', 'orzeźwić, wzmocnić, np. szklanką wina', stczes. *křiesiti křiesišu* 'przywracać do życia, wskrzeszać', 'cucić' (Gebauer Sl.), czes. *křísiti* 'wskrzeszać, przywracać do życia' (SSJČ), sła. od XVII w. *kriesiř* 'cucić, przywracać do świadomości' (HSSJ, SSJ: *kriesiř* utopeného, też dial. SSN);

cs. **крѣсити крѣшж** 'budzić', 'pobudzać, podniecać' (Miklosich LP).

Nb. formacje prefigowane w językach pld. i wsch. słow. są późniejszego pochodzenia: scs. prefig. tylko **въскрѣсити въскрѣшж** 'wskrzesić' (SJS: Supr.), bułg. dawne *възкресѣ възкресѣиу* (Sławski SE III 227), dziś tylko zapożyczone z ros. prefig. *воскресѣя воскресѣиу* 'wskrzesić' (RBKE), ros. dawne *крѣсѣиу* (SRJ XI–XVII) i dial. *крѣсѣиу* (SRNG), dziś prefig. *воскресѣиу воскресѣиу* 'przywrócić umarłego do życia', przen. 'nadać siły, energii' (TSRJ), ukr. prefig. *воскресѣиу воскресѣиу* 'ożywiać, przywracać do życia' (SUM), brus. prefig. *увакпрѣциу увакпрѣшж* 'ożywić z martwych' (TSBM). ~

Por. też: słe. dawne dial. *krěsiti krěsim* 'wzniecać ogień, rozpalać ognisko', 'rzucić iskry, iskrzyć się', refl. *krěsiti se krěsim se* 'błyszczeć' (Pleteršnik), ch./s. refl. *krěsiti se* (ijekaw. *krijēsiti se*) *krěsim se* 'wysyłać migoczącą jasność (jak iskry), świecić, błyszczeć, lśnić', 'skrzyć się (o czystym winie)' (RMat.), ros. dial. *крѣсѣиу : крѣсѣиу* 'wzniecać ogień' (SRNG). – Według ESSM XII 126 należą tu również kontynuanty związane semantycznie z *kresati* (zob. wyżej). Wydaje się, że w wypadku ch./s. leksemów z kontynuantami psł. -ě- (ijekaw. *krijēsiti se*) doszło do wtórnego wymieszania. W pozostałych wypadkach nie ma możliwości odróżnienia pierwotnych postaci.

Wyraz bez wiarygodnego objaśnienia. Koncepcja Sławskiego, wywodząca *krěsiti* od *krěsnqti* jako formację kazuatywną typu *lěpiti* do *lěpnqti*, wydaje się mało prawdopodobna. Domniemane *krěsnqti* jest poświadczone bardzo słabo (materiał przytaczany przez Sławskiego SE III 27 sprowadza się prawie wyłącznie do czasowników prefigowanych w znaczeniu 'powstać z martwych', które niewątpliwie rozpowszechniły się wraz z przyjęciem chrześcijaństwa). W wymienianych przez Sławskiego kontynuantach *krěsnqti* brak znaczeń, którym odpowiadałoby kazuatywne 'cucić, przywracać do świadomości', 'orzeźwiać, wzmocniać'. Jedynym

ewentualnym kontynuantem mogłoby być sła. *s-krsnut* ‘ożyć, nagle się pojawić, powstać’ oraz, być może, niewymienione przez Sławskiego ch./s. dawne z XVI w. *krśnuti* ‘rozwijać się, zaczynać rosnąć; zaczynać się’ (RJAZ, RSAN).

Inaczej ESSM XII 126, gdzie czasownik jest uważany za należący do rodziny *kresiti* (zob.) i *krasa* (zob.). M.J.

krěslo pñ. ‘coś skręconego, splecionego, plecionka, np. część płotu, ogrodzenia zagrody dla zwierząt, część konstrukcji wozu, wyplatany mebel służący do siedzenia’, ‘textum aliquid, e.g. saepes, currus textus sive supellex texta’

~ pol. dawne od XVI w. (SP XVI IBL) i w niektórych dial. *krzasło* *krzasła*, już od XVI w. pojawia się w formie analogicznej do loc. sg. (na *krześle*): *krzesło* (Bart.), później literac. wyłącznie w tej formie (L., SW, SJP PAN), ‘mebel z oparciem służący do siedzenia’ (SWJP, SJP PAN: wyplatać *krzesła*), dial. *krzasło* ‘mebel z oparciem służący do siedzenia, przeznaczony dla jednej osoby’ (Szewczyk Lachy Sądeckie, SGMłP, Dejna RKJŁ II 261), ‘część płotu, przęsło’ (Malinowski Zapiski, Dejna RKJŁ II 261, Karłowicz SGP), ‘przenośne przęsło płotu, np. stanowiące część ogrodzenia dla owiec na hali’ (Małecki–Nitsch AJPP m. 45, Kąs Orawa, SGMłP, Milerski Zach.-Cieszyński Sł.), też ‘wrota drewniane z żerdzi’ (Nowak Żywiec), ‘przenośna zasłona sporządzona z desek lub gałęzi świerkowych poprzepłatanych pomiędzy żerdzie używana dawniej głównie jako ochrona przed wiatrem [...] podczas robót polowych’ (Zborowski Zakopane, Kąs Orawa), też w formie równej literac. *krzesło* ‘stołek z oparciem’ (Górnowicz Malbork, Kąs Orawa, Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, SOWM, Dejna RKJŁ II 261, Szymczak Domaniewek), dawne i dial. plt. *krzesła* też ‘obie łędźwie’ (SW, Karłowicz SGP: boli mię w *krzesłach*), głuź. *křesło* ‘fotel’ (Kral, Pfuhl), czes. *křeslo* ‘wygodne siedzisko z oparciem na plecy i łokcie, fotel’ (Jungmann, Přír. slov.: kožené, plyšové), przen. ‘urząd, godność’ (Přír. slov., być może z pol., Rejzek ČES 350–351), dial. ‘sidła na ptaki’ (Bartoš DSM), sła. *kreslo* ‘krzesło z oparciem pod łokcie, fotel’, przen. ‘wysoki urząd’ (SSJ, SSSJ: *kreslo* kožené prútené), też dial. (SSN), dawne dial. też *krieslo* ‘wzniesione miejsce, wzgórek na polu’, plt. *kriesla* ‘ruchome (przenośne) ogrodzenie, płot’ (Kálal);

bułg. liter. *кресло* ‘fotel’ z ros. (RBE);

ros. od XVI w. *крёсло* ‘rodzaj szerokiego krzesła z poręczami, zwykle z miękkim siedzeniem i oparciem’ (SRJ XI–XVII, Dal, SSRJ), przen. ‘wysoki urząd’ (SSRJ), dawne i reg. *крёсло* ‘trzy belki połączone w kształcie trójkąta, przymocowywane do tylnej części wozu lub sań, służących do przewozu dużych ładunków’ (SRJ XI–XVII, SSRJ), ‘tył prostych sań z oparciem przeplecionym sznurkami i obitym rogożą’, ‘konstrukcja, która pomaga bartnikowi dostać się do dziupli’, ‘konstrukcja do oprawiania tusz zabitych zwierząt’, bot. *крёсло* *жидовское* ‘ostrożeń błotny’ (SRNG), *крёсла* plt. ‘żłób na paszę dla bydła’, dwu- albo czterokołowy wóz z drewnianymi kratami z przodu i tyłu do przewozu snopów i siana’, ‘typ prostych, chłopskich sań bez nadwozia, używanych do transportu drewna i innych ładunków’, ‘duże sanie z oparciem’, ‘proste sanie bez ozdób’, specjalne krzesło lub ławka z poręczami dla pilota

statku', 'kwadratowa rama z żerdzi położona na sanie lub wóz', 'konstrukcja krzyżowa' (SRNG), ukr. *крісло* 'rodzaj szerokiego przeważnie miękkiego mebla; fotel', rzadko 'krzesło' przen. 'o wysokim stanowisku' (SUM), też dial. *крісло* : *крэсло* : *кпецло* 'mebel do siedzenia, krzesło' (KDO 383 i 387), dawne i dial. 'kij znajdujący się z boku sań, który zapewnia stabilizację' (Hrinčenko), dial. *крэсло* 'drewniane siedzenie na środku czółna' (Lysenko SPH), brus. od XVI w. brus. *кпэсла* 'mebel zwykle mający oparcie, z miękkim obiciem i podłokietnikami, służący do siedzenia dla jednej osoby', pot. przen. 'miejsce pracy, stanowisko' (HSBM, TSBM, też dial. SPZB), dawne też 'część wozu, składająca się z trzech belek, przytwierdzana do tylnej części wozu' (HSBM), dial. *кпэсла кпэсло* 'ts.' (SPZB, Nar. Slova 238, Słownik GCRB, Turaŭ), 'część wozu znajdująca się przy osiach' (SPZB: *кпэсла да колъ вoза робяць з чачоткі*). ~

Niejasne, czy należy tu powszechne dial. ukr. i brus.: *крэсло* 'rozcięcie w spodniach z przodu lub z tyłu', 'klin, jaki wstawia się do tylnej części spodni', 'rozporek' (Hrinčenko, Lysenko SPH, Leks. Poles'ja 294)

Derywat z suf. *-sło*. Brak bezpośredniej podstawy werbalnej w psł. Prawdopodobnie dialektyzm pñ.słow. Semantyka dobrze poświadczona w dial. pol. i ros. wskazuje na możliwość rekonstrukcji pierwotnego znaczenia 'coś skręconego, splecionego, plecionka'. Stąd dalsze znaczenia np. 'część płotu, ogrodzenia zagrody dla zwierząt, część konstrukcji wozu, wyplatany mebel służący do siedzenia'. Taka semantyka każe z różnych hipotez (por. ESSM VIII 128–129, Smoczyński SEJL 312) wybrać związek z ie. *kret-/kert-/kerat-* 'kręcić, skręcać razem, splatać' (należących ostatecznie do ie. pierwiastka (s)*ker-* 'kręcić, giąć' (Boryś SE 267). Odpowiedniki bałt. niepewne: lit. *krėslas* 'krzesło', łot. *kresls* 'stół, fotel' stpr. *kreslan* 'ts.' wyglądają na zapożyczenie z języków słow. (tak m.in. Brückner SE 275, Machek ES² 300, Milewski SO XVIII 32, 46). Mikkola, BB XXI 120, Buga II 160–165, a także recenzent tomu Z. Babik kwestionują taką możliwość, opowiadając się za odwrotnym kierunkiem ewentualnego zapożyczenia. Przeciw rodzimości wyrazów bałt. opowiada się W. Smoczyński „Z uwagi na to, że w apofonii bsł. nie spotyka się alternacji ē : ā, nie jest możliwe łączenie *krėslas* z wyrazem lit. *krāsė*” (Smoczyński SEJL 312, por. Derksen 2008, 249–250).

ESSM XII 128, Sławski SE III 229–231, Boryś SE 267, BER II 1, Vasmer ES II 373, ESUM VI 304, Trubačev RT: 16–17, 126–127, Sławski SSE 80–81, Moszyński KLS I 576, 579.

Sz.P.

kričati *kričō* 'wydawać ostry, przenikliwy głos', 'wydawać donośny głos, wołać głośno', 'clamare'

~ pol. od XV w. *krzyczeć* 'wołać bardzo głośno', 'mówić podniesionym głosem; strofować, łajać', 'płakać, lamentować', 'wydawać wrzaskliwy głos (o ptakach)' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW, SJP PWN, też dial. np. Karłowicz SGP, Kąs Orawa, Olesch Sankt Annaberg, Dejna RKJŁ XXIII 266, SOWM, SGMłp, Sychta Kociewie i in.), też 'wydawać głos po zniesieniu jaja (o kurze)' (Kąs Orawa), '(o świni) kwiczeć', '(o żabie) skrzeczeć' (Czechosz-Felczyk Podole), kasz. *křěćec* 'głośno płakać', 'wołać, krzyczeć' (Sychta SK, Lorentz PW: *křičec*, *křāćec*), dłuż. dawne *kšicaš* 'krzyczeć' (Muka),

głuż. od XVII w. *křičec křiču* : *křičim* 'krzyczeć' (Stachowski Frencl, Pfuhl, Kral), czes. od XIII/XIV w. *křičeti* 'krzyczeć' (Gebauer Sl.), 'mówić lub wołać bardzo głośno; zwracać się do kogoś podniesionym głosem', 'żądać, nalegać, domagać się' (Jungmann, Přír. slov.), dial. *křičet* 'krzyczeć; płakać, lamentować' (Dejna Kuców, Malina Mistřice, Sochová Lašsko), refl. *křičet sa* 'klócić się' (Kazmír Valašsko, Bartoš DSM), śla. *kričať* 'krzyczeć, wrzeszczeć', 'głośno wołać kogoś', 'łajać' (SSSJ), dawne od XVII w. też 'skrzeszać (o zwierzętach)' (HSSJ), dial. *kričať* 'krzyczeć' (SSN, Kálal, Habovštiak Orava, Ripka Dolnotrenč., Matejčík Novohrad), *kričef* 'ts.' (Sipos Bükk-Gebirge);

śle. od XVI/XVII w. *kričati kričim* 'krzyczeć, mówić donośnym, piskliwym głosem', 'wyrażać złość, niezadowolenie, mówiąc bardzo głośno' (Megiser 1592, Pleteršnik, SSKJ), dial. *kričati -čin* 'krzyczeć' (Gregorič Kostel, Tominec Črni vrh, Novak Beltinci), ch./s. *kričati kričim* 'krzyczeć, wrzeszczeć', 'głośno upominać', 'wydawać nieprzyjemny, skrzeszający, wysoki głos (zwykle o ptakach)', 'naśladować ptasie krzyki' (RJAZ, Belostenec, RSAN, Daničić RSS, Vuk 1835, Njegoš), chorw. dial. z Burgenlandu *kričāt* 'krzyczeć, wołać, lamentować' (Palkovits Burgenland), 'krzyczeć, hałasować (np. o dzieciach przy zabawie)' (Blažeka–Rob Mursko Sr., Večenaj–Lončarić Gola), serb. dial. *kriči* 3. os. 'krzyczeć' (SDZ XXXV 64), scs. *кричати криж крижиши* 'krzyczeć' (SR BAN, SS X–XI), bułg. dawne i dial. *крича кричиш* 'krzyczeć' (Gerov, RBE), maced. *кричи* 'krzyczeć' (RMJ);

strus. *кричати кричюу кричить* 'krzyczeć, wrzeszczeć', 'płakać, lamentować', 'wołać, przyzywać głośno', 'wyzywać, besztać' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *кричатъ кричюу кричиш* 'krzyczeć (o ludziach)', 'skrzeszać, krzyczeć (o zwierzętach, zwykle ptakach)', 'wydawać ostre dźwięki, skrzypieć (o mechanizmach itp.)', 'wołać głośno, przywoływać', 'podnosić głos, wyzywać kogoś' (SSRJ, Dal), dial. 'krzyczeć, głośno mówić', 'wydawać głośne dźwięki (o ptakach, zwierzętach)', 'płakać, zawodzić, lamentować' (SRNG, Sl. staroobrad. Zabajkałja, Slovarь Rjazan., SRSO Dop., Slovarь Novosibir.), 'chrząkać (o zwierzętach)', 'wydawać głośny dźwięk (o urządzeniach)' (SRNG) 'głośno śpiewać' (Slovarь Severa, Sredneobskij sl., Manaenkova SRGB: *кричатъ песню*), ukr. *кричати кричюу кричиш* 'krzyczeć; wołać, hałasować', 'bardzo głośno zwracać się do kogoś, wołać kogoś', 'klócić się' (SUM, Hrinčenko, Żel., też dial. poles. (Lysenko Polissja), hucul. (Janów SH), rusin. (SRNJ), łemk. (Turčyn Tylicz, Rieger Bartne), dawne też 'krzyczeć (o zwierzętach, ptakach)' (Slovnyk Ševčenko), brus. *крычаць крычюу крычиш* 'wołać kogoś donośnym głosem', 'głośno mówić; krzyczeć, podnosić głos, besztać', 'wydawać przenikliwe dźwięki (o ptakach, zwierzętach); głośno płakać (o dzieciach) (TSBM), dawne też 'lamentować' (Slovník Skaryny, HSBM: *кричати* : *крычати*), dial. 'krzyczeć', 'śpiewać' (Jankova Loeŭ, Turaŭ, Bjałkevič Mohylew, Slovník Sennensčyny). ~

Dźwkn. od pierwiastka ie. *krei-k-* (formant *k* częsty w tego typu wyrazach), który pochodzi od ie. dźwkn. pierwiastka *ker-* oznaczającego naturalne chrapliwe dźwięki (duża rodzina dźwkn. na *kr-*, por. *krakati*, *karkati*, *krekotati* itp.). Por. np. dźwkn. czes. *kři* 'naśladowanie głosu kuropatwy' (Přír. slov.), śle. *kří* 'naśladowanie głosu świerszcza' (SSKJ), ch./s. *kří*, *kři* 'naśladowanie głosu niektórych ptaków lub

owadów' (RSAN). Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *krỹkti* 'krzyczeć, wrzeszczeć', por. też z obocznością spółgłoski gr. *κρίζω* 'wrzeszczeć'. Dalsze odpowiedniki zob. Berneker SEW I 616–617, Sławski SE III 238–239, ESSM XII 149–150.

Berneker SEW I 616–617, Sławski SE III 238–239, ESJS 364, ESSM XII 149–150.
T.K.

krida zach. 'sito, rzeszoto, przetak', 'cribrum, colum'

~ dłuż. *kšida* sito (Muka: drotowa *kšida*, żitowa *kšida*, też dial. Fasske Vetschau), głuź. *křida křidy* 'sito, rzeszoto, przetak' (Jakubaš, Pfuhl, Kral). ~

Od tego samego pierwiastka, co *krojiti* z wokalizmem -e-. Formant -d- jak w *gru-da*. Dokładnych odpowiedników brak, z najbliższych należy wymienić łac. *cribrum* (< **krei-dhrom* 'ts.', anglo-sas. *hrīdder* : *hrīddel* 'ts.', niem. *Reiter* 'rzadkie sito' (**krei* : **krei-dhro*-); korn. *croider* 'sito' (z suf. -tro-), bret. *gourner* 'ts.', lit. *krijà* f. : *krijas* 'obręcz, na której umocowana jest siatka sita; brzeg kosza', też 'obręcz sita zrobiona z łyka', łot. *krija* 'łyko lipowe; koszyk spleciony z łyka', por. też łot. *kriēcis*, *kriētele* 'koszyczek spleciony z korzeni, króbką'.

Prasłowiańskość wątpliwa. Według Muki chodzi o zapożyczenie z niem. dial. *Schied* 'płaski koszyk' (Muka).

Berneker SEW I 615, Kluge EW¹⁸ 595, Walde–Hofmann 205–206, Pokorny IEW 946, Smoczyński SEJL 316–317.
P.S.

kridlatъ *kridlata kridlato* 'mający skrzydła, skrzydlaty', 'alatus, pinniger'

~ kasz. *křidlati* 'skrzydlaty' (Lorentz PW I 390), połab. *kraidlotā* 'skrzydlaty' (Polański–Sehnert, Olesch Thesaurus), dłuż. *kšidlaty* 'skrzydlaty' (Muka), głuź. od XVII w. *křidlaty* przymiotnik 'skrzydlaty' (Jakubaš, Pfuhl, Kral), czes. od XV w. *křidlatý* 'mający skrzydła, skrzydlaty' (Gebauer Sl., Jungmann, SSJČ), sła. od XVII w. *křidlatý křidlatá křidlaté* 'mający skrzydła, skrzydlaty' (SSSJ, HSSJ);

słē. *krilāt krilāta* 'uskrzydłony' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *krilat* 'mający skrzydła' (RJAZ, RSAN), 'taki, który przypomina swoim kształtem skrzydła' (RSAN, Vuk), 'mający skrzydła służące do latania' scs. **крилатъ** 'skrzydlaty' (SJS, SS X–XI), bułg. *крилатъ* 'mający skrzydła, mogący latać (o ptaku, owadzie)' (RBKE, Mladenov BTR), przen. też 'silny, mocny, odważny' (RBE), dial. *крилатъ муу* 'nietoperz' (BDial. III 235), maced. dial. *крилат* '(bez podanego znaczenia)' (Vidoeski Kumanovo);

strus. **крилатыи** 'mający skrzydła' (Slovarъ DRJ), ros. *крылатый* 'ts.' (SSRJ), dial. 'o maści konia mającego jasnobrązową sierść, czarny ogon i grzywę oraz czarne pasy po bokach', 'określenie konia: szybki, nieuchwytny' (SRNG), ukr. *крилатиуи крилата крилате* 'mający skrzydła, skrzydlaty' (Hrinčenko, SUM), brus. *крылаты крылатая крылате* 'mający skrzydła, skrzydlaty' (HSBM: *крилатый* : *крылатый*), też 'latający, lekki' (TSBM). ~

Derywat od *kridlo* z suf. -atъ.

Sz.P.

kridlo 'organ służący do latania (u ptaków, owadów)', 'penna, ala'; 'coś przypominającego skrzydło', 'aliquid pennae simile'

~ stpol. od XV–XVI w. *krzydło* 'skrzydło' (Słownik stpol., SP XVI IBL), pol. dial. 'skrzydło' (Karłowicz SGP, SGMiP, Kutyla Sł. lasowiacki, Gruchmanowa Kramska, Tomaszewski GŁ), śląskie *krzidło* 'skrzydło' (MS Górnego Śląska, Milerski Zach.-Cieszyński Sł.), *krzydło* 'poła sukmany' (Dejna RKJŁ II 266), *krzydła* plt. 'część radła, która wchodzi w ziemię' (Paryl Lwowskie), kasz. *křidło* 'skrzydło' (Lorentz PW), połab. *kraidlë* : *kreidele* 'skrzydło' (Olesch Thesaurus), 'skrzydło' (Polański-Sehnert), dluž. *kšidło* 'skrzydło', 'część wiatraka w młynie' (Muka), dial. 'skrzydło' (Fasske Vetschau), głuż. od XVII w. *křidło* 'skrzydło' (Stachowski Frencel, Pfuhl, Jakubaš), dial. *kšidua* plt. 'skrzydła' (Jentsch Rodewitz), czes. od XIV w. *křídlo* 'skrzydło', 'część jakiegoś przedmiotu, przypominająca ptasie skrzydło', 'obrotowa część podwójnego urządzenia', 'boczna część czegoś': *křídlo* budowy (SSJČ, Jungmann), stczes. też 'część odzieży, rękaw', 'podłużna lub rozszerzona część sukni, płaszcza itp.', 'instrument strunowy, lira, harfa' (Gebauer Sl.), dial. 'skrzydło' (np. Malina Mistřice), 'część pługa' (Kazmír Valašsko), 'oparcie krzesła' (Hruška DSCh), 'podołek, łono' (Bartoš DSM), sła. od XVI w. *krídlo* 'narząd służący do latania u ptaków, owadów itp.': husacie *krídlo*, *krídlo* netopiera, 'rzecz o podwójnej budowie przypominająca skrzydła': *krídlo* okna, *krídlo* dverí, 'boczna część dużego budynku' SSSJ, HSSJ), dial. 'narząd służący do latania u ptaków, owadów itp.' (SSN, Orlovský Gemer), 'połowa bramy lub okna' (Matejčík Novohrad), 'część kołowrotka przypominająca skrzydło, przez którą przechodzi przedza z kądzieli na cewkę', 'przednia część pługu, lemiesz' (SSN);

słę. *krīlo* 'organ służący do latania ptakom i owadom, skrzydło', 'boczna część budynku; część stołu, drzwi', 'ubranie kobiece przykrywające dolną część ciała' (SSKJ, Pleteršnik), dawne i dial. też 'łono' (Pleteršnik, Gregorič Kostel), ch./s. *krīlo* 'organ służący do latania ptakom, owadom i in.' (RJAZ, Vuk, RSAN), 'według wierzeń ludowych organ służący do latania ludziom, wiłom, aniołom i innym mitologicznym istotom', 'organ służący do pływania rybom, pletwy', 'brzuch, wnętrzności, jako organ, w którym powstaje płód' (RJAZ, RSAN), 'prawe lub lewe płuco', 'jedna z czterech łopat napędzających wiatrak' (RSAN), *кpυло* 'łono' (Vuk), chorw. dial. czakaw. *krīlō* 'skrzydło' (ČDL), *krīlo* 'łono' (Koschat Baumgarten, ČDL, Moguš Senj: *krīlō*), dial. *krīlō* 'dolna część ubrania' (Mahulja Omišalj), serb. dial. *кpυло*, *кpυлo* 'skrzydło' (SDZ XXX 161), scs. **кpило** 'skrzydło', 'strona, kraj', 'dach dwuspadowy' (SJS, SR BAN, SS X–XI), bułg. *кpυло* 'część ciała ptaków i owadów, organ służący do latania', 'wiatrak młyna' (Mladenov BTR, RBKE, Gerov), 'część drzwi lub okna, która się zamyka i otwiera', 'poła ubrania (marynarki, kurtki)' (RBE), 'płetwa ryby' (Mladenov BTR), dial. 'organ służący ptakom do latania' (Stojkov Banat, Erkeč, BDial. III 93, BDial. X 101), 'łopata, przy pomocy której napędza się łódź, wiosło' (Stojkov Banat), 'róg księżycy' (Erkeč), maced. *кpυло* 'skrzydło (u ptaków, insektów)' (RMJ), dial. *krīlo* 'skrzydło', 'jedna symetryczna część czegoś': *кpυло* на зграда, *кpυло* на врата (Hendriks Radožda-Vevčani), *krīlu* 'skrzydło' (Małecki SW);

strus. **крыло** 'skrzydło', 'flanka wojska', 'boczna nawa w cerkwi' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), stros. **крылo** 'część pleców, łopatką' (SRJ XI–XVII), **крылo** 'organ służący do latania (u ptaków, owadów)', 'przedmiot, który ze względu na formę i swoją funkcję przypomina skrzydło ptaka', 'boczna część czegoś' (SSRJ), 'czarne pasy wzdłuż ciała ryby' (SRNG), 'płetwa ryby' (Slovarь severa, SRNG), 'siatka po bokach przyrządu do łapania ryb' (Slovarь Don.) 'łopatką – część pleców', 'część pługa (odkładnica)' (SRNG), 'koniec chusty na głowę' (Slovarь Mordov.), ukr. **крылo** **крыла** 'organ służący do latania ptakom, owadom i niektórym ssakom (np. nietoperzom)', 'skrzydło wiatraka' (Hrinčenko, SUM), 'burta, bok łódki', 'boczne płachty w przyrządzie do łapania ryb' (Hrinčenko), dawne **крыло** **крыла** 'rząd budynków ciągnący się wzdłuż ulicy (?)' (Leks. Zyz., Жытескыя Нарыс), dial. 'płetwa u ryb' (SUM), 'część pługa, która obraca skibę' (SDU 38), brus. od XVI w. **крылo** 'skrzydło': **крыло** качки, **крыло** кажана, 'boczny korpus, albo boczna część budynku', 'siatka znajdująca się po obu stronach przyrządu do łapania ryb' (TSBM, HSBM: **крыло** : **крыло**), dial. **крылo** 'skrzydło ptaka' (Scjaškovič Grodno, SPZB, Turaŭ). 'płetwa u ryby' (Turaŭ). ~

kridľce: ~ czes. dawne od XIV w. *křídělce* demin. od *křídlo*, 'skrzydełko' (ESSČ, Gebauer Sl. Přír. slov., Jungmann), śla. *kridelce* demin. od *křídlo* (SSSJ, HSSJ, Kálal), dial. ekspr. 'skrzydło' (SSN);

śle. *krilce* demin. od *krילו* (Pleteršnik, SSKJ), dial. *krilce* 'ubranie kobiece' (Gregorič Kostel), ch./s. *krilce* demin. od *krילו*, 'rodzaj kobiecego ubrania' (RSAN), bułg. *крылице* demin. od *крыло* (Gerov, RBKE), maced. *крылице* demin. od *крыло* (RMJ);

stros. **крыльце** : **крыльце** demin. od **крыло**, 'część pleców, łopatką' (SRJ XI–XVII), ros. dial. **крыльця** plt. anat. 'łopatki' (Gancovskaja Kostroma, Slovarь Severa), **крыльцо** 'dobudówka przy wejściu do domu w formie podestu ze schodami, czasem dachem, okapem' (SSRJ), dial. 'główne frontowe wejście do domu', 'schody przy wejściu do domu' (SRNG, Slovarь Don.), **крыльця** plt. 'ramiona' (Eliasov Zabajkałе, Gancovskaja Kostroma), ukr. **крíльцє** demin. od **крылo**, 'dolna część nosa' (SUM), brus. **крыльця** **крылиця** 'niewielkie skrzydło' (TSBM), dawne i dial. **крылицo** 'ganek' (HSBM, Sloŭnik GCRB, Mova Sennensčyny, SPZB). ~

Por. też chorw. dial. *krelō* 'skrzydło ptaka, płetwa rybia' (Jurišić Vrgada), chorw. *kreljūt* 'skrzydło', śle. *kreljūt* 'ts.' (SSKJ).

Niejasne pochodzenie -ы- we wsch.słow. **крыло** zamiast **крыло** (już w źródłach stros. i stbrus.). Może pod wpływem *kryti* (zob.).

Wyraz utworzony przy pomocy sufiksu -dlo charakterystycznego dla nazw narzędzi od niezachowanego w językach słow. **(s)kriti* 'latać krążąc' odpowiadającego lit. *skriēti skrejų* 'krążyć, latać, lecieć trzepotać', co od ie. *(s)krei-*; 'krążyć, obracać się.' Por. *krēla* od postaci nominalnej rdzenia ie. *(s)kroi-*. Zanik czasownika **(s)kriti* został zapewne spowodowany jego zbyt wąskim znaczeniem odnoszącym się tylko do zataczania kręgów podczas latania. Mniej prawdopodobne pochodzenie od ie. *(s)krū* : *(s)krū-* 'ciąć, targać, rwać' (Schuster-Šewc EW 699).

Co do kwestii czeskiego pochodzenia stpol. i dial. *krzydło* (w odróżnieniu od powszechnego *skrzydło*) zob. Basaj, Siatkowski, SFPS VIII 12.

Boryś SE 555, ESSM XII 151–153, Berneker SEW I 615–616, Vasmer ES II 388–389, Machek ES² 301, ESJS 364–365. Sz.P.

krikati *krikajo* ‘wydawać ostry, przenikliwy głos’, ‘wydawać donośny głos, wołać głośno’, ‘clamare’

~ pol. dawne i dial. od XV w. *krzykać krzykają* ‘wydawać donośny dźwięk, pokrzykiwać; strofować kogo, narzekać na kogo, krzyczeć na kogoś’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, Bart pol.-łac., SJP PAN, SW, L.), dial. *krzykać* ‘krzyczeć, wykrzykiwać’ (Zborowski Zakopane, Olesch Sankt Annaberg), ‘mówić podniesionym głosem; głośno ujawniać swoje uczucia’, ‘krzyczeć (często o ptakach, czasem też zwierzętach)’ (SOWM), ‘hukać, śpiewać’ (Karłowicz SGP, SOWM, Dejna RKJŁ II 266, SGMHP), ‘rżeć (o koniu)’ (Zaręba Siołkowice), kasz. *křikac* ‘krzyczeć, wrzeszczeć, wołać’ (Sychta SK, Lorentz PW: *křakac*), dłuż. *ksiśkaś* ‘krzyczeć, pokrzykiwać’ (Muka, też dial. Fasske Vetschau), głuź. *křikac* ‘krzyczeć’ (Jakubaś, Kral) : *kriřac* ‘ts.’ (Jakubaś, Pfuhl), czes. od XIV w. *křikati i křikati* ‘krzyczeć’ (Gebauer Sl., Jungmann, Přír. slov.), śla. od XVI w. *kriřat* ‘wykrzykiwać; krzyczeć’ (HSSJ, SSJ, też dial. Kálal, SSN);

śle. *krikati* ‘krzyczeć’ (SSKJ, Pleteršnik, też dial. Gregorič Kostel), ch/s.. *křikati křičem* ‘krzyczeć, wrzeszczeć’ (RSAN), maced. *kpuka* ‘krzyczeć’ (MRS);

ros. dial. *кpыкать* : *кpыкать* i *кpúкать* : *кpикать* ‘krzyczeć, mówić głośno, podwyższonym głosem’, ‘krzyczeć (o kuku, wronie, łabędziu, gęsiach)’, ‘krzyczeć, chrząkać (o świni)’ (SRNG), *кpúкать* ‘krzyczeć na weselu (rodzaj obrzędu weselnego)’ (Slovarъ Urala Dop.), dawne refl. *кpикатуся* ‘bronić kogoś, krzyczeć na kogoś’ (Srezn., SRJ XI–XVII), ukr. *кpúкату* ‘krzyczeć (o czapli siwej)’ (Żel.), dial. ‘krzyczeć (o indykach)’ (Lysenko Polissja), ‘krzyczeć, pokrzykiwać, wołać’, ‘rechotać (o żabach), skrzeczeć’ (Janów SH), stbrus. **кpикати** ‘krzyczeć’ (Słownik Skaryny, HSBM). ~

Zob. też. bułg. dial. *кpúквам* ‘krzyczeć’ (RBE)

Denominativum od *krikъ*, zob.

T.K.

krikъ *krika* ‘głośny, silny, przenikliwy głos, głośne wołanie, krzyk’, ‘clamor’

~ pol. od XV w. ‘bardzo donośne mówienie, głośne wołanie’, ‘krzyk, płacz; wrzask’, ‘głośne niezadowolenie, strofowanie’ (Słownik stpol., SP XVI IBL), też ‘o donośnym głosie ptaków’ (SW, L., SJP PAN), też dial. ‘krzyk; wrzawa; hałas; płacz’ (Kąś Orawa, Milerski Zach.-Cieszyński Śl., Olesch Sankt Annaberg), ‘ostre łajanie, napominanie kogoś’ (Kąś Orawa), ‘głośny płacz’ (Szymczak Domaniewek, SGMHP), ‘zamieszanie; awantura’ (AJŚ V 75 m. 983, Górniewicz Malbork, Brzeziński Krajna, Dejna RKJŁ II 266, Zborowski Zakopane, SOWM), kasz. *křěk, křik* ‘krzyk, płacz’ (Lorentz PW, Sychta SK), dłuż. *ksiśk* ‘krzyk’ (Muka), głuź. *křik* ‘krzyk, hałas’ (Kral, Pfuhl, Jakubaś), stczes. *křik* od XIV w. ‘krzyk, hałas’ (Gebauer Sl. jako osobny leksem podaje *krik* ‘kłótnia, spór’, uważając go za pożyczkę ze sniem. *kriec*), czes. *křik* ‘krzyk; głośne mówienie lub wołanie; kłótnia, spór’ (Jungmann, Přír. slov.), też dial. *křik* : *křyk* ‘krzyk’ (Kellner VN, ‘krzyk’ (Lamprecht Opava, Dejna Kuców, Malina Mistřice, Bartoš DSM), śla. *krik* ‘krzyk; kłótnia’ od XVI w. ‘krzyk; kłótnia’ (HSSJ, SSSJ, Kálal, też dial. SSN, Orlovský Gemer);

sł. *krik* 'krzyk, krzyczenie' (SSKJ, Pleteršnik, też dial. Tominec Črni vrh), ch./s. *krik* 'przeszywający okrzyk, wyraz bólu, strachu, niespodziewanej radości, krzyk; okrzyk, także bojowy; krzyk niektórych ptaków (np. mewy)' (RJAZ, RSAN, RMat., Anič RHJ, RSJ, Njegoš, też dial. chorw. Mahulja Omišalj), chorw. dial. *krik* 'krzyk, okrzyk' (DevinNuovSelo, Palkovits Burgenland, sztokaw. Sekulić Bačk.), bułg. daw. *крик* 'krzyk' (RBE), maced. *крик* 'krzyk' (RMJ);

ros. od XVII w. *крик* 'krzyk, okrzyk, hałas; wyrzuty, zarzuty podniesionym głosem; kłótnia' (Srezn., Slovarъ CSRJ, SSRJ, Dal), dial. *крик* : *крык* 'krzyk, okrzyk; płacz, lament' (SRNG, Slovarъ Don., Slovarъ Rjazan., Slovarъ Novosibir.), ukr. od XV w. *крик* *крику* 'krzyk', 'silna sprzeczka, kłótnia' (SSUM, SUM, Hrinčenko, Żel.), dial. 'krzyk w kłótni' (Verchratskyj Batjuki), rusin. 'krzyk, okrzyk' (SRNJ), brus. od XVI w. *крык* 'krzyk, okrzyk; wyrzuty, przeklinanie kogoś' (TSBM, HSBM: *крикъ* : *крыкъ*), 'głośny płacz (dziecka)', 'głośne krzyki ptaków' (TSBM, też dial. Turaŭ, Sloŭnik Sennensčyny, Bjałъkevič Mohylew). ~

Derywat wtórny, nomen actionis od *kričati* (zob.), budowa jak np. *рыкъ* do *рыčati*, *сыкъ* do *сыčati*.

Sławski SE III 240, ESSM XII 155–156.

T.K.

krina : **крѣна** 'naczynie, zwykle wydrążone w drewnie', 'vas ex lemno factum'

krina: ~ połab. *krina* 'źródło' (za: Mühlner, OSG XXII 74), dłuż. *ksina* 'głębokie naczynie, miska' (Muka), głuź dawne *křina* (Schuster-Šewc EW 700);

ch./s. *krina* 'naczynie, miara na zboże' (RJAZ), *крѣна* 'rodzaj drewnianego naczynia o okrągłym dnie służącego jako miara do zboża (o zróżnicowanej objętości)' (RSAN), cs. **крѣна** 'miara' (Miklosich LP), bułg. *крѣна* 'drewniane cylindryczne naczynie służące do przenoszenia ziaren zboża lub innych ciał sypkich o objętości około 15 kilogramów', 'miara zboża' (RBE, też dial. BDial. III 93, Stojkov Banat), reg. 'koszyk wykonany z kory lipowej lub wierzbowej, służący do zbioru malin lub poziomek' (Mladenov BTR);

stros. *крина* 'naczynie' (SRJ XI–XVII, Srezn.), dial. *крѣна* 'naczynie na mleko' (SRNG).

Por. też z rozszerzeniem *-ja*: stpol. *krzynia* 'skrzynka', sł. *krinja* 'kubel na mleko', 'miarka na mąkę' (Pleteršnik), dial. *krinja* 'rodzaj naczynia' (Tominec Črni vrh);

2. pol. dawne *krzynów* 'płaskie naczynie, talerz, misa, rodzaj niecki' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW), dial. 'drewniane naczynie okrągłe, jak misa' (Karłowicz SGP), czes. *křinow* 'miska' (Jungmann), brus. *крыновъ* 'półmisek, talerz' (HSBM);

3. czes. dawne *okřín* 'drewniana misa' (Rejzek ČES 470);

4. pol. *Krzinów* NT (Milerski Zach.-Cieszyński Sł.).

крѣна: ~ czes. dawne *krně* 'koryto, którym płynie woda', w stczes. NT *Krně* (ESJČ). Na ewentualną postać *крѣна* wskazują formy z suf. *-ja*: czes. dawne *křinka* (Jungmann), sła. dial. *krňa* 'żłób, koryto' (Bernolák). ~

Etymologia niejasna. Zwykle uważane za spokrewnione z łac. *scrīnum* 'okrągłe pudełko, puszka' i stwniem. *skrini* 'skrzynia', z czego psł. *skrini* 'ts.' (np. Boryś SE

555). Zaproponowane przez Rozwadowskiego (Rozprawy XXVIII 259) zapożyczenie z gr. *κρήνη* ‘źródło’, mimo dokładnie odpowiadającej formy i znaczenia (por. *krinica*), budzi wątpliwości ze względu na brak takiej semantyki na południu słowiańszczyzny. Siłę tego argumentu osłabiają współrzdzenne nazwy geograficzne poświadczane na tym terenie. ESSM XII 156–158 traktuje wyraz jako derywat oparty na part. pass. *крѣнѣ* niepoświadczonego czasownika psł. o znaczeniu ‘kopać, ryc’ (od ie. rdzenia *ker-* (może należałoby przyjąć (*s*)*ker-*) ‘ciąć, krajać’). W takim wypadku podstawowymi formami byłyby *крѣна* i nieco lepiej poświadczone *крѣница* (zob.). Kontynuanty wskazujące na *крѣница* bywają jednak uważane za uproszczone formy z wcześniejszego *krinica* (np. Snój SES³ 352, Sławski SE III 199). Snój opowiada się jednocześnie za ie. podstawą (*s*)*krej-* ‘kręcić, obracać’, zapewne z uwagi na okrągły kształt desygatów.

Dalsze problemy są związane z wydzielaniem homonimów o znaczeniach ‘źródło’ i ‘naczynie, garnek’ (Miklosich EW 140, Rozwadowski l.c., a ostatnio ESSM XII 156–158). Powodem takiego podziału miałoby być ograniczenie znaczeń leksemu *krina* (oraz demin. *krinьka*), do ‘naczynie, garnek’, jednak uzasadnienie semantyczne przedstawione w ESSM l.c. nie wydaje się przekonujące. Na ten temat por. też Schuster-Sewc, Etim. 2003–2005, 323–327.

ESSM XII 156–158, Berneker SEW I 617, Trubačev RT 221–224, Machek ES2 13, BER III 13. Sz.P.–M.J.

krinica : крѣница ‘naczynie’, ‘vas’; ‘źródło’, ‘fons’; ‘studnia’, ‘puteus’

krinica: ~ pol. dawne *krzynica* (zwykle w formie wskazującej na ukrainizm *krynica*) ‘studnia; źródło, zdroj’, ‘zlewisko wodne, zbiornik z wodą stojącą; sadzawka’, ‘strumień, potok’ (SP XVI IBL, SW), dziś przestarz. (tylko *krynica*) przen. ‘struga’: łez *krynice* (SJP PAN), połab. *krēnića* ‘źródło’ (Rost 394; Polański-Sehnert, ani Polański SE nie podaje), dłuż. *kšinica* ‘maselnica’, ‘miska, moździerz, szklanka’ (Muka);

ch./s. *krinica* demin. od *krina*, *Krińica* NM (RJAZ), scs. **криница** ‘dzban’ (SJS, SS X-XI, SR BAN), cs. **криница** ‘naczynie’ (Miklosich LP 312), bułg. dial. *крѣница* demin. od *крѣна* (RBE VIII 231);

strus. **криница** (**крыница**) ‘naczynie’ (Slovarь DRJ), ‘taca, półmisek’, ‘gliniany garnek’ (SRJ XI–XVII), stros. *криница* (*крыница*) ‘źródło’ (SRJ XI–XVII), reg. *криница* ‘źródło, studnia’ (SSRJ), dial. *крѣница* : *криница* ‘gliniany garnek na mleko’ (SRNG: dial. pld. i zach.), *крѣница* ‘źródło’, ‘strumień’, ‘płytko studnia, niewielkie zagłębienie z gruntową wodą, do którego wstawia się beczkę lub kadź’ (Opyt, SRNG), ukr. od XIV w. *криница* *криниця* ‘źródło’ (SSUM, Żyteckij Narys, Leks. Zyz.), *криниця* ‘studnia’, ‘źródło’ (SUM, Żel., też dial. SDU), ‘źródło, miejsce, w którym pije się wodę’ (Sl. ukr. woroneż.), brus. od XVII w. (HSBM), *крѣница* ‘źródło, studnia’ (TSBLM, też dial. *крѣница* (Mova Sennenščyny, Scjaškovič Grodno, SPZB, Turaŭ). ~

Zob. też: głuż. *krinica* ‘maselnica’ (Kral, Trofimowicz).

крѣница: stpol. *krinica* ‘strumień’ (Słownik stpol.);

sł. od XVI w. *krníca* ‘głębokie miejsce w wodzie; wir wodny’, ‘płytki zbiornik wodny, bajoro; kałuża’, ‘kotliną’, ‘spodnia część prostej prasy do owoców, do której ścieka moszcz’, dial. ‘okrągłe naczynie wydrążone w drewnie, niecka, dzieża na ciasto’ (SSKJ, Pleteršnik), chorw. dawne *krnica* ‘czara, misa, chochla’ (Belostenec), dial. z Krka *křnica* ‘duża drewniana misa’, NM z Chorwacji (RJAZ);

strus. *креница* ‘naczynie’ (Slovarʹ DRJ), ros. dial. *креніца* ‘źródło, źródół; studnia’ (Dal), stukr. *крѣница* ‘źródło’ (SSUM), dial. *кирниця, керниця* (za ESSM XII 158).

Por. NM z XVI w. *Krzenice* (dziś *Krynica*) zapewne w związku ze źródłami mineralnymi;

2. sł. NW z XIII w. *Corniz* i inne NT, oparte zapewne na pojęciu ‘kotliną’, też czrng. NT *Krinjica* (Bezlej ES II 97).

Zob. też. pol. dial. *kiernica* ‘źródło, źródół’ (Karłowicz SGP).

Zwykle uważana za demin. od *krina* z suf. *-ica*. Należałoby przyjąć więc oboczną formę *křrna* również dla podstawy (zob. *krina*).

Urbańczyk, *Studia Lehr-Spławiński* 441, Sławski SE III 199–201, ESJS 365–366.

Sz.P.

krinьka ‘wydrążone naczynie; niecka, misa’, ‘vas ex lemno; alveolus, lanx’

~ dłuż. *kšinka* ‘miska, moździerz, szklanka’ (Muka), połab. *krinka* (za: Mühlner, OSG XXII 74);

bułg. *крѣнка* demin. od *крѣна* (RBE);

strus. *кринка* ‘gliniane naczynie’ (SRJ XI–XVII), ros. *крѣнка* ‘podłużne gliniane naczynie na mleko’ (SSRJ, SRJ), dial. ‘miara objętości mleka przy udoju i sprzedaży’, ‘naczynie na zsiadłe mleko’ (SRNG), ‘gliniane, szklane lub drewniane naczynie do przechowywania mleka’ (Slovarʹ volog. nar., SRNG), ‘garnek obity korą brzo-zową’ (Opyt), dial. też *крѣнка* ‘głęboki talerz’, ‘drewniana beczka bez przykrywki, o objętości około 2–3 litrów’, ‘jama wypełniona wodą’, ‘niewielkie jezioro obok rzeki’ (SRNG), ukr. dial. *крѣнка* ‘dzbanek, garnek’ (Sl. ukr. woroneż.), stbrus. *кринка* ‘dzban’ (HSBM). ~

Deminutivum od *krina* z suf. *-ьka*.

Sz.P.

krivě adv. ‘krzywo, błędnie, fałszywie’, ‘vitose, mendose’

~ pol. dawne od XV w. *krzywie* ‘fałszywie, oszukańczo; niesprawiedliwie, niesłusznie’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), połab. *kraivē* ‘nie prosto’, głuź. *křiwje* ‘ts.’, stczes. od XIV w. *křivě* ‘nieprawdziwie, niesprawiedliwie, bezprawnie’, czes. *křivě* ‘krzywo, nieprosto, nie po linii prostej’;

bułg. dial. *крѣве* rodopskie ‘nieprosto; błędnie, niewłaściwie’ (BDial. II 193);

strus. sporad. w XIV w. *кривѣ* ‘mylnie, błędnie’, stbrus. *кривѣ* adv. od *кривый* (HSBM). ~

Skostniały loc. sg. n. niezłożonej odmiany przymiotnika *krivъ* (zob.) w funkcji adverbium.

Sz.P.

krivěti *krivějō* ‘stawać się krzywym’, ‘curvari’

~ pol. rzadkie *krzywieć krzywieję* ‘stawać się krzywym’, głuź. *křiwjeć* ‘ts.’, czes. *křivěti křivim* ‘ts.’ (Jungmann), sła. *kriviet kriviem* ‘ts.’;

bułg. *krivee ми* ‘jest mi źle’;

ros. *кривѣть кривею кривееш* ‘stawać się krzywym’ (TSRJ), ukr. *кривіти кривію кривіеш* ‘kuleć’ (SUM), brus. *кривѣць кривею кривееш* ‘ts.’ (TSBM). ~

Inchoativum z suf. -ěti od *krivъ* (zob.).

Sz.P.

krivica dial. zach. i pld. ‘krzywy, zakrzywiony przedmiot’, ‘aliquid curvatum’; zach. ‘choroba angielska’, ‘rhachitis’; pld. ‘niesprawiedliwość, krzywda; wina, przestępstwo’, ‘iniuria’, ‘culpa’, ‘crimen’

~ pol. *krzywica* ‘dziecięca choroba wywołująca skrzywienie kości, choroba angielska’, połab. *kraivaičā* ‘zatoka’, głuź. *křiwica* ‘coś krzywego; choroba angielska’, czes. *křivice* ‘choroba angielska; odmiana gruszek’, dial. moraw. *křiwice* ‘listwa na kalenicy, zapobiegająca niszczeniu dachu przez wiatr’, wałaskie ‘nos płozy sań’, sła. *krivica* ‘zakrzywiona laska; płoza sań’, ‘choroba angielska’ (SSJ), dial. ‘rączka pługa; stemple podpierające strop w kopalni’ (Kálal);

słē. *krivica* ‘coś krzywego’, ‘niesprawiedliwość’, dawne też ‘wina’, *krivica* ‘winowajczyni’, pl. *krivice* ‘choroba angielska’ (Pleteršnik, SSJ), ch./s. od XV w. *krivica* : *krivica* ‘niesprawiedliwość’, ‘bezprawie, krzywda; przestępstwo; wina; błąd, pomyłka; oszczerstwo, kalumnia’ (RJAZ), cs. **кривица** ‘wina, przestępstwo’ (Miklosich LP), bułg. dial. *кривуца* ‘krzywe pióra na ogonie kaczki; coś krzywego, np. siekiera’, *крівуца* ‘wina’ (Gerov, Mladenov BTR), maced. *кривуца* ‘wina’;

ros. dial. *кривуца* ‘pognieciona i zmieszana słoma po młocce lub wiązaniu snopów’ (SRNG), stuktur. NW **Кривица** ‘nazwa rzeki w dawnym województwie trockim’ (SSUM, lokalizacja nie wskazuje na stuktur.). ~

Derywat z suf. -ica od *krivъ* (zob.).

Sz.P.

krivina pln. : **krivizna** *krivizny* ‘odchylenie od linii prostej, od płaszczyzny’, ‘curvatura’, pld. też ‘niesprawiedliwość, krzywda; wina, przestępstwo’, ‘iniuria’, ‘culpa’, ‘crimen’

krivina: ~ czes. rzadkie *křivina* ‘coś krzywego’;

słē. *krivína* ‘coś zakrzywionego, krzywego, np. nosy płóz sań, zakręt rzeki’, ‘niesprawiedliwość’, ch./s. od XIII w. *krivina* ‘niesprawiedliwość, bezprawie, krzywda’, ‘wykroczenie, przestępstwo’, ‘błąd, omyłka’ (u Della Belli), ‘wina; zło’ sporad. u jednego pisarza z XVI w. ‘coś krzywego’ (RJAZ), cs. **кривина** ‘niesprawiedliwość’ (Miklosich LP), bułg. dial. *кривина* ‘kłamstwo, nieprawda’ (BDial. II 193), maced. *кривина* ‘zakręt, skręt’, ‘niesprawiedliwość, krzywda’ (RMJ);

strus. od XIV w. **кривина** ‘niesprawiedliwość, krzywda’ (Slovarъ DRJ, Srezn.), cs.-rus. *кривіна* ‘nieprawda, niesprawiedliwość’ (Slovarъ CSRJ), ros. pot. *кривина* ‘krzywizna, krzywość’ (SSRJ), dial. *кривіна* : *крівина* ‘skrzywienie, krzywizna’ (SRNG, Slovarъ Rjazan.), ukr. *кривина* ‘właściwość związana z przymiotnikiem

кривуї, 'krzywizna' (Hrinčenko, SUM), stbrus. **кривина** 'nierówność (o krajobrazie)', przen. 'niesprawiedliwość', 'kłamliwość' (HSBM), brus. dial. *кывіна* 'krzywizna' (Słownik Sennenščyny), 'krzywe drzewo', *кывіны* plł. 'boczne żerdzi w pewnym typie sań' (SPZB). ~

krivizna: ~ pol. od XVII w. *krzywizna* 'curvatura', kasz. *křǫvizna* 'ts.' (Lorentz PW);

cs.-rus. *кривизна* 'odchylenie od kierunku prostego', ros. *кривизна* 'zgięcie, skrzywienie, zagięte miejsce', 'krzywość, cecha krzywych przedmiotów' (SSRJ), dial. 'łuk, zakręt na rzece, miejsce w którym rzeka zmienia kierunek; ostry zakręt na drodze', 'wykrzywione drzewa' (Slovarь Severa), ukr. reg. *кривизна* 'curvatura; linia krzywa' (Żel.), brus. *кывізнá* 'curvatura; zgięcie, skrzywienie, krzywość', pl. *кывіжны* 'krzywe, wygięte miejsce' (TSBM), też pretensje, niezadowolenie' (Nosovič). ~

Pierwotne abstractum z suf. -ina od *krivъ* (zob.). Wyraz północnosłowiański (o jego zasięgu zob. Safarewiczowa NM 7). Wariant tego formantu w postaci -izna chyba wtórny, przez analogię do oboczności przyrostków -нь : -znъ (Vondrak VSG 546).

Sz.P.

kriviti (se) *kriv'q* (se) 'czynić krzywym, zginać, koślawić', 'curvare'

~ pol. od XVI w. *krzywić krzywie* 'czynić krzywym, wykręcać, wyginać', dawne też 'fałszować, zniekształcać', refl. *krzywić się* 'stawać się krzywym, krzywić się', przen. 'marszczyć się, być niezadowolonym' (SP XVI IBL), 'wykrzywiać, skierować w bok, przekrzywiać' (SJP PAN), 'rozjątrzyć' (L.), *krzywić się* 'ulegać skrzywieniu, być skrzywionym; paczyć się, wyginać się', 'robić grymas, wykrzywiać twarz, usta' (SJP PAN), kasz. *křěvíc* 'krzywić, wykrzywiać', refl. *křěvíc są* 'krzywić się, paczyć się', 'okazywać niechęć' (Sychta SK), dłuż. *kšivis kšivim* 'krzywić' (Muka), czes. *křiviti* 'robić krzywym', 'kłamać' (SSJČ), śla. *krivít* 'robić krzywym, wyginać' (SSSJ, HSSJ), refl. *krivít sa* 'stawać się krzywym, wyginać się' (SSSJ, KSSJ), dial. *krivít* 'robić krzywym, wyginać' (SSN);

śle. *krivíti krivím* 'wykrzywiać, obwiniać' (Pleteršnik), ch./s. *krívumu* 'czynić krzywym, wykrzywiać', 'kuleć', 'wykrzywiać twarz w nienaturalnym grymasie', 'obwiniać', refl. *krívumu ce* 'stawać się krzywym' (RSAN, RJAZ), *квивя* 'wykrzywiać coś, przeginać na bok', refl. *квивя ce* 'wykrzywiać się' (RBE), dial. *крівим* 'kuleć' (BDial. I 252, BDial. II 87), maced. *квиви* 'krzywić, wyginać', 'kuleć' (RMJ);

strus. od XIV w. **кривити кривлю кривить** 'wypaczać, zniekształcać', 'kłamać, postępować niesprawiedliwie' (Slovarь DRJ), 'wykrzywiać; nadawać nieprawidłową formę' (SRJ XI–XVII), cs.-rus. refl. *кривіться* 'wykrzywiać się, przeginać; odchyłać się od prostego położenia' (Slovarь CSRJ), ros. *кривіть* 'sprawiać, że coś prostego staje się wykrzywione, wykrzywiać', refl. *кривіться* 'stawać się krzywym, wygięty: wykrzywiać się, wyginać się', 'robić grymasy, wykrzywiać twarz' (SSRJ), dial. *крівить* 'uszkadzać oko, pozbawiać wzroku', 'wykrzywiać, wyginać, pochylać', 'oszukiwać kłamać, łamać obietnice', 'smucić, doprowadzać do łez', refl. *крівиться* 'wykrzywić coś, przekrzywić na bok', 'marszczyć się od bólu, nieprzyjemnego uczucia', *кривіться* 'przedrzeźniać kogoś, naśladować czyjeś gesty i mowę; drażnić

kogoś' (SRNG), ukr. *кривіти кривлю кривіи* 'robić coś krzywym, nierównym', przen. 'przedrzeźniać kogoś', 'postępować niesprawiedliwie' (SUM), 'wykrzywiać, zaginać, krzywić' (Żel.), refl. *кривітися кривлюся кривіюся* 'krzywić się, robić grymasy', 'wykrzywiać się' (Hrinčenko), brus. od XVI w. *крывіць* 'sprawiać, że coś staje się krzywe, wygięte', refl. *крывіцца* 'stawać się krzywym, wygiętym', 'wykrzywiać wargi, usta wykazując niezgodę, niezadowolenie' (TSBM), dawne 'dopuszczać się niesprawiedliwych postępów, kłamać', 'kazić' (HSBM), dial. też 'być nieszczerym, celowo ukrywać prawdę' (Słownik Sennensčyny), 'krzywdzić' (SPZB), refl. *крывіцца* 'patrzeć z ukosa; ze złością' (Bjaľkevič Mohylew, SPZB: она крывіцца на яго). ~

Denominativum od *krivъ* z suf. -iti.

Sz.P.

krivula 'zakręt, skręt, zgięcie', 'curvamen'; 'krzywe drzewo, krzywa belka, krzywy kij (też o innych zakrzywionych przedmiotach)', 'aliquid curvatum'

~ pol. dial. *krzywula* 'krzywy, zakrzywiony, skrzywiony przedmiot' (SJP PAN, Karłowicz SGP: też *krywula*), dłuż. *kšiwula* : *kšiwla* 'krzywizna, zwłaszcza drogi, rzeki, kanału', 'krzywe drzewo, narzędzie', 'niedojrzała śliwka' (Muka), głuź. *křiwula* 'krzywe drzewo, krzywa trąbka' (Pfuhl), śla. *krivula* 'szklane naczynie o wygiętej szyjce służące do destylacji', rzadkie 'zakrzywiona laska; turecki zakrzywiony miecz' (SSJ, SSSJ), pot. *krivula* 'zakrzywiony kij' (SSJ), dial. 'gruby, zakrzywiony na końcu kij', 'dolna, wygięta część sań', ekspr. 'przygarbiona kobieta' (SSN), 'zakręt; zgięcie' (Buffa Dlhá Lúka);

śle. *krivŭlja* 'linia krzywa', ch./s. rzadkie *krivulja* 'coś krzywego, np. linia krzywa; nazwa odmiany winorośli; imię krowy, owcy' (RJAZ), dial. *krivŭlja* 'przezvisko na kulawą kobietę, kulawe zwierzę' (Elezović Kos.-Met.), bułg. dial. *кривулица* 'zgięcie, skręt, zakręt' (Gerov), maced. *кривулица* 'ts.';

ros. *криву́ля* 'wygięte belki służące do łączenia różnych części łodzi', pot. *криву́ля* też 'przezvisko na jednookiego' (Dal), ukr. pot. *криву́ля* 'zgięcie, zakręt, linia krzywa; kulawa kobieta', reg. też 'krzywa belka, np. wykorzystana jako płoza sań' (Hrinčenko), brus. *крыву́ля* pot. 'zgięcie, zakręt; przezvisko na kulawego mężczyznę, kobietę; zakrzywiony kij' (z brus. lit. *krivŭlé* 'pastorał' (Fraenkel LEW 300). ~

Por. pol. dawne *krzywula* dawny drewniany instrument dęty o zakrzywionej rurze; krzywe drzewo służące jako żebro statku' (L.), bułg. lud. *криву́ля* zakręt; zawój', też 'krzywe drzewo' (Mladenov BTR), *криву́ля криву́лии* 'wić się, wyginać się, iść zygzakami', maced. *кривулам кривулии* 'wić się, zwijać się; plątać', ros. dial. *кривула кривула* wołańskie 'zakręt rzeki' (Dal), ukr. reg. *криву́ліи* 'kuleć' (Żel.).

Derywat z suf. -ul'a (o tym przyrostku zob. Vondrak VSG I 574) od *krivъ* (zob.).

Sz.P.

krivъ *kriva krivo* 'odbiegający od linii prostej, nierówny', 'curvus'; 'fałszywy, kłamliwy', 'mendosus', adv. **krivo**

~ pol. *krzywy* 'krzywy; wygięty, powyginany', 'ułomny, kulawy' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SJP PAN), dawne też 'niewłaściwy, fałszywy; niewierny, kłamliwy, zły' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), dial. też *krzyw* 'krzywy, nieprosty', 'chromy; bez

ręki', 'nieprzychylny, przeciwny', subst. 'prostak, nieokrzesany', 'winien' (Karłowicz SGP), połab. *kraivē* 'krzywy' (Polański-Sehnert), dłuż. *kśiwy* 'garbaty; zły, nieuczciwy' (Muka), głuż. *křiwy* 'krzywy, nierówny' (Pfuhl), czes. *křivý* od XIV w. 'nierówny, wygięty', 'niezgadzający się z prawdą, kłamliwy' (Gebauer Sl., SSJČ), śla. *krivý* 'nieprawidłowo odchylony', 'mający chore, zdeformowane kończyny dolne; kulejący', 'niesprawiedliwy, fałszywy' (SSJ, SSSJ, HSSJ), dial. 'odchylony od prawidłowego kierunku', 'kulawy' (SSN);

śle. *krīv kríva* 'krzywy, niewłaściwy', 'nieprawidłowy, winny' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *крѣѡ* 'odbiegający od linii prostej, nierówny', 'kulawy' (RSAN), scs. *кривъ* 'krzywy', 'zły, niewłaściwy' (Sadnik-Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. *крив* 'nierówny, nieprosty, zmieniający kierunek', 'przechylony w jedną stronę' (RBE), *кривъ* 'krzywy' (BDial. III 93), 'kulawy' (BDial. I 253, BDial. III 93), maced. *крив* 'krzywy, nieprosty', 'przechylony na jedną stronę', 'kulawy', 'winny' (RMJ);

strus. od XIV w. *кривии* 'krzywy, zgięty', 'niesprawiedliwy, kłamliwy' (Slovarъ DRJ, Srezn.), *кривои* 'krzywy, zgięty', 'mająca kręte koryto, o rzece', 'położony krzywo, na ukos' (SRJ XI–XVII), cs.-rus. *кривѣѣ* 'pozbawiony jednego oka', 'niesprawiedliwy' (Slovarъ CSRJ), ros. *кривой* 'wygięty, wykrzywiony, mający nierówny kształt', 'pozbawiony symetrii, wykrzywiony; skrzywiony na bok', pot. 'pozbawiony jednego oka; oślepy na jedno oko', dawne, przen. 'kłamliwy, nieprawdziwy' (SSRJ), dial. też 'kulawy', 'nienormalny, chory, obraźliwy', subst. 'kłamca, oszust', *кривой дождь* 'deszcz padający w czasie, gdy świeci słońce' (SRNG), *кривой* 'padający pod skosem (o deszczu)', subst. 'kogut' (Slovarъ Severa), ukr. *кривуї* 'krzywy, wygięty, poskręcany; pochyły', 'niesymetryczny, wykrzywiony', 'błędny, nieprawidłowy', 'mający jedną nogę uszkodzoną lub krótszą od drugiej; kulawy' (Żel., Hrinčenko, SUM), dawne też 'jednooki' (Bileckij-Nosenko), stuktur. 'winny' (SSUM: *кривъ*), dial. *кривый*: *кривуї* 'wygięty, krzywy', 'kulawy' (Sl. ukr. woroneż., KDO 384), bot. *криве зілья* 'rdest węzownik' (Hrinčenko, Janów SH), brus. *кывѣѣ* 'krzywy, nierówny; mający niesymetryczną formę', 'okaleczony (o częściach ciała)', pot. 'mający uszkodzoną nogę; kulawy' (TSBM), dawne też 'jednooki, ślepy na jedno oko', 'taki, który dopuszcza się niesprawiedliwych, bezprawnych postępów' (HSBM: *кривый, кывѣѣ*), dial. 'krzywy, nierówny' (Cychun Grodno SNM, SPZB, Sloŭnik GCRB, Turaŭ, Bjałkevič Mohylew), 'krzywonogi, kulawy; beznogi' (Sloŭnik Sennensčyny, Turaŭ, Sloŭnik GCRB, SPZB), 'nieдобры, zazdroсны' (Turaŭ), 'poszkodowany' (Sloŭnik Sennensčyny). ~

adv. **krivo**: ~ pol. od XV w. *krzywo* 'nieprosto, nierówno', dawne też 'fałszywie, nieprawdziwie' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SJP PAN), połab. *kraivū* 'nieprosto', głuż. *křivo* 'ts.', czes. rzadkie *krivo* 'ts.', śla. *krivo* 'ts.', 'fałszywie, nieprawdziwie'

ch./s. *krīvo* 'nieprosto; niewłaściwie; fałszywie, nieprawdziwie, kłamliwie; niesprawiedliwie' *krivo mi je* 'jest mi źle, cs. **криво** 'źle' (Miklosich LP, SJS), bułg. *криво* 'nieprosto; błędnie, niewłaściwie', maced. *криво* 'ts.';

strus. od XII w. **криво** 'niesprawiedliwie; źle, błędnie' (Slovarъ DRJ), ros. *криво* 'nieprosto, niesymetrycznie; fałszywie, nieprawdziwie', ukr. *криво* 'ts.', brus. *кывѣѣ* 'nieprosto, reg. też 'przykro, nieprzyjemnie' (Nosovič). ~

Zob. też *krivě*. Skostniały loc. sg. n. niezłożonej odmiany przymiotnika *krivъ* (zob.) w funkcji adverbium.

Odziedziczony z ie. *krei-uo-* ‘wygięty, wypukły’ od (s)*krei-* ‘wyginać, wykrzywiać; kręcić’ (por. z tym samym suf. np. *lěvъ* < *lai-uo-*, *pravъ* < *prō-uo-*). Dokładny odpowiednik stanowi lit. *kreivās* ‘zakrzywiony, nieprosty, pochyły’. Zapewne psł. też znaczenie przenośne ‘zły’ < ‘krzywy’ oparte na powszechnej metaforze. Por. *krivъda*.

Boryś SE 268, ESSM XII 171–173, Sławski SE III 252–254, ESJS 366–367. Sz.P.

krivъda ‘bezprawie, niesprawiedliwość’, ‘iniuria, iniusticia’; ‘nieprawda, fałsz’, ‘mendium’; ‘wina, występki’, ‘culpa, crimen’

~ pol. od XIV w. *krzywda* ‘strata, uszczerbek; kłamstwo, plotka’ (Słownik Stpol.), *krzywda* ‘szkoda moralna, fizyczna lub materialna, wyrządzona komuś niezasłużenie, bezprawnie; nieszczęście, niesprawiedliwość, obraza dotycząca kogoś niesłusznie’ (SJP PWN), kasz. *křivda* ‘krzywda’ (Sychta SK: gąsą / krová *křivda* ‘pastwisko’), dłuż. *kšivda* ‘krzywda, niesprawiedliwość’ (Muka), głuż. *křivda* ‘występek, niesprawiedliwość, nieprzyjemność’ (Pfuhl), czes. od XIV w. *křivda* ‘nieprawda, niesprawiedliwość’ (Gebauer Sl.), ‘niesprawiedliwość, bezprawie’ (SSJČ: mít *křivdu* ‘mylić się’), sła. *krivda* ‘niesprawiedliwy czyn, występki’ (SSJ, SSSJ, HSSJ);

słę. *krivda* ‘niesprawiedliwość, вина’ (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. od XVII w. *krivda* ‘ts.’, cs. **кривъда** ‘вина’ (Miklosich LP, SJS), bułg. *krúvda* ‘zło, niesprawiedliwość, kłamstwo’, dawne ‘niesprawiedliwy, zły uczynek’ (RBE), maced. *krúvda* ‘kłamstwo’ (RMJ);

strus. od XIV w. **кривъда** (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ros. pot. *krúvda* ‘fałsz, nieprawda’ (SSRJ), dial. syberyjskie ‘rodzaj węża, sieci rybackiej’ (Dal), ‘różne rodzaje siatek do połowu ryb’ (Slovarъ Severa, SRNG), ukr. *krúvda* ‘fałsz, nieprawda’ (SUM), dawne ‘obraza, zniewaga’ (Bileckij-Nosenko, Żel., Żyteckij Narys), ‘niesprawiedliwy uczynek, niesprawiedliwość; szkoda’ (Żel., SUM), brus. *krúvda* ‘poczucie goryczy z powodu doznanej niesprawiedliwości’, ‘niesprawiedliwy, zły postępek, obraza w stosunku do kogoś’ (TSBM), dawne ‘krzywda, szkoda’, ‘nieprawda, kłamstwo’ (HSBM), dial. ‘poczucie goryczy, niezadowolenia’ (SPZB). ~

Z brus. lub z pol. lit. *kriv(i)da* ‘niesprawiedliwość; вина; występki’ (Fraenkel LEW 300).

Por. ros. *кривъ* f. ‘fałsz’.

Abstractum z suf. -ъda od *krivъ* (zob.), jak *pravъda* od *pravъ*. Znaczenie wyrazu obejmujące właściwości duchowe w przeciwieństwie do *krivostъ*, *krivota*, *krivina*: *krivizna*, obejmujących przede wszystkim właściwości fizyczne nazywane przez przymiotnik *krivъ*, ustaliło się w związku z opozycją *pravъda* vs. *krivъda*. Sz.P.

križъ *križa* ‘dolna część kręgosłupa, grzbietu’, ‘vertebrae’; ‘przedmiot z dwu przecinających się belek’, ‘wszelki przedmiot, znak z dwu przecinających się linii prostych’, ‘crux’.

~ pol. od XIV w. *krzyż* ‘przedmiot z dwu przecinających się belek, krzyż’, anat. też pl. *krzyże*, ‘część kręgosłupa powyżej miednicy’, dial. *krzyż*: *krzyże* pl., też ‘grzbiet,

plecy', stdluž. z XVI–XVII w. *kšić* 'krzyż', przeżegnanie się, znak krzyża' (Muka, Chojnanus Wybór), głuż. *křiž* 'krzyż', 'plecy', stczes. od XIV w. *křiž* 'krzyż', 'dolna część grzbietu' (Gebauer Sl.), sła. *križ* 'krzyż'; kopka 15 ułożonych na krzyż snopków', dial. 'dolna część grzbietu' (Kálal);

sł. *križ* 'krzyż', 'dolna część kręgosłupa', 'kopka 15 snopów' (Pleteršnik), ch./s. *križ*, *križa* 'krzyż', chorw. dial. (z Suska) *križi* pl. 'dolna część pleców' (HDZ I 164), scs. *крижынь* 'krzyżowy' (Sadnik–Aitzetmüller HAT), cs. *крижъ* 'krzyż' (Miklosich LP);

ros. dawne od XV w. *крыж* 'krzyż katolicki', 'rękojeść szabli w kształcie krzyża' (Srezn., SRJ XI–XVII też *крижъ*, rzadkie *кръжъ*, według Vasmera REW I 672 z pol. za pośrednictwem ukr.), ukr. reg. *криж крижа* 'krzyż', pl. *крижу* 'dolna część grzbietu, pleców' (Hrinčenko), dial. 'tylna część grzbietu konia' (Leks. Bjul. VI 45), brus. *крыж* 'krzyż', 'tylna część grzbietu konia; kość krzyżowa', *крыжі* pl. 'motowidło'. ~

Zapóżylenie z romańskiego **krūži* (< łac. *crūcem*) z jakiegoś dialektu na pñ. wybrzeżu Adriatyku. Przejście **kryžb* > *križb* spowodowane wczesną zmianą *y* > *i* na gruncie pñ.słów. Stąd dalsze rozpowszechnienie wyrazu do języków zach.słów. Pożyczka ze stwniem. *krūzi* : *chrūzi* 'krzyż', za którą opowiadał się Miklosich EW 141, nie jest prawdopodobna ze względu na słow. -ž- (Sławski SE III 257–258, tam też dalsza literatura). Zarówno opisane wyżej względy fonetyczne, jak i fakt przynależności wyrazu do wczesnej terminologii chrześcijańskiej świadczą o tym, że jego rozpowszechnienie się na całą Słowiańszczyznę nastąpiło już po rozpadzie wspólnoty prasłowiańskiej.

Co do znaczenia 'dolna część kręgosłupa, grzbietu' zob. niem. *Kreuzbein* 'kość krzyżowa'.

Bidwell, Word XVII 120, Stieber RS XXVI 33–34, Skok, RES V 18, Vasmer REW I 672, Kiparsky GLG 114–115, ESJS 367–368, Vasmer REW I 672 (tam dalsza literatura).

Sz.P.

krojiti *krojō* 'ciąć na części, rozcinać; ciąć, przycinać materiał, skórę z przeznaczeniem do szycia', 'dissecare, 'concidere'

~ pol. *kroić* *krojē* 'krojać, rozcinać; wykonując posuwiste ruchy ostrym narzędziem, dzielić coś na części lub oddzielać część od całości', 'przycinać tkaninę, skórę lub inny materiał, przygotowując do szycia' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., WSJP), dial. 'ciąć; odcinać kawałek od większej całości; dzielić coś na części nożem, rozdzielać', refl. *kroji še* 'zanosi się na coś' (Kartoteka SGP), kasz. *krojic* 'kroić' (Sychta SK, Lorentz PW), stczes. *krojiti kroju krojś* 'ciąć, kroić' (Gebauer Sl. II 153, MSČS 108), czes. dawne (SSJČ) i dial. *krojiti* 'kroić' (Lamprecht Opava), *krojit* i *krojet* (Dejna Kuców), moraw. tylko w formach prefiksalnych typu *vykrojit*, *ukrojit*; Bartoš DSM), sła. *krojiť* *kroji kroja* 'wycinać, przycinać' (SSJ), *krojiť* *krojiť* *krojil* 'ciąć' (Bernolák II 1099), dawne refl. *krojiť sa* 'dzielić się, rozdzielać się' (HSSJ);

sł. *krojiti* *krojiť* 'dzielić jakąś powierzchnię na części; oddzielać; przycinać', 'nadawać kształt częściom odzieży lub obuwia; szyc ubrania' (Pleteršnik, SSKJ), dial. 'rozdzielać, rozszczepiać' (SSKJ), ch./s. *kròjiti* *kròjiť* 'przycinać lub ciąć coś (głównie

tkaninę, skórę, papier itp.), aby elementy mogły zostać połączone razem' (RJAZ), chorw. reg. też 'mierzyć i ciąć' (Anić RHJ: *kròjiti kròjim*), dial. czakaw. *krojīt* 'ciąć materiał lub skórę w celu szycia' (Mahulja Omišalj, Houtzagers Orlec, ČDL), 'szyć' (Houtzagers Orlec, Moguš Senj, Turčić Čokav. Rječ.), sztokaw. *kròjit kròjim* 'ciąć materiał w celu szycia' (Sekulić Bačk.), serb. dial. *kròjumu kròjum* 'szyć' (Reč Vojvodine), 'ciąć materiał do szycia' (Zlatković Pirot), czrng. *kròjт kròjм* 'ciąć nożem lub nożycami płótno lub skórę' (Ćupić Zagarač), cs. **крои́ти кро́жъ крои́ши** 'scindere' (Miklosich LP), bułg. dial. *kròum* 'kroić, ciąć' (Vakarelska-Čobanska Samokov), 'ciąć (tkaninę, deski itp.)', przen. 'planować, obmyślać' (BDial. III 235), refl. dawne *кроя* ce 'być przygotowanym, zdecydowanym na coś' (Rečnik Botev), maced. *кrou* 'kroić (w celu szycia)', 'podcinać winorośl', przen. 'obmyślać coś' (RMJ), dial. *kròja* : *krujim krujiš* 'kroję' (Małecki SW), *kroīt* (Hendriks Radožda–Vevčani);

ros. dawne od XVI w. i dial. *kròumъ* 'wykrawać, wycinać, ciąć na miarę, zwykle tkaninę, skórę w celu szycia' (Srezn., Dal), wcześniej też 'ciąć; rozcinać mieczem' (SRJ XI–XVII), 'ciąć, przycinać' (Rastorguev Brjansk), 'ciąć, dzielić na części' (Slovarъ Smolensk), 'ciąć na kromki, plastry', 'szatkować, rozdrabniać, siekać' (SRNG), ukr. *króïmu króю króïu* 'rozcinać tkaninę, skórę itp. na kawałki o odpowiednim kształcie i wielkości do szycia ubrań, butów itp.' (SUM), dial. *króïmu* 'ciąć' (Mat. Bukovyna, Verchratskyj Łemk.), brus. od XVI w. *króuцъ króю króiu* 'odcinać części, kawałki od całości lub pociąć czymś ostrym na kawałki', 'ciąć coś na kawałki o określonym kształcie i rozmiarze w celu uszycia czegoś' (TSBM), dawne też 'ciąć czymś ostrym ciało człowieka, powodując tym ból' (HSBM), dial. *króuцъ* 'odcinać części, kawałki od całości' (Słownik GCRB), też 'orać, przecinać pługiem' (SPZB), *króuцъ* 'ciąć (w celu szycia), kroić' (Scjaškovič Grodno), 'kroić chleb, ciasto' (Mat. Minsk), *króumы* i *króumy* 'kroić; rozdzielać na kilka części' (Leks. Poleszja 385). ~

Nie należy tu głużyć. *krojіć* 'ubierać, stroić' (Zeman, Kral), które jest niezależnym denominativum od głuż. *kroj* < *krojъ*.

Semantyka i akcentuacja wskazują na formację iteratywną opartą na niezachowanym verbum **kriti* < *krei-* bądź *krī-* (Z. Babik, recenzent tomu). Najbliższe odpowiedniki ie. z wokalizmem -e- lub zredukowanym: łot. *krijāt* 'zdzierać skórę', *krija* 'kora', gr. *κρίνω* (< **kriv-īw*) 'rozdzielam, rozróżniam', łac. *cernō cernere* (< **kri-nō*) 'przebierać, rozdzielać; rozpoznawać', gallo-rom. *cri-nare* 'łupać, dzielić', cymr. *go-grymu* 'przesiewać' (dalsze odpowiedniki zob. Pokorny IEW 938–937).

Berneker SEW I 620, Trautmann BSW 141, Vasmer REW I 669–670.

Zob. *krajati*, *kromiti*.

P.S.

krojъ *kroja* 'cięcie, krajanie (zwykle materiału, skóry z przeznaczeniem do szycia)', 'dissecandum, concidendum', płn. też 'nóż pługa', 'aratri culter'

~ pol. od XV w. *krój, kroja* 'kształt, forma, krój odzienia', 'nóż żelazny stanowiący część pługa' (Słownik stpol., L. WSJP), dial. 'krój, fason' (np. Szymczak Domaniewek), *krūj kroja* 'ostrze pługa, lemiesz' (Olesch Sankt Annaberg, SGMłp, Dejna RKJŁ XXIII 257, Greń Krasowska Bukowina, Paryl Lwowskie, Zaręba Siołkowice, Milerski

Zach.-Cieszyński Sł., Szewczyk Lachy Sądeckie), kasz. *krój kroju* 'krój' (Sychta SK), *krāj krāju* 'ostrze u pługa krojące ziemię, lemiesz' (Sychta SK, Lorentz PW), głuź. *kroj kroja* 'krój; odzież, strój' (Zeman, Kral), stczes. *kroj krojē* 'krój' (Gebauer Sl.), *kroj kroje* 'charakterystyczny ubiór, wyróżniający mieszkańców określonego regionu', 'sposób ubierania się', 'szata, strój' (SSJČ), dial. *kroj kroja* 'strój, ubiór' (Kazmír Valašsko, Kellner VN), *kroj kroje* 'nóż pługa odcinający skibę w płaszczyźnie pionowej' (Dejna Kuców, moraw. *kroj* (Bartoš DSM 165: *Prodává v kroju* = 'w kawałkach'), sła. od XVII w. *kroj kroja* 'cięcie czegoś (zwłaszcza tkaniny)', 'sposób szycia odzieży, krój', 'strój noszony przez ludzi z danego regionu' (SSJ, HSSJ), dial. 'wiejski strój ludowy' (SSN);

ch./s. *krój krōja* 'sposób cięcia ubioru lub czegoś, co się szyje' (RJAZ), chorw. dial. czakaw. 'szycie' (Houtzagers Orlec), 'cięcie, krój (odzieży)' (ČDL, Moguš Senj), sztokaw. 'wzór, według którego szyje się ubranie' (Sekulić Bačk.), serb. dial. *kpōj kpōja* 'krój, fason' (Reč Vojvodine, Bukumirić SevMetohija), bułg. dawne i dial. *kpōŭ* 'krój, kształt, plan' (Duvernois, RROD), maced. *kpoj* 'krój, fason' (RMJ);

ros. dawne i dial. *kpōŭ* 'krój, fason' (Dal), 'kromka, kawałek' (Sl. Karelii), ukr. *kpōŭ* 'przycinanie, cięcie', 'fason, model' (SUM, Żel.), dial. *kpōŭ* 'nóż pługa, który pionowo odcina skibę ziemi' (Nikončuk APP m. 173), brus. *kpōŭ kpōŭ* 'fason, krój' (TSBM, HSBM), dial. 'cięcie, krojenie' (TSBM). ~

Por. też pol. dial. *kroja* -i f. 'mała kromka chleba' (Dejna RKJŁ XXIII 252).

Deverbativum od *krojiti*, jak np. *brojō* od *brojiti brojō*, *rojō* od *rojiti rojō*. Pierwotnym znaczeniem było zapewne nomen actionis ('cięcie, krajenie'), zaś wtórnie wyspecjalizowane zostało znaczenie nomen instrumenti: 'nóż pługa'. P.S.

krokъ zob. **korkъ**

kroky *krokъve* 'dwie złęczone u szczytu ukośne belki podtrzymujące konstrukcję dachu', 'cantherius, tecti fultura'

~ stpol. od XV w. i dawne *krokwa*, gen. pl. *krokiew*, adi. *krokiewny* 'ukośna belka w wiązaniu dachu' (Słownik stpol.), w XVI w. też 'belka poprzeczna łącząca dwie belki, bant' (Mącz.), w XVII w. *krokwy* pl. 'kozły do cięcia drzewa' (Kartoteka SP), pol. *krokiew krokwi* 'jedna z belek tworzących więźbę dachową podtrzymującą pokrycie dachu' (WSJP), w dial. zachowane różne formy (o ich zasięgu geograficznym zob. Nitsch WP II 49–52): *krokiew*, *krokwa*, *krokwia* (Paryl Lwowskie), *krokwia*, *krokiew* (Łomnicka-Dulak Piwniczna, Milerski Zach.-Cieszyński Sł.), *krokwia*, *krokwa* 'krokiew' (Kutyła Sł. lasowiacki), *krokiew* (Szewczyk Lachy Sądeckie, Mazur Biłgoraj, Szymczak Domaniewek), *krokwia* (Greń Krasowska Bukowina, Wietrzyk Gorlice, Nowak Żywiec), *krokwa* (Cechosz-Felczyk Podole, Szewczyk Lachy Sądeckie), kasz. *kroķev kroķve* 'belki ułożone w kształcie litery A, podtrzymujące pokrycie dachu, krokiew' (Sychta SK), *kroķw -ē* (Lorentz PW), stczes. *krokva* i *kroķev kroķve* 'krokiew' (Gebauer Sl.), czes. *kroķev kroķve* f. 'belka podtrzymująca konstrukcję dachu' (SSJČ), dial. *krokva* (Kazmír Valašsko, Kellner VN, Sochová Lašsko), *kroķev kroķvi* 'krokiew' (Hruška DSch), *kroķev kroķve* 'krokiew' (Kellner VN), sła. od XVI w. *krokva*

'belka drewniana, część drewnianej więźby, belka, na której osadzona jest konstrukcja dachu' (HSSJ, SSJ), dial. *krokva* i *krokev* 'ts.' (SSN);

sł. dawne *krôkva* 'krokiew' (Pleteršnik), chorw. dial. *kruokva* 'ts.' (DevinNuov-Selo);

ros. dawne *крѡква* 'krokiew; pień drzewa z bocznym korzeniem' (Dal), dial. *крѡква* (częściej w pl. *крѡквы*) 'krokiew', 'belka sosnowa lub świerkowa, z której wykonane są krokwie' (SRNG, Manaenkova SRGB), *крѡквы* plt. 'krokwie' (Rastorguev Brjansk, Slovarʹ Don.), ukr. od XVIII w. *крѡква* 'dwie belki podtrzymujące dach, połączone pod kątem u góry i przymocowane od dołu do ścian budynku' (SUM, Bileckij-Nosenko, Hrinčenko), brus. od XVI w. *крѡква* 'dwie belki połączone pod kątem, przymocowane od dołu do belek lub szczytu ścian', zwykle w pl. *крѡквы* *крѡкваѣ* 'podstawa strzechy, dachu, utworzona z połączonych pod kątem belek' (TSBM, HSBM: *деуѣх кроквей, до кроковѣ*), dial. *крѡква* 'ts.' (Bjaľkevič Mohylew, Scjaškovič Grodno, *крѡквы* plt. 'krokwie' (SPZB, Leks. Polesʹja 141). ~

Prawdopodobnie derywat od *krokъ* 'noga' lub *kročiti* 'robić kroki, stąpać', z suf. -y -ъve – nazwa belek w kształcie litery A przez skojarzenie z z rozkraczonymi nogami (Sławski SE III 123, Boryś SE 261). Dokładny odpowiednik w lit. pl. *krakaĩ* 'krokwie, belki wwiązaniu dachowym podtrzymującym pokrycie dachu'. Por. też łot. *kracis* 'konstrukcja z żerdzi do suszenia snopów', lit. *kreklaĩ* (sg. *krėklas*) 'krokwie' (Smoczyński SEJL 307). Tak też Brückner SE 269, który za przypadkowe uważa podobieństwo z bliskoznacznymi wyrazami ie., do których poza wymienionymi wyżej wyrazami bałt. najczęściej zalicza się stir. *crích* (< **krėkuā*, Pokorny IEW 619) 'koniec, granica, krawędź', cymr. *crib* 'szczyt, szpic', gr. *κρόσσαι* (= **κροκiai*) 'blanki muru', stang. *ofer-hragian* 'wystawać, sterczeć', niem. *ragen* 'ts.' (Berneker SEW I 621). P.S.

kroma 'skraj, krawędź, kraniec', 'finis'; 'część odcięta od całości, ucięty kawałek chleba', 'frustum sectum ab aliquo'

~ pol. dawne i dial. *kroma* 'odcięty kawałek chleba' (Słownik stpol.), dial. 'piętka chleba', 'duża kromka chleba', 'końcówka wędliny', na Pomorzu też 'deska odcięta z boku kłoca' (Kartoteka SGP), kasz. *krôma krômě* 'kromka' (Sychta SK), dłuż. *kšoma* 'skraj, krawędź', 'obszywka szat, szczególnie spódnicy; brzeg kapelusza' (Muka), głuż. *kroma* 'brzeg, skraj, krawędź' (Jakubaš, Kral, też dial. Michalk Neustadt). ~

cs. **кромѧ** 'granica, skraj, krawędź' (Miklosich LP);

ros. dawne od XVI w. *кромѧ* 'duży kawałek chleba, odcięty od całego bochenka; kromka chleba, piętka' (SRJ XI–XVII, Ruk. Leks., Dal), dial. *крѡма* : *кромѧ* 'kawałek chleba' (Slovarʹ Mordov., Slovarʹ Severa), 'kromka chleba, piętka' (Sl. Karelii, Slovarʹ Smolensk), 'skraj, koniec czegoś' (Slovarʹ Urala, SRSO), 'poboczne drogi' (Sl. Karelii), ukr. dawne *кромѧ* 'kromka chleba' (Slavynescʹkyj Leks. 462). ~

Por. ukr. *крѡма* (chyba deverb. od *kromiti*) 'przegroda, ściana działowa' (Żel.);

2. pol. dial. *krom* m. 'kroma, kromka' (SOWM).

Od ie. pierwiastka (s)kre-m- (por. paralelne (s)kre-i- w psł. *krojiti*, *krajь*). Pierwotnie wyraz ogólnosłowiański, jak wynika z zasięgu dawnego loc. sg. *kromě* (dziś

w funkcji adv. lub jako praep.). Najbliższe odpowiedniki ie.: z nagłosowym *kr-* bret. *cremmen* : *crammen* ‘strup’, lit. *krāmas* ‘ts.’, łot. *krama* ‘ts.’; z nagłosowym *skr-* stsas. *scram-sahs* ‘miecz w kształcie noża’, śrdniem. *schram* ‘zadrażnienie, wcięcie’, niem. *Schramme* ‘szrama’ (dalsze odpowiedniki zob. Mikkola, IF XXIII 121–122, Vasmer REW I 666, Pokorny IEW 945).

Berneker SEW I 621, Fraenkel LEW 288, ESJS 368–369 s.v. *kromě*.

Zob. *кромѣка*, *кромити*, *кромě*, *кромъ*.

P.S.

kromě : **kremě**, **krońa** : **kroma**, **kromъ** : **kremъ** praep. cum gen. ‘oprócz, prócz, bez; poza’; ‘praeter’; adv. ‘poza, na zewnątrz’, coni. ‘jak tylko’, ‘cum primum’; ‘ale, jednak’, ‘sed, tamen’

kromě: ~ pol. dawne od XIV w. *kromie* ‘prócz, oprócz, z wyjątkiem, wyjąwszy; bez; poza’ (Słownik stpol.), dial. *kromie* ‘oprócz, prócz, z wyjątkiem’ (Wietrzyk Gorlice), stczes. *kromě* : *kromi* (Gebauer Sl.), czes. dial. *kromje* (obocznie do *krom*, Lamprecht Opava), por. *kromě* ‘z wyjątkiem, poza’, rzadkie ‘z dala od kogoś, czegoś’ (Gregor Slav.-buč.), sła. od XV w. *krome* (obok *krom*) ‘z wyjątkiem, oprócz’ (HSSJ, SSJ);

stserb. *кромъ* ‘sine; extra’ (Daničić RSS), scs. **кромъ** ‘poza, z wyjątkiem’ (Sadnik–Aitzetmüller HAT), też ‘poza czymś, na zewnątrz czegoś’, ‘bez, oprócz czegoś’ (SR BAN, SS X–XI), śrbułg. *кромъ* ‘poza, bez’ (Davidov Kozma), bułg. przestarz. *крòме* ‘z wyjątkiem, nie tylko’ (RROD);

strus. od XII w. **кромъ** ‘poza czymś, na zewnątrz czegoś’, ‘oprócz, pomimo’, ‘bez’, ‘przeciw, wbrew, mimo’, ‘z dala, na zewnątrz’ (Slovarъ DRJ), ros. dawne *кромъ* ‘na zewnątrz, poza; oprócz, z wyjątkiem czegoś’ (Dal, ‘Ruk. Leks.’), dial. *кромя* ‘oprócz’ (też *крома* i *крама*, Ivanova Sl. Podmoskov’ja), *крóмя* : *крóми* ‘tylko’ (Slovarъ Don.), *крòме* ‘pomimo tego’ (Sl. Karelii), ‘poza, na zewnątrz czegoś’ (Slovarъ Severa), ukr. dawne od XV w. *кромє* i *кромъ* ‘oprócz; bez’ (SSUM, Slavynesc’kij Leks.), *крóми* ‘oprócz, poza, z wyjątkiem’ (Żel.), brus. dawne od XVI w. *кромя* i *кромє* ‘oprócz, z wyjątkiem; bez’ (HSBM), dial. *крóми* ‘poza, oprócz’ (SPZB, Mat. Mahil 47). ~

kremě: ~ sła. *kreme* (obok *krome*, *krom*, *krem*) ‘z wyjątkiem, oprócz’ (SSJ), dial. *kreme* (obok *krema*) ‘jedynie tylko’ (SSN);

strus. sporad. **крѣмъ** ‘oprócz’ (Kartoteka SP). ~

Por. też czes. dial. *krema* ‘oprócz, ale, niż, aniżeli, nim’ (Kazmír Valašsko), moraw. ‘ts.’ (Bartoš DSM).

krońa: ~ stpol. *kromia* ‘prócz, oprócz, z wyjątkiem, wyjąwszy; bez; poza’ (Słownik stpol.);

ros. dial. *крóмя* ‘tylko’ (Slovarъ Don.), *кромя* ‘pomimo, oprócz’ (np. Slovarъ Mordov., Slovarъ Rjazan., Slovarъ Novosibir.), *кромя* ‘oprócz’ (SRSO, Ivanova Sl. Podmoskov’ja), brus. od XVI w. *кромя* przyimek ‘oprócz, z wyjątkiem, nie licząc; bez’ (HSBM), dial. *крамъ* przyimek ‘oprócz’ (Jankova Loeŭ). ~

kroma: ~ pol. dial. *kroma* ‘oprócz’ (Dejna RKJL XXIII 253), moraw. (Bartoš DSM);

ros. dial. *крома* ‘oprócz’ (Ivanova Sl. Podmoskov’ja). ~

kromъ: ~ stpol. od XV w. *krom* 'prócz, oprócz, z wyjątkiem; bez; poza' (Słownik stpol.), pol. dial. *krom* 'bez, mimo' (SOWM), *krom*, *krûm* 'oprócz' (Zareęba Siołkowice, Pluta Dzierżysławice), kasz. *króm* 'oprócz, z wyjątkiem' (Lorentz PW), stczes. *krom* 'oprócz, poza, bez' (Gebauer Sl.), czes. dial. *krom* (częściej *kromje*) 'z dala od kogoś, czegoś', 'z wyjątkiem, poza' (Gregor Slav.-buč.), *krûm* 'oprócz; chyba że' (Kellner VN), moraw. *krom* 'oprócz; ale, jednak' (Malina Mistřice, Bartoš DSM), pograniczne *krum* 'oprócz, prócz' (Steuer Baborów);

chorw. dial. *krom* 'oprócz' (DevinNuovSelo), serb. dial. *кром* 'oprócz, z wyjątkiem' (Zlatanović Jug);

stukr. od XV w. **кромъ** 'oprócz; bez' (SSUM), stbrus. z XV w. **кромъ** 'oprócz, z wyjątkiem, nie licząc; bez' (HSBM) ~.

kremъ: ~ moraw. *krem* 'oprócz; ale, jednak' (Bartoš DSM);

ukr. *крем* 'z wyjątkiem kogoś, czegoś; oprócz' (SUM), 'bez; oprócz, poza, z wyjątkiem', 'co najwyżej' (Żel.). ~

Forma *kromě* z loc. sg. rzeczownika *kroma* (zob.), jak np. *kolě*. Funkcja przyimkowa rozwinęła się z adwerbialnej, jak w innych tego typu przyimkach; funkcja spójnikowa sporadyczna, nowa. Forma *kromъ* jest najprawdopodobniej skróceniem *kromě*, jak np. czes. *dřív* : *dříve*. Oboczność wokalizmu -o- : -e- stara, por. *kroma* : *kremъ*. P.S.

kromiti *kromŏ* pñ. 'dzielić, rozdzielać, rozdrabniać' : zach. **kremiti** *kremŏ* 'communiare, friare'

kromiti: ~ głuź. *kromić* 'łamać' (Pfuhl);

ros. dawne i dial. *кромѣть* *кромлю* *кромѣш* 'oddzielać, odgradzać; sortować, wybierać' (Dal), 'odłamywać (kawałek)', 'obciosywać krawędzie desek w celu pozbycia się nierówności i chropowatości', 'odgradzać, rozdzielać', 'przesiewać, oczyszczać' (SRNG), 'ciąć' (Slovarъ Severa), 'obciosować; przycinać, wyrównywać kawałek drewna, krawędź deski' (Slovarъ Mordov., Slovarъ Kuzbassa, Slovarъ Severa, Sl. Karelii, i in.). ~

kremiti: ~ głuź. *krjemić* 'chrupać, ogryzać, gryźć' (Jakubaš), *krjemić kremju* też 'łamać' (Kral 175), zwykle jako część związku frazeologicznego *krjemić* a lemić *njeměč* 'zgrzytać, szczerkać zębami (z głodu)' (Jakubaš, Trofimowicz), 'nie mieć nic do jedzenia' (Kral, Pfuhl). ~

Denominativum od *kroma* z suf. *-iti*. Co do oboczności -o- : -e- w tym pierwiastku por. *kromě* : *kremě*, *kromъ* : *kremъ*. P.S.

kromъ *kroma* pñ. 'bariera, przegroda; odgrodzone, oddzielone miejsce', 'saepturn'

~ dłuź. *kšomik* 'bariera' (demin. z suf. *-ik*, Kartoteka SP);

ros. dawne *кромъ* 'zewewnętrzne fortyfikacje miejskie w Pskowie; gród warowny' (Dal, SRJ XI-XVII), 'pomieszczenie na zboże, sások' (Dal), dial. *кром* *крома* : *кромá* 'koniec ulicy, wsi', 'odgrodzone miejsce w stodole, do którego wysypuje się ziarno', *крóмы* pl. 'przedmieścia, obrzeża (?)' (SRNG), brus. dial. *кром* 'skrajna granica czegoś, najwyższy punkt' (SNM 42). ~

Por. liczne formy od czasowników prefiksalnych: ros. dawne *закромъ* *закрома* ‘odgrodzone miejsce, sásiek’, *цукромъ* ‘sásiek, skrzynia na ziarno’, ‘zrąb’, *укромъ* ‘od osobnionego miejsca’ (Dal), ukr. reg. *закромъ* ‘sásiek, skrzynia na ziarno’ (Żel.);

2. f.: ros. *кромá* ‘koniec, skraj działki, pola, łąki’, *крома* ‘boczna powierzchnia jakiegoś obiektu, skraj’, ‘żebro’ (SRNG).

Derywat wsteczny od *кромити* (zob.).

P.S.

кромъка pln. ‘brzeg, skraj’, ‘finis’, ‘część odcięta od całości; ucięty kawałek chleba, często z końca bochenka, piętka chleba’, ‘frustum sectum ab aliquo’

~ pol. od XV w. *kromka* ‘odcięty kawałek chleba’ (Słownik stpol., L., WSJP), też dial. (Cechosz-Felczyk Podole, Szymczak Domaniewek, Nowak Żywiec), kasz. *krómka* demin. od *króma* (Sychta SK, Lorentz PW), połab. *krümkä* ‘piętka chleba’ (Olesch The-saurus, Polański-Sehnert), dłuż. *kšomka* ‘obramowanie, ramka; rondo kapelusza’ (Muka), głuż. *kromka* ‘krawędź; brzeżek, obrąbek’ (Zeman, też dial. Michalk Neustadt), śla. dial. *kromka* ‘piętka chleba; kromka’, ‘księżyc w pierwszej lub ostatniej kwadrze, półksiężyc’ (SSN);

ros. dawne i dial. *крóмка* ‘skraj czegoś; brzeg tkaniny, krajka; rodzaj koronki’ (SRJ XI–XVII), ‘skraj, krawędź, obrzeże’, ‘kant belki, żebro, krawędź’ (Dal, Ruk. Leks.), dial. ‘piętka chleba’ (Słovarъ Smolensk, MSPribalt., Sl. Karelii), ‘skraj lasu, zagajnika, boru’ (Sl. Karelii, SRNG), ‘granica między twardym gruntem a błotem’ (SRNG), ‘skraj lasu; wąski pas ziemi na skraju błota porośnięty trawą; tylna część podwórza lub ogrodu’ (Słovarъ Novosibir.), ‘miedza, granica pola’ (Słovarъ Severa), ukr. dawne *кромка* ‘piętka chleba’ (Hrinčenko), brus. dial. *крóмка* ‘kromka’ (Leks. Polesъja 385), ‘okrajek, kromka, skórka’ (SPZB), ‘skrawek materiału’ (Bjaľkevič Mohylew). ~

Deminutivum od *kroma* z suf. *-ъka*.

P.S.

кромъсати *кромсajо* : **кремъсати** *кремсajо* wsch. ‘ciąć niestarannie, kruszyć’, ‘friare, comminuere’

кромъсати: ~ ros. *кромсать* ‘ciąć, ścinać’ (Dal), dial. *кромсать* *кромсáю* *кромсáешъ* ‘ciąć coś szybko i niedokładnie’ (Słovarъ volog. nar.), ‘ciąć lub rwać na niewłaściwe kawałki, niedbale’ (Meľničenko Jaroslavľ), ‘zużywać, znosić buty’, ‘łapczywie i dużo jeść, żreć’ (SRNG), i z udźwięcznieniem spółgłoski *кромзать* *кромзáю* *кромзáешъ* ‘kruszyć, rozdrabniać, kroić bezładnie (chleb)’, ‘kruszyć, rozdrabniać, kroić bezładnie (chleb)’ (SRNG), ukr. *крáма́ти* ‘besztać, łajać, krzyczeć’, ‘w pośpiechu wykonywać jakąś pracę’, refl. *кромсáтици* ‘uderzać się, bić się’ (Mat. Bukovyna), brus. *крамсáць* *крамсáю* *крамсáешъ* ‘rwać, ciąć na kawałki’, ‘rysować, robić na czymś linie, rysy; niedokładnie, niewyraźnie pisać lub rysować’ (TSBM), dial. *крымсáць* ‘rwać, ciąć’ (Bjaľkevič Mohylew). ~

кремъсати: ~ ros. dial. zach. *кремсать* *кремсáю* *кремсáешъ* ‘wykrzesać ogień’ (Słovarъ Smolensk), ukr. *крéмсати* *крéмсáю* *крéмсáешъ* ‘zgrubnie, nierówno coś rozcinać, kroić’ (SUM), *крéмсáти* ‘zabudowywać’, ‘partaczyć’ (Żel.), dial. *крéмсати* ‘rębać (siekierą), majstrować, kręcić się z siekierą przy czymś’ (Leks. Bjul. II 83),

кремса́ти 'zgrubnie, nierówno ciąć, kroić', 'bić' (Mat. Bukovyna), *kremsaty* 'ocio-sywać, odcinać gałązki drzewa ściętego' (Janów SH), *kr'emsaty* 'ciupać, ciosać niezgrabnie' (Janów Moszkowce), *крѣмсаѣ* 'mocno stukać, uderzać' (Sl. ukr. woroneż.), brus. dial. *крѣмсаѣ* 'ciąć tępyim nożem; ciąć w ogóle, kroić na plastry, na kawałki' (Šaternik Červ.), literac. z udźwięcznieniem spółgłoski *крѣмзаѣ* *крѣмзаю* *крѣмзаеш* 'niedokładnie, niewyraźnie pisać lub rysować' (TSBM), też dial. 'pisać, rysować nieczytelnie' (Šaternik Červ.), 'ciąć' (Jankova Loeŭ). ~

Intensivum od *kromiti* : *kremiti* (o tego typu czasownikach ekspresywnych zob. Machek, LP IV 128 i n.). Prasłowiańskość mało prawdopodobna.

Vasmer REW I 666.

P.S.

kropiti *krop'q* 'pryskać, skrapiać, zraszać', 'aspergere'; 'padać drobnymi kroplami, kapać (o deszczu)', 'rorare'

~ pol. od XV w. *kropić kropię* 'polewać kroplami (o ceremoniach religijnych lub magicznych, zwłaszcza poświęcaniu wodą święconą)', 'zwilżać, nawadniać; padać kroplami' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW, L., SJP PWN), dawne też 'uderzać, bić; strzelać' (SW, L.), dial. 'padać małymi kroplami (o deszczu)', 'opryskiwać' (np. Karłowicz SGP, SOWM, Szewczyk Lachy Sądeckie, MAGP V 17–19 m. 102, Kąs Orawa, Dejna RKJŁ XXIII 254 i in.), kasz. *krop'ić* 'kropić, spryskiwać' (Lorentz PW), 'kropić (o deszczu)', 'kropić święconą wodą' (Sychta SK), dłuż. *chropiś* 'kropić, spryskiwać; kapać; marszczyć' (Muka), głuż. od XVII w. *krjepić krjepju* : *krjepim* 'kropić; spryskiwać; opryskiwać' (Stachowski Frencl, Pfuhl, Kral), czes. *kropiti* 'kropić' (Gebauer Sl., Jungmann, Přír. slov.), dial. 'kropić, pryskać' (Lamprecht Opava, Kellner VN), 'kropić wodą święconą' (Steuer Baborów), sła. od XVII w. *kropiř* 'pryskać, kropić; opryskiwać wodą; zwilżać' (HSSJ, SSSJ, też dial. SSN, Orlovský Gemer, Matejčík Novohrad), *kropic* (Sipos Bükk-Gebirge, Buffa Dlhá Lúka);

sł. *kropíti -im* 'kropić wodą święconą (jako obrzęd liturgiczny, jako część obrzędu pogrzebowego)', 'moczyć, zwilżać' (SSKJ, Pleteršnik, też dial. Karničar Obir, Gregorič Kostel, Tominec Črni vrh), ch./s. *kròpiti kròpim* 'kropić, pryskać jakąś cieczą', 'wilżyć, moczyć, czynić wilgotnym (o krwi, pocie itp.)', rzadkie 'zalewać wrzącą wodą', reg. 'padać małymi i rzadkimi kroplami (o deszczu)' (RJAZ, RSAN, RMat.), dawne kajkaw. *kropim* 1. os. 'kropić' (Belostenec), *kropiti* 'ts.' (Jurišić Vrgada, Moguš Senj, Houtzagers Orlec), czakaw. *kropit* 'kropić wodą święconą', 'opryskiwać winorośl', 'kropić o małych kroplach deszczu' (Mahulja Omišalj), serb. dawne *кропленіе* 'kropienie, pryskanie' (Daničić RSS), dial. *kròpit* : *kropit* 'kropić wodą święconą za pomocą wiązki bazylii' (Bukumirić SevMetohija, Elezović Kos.-Met.), czrng. *kropit* 'polewać cieczą, pryskać (winorośl, kwiaty itp.)' (Ćupić Zagarač), *kròpiti* 'nawadniać słoną wodą karmę dla zwierząt hodowlanych', 'padać drobnymi kroplami (o deszczu)' (Stanić Uskoci), scs. **кропити кроплѣ** **кропиши** 'oczyszczać kropieniem (zgodnie z wierzeniami religijnymi)' (SR BAN, SS X–XI, Sadnik–Aitzetmüller HAT, Słoński Ind.);

strus. od XII w. **кропити кроплю кропить** 'kropić, pryskać; kropić wodą święconą', 'padać małymi kroplami (o łzach)', 'dozować kroplami' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII),

cs.-rus. *кρоніуть* 'kropić, spryskiwać' (Slovarь CSRJ), ros. *кρоніуть кρоніють кρоніуть* 'kropić, spryskiwać, polewać', 'padać małymi kroplami (o deszczu)' (SRJ, Dal), dial. *кρоніуть* : *кρоніуть* 'kropić, mżyć (o deszczu)' (Slovarь Severa, SRNG), ukr. *кρоніуть кρоніють* 'kropić, pryskać, spryskiwać, polewać', przen. 'uderzać, bić', 'padać małymi kroplami (o deszczu)' (SUM, Hrinčenko, Żel.), dial. 'kropić (o deszczu)' (Verchratskyj Batjuki), łemk. dial. *кρоніуть* 'kropić (o deszczu)' (SRNJ, Pyrtej Łemk.), też 'kropić święconą wodą' (Rieger Bartne, Rieger Łemk.), bukow. *кρоніуть* 'bić' (Mat. Bukovyna), brus. *кρаніуть кρаніють кρаніуть* 'pryskać; kropić wodą święconą' (TSBM), dawne 'kropić, opryskiwać', nieosob. 'padać drobnymi kroplami (o deszczu)' (Slovník Skaryny, HSBM), dial. *кρоніуть* 'pryskać, opryskiwać' (Nar. leks., Turaŭ). ~

Pierwotnie zapewne dżwkn. (jak *kapati*, zob.) od pierwiastka *krop-* 'z szumem, głośno polewać, skrapiać' i 'z szumem, szelestem łać, padać (o deszczu)'. Por. bliskie ie. łac. *crepō, crepāre* 'chrzęścić, szumieć, szeleścić (też o dźwięku padającego deszczu), skrzypieć', lit. *skrepliā* pl. 'flegma, charkociny', łot. *krēpas* 'ts.'. Machek ES 236, nieprzekonująco zakładając metatezę, łączy z gr. *πρῶκες* 'krople rosy'.

Berneker SEW I 623, Vasmer REW I 667–668, Brückner SE 270, Pokorny IEW 569, Fraenkel LEW 294, Sławski SE III 133, Boryś SE 261, ESJS 369, ESSM XIII 8–9. T.K.

kropiva zob. kopriva

krop'a 'mała cząstka płynu, kropla', 'gutta, stilla'

~ pol. od XV w. *kropla* dawne i dial. też *kropia* (Słownik stpol., SW, L., Karłowicz SGP) 'drobna ilość płynu, utrzymująca się w postaci kulistej, zwłaszcza o deszczu', 'odrobina' (SP XVI IBL, SW, L., SJP PWN), 'kropla deszczu' (Szymczak Domaniewek, MS Górnego Śląska, AJŚ VI 30–31 m. 1114, Olesch Sankt Annaberg, SOWM, Górnowicz Malbork, Karłowicz SGP, Kąś Orawa, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna), pl. *krople* 'o lekarstwach płynnych, odmierzanych kroplami' też dial. (Karłowicz SGP i in.), dial. też 'łyż' (MAGP VII 132–134 m. 343), kasz. *kropla* 'kropla', 'wódka', pl. *krople* 'lekarstwo płynne odmierzone kroplami' (Lorentz PW, Sychta SK), dłuż. *kšopa* 'kropla' (Muka), głuź. *krjepja* 'kropla' (Pfuhl, Kral), stczes. *kropě* 'kropla' (Gebauer Sl.), czes. dial. *kropla* 'kropla' (Kellner VN), śla. dawne i dial. *kropla* 'kropla' (Kálal, SSN);

scs. *кρопля* 'kropla' (SS X–XI, SJS, SR BAN);

strus. *кρопля* 'kropla' (Slovarь DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII, Slovarь CSRJ), ros. dawne i dial. *кρопля* : *кρанля* 'kropla' (Dal, SRNG: zach.), ukr. *кρопля* : *кρанля* 'kropla' (SUM, Hrinčenko, Bilećkyj-Nosenko), dial. *кρопл'a, кρонл'a* 'kropla' (SDU 77), łemk. (Stieber AJŁemk. 285, Turčyn Tylicz, Rieger Łemk.), *кρонли* pl. 'krople jako lek' (Mat. Bukovyna), brus. od XVI w. *кρопля* 'kropla' (TSBM, Nosovič), (stbrus. też *кρанля* 'ts.', Slovník Skaryny, HSBM), dial. *кρопля* 'kropla' (Scjaškovič Grodno, Bjaľkevič Mohylew, Šaternik Červ.), pl. *кρонли* 'krople' (BMM IV 249). ~

Zasięg pld. uzupełnia śle. *kropel* 'kropla' (Besedišče SJ).

Deverbativum od *kropiti* (zob.) z suf. *-ja*, jak np. *kap'a* od *kapati*.

Sławski SE III 136–137, Boryś SE 261–262, ESSM XIII 9.

T.K.

kropъ 1. *kropa* 'wrzątek, wrząca woda', 'aqua fervens'

~ głuź. od XVII w. dial. *krop* 'wrzątek, wrząca woda' (Stachowski Frencel, Jakubaś, Kral, też dial. Michalk Neustadt);

słę. *kròp krópa* 'wrzątek' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Karničar Obir, Gregorič Kostel, Tominec Črni vrh), ch./s. *kròp* 'wrzątek' (RJAZ, RMat., RSAN), dawne *kròp* 'wrzątek' (Belostenec), chorw. dial. 'ts.' (HDZ V 371), kajkaw. dial. *kr'op* 'ts.' (Blažeka–Rob Mursko Sr., Belović–Blažeka Sv.Đorđe, Večenaj–Lončarić Gola), czakaw. *kròp* 'woda, w której gotowano warzywa' (HDZ VII 512);

strus. od XI w. *кропъ кропа* 'wrzątek, ukrop' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ukr. dial. łemk. *kpin* 'ukrop, wrzątek' (Verchratskyj Łemk., Rieger Bartne, Turčyn Tylicz), brus. dial. *kpon* 'wrzątek' (Turaŭ, Scjaškovič Grodno, Cychun Grodno SNM). ~

W zach.słow. prawie wyłącznie formy prefig.: w pol. od XV w. *ukrop* (dawniej też *okrop* SW) 'woda wrząca, war, wrzątek' (Słownik stpol., SW, L., też dial. Karłowicz SGP, Szewczyk Lachy Sądeckie, Kutyla Sł. lasowiacki), głuź. dawne z XVII w. 'wrząca woda' (Stachowski Frencel), stczes. *úkrop* 'gorąca, wrząca woda' (MSČS), sła. dawne *úkrop* 'wrząca woda' (HSSJ);

Deverb. od *kropiti* (Berneker SEW I 623), pierwotnie w znaczeniu 'pryskająca kropłami wrząca woda' (por. Borys SE 665, ESSM XIII 11). Machek, Slavia XVI 187 zestawia z stind. *šrapayati* 'gotuje', co mniej prawdopodobne. Zob. *kropiti*.

Borys SE 665, ESSM XIII 11, Vasmer ES II 261.

T.K.

kropъ 2. *kropa* zach. 'jakaś choroba bydła, zapewne związana z obrzękiem', 'struma'; 'wole ptasie', 'unglUVies'

~ pol. dial. *krop* 'choroba krowy lub świni spowodowana tłustą paszą lub mokrą trawą' (Zaręba Siołkowice), kasz. *krop* 'żołądek ptasi' (Labuda Sł. kaszubski), 'workowata wypukłość w przełyku ptaków, wole', 'górną, sfaldowaną część napełnionego worka po jego zawiązaniu', 'nawyk konia polegający na gryzieniu żłobu' (Lorentz PW, Sychta SK), sła. od XVIII w. *krop* 'obrzęk gardła, guzek spowodowany chorobą tarczycy' (HSSJ, SSJ), dial. 'wystająca część krtani; rozszerzona część ptasiego gardła' (SSN). ~

Etymologia i związek z *kropъ 1.* niejasne.

T.K.–M.J.

kropъ 3. zob. *koprъ***krosn'a** 'drewniane lub wyplatane urządzenie do przenoszenia ciężarów na plecach; kobiałka, koszyk, wyplatany z wikliny lub łyka pojemnik', 'textus qualus tergo gestus'

~ pol. dial. *krośnia* 'przyrząd w kształcie drabinki z pasami, służący do znoszenia na plecach ciężaru z pola, lasu' (orawskie, JP XLVIII 130, Kartoteka SGP), *krosznia* 'torba na obrok, do karmienia przy wozie dwu koni' (Paryl Lwowskie), kasz. *krośña* *krośień* plt. 'nosidło' (Lorentz PW), sła. *krośña* *krośne* : *krośni* 'skrzynka lub wysoki kosz do noszenia na plecach' (SSJ), dawne *krosña* *krosni* 'kosz do przenoszenia szklanych wyrobów', też 'warsztat tkacki, część krosna' (Bernolák), w. XVIII w. *krośña*

'klatka (dla ptaków)' (HSSJ), dial. *krošňa* 'skrzynka, kosz itp., które na plecach nosili rzemieślnicy, pracownicy winnic czy domokrażcy' (SSN);

sł. *króšnja* dawne 'drewniana rama do przenoszenia ładunku przed sobą lub na plecach, zwłaszcza drobnych przedmiotów na sprzedaż', dziś tylko 'korona drzewa; krzaki, zarośla' (Pleteršnik, SSKJ, Snoj Pohlin), dial. *krošnja* 'nosidło na plecy (na kosze, ule itp.)' (Karničar Obir), ch./s. od XVIII w. *kròšnja* 'kosz, duża kobiałka', 'ul' (RJAZ), chorw. *kròšnja* 'korona drzewa', reg. 'wiklinowy kosz do przenoszenia; sieć (do łowienia ryb)' (Anić RHJ), chorw. czakaw. dial. *kròšnja* 'drewniana rama siodła jucznego', rzadkie 'warsztat tkacki' (Houtzagers Orlec), *kròšnje* plt. 'siodło juczne na osła do przewozu drewna lub skrzyni, w której przewożone są produkty rolne' (Mahulja Omišalj), serb. *крòшња* 'przyrząd pleciony z wikliny, trzciny itp. służący do przenoszenia czegoś, kosz', też 'korona drzewa' (RMat.), 'koszyk wiklinowy, w którym dziewiarki nosiły plecionki, robótki' (Bukumirić SevMetohija), *крòшња* 'kosz (wiklinowy); taczka' (Dinić Timok, Živković Pirot), czrng. dial. *крòшња* 'pleciony owalny kosz do wożenia na koniu lub noszenia na plecach' (Ćupić Zagarač), bośn. dial. *kròšnja* 'rodzaj plecionej pułapki na dzikie kaczkę' (RJAZ), bułg. *крòшн'а* 'koszyk' (Umlenski Kjustendil);

ros. dawne od XVI w. *крошня* : *крошнѧ* 'kosz pleciony z wikliny, kory brzozonej, też z gałązek lub korzeni, służący do przenoszenia lub przechowywania czegoś', 'pojemnik i miara objętości dla sypkich i drobnych towarów' (SRJ XI–XVII, Dal), dial. 'duży kosz wypleciony z wikliny lub gałązek; płaski długi lub okrągły pleciony kosz z pokrywą do transportu drobiu' (SRNG), *крòшња* (też *крòшень* f., *крòшни* plt.) 'pojemnik wykonany z kory brzozonej, drewna, gałązek, służący do przenoszenia ładunku na plecach; wiklinowy koszyk lub skrzynka do noszenia na ramionach' (Slovarь Severa), *крòшња* 'koszyk lub pudełko na odpadki' (Eliašov Zabajkaľe), 'jedzenie, które bierze się na drogę, do pracy w polu itp.' (Slovarь Novosibir.), *крошнѧ* 'torebka z kory brzozonej; koszyk' (Opyt), 'niewielki worek, pleciana torba' (Ivanova Sl. Podmoskov'ja), *крòшни* plt. 'nosidło do noszenia na ramionach' (Sl. Priamur'ja), 'kosz do noszenia żywności na plecach' (Meľničenko Jaroslavľ), 'mocowane na plecach nosidło używane przez myśliwych' (Slovarь volog. nar.), 'torba podróżna na ramię z kory brzozonej, drewna, gałązek, witek' (też *крòшны* pl., Sl. Karelii), 'duża siatka wypleciona ze świerkowych lub wiklinowych gałązek' (Slovarь Smolensk), ukr. *крошня* 'sieć do połowu ryb', 'buda powozu' (Hrinčenko), *крòшња* 'ts.' (Žel.), *крошња* 'przyrząd do łapania ryb', 'osłona od deszczu, która przymocowuje się do wozu, rodzaj budki' (Verchratskij Znadoby južnorus.), dial. *krošni krošni* (pl.?) 'krosznia, siatka do łapania ryb' (Janów Moszkowce), stbrus. *кроснина* 'wiklinowy kosz jako pojemnik i miara drobnych towarów' (HSBM). ~

Por. też: pol. dial. *krosna* 'drewniane nosze do noszenia szkła' (Milerski Zach.-Cieszyński Sl.), czes. dawne *krosny*, dial. *krůsna*, *krusna* 'kosz, nosze, drewniana skrzynka do przenoszenia rzeczy na plecach' (SSJČ), bułg. dial. *кросина* 'pleciony koszyk' (Pld. Rodopy), maced. dial. *krošni* plt. 'kołyska, kolebka' (Reiter Titov–Veles).

Ze słow. niem. dial. bawarsko-austriackie *krachse*, *kraxe* 'kosz do noszenia na plecach; stary walący się dom; szelki' (Berneker SEW I 624).

Derywat z suf. *-ja* od *krosno* (zob.). Nieoczekiwane *š* w miejsce *s* w większości kontynuantów być może pod wpływem grup spółgłoskowych *-sk-* > *-šč-*; *-st-* > *-šč-*. Por. analogiczny rozwój: *вѣшнѹй* z *vesnjo-* – od *вечнѹ* (za: Vasmer ES I 309).

Berneker SEW I 624, Sławski SE III 140, Vasmer REW I 669.

P.S.

krosno : zach. plt. **krosna** 'konstrukcja drewniana przypominająca ramę; pierwotny warsztat tkacki', 'tela'

~ pol. *krosno*, zwykle w pl. *krosna* 'warsztat tkacki' (Słownik stpol., SJP PAN), dial. *krosna krosien* plt. 'warsztat tkacki' (Paryl Lwowskie, Feleszko Bukowina, Szewczyk Lachy Sądeckie, Zborowski Zakopane, Milerski Zach.-Cieszyński Sł., Dejna RKJŁ XXIII 255; też sg. *krosno*, tak też Łomnicka-Dulak Piwniczna), kasz. *krosna krosnów* plt. 'warsztat tkacki, krosna' (Sychta SK, *krosna krosen* 'ts.' Lorentz PW), połab. *krösnä* 'krosno tkackie' (Olesch Thesaurus), głuż. *krosna krosnow* plt. 'krosno tkackie' (Jakubaš, też dial. Michalk Neustadt, Schroeder Schleife), też 'wrzeciono' (Kral, Zeman), czes. *krosna krosen* plt. (też *krosno krosna* sg.) 'urządzenie do przędzenia, mały warsztat tkacki' (SSJČ), dial. *krosna krosen* plt. 'krosna, warsztat tkacki' (Dejna Kuców), 'warsztat tkacki; drewniane nosidło na szkło' (Kellner VN), moraw. *krosna* plt. 'warsztat tkacki' (Bartoš DSM), śla. *krosná krosien* plt. 'ręczny albo mechaniczny warsztat tkacki; stojak do pilowania drewna' (SSJ), dial. 'ręczne urządzenie do wyrobu tkanin; rama, w której umieszczony jest lej zasypowy młyna; podstawa z dwiema skrzyżowanymi nogami' (SSN), dawne *krosna krosen* 'drewniana podstawa (np. do pilowania drewna, pod koryto itp.)' (HSSJ, Bernolák);

śle. dawne i dial. *krósna krôsen* plt. 'warsztat tkacki' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *kröсна krösânä* : *krösnī* plt. 'warsztat tkacki' (RJAZ, RMat.), chorw. čakaw.-kajkaw. *krôsna* plt. 'ts.' (HDZ V 188, 371), čakaw. *krosnă* : *krôsna* plt. 'warsztat tkacki' (ČDL), *krosnă* 'ts.' (Mahulja Omišalj), *krosnă krôson* : *krôsniħ* : *krosniħ* plt. (HDZ VII 512: Brusje, Hvar), čakaw.-sztokaw. *krösn'ā krösân* plt. 'ts.' (Jurišić Vrgada), serb. dial. *кросно* (Zlatković Piroć), 'wrzeciono na domowym krośnie' (Dinić Timok), cs. **кросно** 'liciatorium; textura' (Miklosich LP), bułg. dawne *кросно*, częściej *кросна* pl. 'nazwa wałków krosna – przedniego do nawijania gotowej tkaniny i tylnego do nawijania osnowy' (Duvernois), dial. też 'warsztat tkacki' (Płd. Rodopy), 'część warsztatu tkackiego' (Vakarelska-Čobanska Samokov, BDial. III 235, BDial. VII 71, BDial. X 122, Erkeč), *крôснѹ* : *кросно* też 'drewniany walec u studni, na który nawija się linę' (Stojkov Banat), maced. dial. *krôsnu* 'krosno' (Małeckie SW), *крôснѹ* 'duże, grube drewno, które stoi na warsztacie tkackim, na które nawija się przędzę' (Peev Kukuš), *krosno* 'część warsztatu tkackiego' (Reiter Titov–Veles);

strus. **кросно** 'kanwa, płótno, tkanina' (Slovarъ DRJ), stros. *кросна* pl., też. *кросно* sg. 'płótno', 'warsztat tkacki; część krosna (nawój)' (SRJ XI–XVII), ros. *крóсно* sg. 'ręczny warsztat tkacki', *крóсна* pl. 'warsztat tkacki' (Dal), powszechnie w dial. np. *крóсно крósна* sg. 'ręczny warsztat tkacki' (SRNG), *кросно* sg. i *кросна* : *крósна* pl.

‘ts.’ (Slovarь Kuzbassa), też ‘osnowa krosna’ (Slovarь Severa), *кросна* : *крósna* plt. ‘ręczny warsztat tkacki’ (SRNG, SRSO, Sl. Priamur’ja), ‘belka, drewniany drążek, na który nawijana jest osnowa’ (SRNG), ‘rama krosna’ (Slovarь Urala), *кросна кросён* plt. ‘płótno’ (Ivanova Sl. Podmoskov’ja), ‘miara długości osnowy lub tkanego płótna’ (Slovarь Rjazan.), *kr’osny kras’on* plt. ‘krosna’ (Słownik starowierców), ukr. *крósna крósен* pl. ‘ręczny warsztat tkacki; specjalna rama, na której naciąga się tkaninę do haftowania; rama w niektórych prymitywnych narzędziach’ (SUM), *кросна* pl. (rzadko w sg. *кросно*) ‘rama, np. piły, okna; prosty warsztat tkacki’, ‘płótno’ (Žel., Hrinčenko), dawne *кросна* plt. ‘tela; ligna telam extendentia’ (Slavynecskij Leks.), dial. *крósna крósен* plt. ‘warsztat tkacki wraz z osnową; osnowa tkacka nawinięta na krosno’ (Lysenko SPH), ‘belki służące do poszerzenia wozu podczas transportu snopków siana itp.’ (Leks. Bjul. VI 14), *крósna крósён* plt. ‘ręczny warsztat tkacki’, ‘drewniana podstawa żaren’ (Mat. Bukovyna), *krosn’a* plt. ‘warsztat tkacki do wyrobu płótna lub koców’, ‘podstawa z dwóch kozłów do rżnięcia drzewa’ (Janów SH), brus. *крósны красён* : *крósнаў* plt. ‘warsztat tkacki, osnowa tkacka’, ‘płótno, tkanina’ (TSBM), dial. ‘warsztat tkacki’ (Bjaľkevič Mohylew), *крósны* plt. ‘warsztat tkacki; przędza’ (BMM IV 251), *крósно* sg. i *крósны* plt. ‘krosna’ (Scjaškovič Grodno), *крósna* plt. ‘ts.’ (Jankova Loeŭ), *крósna* i *крósны* plt. ‘warsztat tkacki; osnowa płótna; nawinięta na krosna osnowa w trakcie tkania’ (SPZB), *крósna красён* plt. ‘warsztat tkacki’ (Šaternik Červ.), *крósna* plt. ‘ts.’, też ‘osnowa’ (Leks. Poles’ja 223–224). ~

Por. też chyba wtórne f. zapewne z przeważającego plt. *krosna*, pod wpływem *krosnja* (zob.): stczes. *krósna krósny* oraz *krósně krósně* ‘krosna; drewniana rama konstrukcja służąca do przynoszenia ciężarów na plecach’ (Gebauer Sl. II 157, Flajšhans Klaret 320, MSČS 108), czes. dial. *krošna krošny* ‘krosna’ (Svěrák Karlovice 121), *krosna* ‘koszyk na pranie, podłużny, niski, z czterema nóżkami’ (Hruška DSCh 46), sło. *krósna* ‘drewniana rama do przenoszenia ładunku przed sobą lub na plecach’ (Pleteršnik I 476–477), bułg. dial. *крósna* ‘kołyska’ (Gerov). W chorw. czakaw. *krōska* ‘warsztat tkacki’ (Turina–Šepić RČI 89) być może błąd w druku zamiast *krōsna*.

Prawdopodobnie pokrewne z *krěslo* (zob.), co do różnicy wokalizmu por. lit. *krėslas* ‘krzesło’ : *krāsė* ‘ts.’, łot. *krašu* rati ‘wóz z półkoszkami, wasąg’ (Berneker SEW I 623–624, Jagić, AslPh II 397, Sławski SE III 137–140, Vasmer REW I 668). Pierwotnie *krosno* oznaczało wszelkie konstrukcje, urządzenia przypominające kształtem ramę, z których jednym było prymitywne krosno tkackie. Znaczenia ‘płótno, tkanina, wątek’ w językach słow. niewątpliwie wtórne, stąd też nieprzekonujące wydaje się zestawianie z gr. *κρόκη* ‘wątek tkaniny; nić; przędza’, *κρέκειν* ‘uderzać, klepać; tkać’, anglosas. *hrāgl* ‘szata’ (Mladenov EPR 259, Boisacq DE 513 i in.). Przegląd innych propozycji etymologicznych zob. Sławski SE III 139. P.S.

krotěti *krotějō* wsch. ‘stawać się łagodnym’, ‘mitescere’, perf. **krotnōti**

krotěti: ros. dawne *кромѣти* ‘uspokajać się’ (SRJ XI–XVII), dial. *крометь* ‘uspokajać się, cichnąć, tracić na sile (np. o wodzie podczas powodzi)’ (SRNG);

perf. **krotnęti**: ~ sła. *krotnút* 'złagodnieć, spokornieć, uspokoić się' (SSJ), czes. dawne *krotnouti* 'złagodnieć, spokornieć' (Jungmann);

bułg. dial. *крѡтна* 'stać się łagodnym, spokornieć, uspokoić się' (RodopSb, BDial. IV 113, BDial. IV 208). ~

Oczekiwane inchoativum bardzo słabo zaświadczone. Poza obszarem wsch.słów. w znaczeniu intrans. występuje perf. *krotnęti*. B.R.-Ż.

krotiti *krot'q* 'poskramiać, oswajając; uspokajając, łagodząc', 'domare, frenare'

~ stpol. i dawne *krócić* : *krocić* 'poskramiać, hamować, powściągać, powstrzymać, ograniczać', 'osłabiać, uśmierzać, łagodnić, oswajać' (Słownik stpol., SP XVI IBL), pol. współczesne tylko prefig. *u-krócić* 'ograniczyć, powstrzymać', dłuż. *krośis* 'kastrować, przycinać' (Starosta, Muka), czes. od XIV w. *krotiti* 'uspokoić, ośwoić' (Gebauer Sl., Přír. slov.), stsla. od XVII w. *krotit'* 'oswajając (o zwierzętach)' (HSSJ, SSSJ), dawniej też 'uśmierzać ból' (HSSJ), dial. *krotit'* 'uspokajając; oswajając; tresować zwierzę' (SSN);

słę. *krotiti krotim* 'uspokajając; oswajając; spowalniać, osłabiać' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *kròtiti* 'uśmierzać, uspokajając, oswajając' (RSAN, RJAZ), scs. **кרותити** 'uspokajając; oswajając' (SR BAN, SJS), bułg. dawne *крѡтя крѡтии* 'uśmierzać; oswajając, uspokajając' (Gerov, Mladenov BTR), dial. też *крѡта крѡтии* 'ts.' (BDial. IX 271), maced. *кромти* 'uspokoić; ośwoić' (ODRMJ, DRMJ);

strus. od XIV w. **кרותити кроуоу кרותить** 'oswajając; podporządkowywać zwierzęta woli człowieka', 'uspokajając, uciszając (ludzi)' (Slovarь DRJ, SRJ XI-XVII), ros. dial. *кромуть* 'ts.', też 'ogłuszać ryby pałką' (Podvysockij Arch., SRNG, Kulikovskij Olo-nec), stbrus. prefig. **окרותити, скרותити** 'czynić pokornym, uległym' (HSBM). ~

Por. też brus. dial. *крѡтауь* 'torturować' (Sloŭnik Sennensčyny), choć *a* w akcentowanej sylabie wskazuje raczej na związek z brus. *крѡтауь крѡтаю* 'dotykać' (może kontaminacja w wyniku bliskości semantycznej).

Etymologia i kierunek derywacji niepewny. Sławski uważa za denominativum związane z *krotьkь* 'poskromiony, oswojony, łagodny', a oba wyrazy za być może związane z *kortiti, kortьkь* (zob.) i wyprowadzane od ie. *(s)ker-* 'ciąć, odcinać'. Bli-skość znaczeń *krotiti* i *kortiti* powoduje trudności w rozróżnieniu czasowników. Inaczej Snoj, który uważa czasownik za iterativum wyprowadzane bezpośrednio od ie. *kret-* 'bić' (Snoj ES³ 355, też LIV 370).

Sławski SE III 151, ESSM XIII 18, Schuster-Šewc EW 407, Snoj ES³ 355. B.R.-Ż.

krotьkь *krotьka krotьko* 'uległy, pokorny, oswojony', 'mansuetus'

~ pol. dawne od XV w. *krotki* 'łagodny, spokojny' (Słownik stpol.: też *krótki*), 'poskromiony, pokorny, grzeczny, spokojny' (SP XVI IBL, L.), połab. *kort'ē* 'spokojny, potulny' (Polański-Sehnert), czes. od XIV w. 'cichy, łagodny, pokorny, cierpliwy' (Gebauer Sl., ESSČ), 'pozbawiony naturalnej dzikości, żywiołowości; udomowiony' (Přír. slov.), dial. od XIV w. *krotký* (z enancjosemicznym rozwojem znaczenia) 'odważny, natarczywy; śmiały' (Hruška DSch), sła. od XVIII w. 'oswojony (o zwierzętach); cichy,

pokorny (o osobach)' (HSSJ), też 'łagodny, nieagresywny, spokojny' (SSSJ), dial. 'spokojny; łagodny, nieśmiały' (SSN);

sł. od XVI w. *krótek krótka* 'oswojony, spokojny, posłuszny, pokorny' (SSKJ, Be-sedje 16. st., Pleteršnik) *krótek* kakor jagnje, *krótek* kot ovca (za: Keber SSF), ch./s. *крѣтак* 'łagodny, uległy, potulny, oswojony' (RSAN), dawne *крѣтак* 'ts.' (Vuk), cs. *кротъкъ* 'cichy; oswojony' (SJS, Miklosich LP), bułg. *кротък* '(o człowieku i zwierzęciu) spokojny, łagodny, uległy, posłuszny' (RBE, Gerov), dial. 'uległy, posłuszny, spokojny' (BDial. III 94), maced. *кроток* 'dobroduszny, spokojny, potulny, oswojony' (ODRMJ, DRMJ), dial. *krotok* 'spokojny' (Małeckie SW);

strus. od XI w. *кротъкий* 'pokorny, łagodny, oswojony; domowy; spokojny', 'słaby, niedorozwinięty' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. 'o osobie spokojnej, skromnej, pokornej, kochającej, pobłażliwej', 'nieporywcz, niegniewny, wielkoduszny; o zwierzęciu – łagodny; o wodzie – spokojna' (SSRJ, Dal), dial. *кроткий, крѣток* 'o dziecku: spokojny, cichy', 'o wodzie: spokojna', 'surowy, zły, zaciekły' (SRNG), ukr. dawne *крѣткий крѣтка крѣтке* 'dobrotliwy, serdeczny', 'spokojny, łagodny, delikatny', 'wyrażający dobroć, łagodność, spokój, o rysach twarzy' (SUM, Żel.), stbrus. z XVII w. *кроткий* 'pokorny' (HSBM). ~

Etymologia i kierunek derywacji niepewny (zob. *krotiti*). Niewykluczone, że paralelne budową psł. *krotъkъ* i *kortъkъ* (zob.) należą do jednej rodziny ie. (s)ker- 'ciąć, odcinać'. Pierwotne znaczenie adi. *krotъkъ* 'kastrowany' > 'poskromiony, oswojony, spokojny' > 'pokorny, uległy, łagodny', co wiąże się z faktem, że kastracja wpływa na złagodzenie charakteru zwierzęcia. Podobny rozwój znaczenia w pol. (po)skromić, skromny.

Berneker SEW I 625, ESSM XIII 18, Mladenov EPR 258, Preobrażenskij ES 392, Sławski SE III 143, ESJS 369–370. B.R.-Ż.

krovъ *krova* 'pokrycie, przykrycie; pokrywa; dach', 'tegimen, tegimentum, tectum'

~ głuź. *krow* 'dach, pokrycie dachowe', 'schronienie, 'kryjówka', 'wieko, przykrycie' (Pfuhl), czes. *krov krovu* (stczes. też *krov krova*) 'drewniana konstrukcja utrzymująca dach; wiązanie dachu', 'dach', 'pokrycie dachowe, strop', 'schronienie', dawne i książk. 'pokrywka, przykrywka' (Gebauer Sl., SSJČ), dial. *krow* 'konstrukcja drewniana, na której leży pokrycie dachu' (Dejna Kuców), sła. *krov krovu* 'konstrukcja nośna dachu, więźba dachowa' (SSSJ);

sł. *kròv kròva* 'dach', 'wieko (trumny, skrzyni)' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *kròv* 'dach; dach nad głową, schronienie', 'pokład statku' (RSAN, RJAZ), scs. **крѡвъ** 'dach; mieszkanie; ukryte miejsce' (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT), maced. *крѡв* 'dach';

strus. **крѡвъ крѡва** 'dach', 'budowla mieszkalna, dom', 'dom, budynek mieszkalny', 'kryte, tajne miejsce', przen. 'ochrona, opieka' (Slovarъ DRJ), stros. też 'namiot' (Srezn.), ros. *крѡв* 'przykrycie, zadaszenie', 'dach', 'ukrycie, schronienie przed czymś (deszczem, niepogodą)', dawne 'dach', przen. 'o domu, mieszkaniu' (SSRJ), ukr. *крѣв* 'dach' (?) (Hrinčenko), stbrus. z XVI w. **крѡвъ** 'dach' (HSBM). ~

Związane alternacją -ou- : -û- z *kryti*, przy czym w rzeczowniku *krovъ* jest wyrażony stary wokalizm rdzenia -o-, por. łot. *krava* 'kupa, stos'. Por. też propozycję

Stalmaszczyka i Witczaka, LgB IV 226–227, którzy na podstawie materiału celtyckiego przytaczają rekonstruowaną formę *kra(w)os* jako dokładny odpowiednik formalny i znaczeniowy psł. *krovъ*.

ESSM XIII 20, ESJS 370.

Sz.P.

krogъ *krogla kroglo* ‘mający okrągły kształt’, ‘rotundus’

~ pol. od XVIII w. *kragły* ‘mający kształt lub przekrój koła, mający kształt łuku (o ludziach i częściach ich ciała)’ (L.), dial. ‘ts.’ (SOWM), kasz. *krągłi* ‘okrągły, zaokrąglony’ (Lorentz PW, Ramułt);

sł. *krógel* ‘okrągły’ (Pleteršnik), dial. *krógel* ‘ts.’ (Kenda-Jeż Kanal), ch./s. *кpýгао кpýгла* ‘okrągły’ (RJAZ, RSAN), cs. *кpъглъ* ‘okrągły’ (SJS, Miklosich LP), bułg. przen. *кpъгълъ* ‘coś, co jest doskonałe, kompletne, całkowite’ (RBE), ‘mający kształt koła’ (Gerov, RBE), maced. *кpугол* z serb. ‘o kształcie koła, okrągły’ (DRMJ);

strus. *кpоуґлыи* ‘okrągły, położony w kręgu’ (Slovarъ DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. *кpуглый кpуглая кpуглое* ‘mający okrągły kształt, okrągłą formę’, dial. *кpуглыи* ‘okrągły’, ‘nieobrobiony, nieoszlifowany’, ukr. *кpýглии кpýглая кpýглое* ‘mający okrągły kształt’ (SUM), dawne *кpоуґлыи* ‘ts.’ (SSUM), brus. od XV w. *кpуглы* ‘okrągły; mający okrągły kształt’ (HSBM, TSBM, też dial. Słownik Sennenščyny, Jankova Loeü, Turaü). ~

Derywat od *krogъ* z przyr. -лъ. Inaczej ESSM XVII 23.

B.R.-Ž.

krogъ *kroga* ‘okrągły, kolisty kształt czegoś, np. płaszczyzny, przedmiotu’, ‘circulus, orbis’

~ pol. od XV w. *krag kręgu* ‘kółko, pierścień; splot, zwój’, pl. ‘kark, kręgi szyi’ (Słownik stpol.), ‘kolisty kształt, obwód, linia, przedmiot kształtu kolistego lub kulistego’, ‘ruch kołowy, krążenie, wirowanie’, ‘kości kręgosłupa’ (L., SP XVI IBL: *krag* ziemfki) : anat. *kręg* ‘jedna z zakrzywionych kości tworzących kręgosłup’ (SJP PAN), dial. *krag* ‘krąg, kulisty przedmiot’ (SOWM, Dejna RKJŁ XXIII 248), głuź. *kruh kruha* ‘obwód koła, linia kolistego kształtu; narzędzie o kształcie pierścienia’ (Jakubaš, Zeman), stczes. od XIV w. ‘koło, przestrzeń okrągła’, ‘okrąg’, ‘płaski przedmiot o okrągłym kształcie, zwłaszcza koło garncarskie’, ‘pierścień, przedmiot o okrągłym kształcie przeznaczony do uchwycenia czegoś’, ‘koluszek zbroi’, ‘brama’ (Gebauer Sl.), czes. *kruh kruhu* ‘obwód koła, linia kolistego kształtu’, ‘płaszczyzna koła; przedmiot w kształcie koła, pierścienia’, ‘grono, grupa osób’ (Přír. slov., SSJČ), dial. *kruh kruha* ‘biegun kołyski, spód kolebki’ (Dejna Kuców, Bachmannová PS), sła. od XVII w. *kruh kruhu* ‘część płaszczyzny kolistego kształtu; koło; przedmiot w kształcie koła; grupa ludzi, stowarzyszenie’ (HSSJ, SSSJ): *kruhy* na vode; stáť, tancovať v *kruhu*, dial. ‘obszar ograniczony okręgiem’, ‘formacja podobna do koła’, ‘obiekt w kształcie koła’, ‘zaokrąglona część czegoś’ (SSN);

sł. *krôg* ‘przedmiot, płaszczyzna w kształcie koła’, ‘obwód koła; pierścień’, ‘kopulasty, okrągły wierzchołek’ (SSKJ, Pleteršnik), dial. ‘okrągła powierzchnia’, ‘zakręt drogi’, ‘wierzchołek zaokrąglonej formy’ (Badjura LjG), ch./s. *кpýг, кrüh, кrûг* ‘obwód koła’, ‘płaszczyzna kolistego kształtu’, ‘przedmiot w kształcie koła’, ‘wierzchołek

zalesionej góry', 'głaz' (RSAN, RJAZ), chorw. dial. *krûg krug*, *kpyz* 'wąwóz, szczelina, jaskinia', 'głaz w wodzie, w morzu', 'okrągła deska z uchwytem' (HDZ VII 512, Vidozić Pom, sztokaw. Sekulić Bačk.), serb. dial. 'ts.' (Zlatković Piroć), scs. *крѡгъ* 'krąg, okrąg' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SR BAN), bułg. *крѡз* 'krąg, okrąg', 'obszar, przedmiot o kształcie koła', 'powierzchnia koła', 'część płaszczyzny ograniczona okręgiem', 'droga ruchu w kształcie koła', 'okrągła drewniana deska do wyrabiania chleba' (RBE, Gerov), dial. *крѡз*, *крѡк*, *кпак* 'okrągła deska do zagniatania ciasta na chleb' (RodopSb, BDial. I 193, BDial. I 253, BDial. II 87, BDial. II 193, BDial. III 93), maced. *kpyz* 'część płaszczyzny ograniczona kołem', 'przestrzeń lub obiekt w okrągłym kształcie', 'zamknięta, ograniczona przestrzeń', 'rzeczy o okrągłym kształcie', 'droga kogoś lub czegoś w formie koła' (DRMJ);

strus. *крѡгъ* *крѡгъга* 'krąg', 'przedmiot o okrągłym lub owalnym kształcie, kształt pierścienia', 'obwód z owiniętym wokół niego płótnem', 'motek sznurka, drutu ułożony w kółko' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *kpyz kpyza* : *kpyzy* 'część powierzchni ograniczona okręgiem, sam okrąg' (powszechnie w dial.) 'część powierzchni ograniczona okręgiem, sam okrąg', też dial. 'korowód', 'festyn ludowy', 'siatka do łapania narybku', 'koło', 'szpula do nawijania przędzy', 'wałek w tkalni' i wiele innych przedmiotów różnego użytku (SRNG), ukr. *kpyz kpyza* 'koło', 'horyzont', 'zakręt drogi', 'powierzchnia, fragment powierzchni, o kształcie koła', 'rodzaj drewnianego stołu w pobliżu pieca huculskiego', 'koło garncarskie', 'część pola', przysł. *kpyz* 'wokół, naokoło' (SUM, Hrinčenko), dawne 'jednostka miary różnych produktów wytwarzanych w gospodarstwach domowych: *kpyz wocky* 'kilkukilogramowy kawał wosku w cylindrycznej formie', *kpyz nryaduwa* 'zwój włókna, konopi, lnu nawiniętego na drewnianą obręcz', *kpyz kolic* 'komplet kół do wozu' (SUM), brus. dawne od XVI w. *kpyz kpyza* 'krąg, okrąg' (Nosovič, HSBM), dial. też 'strup na ciele, liszaj' (Slovník Sennensčyny, Turaň), 'mały staw, jeziorko' (Lysenko Polissja). ~

Pokrewne ze stwniem. *hring* 'pierścień, obręcz; koło, kółko', (*h*)*ringan* 'obrać, kręcić, wić; krążyć; walczyć', umbr. *cringatro* 'przepaska, pas', kontynuuje ie. (*s*)*kron-gh-* od rdzenia werbalnego (*s*)*kren-g(h)-* 'krzywić, kręcić' (Boryś SE 257, Sławski SE III 73, Miklosich EW 142, Vasmer ES II 385, Machek ES² 297), 'kręcić, zwijać', który jest rozszerzeniem ie. (*s*)*ker-* 'wyginać, krzywić, kręcić'.

Boryś SE 257, Sławski SE III 73, ESJS 370–371, Miklosich EW 142, Vasmer ES II 385, Machek ES² 297. B.R.-Ż.

krōpъ *krōpa krōpo* 'mały, krótki, o przedmiotach', 'parvus, brevis', 'niski, lecz mocno zbudowany, o człowieku', 'parvae sed compactae staturae'

~ pol. od XVI w. *krępy* 'mały, krótki, o przedmiotach', 'niewysoki, lecz mocno zbudowany, o człowieku' (SP XVI IBL, L., SWil., SJP PAN), tu może też *krąp* 'ryba, Blicca bjoerkna' niemająca pewnej etymologii, kasz. *krąpi* 'krępy' (Sychta SK, Lorentz PW);

cs. *крѡпъ* 'mały, drobny', bułg. dial. *крѡн* *крѡна* *крѡно* 'głównie o przedmiotach, krótki, niski', *кпан* *кпана* *кпано* 'krótki, np. o ubraniu, o okresie czasu' (RBKE), też *крон* 'krótki, niewysoki' (Sławski SE III 106). ~

Por. najbliższy znaczeniu pol. przymiotnika derywat bułg. dial. *кранѡдѣл* 'niski, gruby, ale silny człowiek' (Gerov za Sławskim SE III 106);

2. cs. *кѣпѣти* 'zmniejszać, skracać';

3. być może tu również stczes. *krupý* 'gruby' (Gebauer Sl. II 362).

Kontynuanty w postaci adi. i derywatów od niego zaświadczone tylko w dwóch językach, ale za to odległych od siebie, co jest podstawą rekonstrukcji psł. W innych językach nie ma kontynuantów wyraźnie wskazujących na związek z powyższymi. Według niektórych hipotez (Boryś SE 259, Bańkowski ES I 817) derywatem od *krǫpъ* jest *krǫpъnъ* – przymiotnik zaświadczony tylko w językach niepozwalających na odróżnienie pierwotnych *ǫ* i *u* (zob.). Na podstawie zachowanej semantyki należy za Sławskim SE III 107 rekonstruować znaczenie 'mały, krótki, o przedmiotach', 'nie-wysoki, lecz mocno zbudowany, o człowieku'. Derywat od postaci nominalnej, z apofonią -o-, ie. (s)*kremp-* : (s)*kremb-* 'kurczyć się, marszczyć'. W języku lit. zwraca uwagę odpowiednik znaczeniowy oparty na obocznej formie ie.: *skramblys* 'człowiek niski, ale z dużym brzuchem'.

Sławski SE III 106–107.

M.J.

krǫpъnъ *krǫpъna krǫpъno* 'duży, gruby; mocny, silny', 'magnus, crassus; robustus, validus'

~ ch./s. *krúpan krúpna* 'duży, zwłaszcza gruby', 'silny, potężny', 'o głosie, głęboki', 'ważny, istotny', też w NM, np. *Krupna Gora*;

ros. od XVII w. *крупный* 'duży, mający duże rozmiary' (SRJ XI–XVII), *крúpный крúpная крúpное* 'duży rozmiarem': *крупный плод, крупный рогатый скот*, 'znaczny, wartościowy, wpływowy, poważny' (TSRJ). ~

Ze względu na semantykę do *krǫpъnъ* (a nie do *krupъnъ*, por.) należy przyporządkować pozostałe przymiotniki pld.słow.: bułg. *крупен крúpна* 'dużych rozmiarów', 'mający duże znaczenie' (zapożyczone z ros.), i maced. *крупен крупна* 'ważny, poważny, o sprawie, osobie itp.' (z tego samego źródła albo z sch.).

Etymologia niepewna. Jedna z hipotez (Boryś SE 259, Bańkowski ES I 817) wskazuje na derywat z suf. -ъnъ od adi. *krǫpъ* (zob.). Według innych (ESSM XIII 46–47, Sławski SE III 177–178) pochodny od *krupa* (zob.). Formalnie obie etymologie są możliwe, ponieważ istniejące poświadczenia nie pozwalają na stwierdzenie, czy pierwotną formą jest *krǫpъnъ* czy *krupъnъ*. W obu objaśnieniach trudność sprawia uzgodnienie znaczeń podstawy i derywatu.

M.J.

krǫtiti *krǫt'ǫ* 'wykonywać okrężne ruchy, powodować okrężny ruch czegoś', 'intorquere, vertere, rotare'; 'związać coś, nawijać', 'volvere'; 'mocno skręcać', 'torquere'.

~ pol. od XV w. *kręcić kręć* 'wykonywać okrężne ruchy, np. kierując jakimś urządzeniem, zwijając coś': *kręcić włosy, kręcić wąsy, kręcić papierosa* (WSJP), dawne też 'chwiać, miotać', 'giąć, wykrzywiać', 'wyrywać, łamać, burzyć' (SP XVI IBL), refl. *kręcić się* 'obracać się wokół własnej osi', 'krzątać się, być w ruchu', 'mieć zawroty głowy: *kręci się w głowie*' (Słownik stpol., L., SWil., też dial. Karłowicz SGP), kasz. *kręcęc*

'kręcić', 'kłamać', refl. *kręcęc* są 'kręcić się, obracać się w koło', 'kłamać, wykręcać się' (Sychta SK), stczes. *krútiti* 'toczyć, kręcić' (Gebauer Sl.), czes. od XIV w. *kroutiti krúcu* 'kręcić, wprowadzać w ruch wirowy', 'wykręcać, wyzymać, o bieliźnie', 'skręcać coś, np. powrósla' (SSJČ, też dial. Bartoš DSM), śla. od XVI w. *krútit'* 'wprowadzać w ruch wirowy; kręcić; toczyć', 'zakręcać, o włosach', 'związać coś, np. przygotowując papierosa', refl. 'poruszać się ruchem po kole albo wirowym, zwłaszcza w tańcu', 'toczyć się', 'często zmieniać kierunek, np. o rzece, o drodze' (SSSJ, HSSJ), dawne też 'o torturowaniu kołem', dial. też 'o bólu: reuma mi ruki, nohi *kruci*, 'mieć zawroty głowy, mieć nudności': hlava (żałudok) sa mi *kruti* (SSN);

śle. dawne *krotíti krotím* 'zginać, naginać': k sebe *krotiti* (Pleteršnik), cs. refl. **крѣтити ся крѣштѣ ся** 'giąć się; być wyginanym' (Miklosich LP), bułg. dawne *кѣрѣтъ кѣрѣтъ* 'kaprysić' (Duvernois, wyjątkowe, BER III 62 uważa za pochodzące od *krętititi*).

strus. od XIII w. refl. **кروطитисѧ кروطуоуѧ кروطитисѧ** 'zbierać się, przygotowywać do czegoś' (Slovarъ DRJ), 'koncentrować się na czymś', 'skłaniać się, zwracać się ku czemuś' (SRJ XI–XVII), ros. *кروطіуть кراطу кراطіиш* 'nadawać czemuś okrężne ruchy', 'zawijać, podwijać, np. o włosach', 'związać, skręcać', 'mocno związać': *кراطіть* руки назад, przen. 'być nieszczerym', 'manipulować kimś', dawne 'sprzątać, zbierać, porządkować' (SRJ XI–XVII), refl. *кراطіуться кراطуѧ кراطіишся* 'obracać się wokół osi', 'starać się być blisko kogoś', 'skręcać się, np. o sznurku' (TSRJ), ukr. *кراطіути кراطу кراطіиш* 'nadawać czemuś ruch obrotowy; obracać', 'ciasno związać, skręcać', 'podkręcać, o włosach, wąsach', 'boleć, o zębach', też intrans. 'szybko obracać się z jednej strony w drugą', 'wirować, o wodzie', refl. *кراطіутиѧ кراطуѧ кراطіишя* 'robić ruchy obrotowe; obracać się w koło, np. w tańcu', 'chodzić w tę i z powrotem koło czegoś', 'wirować, o wodzie', rzadko 'krążyć, o ptakach', 'nagle, gwałtownie zmieniać kierunek', 'skręcać się, związać się (w okrąg, w spiralę)', *кراطіуться голова* 'kręci się w głowie' (SUM), brus. dawne od XVII w. 'kręcić, obracać na kole przy torturach', 'mocno skręcać': невесты варкочи свои рвали и на тетивы *кراطили* (HSBM), *кراطіуѧ кراطу кراطіиш* 'nadawać czemuś ruch okrężny', 'skręcać to w jedną, to w drugą stronę', 'związać, skręcać, wytwarzając coś', 'wiązać, ściągać ciasno, np. o rękach więźnia', 'o wietrze, nadawać czemuś ruch okrężny', 'robić w czymś dziury za pomocą wiertła', przen. 'kombinować, kręcić, manipulować', refl. 'kręcić się w koło albo wokół własnej osi', 'być unoszonym ruchem powietrza', 'wiercić się niespokojnie', 'stałe przebywać koło czegoś' (TSBM). ~

Por. ch./s. od XVI w. *krútiti krútím* 'czynić twardym, sztywnym' (RJAZ). Znaczenie wskazuje na wtórny derywat od *krút krúta krúto*. Tak samo dłuż. *kšušís* (już u Chojnana) i głuż. *krućić* (też refl. *krućić so*) 'utwierdzać, przymocowywać; wzmacniać', 'czynić mocnym; nieustraszonym' (Schuster-Šewc EW 683).

Prawdopodobnie pierwotnie causativum od *krętati* (zob.), z typową dla takiej relacji słowotwórczej apofonią ę : ɔ.

M.J.

krōtъ *krōta krōto* 'zakręcony', 'curvatus, flectus; contortus'; 'ciasno skręcony', 'sztywny, twardy; mocny, wytrzymały', 'durus, firmus' : zach. 'kręty', 'tortuosus'

~ pol. od XV w. *kręty* 'pełen zakrętów, wijący się, najczęściej o jakimś szlaku, np. drodze, rzece', dawne też 'uzyskany przez skręcanie, zwijanie', 'silnie skręcony, naciągnięty, napięty', przen. 'wykrętny, zawiły' (SP XVI IBL, Słownik stpol.), dawne też anat. *kręta* kiszka (SWil., L.), kasz. *krąti* 'kręty, zygzakowaty', 'nieszczery, podstępny' (Sychta SK), dłuż. *kśuty* 'sztywny, twardy; mocny, wytrzymały' (Muka, też Schuster-Šewc EW 686), głuź. *kruty* 'mocny, wytrzymały, trwały', 'twardy', 'surowy, ostry, srogi', 'straszny, okropny' (Jakubaš, Kral), czes. *krutý* 'ciasno skręcony, np. o powrozie', 'o włosach, zakręcone, splecione', 'bezlitosny; okrutny', 'ostry, nieprzyjemny, o smaku', 'trudny do zniesienia' (Gebauer Sl., SSJČ), dial. 'krzywy, skręcony': *kruté* dřevo, sła. od XVIII w. (a od XVI NO: Johannes *Kruthy*), *krutý* 'okrutny, niemiłosierny', 'ciężki, trudny do zniesienia' (HSSJ, SSSJ, też dial. SSN), dawne też 'skręcony, kędzierzawy', dial. spiskie też 'powyginany, zdeformowany', 'twardy': *krutie* drevo, 'uparty', 'o winie, bardzo kwaśny', w nazwach bot. *krutá* mäta (miatka) (SSN);

sł. *krōt* 'gwałtowny; okrutny', 'ostry, trudny do zniesienia, np. o klimacie' (Pleteršnik: *kroto* divjati, *kroto* podnebje), ch./s. od XV w. 'gruby; twardy' (za Skok ER II 192) *krūt krúta krúto* 'trudny do zgniecenia', 'który nie może się (łatwo albo w ogóle) zgiąć, zwinąć, twardy, sztywny, np. o żelaznym pręcie', 'sztywny, niezgrabny, o ruchach', 'mocny, wytrzymały', 'bardzo intensywny', 'ostry, stanowczy', 'formalny, ściśle określony', 'okrutny' (RJAZ, Vuk, RMat., RSJ), cs. **крѣтъ** 'kręty, powikłany' (Miklosich LP);

strus. od XIV w. **кромѣти** 'srogi, surowy' (Slovarъ DRJ), ros. *кромѣи кромѣя* *кромѣе* 'srogi, surowy', 'raptowny, nagły', 'spadzisty, stromy', 'ugotowany na gęsto, o kaszy; ugotowany na twardo, o jajach', *кромѣи кипѣток* 'wrzątek w fazie kipienia' (TSRJ), dawne też 'bystry, o potoku', 'ostry, kwaśny' (SRJ XI–XVII), ukr. *кромѣи* *кромѣ* 'prawie pionowy, stromy', 'wygięty, zakrzywiony, mocno skręcony', 'mocny, twardy', 'ugotowany na gęsto', 'grząski, o mokrym gruncie', 'silny, intensywny, np. o zapachu', 'o głosie, niski', 'surowy, nieustępliwy', 'trudno zrozumiały', 'o żartach, nieprzyzwoity' (SUM), brus. od XVII w. *кромѣи кромѣя кромѣе* 'urwisty', 'ostry, gwałtowny, o zakręcie', 'silnie skręcony, zrobiony z silnie skręconych nici', 'ugotowany na gęsto' (TSBM) dawne też 'bystry, o wodzie, strumieniu' (HSBM). ~

W językach, które zachowały odróżnienie *o* od *u*, widoczne zapożyczenia:

z ch./s. przejęte sł. *krūt krúta krúto* 'bezlitosny, okrutny; ciężki do zniesienia': *krut* mraz, *kruta* revščina, *kruta* kaznja (SSKJ), maced. *кром* 'srogi, surowy, okrutny' (RMJ);

z ros. bułg. *кром крѣма крѣмо* 'srogi, surowy; bezlitosny, okrutny', 'ostry, urwisty, stromy', 'nagły, nieoczekiwany, gwałtowny' (RBKE), obecne też w dial. 'ostry' (Mladenov Vidin).

Derywat wsteczny od *krōtiti*. Semantyka derywatu zapewne od werbalnego znaczenia technicznego 'mocno skręcać'. Stąd przymiotnikowe 'sztywny, twardy; mocny, wytrzymały'. Niezależnie od tego utrzymało się znaczenie 'kręty' derywowane od podstawowego 'kręcić' zachowane głównie w zach.słow. M.J.

krōželb *krōžela* : **krōžylb** *krōžyla* 'górna walcowata część prześlisy, na której mocuje się kądziel', 'pars coli unde lana alligator'

~ pol. dawne od XVI w. *krąžel* : *kręzel* *kręzela* : *kręzła* 'stożkowata część prześlisy do zawieszania kądzieli' (SP XVI IBL), dial. też 'tłuczek w maselnicy' (Dejna AK III m. 392), kasz. *krąžel* *krąžła* 'zabawka wirowa, bąk', 'bąbel na powierzchni wrzącej wody' (Sychta SK), dłuż. *kružel* *kružela* 'zabawka wirowa, bąk', 'górna część prześlisy' (Muka), głuź. *kružel* *kružel* : *kružła* 'klosz lampy naftowej', dawne 'lampa', pl. 'rurki do włosów' (Zeman, Schuster-Šewc EW 688), demin. *kruželc* 'bąk' (Pfuhl), czes. dawne i dial. *kružel* 'prześlisa' (Jungmann: z Morawy), śla. dial. *kružel* 'górna część prześlisy, na której mocuje się kądziel', 'forma na masło' (SSN), też *Kružel* NO;

śle. *krōželj* *krōžlja* 'nóż ogrodniczy' (Pleteršnik).

ukr. może z pol. *кpyжил* 'kręgiel', 'stożek' (Żel.). ~

Por. ukr. *кpyжїлка* : *кpyжївка* 'górna część prześlisy' lub 'wrzeciono' (Hrinčenko).

Derywat z suf. *-elb* lub *-ylb* od *krōžiti*. Pierwotnego sufiksu nie da się ustalić z powodu wariantywności przypadków zależnych w kontynuantach. B.R.-Ż.

krōžiti *krōžq* 'poruszać się zataczając kręgi, chodzić dookoła, w krąg', 'in orbem moveri'

~ pol. od XV w. *krążyć* (stpol. też *krężyc*) 'chodzić dookoła, chodzić tu i tam, wałęsać się, błąkać się' (Słownik stpol.), 'poruszać się po trasie zbliżonej kształtem do okręgu', 'poruszać się w różnych kierunkach', 'chodzić lub latać w koło, zataczać koła, wirować'; 'chodzić tu i tam, tułać się' (SJP PAN), dawne też trans. 'otaczać, opasywać'; 'obracać, nawracać'; 'nadawać czemuś kształt kulisty, zaokrąglać' (SP XVI IBL, SW, L.), dial. *krążyć* : *krużyć* 'poruszać się po trasie zbliżonej do koła', 'wirować', 'okrążyć' (Karłowicz SGP, SOWM, Dejna RKJŁ 249, Olesch Sankt Annaberg, Górnowicz Malbork), kasz. *krąžec* 'ts.' (Lorenz PW, Lorentz SIW), dłuż. *kružys* 'poruszać się po okręgu, krążyć' intrans., też trans. 'zaokrąglać, robić kulistym'; 'krzywić, wyginać, zginać, wykręcać'; refl. *kružys se* 'kręcić się w kółko', 'wić się, zwijać się'; 'wykrzywiać się; garbić się; zginać się' (Šwjela, Starosta, Muka), dial. *kšužys* 'wykrzywiać, wyginać' (za Schuster-Šewc EW 689, Chojnanus Wybór), głuź. *kružic* 'zaokrąglać, robić kolistym', 'kędzierzawić, marszczyć' trans., refl. *kružic so* 'zaokrąglać się'; 'kurczyć się od gorąca'; 'wykrzywiać się, wyginać się'; 'kędzierzawić się' (Jakubaš, Zeman), czes. *kroužit* 'krążyć, zataczać kręgi' intrans. : trans. 'toczyć, wytaczać' (Přír. slov.), dial. 'ts.' (Dejna Kuców), śla. od XVIII w. *krúžit* 'krążyć, okrążyć, kołować, np. o owadach', 'obracać, kręcić, np. głową, rękami' (SSSJ, SSJ, też dial. SSN), dawne też caus. 'toczeniem wyrabiać coś okrągłego' (HSSJ);

śle. *krōžiti* *krōžim* 'zaokrąglać'; 'otaczać, okrążyć'; 'zataczać koło, krążyć'; 'błąkać się, wałęsać się' (SSKJ, Pleteršnik), dial. *krožiti* 'ts.' (Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel), ch./s. *krúžiti* 'krążyć, wirować, zataczać koło', 'wodzić okiem', 'kursować', dawniej 'otaczać, okalać, okrążyć', 'chodzić dookoła'; 'zaokrąglać, czynić okrągłym' (RSAN, RJAZ), cs. **кpyжити** 'otoczyć, okrążyć, opasać' (Miklosich LP), bułg. *кpyжѣ* *кpyжѣиш* 'zataczać koła, kręgi, krążyć' (RBE), maced. *кpyжам* 'poruszać się po

okręgu lub podobnej linii wokół czegoś'; 'poruszać się w kółko, powtarzając tę samą drogę'; 'przechodzić z miejsca na miejsce, z rąk do rąk' (DRMJ, RMJ);

strus. tylko jako rzeczownik odsłowny **кρούженые** 'chodzenie w koło' (Slovarь DRJ), ros. *кружить* *кружy* *кружишь* 'krążyć, wirować, obiegać w koło' (Srezn., SRJ XI–XVII, Dal, SRJ), też 'zawracać głowę', caus. 'kręcić, powodować, że coś krąży, porusza się w koło'; refl. *кружиться* 'kręcić się, krążyć, kołować, wirować', 'obiegać w koło', 'wić się; iść zygzakiem; błąkać się' (SRJ, Dal), dial. 'ruszać się, zmieniając kierunki; kręcić się'; 'okrążyć coś; wiercić się', 'robić coś w pośpiechu' (Slovarь Kuzbasa, SRNG), ukr. *кружити* *кружy* *кружиш* (dziś zwykle *кружляти*) 'zaokrąglać'; 'zakręcać, zawracać'; 'krążyć; obiegać', 'kręcić się, wirować' (SUM), brus. od XV w. *кружыць* *кружy* *кружыш* 'krążyć, błąkać się', 'obchodzić dookoła', 'rozchodzić się wokół' (TSBM, Nosovič, HSBM), dial. *кружыць*, refl. *кружыцца* 'poruszać się zataczając kręgi', 'krążyć'; 'błąkać się' (Slovník Sennensčyny).

Prawdopodobnie denominativum od *kręgъ* z pierwotnym akcentem końcowym (van Wijk, AslPh XXXVII 34, Kiparsky Wortakzent 305). Sławski SE III 77 przyjmuje też możliwość pierwotnego causativum od ie. *krengh-*, na podstawie danych akcentowych kilku języków słowiańskich i zaświadczonego w niektórych językach znaczenia kauzatywnego. Wydaje się jednak, że należałoby się w tym wypadku spodziewać się formy zwrotnej, poświadczonej tylko w językach luz. i wsch.słow. W formie derywowanej bezpośrednio od pierwiastka dziwi brak wcześniejszych poświadczeń – w scs. i strus.

O możliwości rekonstrukcji psł. *kręžiti*/*kręžati* związanego apofonią z *kręžiti*, zob. Varbot, Etim. 2003–2005, 23–24.

Sławski SE III 77, ESSM XIII 39.

B.R.-Ż.-M.J.

kručati *kručŏ* 'wydawać chrapliwe, burczące dźwięki, np. o żołądku', 'raucos sonitos emittere, e.g. sonare circa stomachum'

~ pol. od XVI w. (w stpol. od XV w. tylko rzeczownik odsłowny *kruczenie* 'burczenie w brzuchu', Słownik stpol.) *kruczeć*, *kruczyć* 'wydawać z brzucha charakterystyczny odgłos spowodowany zwykle głodem; burczeć' (SP XVI IBL, L., SJP PWN, też dial. Karłowicz SGP, Zaręba Siołkowice, Szymczak Domaniewek, Nowak Żywiec, Zborowski Zakopane), dawne też 'o głosie wydawanym przez żurawie' (SW), dial. *kruczeć*, *kruczyć* 'krakać, krzyczeć' (Karłowicz SGP), 'chrząkać (o świni)', 'skrzeczeć, rechotać (o żabie)', 'burczeć (w żołądku, z głodu)' (SGMłp, Zaręba Siołkowice, SOWM), czes. *kručeti* 'burczeć (o brzuchu)', 'chrząkać (o świniach)', 'narzekać (o ludziach)' (Jungmann, SSJČ), sła. od XVIII w. *kručat* 'burczeć w brzuchu' (SSSJ, HSSJ);

bułg. dawne *кручѣ* 'burczeć' (Gerov);

ukr. dial. łemk. *круч'ч'ату* 'kumkać (o żabach)' (Turčyn Tylicz, KDO 389), *кручату* 'chrząkać' (Verchratskyj Łemk.). ~

Dźwkn., rdzeń ten sam co w *krukati* (por.), stosunek *kručati* : *krukati* taki jak *kričati* : *krikati*.

Berneker SEW I 629, Brückner SE 272, Fraenkel LEW 290, Pokorny IEW 571, Trautmann BSW 139–140, Sławski SE III 169, Boryś SE 263–264, ESSM XIII 40–41. T.K.

kruchъ *krucha* ‘materiał łatwo ulegający kruszeniu’, ‘fragilis’; ‘odłamany kawałek, okruh; grudka’, ‘frustum’

~ pol. *kruch* ‘gatunek piaszczysto-gliniastej gleby’ (Słownik stpol.), ‘bryła, kawał’ (L., SWil.: *kruch kruchu*, też ‘kawał łoju nieprzetopionego’), dial. *kruch* ‘okruh’ (Karłowicz SGP), głuź. *kruch* ‘kawał, sztuka, część’, ‘mała ilość, odrobina, trochę’, po *kruchu* ‘po kawałku’ (Zeman, Pfuhl), stczes. *kruch krucha* : *kruchu* ‘kawałek, kawał’ (Gebauer Sl.), czes. przestarz. *kruch* ‘ts.’, też ‘grudka soli’ (SSJČ), sła. od XVII w. *kruch* ‘kawał, rulon?’, dawniej głównie ‘o płótnie’: try *kruchy* płatna konopnego (HSSJ), ‘kawałek, kromka’: *kruch* chleba (SSJ), dial. *kruch*, *croch* ‘kawałek lodu, kra’, ‘gruda soli’, ‘kora dzikiej czereśni używana do kąpieli leczniczych’, ‘coś zwinięte w rulon, bal’: płatno się zwinie do *krucha* (SSN);

sła. od XIV w. *krùh krúha* ‘chleb; pieczywo z mąki, zakwasu i wody’ (Besedje 16. st., Pleteršnik, SSKJ), dial. dawne *kruh kruha* (Novak Prekmur), chorw. *kruh kruha* ‘chleb’ (RJAZ), cs. **кروطъ** ‘chleb’ (Miklosich LP), bułg. dawne i dial. *крых* ‘kawałek, odłamek, bryłka’, ‘бучка соль’, ‘bryłka soli’ (Gerov, BDial. I 100), dial. też *кrox* (za: BER III 22);

ros. dial. *крых* ‘kawałek czegoś, zwłaszcza ziemi, gleby’ (Dał, SRNG), *крыху* ‘grudy ziemi na pastwisku’ (SRNG), brus. dial. ‘prażucha z mąki; zasmażka jako potrawa’ (SPZB). ~

Por. pol. dial. *krucha* ‘bryła’ (Karłowicz SGP).

Związany z *krušiti* (zob.), choć kierunek derywacji różnie interpretowany. Zdaniem Sławskiego SE III 165 pierwotne nomen acti od *krušiti*. Według Meilleta Ét. 219 *kruchъ* derywowane od *krъšiti* z długim wokalizmem rdzennej samogłoski. Podobnie ESSM XIII 41, BER III 30, choć tu przyjęta derywacja odpierwiastkowa. Pierwotne znaczenie ‘materiał łatwo ulegający kruszeniu’ zachowane szczątkowo, w stpol. ‘gatunek piaszczysto-gliniastej gleby’, sła. dial. ‘kora dzikiej czereśni używana do kąpieli leczniczych’, a przede wszystkim w chorw. (zaświadczone już w redakcji cs.). W pozostałych przypadkach znaczenie bądź to wtórne, bądź oboczne ‘odłamany kawałek, okruh; grudka’.

M.J.

krukati *krukajō* ‘wydawać chrapliwe, burczące dźwięki, krakać’, ‘crocitare’

~ stpol. od XV w. *krukać* ‘(o niektórych zwierzętach) krzyczeć, wrzeszczeć’ (Słownik stpol.), ‘o żurawiach: wydawać charakterystyczny dla nich głos’ (SP XVI IBL, SJP PWN), ‘krakać, wydawać głos właściwy krukowi, wronie; gruchać’ (L., SW, też dial. (Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek), dawne i dial. ‘burczeć w brzuchu’ (L., SW),: kiszka *kruknie*), ‘o żabie: wydawać właściwy dla siebie głos; rechotać’ (Kąś Orawa), czes. dial. moraw. *krúkat* ‘chrząkać (o świni)’ (Kazmír Valašsko), *krukat* ‘ts.’ (Bartoš DSM);

bułg. dial. *крыкам* ‘wydawać głos (o indyku)’, ‘burczeć’ (RBE), ‘wydawać dźwięk *kru-kru*’ (Gerov);

ros. dial. *крыкать* ‘krakać’ (Slovarъ Smolensk), też *крьокать* ‘chrząkać (o świniach)’ (SRNG, SRSO), ukr. rzadkie, częściej w dial. *крьокату* (też *крьокату*) ‘wydawać

głos *kru kru* (o ptakach)' (SUM, Hrinčenko, Bilećkyj-Nosenko, Żel.), dial. łemk. 'krakać (o kuku, żurawiu)' (Horbač Romaniv, Verchratskyj Łemk. (też *крумкату*), Verchratskyj Batjuki), 'kumkać (o żabach)' (KDO 389: też *кру́нкату*, *кру́мкату*), 'chrząkać (o świni)' (Verchratskyj Batjuki 274), brus. dawne *крукъаць* 'krakać' (Nosovič), dial. *крукъаць* 'chrząkać' (Nar. Slova 60). ~

Por. ros. dial. *крукчѣть* 'krzyczeć (o niektórych zwierzętach)' (Slovarь Smolensk).

Dźwkn., budowa jak w pokrewnych *kŕkati*, *krakati*. Por. *krukъ* oraz dźwięki, np. sła. *krú krú!* 'naśladowanie głosu turkawki', pol. *kru!* 'naśladowanie głosu wroniat w grze w kuka' (SW) i ukr. *кpy*, *кpy-кpý*, *кpyю-кpyю́* 'naśladowanie żurawi' (SUM). Odpowiedniki w bałt. łot. *kraūkāt* 'ciągle charkać, kaszleć, chrząkać', *kraūcināt* 'krzyczeć, krakać (o kuku)', lit. *kraūkti* 'krakać'.

Berneker SEW I 629, Brückner SE 272, Fraenkel LEW 290, Pokorny IEW 571, Trautmann BSW 139–140, Sławski SE III 173, ESSM XIII 42. T.K.

krukъ *kruka* płn. 'kruk', 'Corvus corax'

~ pol. od XV w. *kruk kruka* 'kruk właściwy, Corvus corax L.; ptak z rodziny krukowatych (Corvidae) odznaczający się silnym, ostrym dziobem, czarnym upierzeniem, żywiący się owadami i padliną' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW, L., SJP PWN), też dial. (Górniewicz Malbork, Kąs Orawa, Brzeziński Krajna, SOWM, Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXIII 259, Pluta Dzierżysławice), dawne też: 'ślepowron, ptak z rodziny czapli (Ardeidae) o nocnym trybie życia', 'kruk wodny, Phalacrocorax carbo, kormoran czarny, duży ptak rybożerny o czarnym metalicznie połyskującym upierzeniu z rodziny kormoranów (Phalacrocoracidae)', 'kruk morski, Conger vulgaris Cuv.:', 'drapieżna ryba morska podobna do węgorza' (SP XVI IBL), dial. też w znaczeniach 'gawron, Corvus frugilegus' (Szymczak Domaniewek), 'wrona' (MAGP VII 64–68 m. 318), czes. dial. *kruk* 'kruk' (Dejna Kuców), sła. dawne lub dial. *kruk* 'kruk' (Kálal 278);

ros. dawne i dial. *крук* 'kruk, Corvus corax' (Dal, SRNG, Slovarь Smolensk), ukr. *крук* 'kruk' (SUM, Bilećkyj-Nosenko, Hrinčenko, Żel.), dial. Leks. Poleszja 453), dial. bukow. *крук* 'bocian biały' (Mat. Bukovyna), brus. dawne *крукъ* 'kruk, Corvus corax' HSBM, Nosovič), dial. *крук* 'kruk' (SNM 42, ŽS 44, 222, Slovník GCRB, Scjaškovič Sl. Hrodz., Cychun Grodno SNM). ~

Por. też bułg. dial. interi. *крук* 'naśladowanie głosu wydawanego przez indyka' (RBE).

Nie należą tu zapożyczone z niem. dial. *krücke* 'stary koń' wyrazy kasz. *kruk* 'stary wół lub koń', *kruka* 'stara krowa' i zapewne pochodne od nich 'pysk, morda, paszcza, gęba, ryj świni' oraz zapożyczone z niem. dial. *krucke* 'dzbanek gliniany' (Sychta SK), *kruka* 'jakieś naczynie' (SOWM), 'długa, gliniana bańka wkładana chorym do łóżka' (Górniewicz Malbork). Zob. SEK III 95.

Płn. słow. derywat wsteczny, nomen agentis od *krukati* (zob.), budowa jak w dial. *krak*, *grak*. Por. lit. *krauklỹs* 'wrona', łot. *kraūklis* 'kruk'.

Berneker SEW I 629, Vasmer REW I 670, Fraenkel LEW 290, Machek ES 239, Brückner SE 272, Sławski SE III 171–172, Boryś SE 264, ESSM XIII 42. T.K.

kruliti *krulŏ* pld. ‘wydawać głos (o świniach), chrząkać, kwiczeć’, ‘grundire, grunnire’ ~ sło. *krúlit* *krúlim* ‘mówić ściszone, chrapliwym, łamanym głosem’, ‘śpiewać wysokim, mocnym, skrzypiącym głosem’ (Pleteršnik, SSKJ): želodec mu *kruli*, dial. *kruliti* ‘mówić ściszone, chrapliwym, łamanym głosem’ (Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel), ch./s. *krúlit*, *krúljiti* -*im* ‘chrząkać (o świni)’, nieosob. ‘burczeć w brzuchu’ (RJAZ, RMat., RSAN), *krulit* : *krúlit* nieosob. ‘czuć głód, burczeć w brzuchu’ (Kalsbeek Orbanici, Turina–Šepić RČ, Mahulja Omišalj, Koschat Baumgarten: Va trbuhu mi *kruli*), *kr’u:lit* ‘chrząkać, ryczeć; płakać’ (Palkovits Burgenland). ~

Poza obszarem pld.słow. por. moraw. *krulkat* ‘pić’ (Kott Dod. DSM).

W tych samych znaczeniach też czasowniki z nagłosem dźwięcznym, o zasięgu zach. i pld., zob. *gruliti*.

Dźwkn., ten sam pierwiastek co w bliskim semantycznie *krukati* (zob.).

Berneker SEW I 629–630, Brückner SE 272, Sławski SE III 174–175, ESSM XIII 43.

T.K.

krupa zach. i pld. ‘okruch, okruszka, kruszyna’, ‘mica, frustum’; ‘pozbawione łusek lub rozkruszone ziarno, kasza’, ‘granum gluma orbum, tisana’; ‘grad, śnieg w postaci drobnych lodowych kuleczek’, ‘grando’

~ pol. od XV w. *krupy* *krup* zwykle plt. ‘obtłuczone, pozbawione łusek, ziarno różnych zbóż, kasza (dawniej też polewka) gotowana z tych ziaren’, ‘opad atmosferyczny w postaci ziaren lodu, grad’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.: tatarczana kasza albo *krupy*, żytnie *krupy*, perłowe *krupy*), w XVI w. sg. *krupa* wyjątkowo jako coll.: *krupa* / *kraupe* : *Krupá* / *káfzá* / przed czáfzy zwano poliewkę albo *káfzē* z mąki / wody miodu / z *férá* / y s *yáycy* wczynioną (SP XVI IBL za Mączyńskim), poza tym sg. głównie jako hasło słownikowe: *krupa* ‘zboże rozdrobnione albo skruszone przygotowane na kaszę’, ‘drobne gałki śniegu zbite’ (SWil.), ‘kasza otrzymana z oczyszczonego i pokruszonego ziarna zboża’, ‘opad atmosferyczny, grad’ (WSJP), też dial. ‘ts.’ (Karłowicz SGP), *krupy* jęczmienne ‘kasza jęczmienna’, *krupy* pogańskie ‘kasza tatarczana’ (Zaręba Siołkowice), głuź. *krupa* ‘kasza perłowa, krupy’, ‘ziarnko gradu’, pl. ‘grad’ (Pfuhl, Jakubaš), kasz. *krěpě* plt. ‘kasza’ (Sychta SK: jičné albo jáčm’ané *krěpě*, ržané *krěpě*, óvsné *krěpě*), dluž. *kšupa* ‘kasza, krupa’, zwykle pl.: howsne *kšupy*, jaczmenne *kšupy*, pšusne *kšupy*, plt. *kšupy* ‘grad’: *kšupy* padaju, *kšupy* se du (MuKa), głuź. *krupa* ‘kasza perłowa’, ‘ziarnko gradu’, zwykle pl. *krupy* ‘grad’, torhane *krupy* ‘płatki owsiane’ (Zeman), stczes. od XIV w. *krúpa* -y, zwykle pl. fem. ‘kasza perłowa’, ‘grad’ (Gebauer Sl.), w czes. zastąpione przez pierwotne demin. *krupice*, sła. od XVII w. *krúpa*, zwykle pl. *krúpy* ‘jęczmień i inne ziarna zbóż bez łusek’: *krupow* iacmennih, *krupy* owesne; ‘zamarznęte krople deszczu, grad’: *krúp* prsseni, NO od XII w. *Crumba* (Krupá 1113 CDSI), NRz od XIII w. *Krupise*, NM od XIII w. *Crupech*, *Krupech* (v Turci 1263) (HSSJ, SSSJ), dial. ‘grubo zmielone niektóre ziarna albo potrawy z nich przygotowane’: tatarčane *krupi*, jačmené *krúpi*, ‘zamarznęte krople deszczu, spadające jak lód’: *Krúpi* zbili obilé; ledové *krúpi*, dial. też *krup* r.m. ‘ts.’: *padá krup*; *hrúbí krup* ‘zbity śnieg’, ‘drobne grudki masła’ (SSN);

sł. *krúpa* 'jęczmień', pl. *krûpi* 'grad' (Pleteršnik), ch./s. *krúpa* (wyjątkowo m. *krup* 'grad') 'odrobina czegoś', 'ziarno gradu', zwykle pl. *krúpe* 'silny grad', 'kasza jęczmienna', też w licznych NM, np. miasto targowe w Bośni, wieś w okręgu Banja Luka i NO zwłaszcza w pieśniach ludowych: A za njima *Krupa* kapetane (RJAZ), cs. *крупна* 'odrobina, ułamany kawałek' (SSJ, Miklosich LP), bułg. *кърпа* tylko w zw. fraz. *кърпа сол* 'duża bryła soli kamiennej' (RBE, BER), dial. 'choroba żołądka spowodowana przejedzeniem się młodymi orzechami albo gotowaną pszenicą' (Gerov, RBE);

strus. od XII w. *крупна* pl. *крупны* 'kasza', 'ziarno' (Slovar DRJ), stros. też 'jadło z krup', też 'jedzenie w ogóle', 'mąka z drobnego przemiału', *крупною* 'w postaci drobnych śnieżynek, o padającym śniegu' (SRJ XI–XVII), 'mąka', 'kasza' (Srezn.), ros. *крупá* *крупы* 'ziarno roślin zbożowych, całe albo rozdrobnione, używane w celach spożywczych': гречневая, ячневая *крупна*, 'śnieg w postaci drobnych okrągłych ziaren': ледяная *крупна* (TSRJ), ukr. *крупá* 'pojedyncze ziarenko kaszy', zwykle pl. *крупnú* 'oczyszczone rozdrobnione i ziarno roślin zbożowych używane w celach spożywczych', 'opad atmosferyczny; grad' (SUM IV 372), stbrus. od XVI w. *крупны* 'ziarno zbóż', 'potrawa z ziarna zbóż, kasza'. ~

Por. dłuż. dawne *krupobiše* 'grad' (Muka), stbrus. *крупобумие* 'ts.' (HBSM);

2. pol. dial. *krupowy* 'przybierający kształt krup, np. o glebie' (Karłowicz SGP).

Wyraz utworzony w oparciu o ie. *krou-* nominalną postać do *kreu-* 'tłuc, łamać; kruszyć, rozdrabniać' (por. *kruchъ*) z rozszerzeniem *-p-*. Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *kraupūs* 'nierówny, chropawy', łot. *kraūpa* 'strup, brodawka', alb. *kripë* 'sól', łac. *scrupus* 'ostry kamień; skała', por. też łot. *krups* 'mały, drobny', stnord. *hrjúfr* 'szorstki, chropowaty'. Mimo braku poświadczeń w scs. rozpowszechnienie i zbieżność znaczeń wskazują na prasłowiańskość. Zapewne już psł. także wtórne znaczenie 'opad atmosferyczny w postaci drobnych kawałków lodu'. Prawdopodobnie pierwotną postacią był pl. *krupy*, ze względu na charakter desygnatu.

Sławski SE III 175–177, Boryś SE 264, Králik SESS 304, ESJS 371–372.

M.J.

krupica wsch. i pld. 'okruch, ziarnko', 'frustum, granum', zach. 'grubo mielona kasza, grysik', 'manna'

~ stpol. od XV w. *krupica* 'mączka używana w celach kosmetycznych, rodzaj pudru' (Słownik stpol.), pol. tylko dial. *krupica* 'potrawa mączna albo żytnia: kasza; gruba mąka mielona na żarnach' (Karłowicz SGP: głównie śląskie, być może z czes.), 'grubo zmielona mąka pszenna', 'grysik, gruba mąka', 'potrawa z grubo zmielonej mąki pszennej gotowana na wodzie lub mleku', *krupice* plt. 'wrzody w gardle, obrzęk gardła, dyfteryt' (Zborowski Zakopane: zapewne kontaminacja z germanizmem *krup*), dłuż. *kšupica* 'kasza manna; kasza pszenna', zwykle pl. *kšupice* (Muka), głuź. *krupica* 'grysik, kaszka' (Zeman, Jakubaš), stczes. od XV w. *krupicě* 'ts.' (Gebauer Sl.), czes. *krupice* 'grubsze kawałki wnętrza ziarna', 'drobne kawałki czegoś, np. cukru' (SSJČ), sła. od XVII w. *krupica* *krupice* 'bardzo grubo zmielona mąka, zwykle jęczmienna, rzadziej pszeniczna' (HSSJ), 'grubo zmielona pszenica', 'kasza manna; potrawa z kaszy manny', 'drobno zmielony węgiel', 'miałki cukier' (SSJ, SSSJ, też dial. SSN);

sł. dawne od XVI w. *krúpica* ‘jęczmień’, ‘piasek’, ‘grad’ (Pleteršnik, Besedje 16. st.), ch./s. od XV w. *krúpica* ‘najmniejszy kawałek, odrobina’, ‘okruch chleba’, pl. *krúpice* ‘kasza’, ‘grad’ (RJAZ), scs. **кроуница** ‘okruszek, odrobina’ (SS X–XI, SSJ: Mar., Zogr.);

strus. od XII w. **крупница** ‘najmniejsza część jakiejś substancji’, ‘ziarnko, okruszek, odrobina’, ‘okruch chleba’ (Slovar DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *крупница* *крупницы* ‘niewielka ilość czegoś’: ни крупницы; по крупницам собрать что-н. ‘starannie, po trochu’ (TSRJ). ~

Derywat, pierwotnie demin. z suf. *-ica*, od *krupa*.

M.J.

крупънъ *крупъна* *крупъно* ‘mający ziarnistą strukturę’, ‘składający się z wyraźnie wyodrębnionych części, np. o kaszy, gradzie’, ‘granosus’

~ pol. dial. *krupny* adi. od *krupa*: pogardl. ‘o mężczyźnie mieszającym się w sprawy kuchenne: *krupna* baba’, adi. od *krupy* ‘grad’: ślozy jak *krupny* grad’ (Karłowicz SGP), kasz. *krěpni* adi. od *krěpě*: *krěpni* mlin ‘młyn, w którym mielą żyto na mąkę, a jęczmień na kaszę’, bot. *krěpni* kv‘at ‘krwawnik’ (Sychta SK), dłuż. *kšupny* ‘dotyczący krup’: *kšupny* mlyn, *kšupne* kasy; ‘dotyczący gradu’ (Muka), głuż. *krupny* ‘kasza-ny’ (Kral, Zeman), stczes. *krupný* tylko w formie adi. *krupně* ‘zle’: vizi, že t sě *krupnye* mele (Gebauer Sl.), *krúpny* ‘związany z gradem’: búřě *krupnaa* ‘impetus grandinis’ (Gebauer Sl.), czes. przestarz. rzadkie *krupný* *krupná* ‘adi. od *kroupa*’: *krupná* baba ‘handlarka krupami’, *krupná* mračna ‘chmura gradowa’ (SSJČ), sła. dawne od pocz. XVIII w. i dial. *krúpny* ‘dotyczący kaszy, zrobiony z kaszy, przeznaczony na kaszę’: kassa *krupna*; pultarius: *krúpny* hrnec ‘na varenie *krúp*’ (HSSJ), dial. *krúpny*, *krupāni* ‘związany z krupami, kaszą’: Najes sa *krúpnej* kaše, *krupni* mlinek ‘mały młyn wodny do wyrobu kaszy’, ‘ziarnisty’, ‘gęsty, o miodzie’ (SSN);

ch./s. *krúpan* *krúpna* ‘składający się z grubych ziaren czy części, mający ziarnistą strukturę, np. o chlebie, mące; deszczu, gradzie, tkaninie (jego przeciwieństwem jest ‘drobny; delikatny’)’, też w nazwach roślin *krupni brnjiš* ‘Chrysanthemum leucanthemum’; *krúpan* : *krúpan* ‘gradowy’: kad otrusi oblak *krupen* grad (RJAZ), dawne ‘składający się z grubych części, np. o mące grubego przemiału’: *крупно брашно* (Gerov);

ros. od XVII w. *крупный* ‘składający się z dużych części’ (SRJ XI–XVII), *крúpный* ‘składający się z dużych, grubych części, elementów’: *крупный* песок, *крупные* капли дождя (TSRJ), ukr. *крупний* ‘gruby’: *крупне* зерно; *крупний* пісок (SUM). ~

Por. też stros. *крупный* ze znaczeniem wynikającym z semantyki podstawy ‘niewielki, mały’ (SRJ XI–XVII, Srezn.);

2. złożenia stros. *круподухый*, *круподушный* ‘małoduszny’ (Srezn.);

3. pol. od XV w. *krupnik* ‘ten co robi lub sprzedaje krupy’ (Słownik stpol.), brus. *крúpник* (zapewne z pol., w stbrus. i jako ‘zupa’, i jako ‘wódka’), adi. *крупяны* (TSBLM).

Derywat z suf. *-ънъ* od. *крупъ*. Nie można wykluczyć, że na semantykę przytoczonych kontynuantów wpłynął *крупънъ* ‘duży, gruby; mocny, silny’, który jest rozszerzeniem, przy pomocy suf. *-ънъ*, przymiotnika *крупъ* (zob.). Stąd wyraźne podkreślenie komponentu ‘duży, gruby’ w odniesieniu do materiałów, które z natury mają

drobną strukturę. W słownikach etymologicznych *krupъnъ* i *krupъnъ* czasem łączono z sobą (np. ESSM XIII 46–47, Sławski SE III 177–178). Nie można wykluczyć częstej w leksemach psł. oboczności *ρ* : *u* (tak Brückner, KZ XLII), jednak Sławski w opracowaniu poświęconym temu problemowi nie podtrzymuje tej hipotezy.

Skok ER II 215.

M.J.

krušina zach. ‘kawałeczek, odrobina’, bot. ‘kruszyna pospolita, *Rhamnus frangula*’

~ pol. *kruszyna* ‘kruszyna, okruszyna, odrobina’ (L., SWil.), dial. też ‘bardzo mała ilość, np. *kruszyna* mleka; wypije do *krusyny* ‘do dna’ (Karłowicz SGP), kasz. *krěšëna* ‘kruszyna, kawałek’ (Sychta SK), czes. przestarz. *krušina* ‘bulka posypana makiem albo kminkiem i solą’ (SSJČ), sła. *krušina* ‘kawałek’: *krušiny* z *ladu* (SSJ), dial. ‘drobne kawałki skał; kruszec skalny’: z brehu už *ñepadałi* skali, ale iba taká *krušina* (SSN). ~

Por. też chorw. *krušina* ‘chleb’ (RJAZ), które, wobec braku innych poświadczeń pld.słow., jest pewnie nowszym derywatem od chorw. *kruh* ‘chleb’.

Por. znacznie lepiej zaświadczoną (materiał poniżej) homonimiczną nazwą bot. *krušina* ‘*Rhamnus frangula* L.’:

~ pol. *kruszyna* ‘kruszyna, *Ramnus frangula* L.’ (Słownik stpol.), bot. ‘szakłak, kruszyna’ (L., SW, SWil.), też dial. ‘ts.’ (Karłowicz SGP), kasz. *krěšëna* bot. ‘kruszyna, *Rhamnus frangula*’ (Sychta SK), stczes. *krušina* ‘*Ramnus frangula*’ (Gebauer Sl.), NO z początku XIV w. *Crussina*, czes. bot. *krušina* ‘duży krzew z elipsowatymi liśćmi i drobnymi żółtozielonymi kwiatkami, *Rhamnus frangula*’ (SSJČ), sła. od XVII w. bot. *krušina* ‘kruszyna pospolita, *Frangula alnus*’ (HSSJ), dziś też ‘krzew z rodziny szakłakowatych z zielonkawymi kwiatami i czarnymi owocami, częsty w lasach i zarosłach’ (SSJ, SSSJ), dial. ‘gęsty liściasty krzew, rosnący na terenach górskich, *Rhamnus frangula*’ (SSN);

ch./s. *krušina* ‘*Rhamnus frangula*’ (RJAZ);

ros. *кpyшѳна* ‘*Rhamnus frangula*, niewielkie drzewo lub krzew, z którego kory wyrabia się nalewkę, a z owoców barwnik’ (RSJ, SRJ XI–XVII), ukr. *кpyшѳна* ‘krzew lub małe drzewo z rodziny Zosteraceae o ciemnoczerwonych jagodach; stosowany w medycynie jako środek przeczyszczający’ (SUM), brus. *кpyшѳна* ‘krzew lub małe drzewo, z którego kory wyrabia się nalewkę, a z owoców barwnik, *Rhamnus frangula*’ (TBSM). ~

Derywat w podstawowym znaczeniu ‘kawałeczek, odrobina’ ma ograniczony zasięg i jest stworzony za pomocą produktywnego sufiksu, co podaje w wątpliwość jego psł. proveniencję. Mimo ogólnosłow. poświadczenia wątpliwości budzi również psł. pochodzenie nazwy krzewu ‘*Rhamnus frangula* L.’. Może ona być kalką z łac. *frangula*, derywatu od *frangere* ‘łamać’. Szerzej na temat kalk w nazewnictwie botanicznym zob. Waniakowa PGNR *passim*.

M.J.

krušiti *krušō* ‘miażdżyć; rozdrabniać’, ‘łamać’, ‘frangere, contundere’

~ pol. *kruszyć kruszę* w stpol. tylko prefigowane: *rozkruszyć*, *skruszyć*, *wykruszyć* (Słownik stpol.), od XVI w. *kruszyć* ‘rozdrabniać, drobić, łamać’, przen. ‘niszczyć,

miażdżyć, uciskać, 'przywodzić do skruchy, żalu' (SP XVI IBL, SWil.), też 'o mięsie, kruchym czynić' (L.), refl. też 'być wzruszonym, żałować' (SWil.), kasz. *krěšć krěši* 'kruszyć, łamać na drobne kawałki', 'młócić', refl. *krěšć są : krušć są* 'kruszyć się' (Sychta SK), głuż. *krušić* 'rozdrabniać' (Kral, Zeman), czes. przestarz. *krušiti* 'miażdżyć, rozdrabniać', przen. 'niszczyć; męczyć': stařenu *krušī nemoc* (SSJČ), sła. *krušit* 'niszczyć, sprawiać kłopoty', 'powodować cierpienie psychiczne albo fizyczne, powodować smutek, ból, udrękę', dawne 'miażdżyć, łamać, rozбивać na kawałki', refl. *krušit sa* 'martwić się, trapić się', dawne 'łamać się' (SSJ, SSSJ), dial. 'rozdrabniać', refl. 'łamać się' (SSN);

sł. *krušiti krušim* 'powodować odpadanie drobnych kawałków od większej całości, drobić, kruszyć', 'o wapnie, gasić', refl. *krušiti se krušim se* (SSKJ, Pleteršnik), też dial. 'kruszyć, rozdrabniać' (Tominec Črni vrh, Grigorič Kostel), ch./s. *krušiti* 'łamać, kruszyć, rozdrabniać' (RJAZ), bułg. przestarz. książk. *кpyшъ кpyшѹиу* 'kruszyć, miażdżyć, rozбивać' (RBE);

ros. od XVII w. *кpyшѹиу* 'drobić na części; łamać; rozбивać', też o uczuciach: *серьдце кpyшѹиѹ*; *прошу себя о том не кpyшѹиѹ* (SRJ XI–XVII), ros. *кpyшѹиѹ кpyшѹ кpyшѹиѹ* 'łamać siłą, rozgrywać na części, burzyć', dawne 'męczyć', refl. *кpyшѹиѹ кpyшѹиѹ кpyшѹиѹ* 'martwić się, smucić' (SSRJ), ukr. *кpyшѹиу кpyшѹ кpyшѹиѹ* rzadkie 'miażdżyć, rozdrabniać', przestarz. 'martwić, męczyć', refl. *кpyшѹиѹ кpyшѹиѹ кpyшѹиѹ* przestarz. 'martwić, męczyć' (SUM), brus. dawne od XVII w. *кpyшѹиу* 'drobić, rozбивać' (HSBM). ~

Por. nowszy derywat od chorw. *kruh* 'chleb': *krušiti* 'jeść coś z chlebem; dzielić się z kimś chlebem; żyć wspólnie' (RJAZ, RMat.), podobnie dawne sł. *krušiti se krušim se* 'odżywiać się, utrzymywać': *kako se bomo letos krušili*, *ker ne žita?*

Iterativum z długim wokalizmem od *krušiti* (zob.), bądź derywat odpierwiastkowy (Borys SE 264–265, Sławski SE III 184–185). Inaczej ESSM XIII 49, który uważa czasownik za denominativum od *kruchъ*. M.J.

krušъ *kruša* płn. 'mały kawałek czegoś', 'frustum'

~ *krusz* 'grudka soli (używana jako środek płatniczy)' (Słownik stpol.), dial. *krusz* 'kora brzoza szurpata z odziemków drzew starych ociesana, której używają do przykrycia brzosty, ułożonej w dole dziegielowym do pędzenia smoły' (Karłowicz SGP); stros. zakonserwowany instr. sg. *кpyшѹемъ* 'w postaci drobnych kawałków, o zleżalej substancji' (SRJ XI–XVII), ukr. *кpyш кpyша* 'metal, ruda' (Hrinčenko). ~

Derywat wsteczny od *krušiti*. Prasłowiańskość mało prawdopodobna. M.J.

krušъnъ *krušъna krušъno* zach. i pld. 'łatwo rozdrabniający się, łamliwy', 'fragosus'

~ dłuż. z XVII w. *krušny* 'rozdrobniony' (Chojnanus Wybór), stczes. *krušny* 'łamliwy' (Gebauer Sl.), czes. *krušny* 'kruchy; rozdrabniający się', przen. 'twardy, ciężki, np. o życiu, pracy' (SSJČ);

chorw. *krušan krušna* 'związany z chlebem' (zapewne nowszy derywat od *kruh*), cs. *кpyшънъ* 'durus', 'twardy' (Miklosich LP). ~

Por. pol. *krusznia* 'kupa kamieni leżąca na polu' (Karłowicz SGP).

Deverbativum z suf. -ъnъ od *krušiti*. Prasłowiańska wątpliwa.

M.J.

krušъcъ *krušъca* 'bryła soli kamiennej', 'salis globus'

~ pol. *kruszec* 'minerał metaliczny, ruda', 'terra metalica, fossilis', 'bryła soli kamiennej, sól twarda' (Słownik stpol.), *kruszec kruszczu* 'ogólna nazwa minerału w stanie rodzimym' (L., SWil.), kasz. *kruszc* 'kruszec' (Karłowicz SGP z Hilferdinga, brak u Sychty), stczes. *krušec* 'kawał czegoś, zwłaszcza bryła soli', 'sól kamienna' (Gebauer Sl.), czes. *krušec krušce* techn. 'konglomerat kryształów cynobru', przestarz. 'bryła minerału, zwłaszcza soli' (SSJČ), śl. rzadkie *krušec krušca* 'odłamek, kawałek, kryształek, np. soli, minerału' (SSJ), dawne 'kruszona sól kamienna' (HSSJ);

ch./s. *krušac krušca* 'kawałek soli', 'ziarnko gradu' (RJAZ), chorw. od XV w. *krušac krušca* 'chleb' (RJAZ), cs. **кросъць** 'metallum' (Miklosich LP), bułg. dawne *крушецъ* = *крухъць* 'kawał soli kamiennej' (Gerov), maced. *крушец* 'kawałek, odłamek', *крушец сол* 'grudka soli' (RMJ). ~

Deverbativum z suf. -ъcъ od *krušiti*. Możliwa też derywacja bezpośrednio od *kruchъ*.

M.J.

krušcha : zach. i pld. **krušchъ** *krušcha* 'okruch, odrobina', 'frustum, mica'

krušcha: ~ ch./s. dawne rzadkie *krha* 'odrobina' (RJAZ: ze Stulicia), cs. **кръха** f. 'mica', 'kruszyna, drobina' (Miklosich LP);

strus. od XIII w. **кроха** 'odrobina' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ros. pot. pieszcz. *крóха* 'o małym dziecku, małość, kruszynka', ukr. dawne rzadkie *крíха* : *кпuxá* 'drobna cząsteczka, odrobina' (SUM), stbrus. **кроха** 'najmniejsza cząstka, odrobina, kawałeczek' (HSBM), dziś tylko demin. *крóшка* (TSBM). ~

krušchъ: ~ pol. dial. *krech* 'przejście od gruntów piaszczystych do glinki; gatunek gliny' (Karłowicz SGP);

śl. *krh krha* 'odłamek' (Pleteršnik), bułg. dial. tylko adi. *крех* : *креф* 'łamliwy' (za BER III 3). ~

Por. pol. dial. *krechy* 'kruchy' (Karłowicz SGP).

Związane z *kruchъ*, *krušiti* (zob.). Wobec słabego poświadczenia trudno zdecydować, która z form, *krušcha* czy *krušchъ*, jest pierwotna, podobnie jak formy z rdzenym -u-, oparte na ie. *kreu-* / *krou-* / *kru-* z rozszerzeniem *ch-*. Zarówno budowa morfologiczna, jak i semantyka wskazuje na związek z rzeczownikiem *krupa* (zob.), opartym na wariantcie *krou-* z rozszerzeniem -p-. M.J.

krušchъkъ *krušchъka krušchъko* 'dający się łatwo łamać, kruszyć', 'kruchy, łamliwy', 'fragilis'

~ pol. *krewki* w miejsce *krechki*, dziś 'sangwinik' pod wpływem skojarzenia z *krew*, dial. *krzechki* 'kruchy, łamliwy', 'słaby' (Karłowicz SGP), głuź. *krjechki* 'kruchy, łamliwy' (Kral, Jakubaš, forma oparta na hiperpoprawnym zapisie palatalnego *r* przed *e*, jak w głuź. *krjes* albo *drjebić* < *drebić*, Schuster-Sewc EW 630), czes. już w XV w. *křehký*

(zamiast oczekiwanego *křechký*) 'łamliwy, kruchy', 'słaby, niewytrzymały' (Gebauer Sl., SSJČ), też 'delikatny, wrażliwy', 'nieodporny na pokusy; o słabym charakterze' (SSJČ), dial. moraw. *křevký* (Bartoš DSM), śl. dial. *krochký* (za: Králik SES 299), *krachký* 'kruchy, łamliwy' (Stanislav Liptov), w literac. (już w XVII w. tylko w przekształconej formie *krehký*, por. czes.) 'kruchy, łamliwy', 'słaby, wątły' (HSSJ, SSJ);

śle. *křhek* 'który się łatwo łamie, drobi', 'nieodporny, słaby' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *křhak křhka* 'kruchy, łamliwy, który łatwo ulega rozbiciu' (RJAZ, RSAN), cs. subst. **кръхъкъ** 'kruszyna, drobina' (Miklosich LP);

ros. dawne *крохкий* 'kruchy, łamliwy' (SRJ XI–XVII), też dial. *крóхкий* 'ts.' (SRNG), ukr. dial. *крохкуй* 'kruchy, kruszący się' (Verchratskyj Batjuki), *крихкуй* 'ts.' (Hrinčenko), brus. *крóхки* 'łatwo się kruszący; łamliwy' (TSBM, też dial. SPZB, Turaŭ). ~

Por. dłuż. *kšeki* 'kruchy';

2. bułg. *крѣхък* 'kruchy; łamliwy' (RBKE).

Derywat z suf. -ъkъ od słabo zachowanego *krъcha* : *krъchъ* (zob.). Prawdopodobnie podstawowy przymiotnik o ogólnosłow. zasięgu w tej rodzinie. M.J.

krъšiti *krъšō* 'łamać, rozdrabniać na małe części, kruszyć', 'frangere'

~ pol. dawne *krszyć* 'kruszyć, rozdrabniać na małe części', refl. *krszyć się* 'kruszyć się, łupać się' w cytacie '(o zbożu): kielkować': naśięnie by się pufzczało *krfzyło* [...] i ku gorze podnosiło (SP XVI IBL: Murzynowski), zwykle z uproszczeniem *kszyć* 'kruszyć, drobić' (L., SWil.), refl. 'o zbożu dojrzałym, wypadać' (SWil.), dial. *krszyć*, *kszyć*, *ksyć* 'kruszyć' (Karłowicz SGP);

śle. *křšiti křšim* 'robić inaczej niż przewidują przepisy, łamać prawo', dawne 'łamać', 'kruszyć, rozdrabniać', refl. dawne *křšiti se křšim se* 'kruszyć się, łamać się' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *křšiti křšim* 'łamać na kawałki', refl. *křšiti se křšim se* 'męczyć się' (RJAZ), 'kajać się' (RMat.), cs. **кръшити кръшъ** 'frangere', 'łamać' (Miklosich LP), bułg. *кърша кършии* 'łamać', refl. *кърша се кършии се* 'łamać się' (RBKE);

ros. od XV w. *крошѣть крошѣ крошѣиши* : *крошѣиши* 'łamać na drobne części', 'rozsypany okruszony, śmiecić', refl. *крошѣишья крошѣишья крошѣишья* : *крошѣишья* 'kruszyć się' (TSRJ), dawne też 'kroić mięso lub rybę' (SRJ XI–XVII), ukr. *кришѣти кришѣиши* 'rozbić na kawałki; ciąć na drobne części', przen. 'bić bezlitośnie' (SUM), brus. *крышѣць крышѣиши* 'ciąć na drobne kawałki', 'kruszyć', 'niszczyć', 'rozsypany okruszony, śmiecić', refl. *крышѣишья* 'kruszyć się' (TSBM). ~

Denominativum z suf. -iti od *krъcha* : *krъchъ* (zob.).

M.J.

krъtica 'samica kreta', 'Talpa europaea'

~ stczes. od XIII w. *krtice* 'kret; samica kreta' (Gebauer Sl., Kott), czes. *krtice* 'kret' (Přír. slov.), dial. *krtice*, *krtica*, *krčica* (Kazmír Valašsko, Siatkowski Kudowa, Bartoš DSM), śl. od XVII w. *krtica* 'kret' (HSSJ, SSSJ), dial. *krt'ica*, *krčica* 'ts.' (Kálal, Matejčík Novohrad, Orlovský Gemer), też *krtica*, *krtic*, *krtice* 'kret', 'większy obrzęk, guzek', pejor. 'kobieta, która ma krótkie nogi' (SSN);

sł. *krtica* 'kret, samica kreta' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *кpmица* 'kret, Talpa europaea' (RSAN), *кpmица* 'kret, kret europejski (Talpa europaea)' (BTR, Gerov, RBE), dial. *кpmица* 'kopczyk ziemi wykonany przez kreta' (BDial. III 96), maced. *кpmица* 'kret';

ukr. *кpmица* 'kret' (Hrinčenko), dial. *kipmица*, *купmица* (Mat. Bukovyna). ~

Por. z tym samym suf. w funkcji nomen loci stczes. *krticē* 'kopczyk wykonany przez kreta'.

Feminativum z suf. *-ica* od *kr̥t̥b*. Interesująca geografia słowa (ESSM XIII 55).

B.R.-Ž.

kr̥t̥b *kr̥ta* 'gatunek owadożernego ssaka z rodziny kretowatych, zaliczanej do rzędu ryjówkokształtnych; kret europejski', 'Talpa europaea'

~ pol. od XV w. *kret -ta* 'gatunek owadożernego ssaka z rodziny kretowatych, zaliczanej do rzędu ryjówkokształtnych; kret europejski (Talpa europaea)' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW, L., SJP PAN, też dial. np. SOWM, Olesch Sankt Annaberg), kasz. *kret kreta* zool. 'kret, Talpa europaea' (Sychna SK, Lorentz SIW), dłuż. *kšet*, *škret* 'kret' (Muka), stczes. od XIV w. *krt* 'kret' (Novák SIHus, Gebauer Sl.), czes. dawne i dial. *krt*, *chrt* 'kret' (Sochová Lašsko, Dejna Kuców, Bartoš DSM, Lamprecht Opava, Svěrák Karlovice), sła. od XVIII w. 'kret' (SSSJ, HSSJ): luki od *krtuw*), dial. 'ts.' (SSN);

sł. od XVI w. *křt křta* (dial. też *křt*) 'mały ssak z czarnym futrem i przednimi łapami rozszerzonymi na kształt łopaty, żyjący pod ziemią, kret, Talpa europaea' (SSKJ, Besedje 16. st., Pleteršnik), dial. 'ts.' (Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel), ch./s. *křt křta* 'kret', też 'kopczyk kreta', 'tunel kreta' (RJAZ, RSAN), dial. chorw. 'ts.' (Peić-Bačlija RBB, HDZ V 372), dial. serb. 'ts.' (Zlatković Piroć), cs. **кр̥t̥b** 'kret, Talpa europaea' (Miklosich LP), bułg. *кpm* 'kret', 'żółw' (Gerov, Mladenov BTR, RBE), dial. *кpm*, *к̆pm* 'kret' (BDial. III 94, BDial. VII 80, RROD, Mladenov Vidin 243), maced. *кpm* 'kret, Talpa europaea' (RMJ), dial. *kert* 'ts.' (Hendriks Radožda-Vevčani);

ros. od XV w. *кpm* 'kret' (SRJ XI–XVII: też w postaci graficznej *кpm̆*, SSRJ), dial. *кpm* 'kret', 'każdy mały gryzoń: mysz, szczur itp.' (SRNG: też wtórnie zmiękczone *кpm̆*), ukr. *кpm* *кpmá* 'niewielki owadożerny ssak, żyjący pod ziemią, cenny ze względu na swe futro, kret' (SUM, Żel., Hrinčenko), brus. dawne od XVI w. i dial. *кpm* *кpmá* 'kret' (HSBM, TSBM, dial. Sloŭnik Sennensčyny, SPZB, Turaŭ). ~

Por. przekształcone głuź. *knot* 'kret' (Pfuhl, Zeman).

Etymologia niejasna. Zwykle zestawiane z lit. *krutùs* 'ruchliwy, żwawy', *krutėti* 'poruszać się, poruszać' (Berneker SEW I 631, Trautmann BSW 143–144, Vasmer ES II 383, Sławski SE III 93, BER III 61, Schuster-Šewc EW 574, Fraenkel LEW I 303). Problemem jest niejasne pochodzenie samego lit. *krutėti*, który może być zapożyczeniem z ros. *кpmи́ть(ся)*. Prawdopodobnie prapokrewne z lit. *kertùs*, *kertùkas*, *kirstùkas* 'ryjówka' i z odległym, inaczej zbudowanym (ale ostatecznie opartym na tym samym ie. pierwiastku) lit. *kūrmis* 'kret'. Wyraz słów. z prapostaci *krū-to-*, od ie. *(s)ker-t-* 'ciąć, dłubać', co jest rozszerzeniem ie. *(s)ker-* 'ciąć, odcinać, oddzielać', pierwotne znaczenie zatem 'zwierzę dłubiące, ryjące w ziemi' (Borys SE 258).

Wywodzenie *krŭ-to-* z *ker-t* wymaga założenia (za recenzentem Z. Babikiem), że doszło do nieregularnej metatezy *r* w formie stopnia zanikowego (*kŕt-* > *kurt* > *krut*). Por. też Snój SES³ 356. Vaillant GP IV 682 łączy z *kryti*, jednak zaproponowane przez niego objaśnienie również jest mało prawdopodobne.

ESSM XIII 57, Snój SES³ 356, Boryś SE 258.

B.R.-Ż.

krъvanъ *krъvana krъvano* ‘związany z krwią, zawierający krew; związany, połączony z przelewem krwi; broczący, ociekający krwią, zboczony, splamiony krwią; o kolorze krwi’, ‘sanguineus’

~ pol. od XV w. *krwawy* ‘krwawiący, ociekający krwią; zawierający krew, zmieszany z krwią; szczególnie dotkliwy, bolesny; o kolorze krwi’, także ‘połączony z przelewem krwi; okrutny, tyrański’, dawne ‘mający związek z krwią’, stpol. od pocz. XIV w. też jako subst. *krwawe* ‘grzywna za zabójstwo; zwyczaj przyznający ubranie zabitego wezwanym do niego woźnym sądowym’ (w ostatnim znaczeniu od XV w.), dłuż. *kšawy* ‘krwawiący, ociekający krwią’ (Muka), głuź. *krawy* : *krwawy* (Pfuhl) ‘związany z krwią, dotyczący krwi’, czes. od XIV w. *krvavý* ‘związany z krwią, zawierający krew, też przelewający krew, okrutny; związany z dużym wysiłkiem; o barwie krwi, czerwony’, sła. *krvavý* ‘zalany krwią; związany z przelewem krwi; o barwie krwi, czerwony’, dial. wsch. *krewavy* ‘ts.’ (Kálal);

słе. *krvāv* ‘krwawiący, związany z krwią, przelewem krwi’, ch./s. od XVI w. *kŕvāv* ‘zboczony krwią; zawierający krew; okrutny, srogі, związany z przelewem krwi; krwiożerczy, przelewający (czyjąś) krew; związany z dużym wysiłkiem, trudem, męką; o barwie krwi, krwistoczerwony’, scs. **кръвавъ** ‘zboczony krwią’ (SJS: Supr.), bułg. *кръвав* ‘skrwawiony; zawierający krew; krwistoczerwony’, maced. *кръав* ‘okrwawiony, skrwawiony; związany z przelewem krwi; ciężki, związany z męką, dużym wysiłkiem (np. pot, łzy)’;

strus. **кръвавыи** ‘krwawy, zawierający krew; skrwawiony; purpurowy, czerwony’ (Slovarъ DRJ), ros. *кровáвыи* ‘polany, splamiony krwią; zawierający krew; związany z przelewem krwi’, ‘o barwie krwi, czerwony’, ukr. *кривáвыи* ‘związany z przelewem krwi’, dial. też ‘o barwie krwi’ (Żel.), dial. *кривáвыи* : *кєрвáвыи* : *кєрвáвыи* ‘związany z krwią, dotyczący krwi’ (Hrinčenko), brus. *кєрвáвыи* ‘zawierający krew, krwisty’, ‘poplamiony krwią’. ~

Por. też formacje rozszerzone o suf. -ънь: pol. dawne *krwawny* ‘związany z krwią’ (Kn.), dial. kasz. *krvavni* ‘krwawy’ (Lorentz PW), stpol. XIV–XV w. subst. *krwawne* ‘zwyczaj przyznający ubranie zabitego woźnym sądowym’, dłuż. *kšawny* ‘krwawy, splamiony krwią; związany z przelewem krwi’, głuź. *krawny* : *krwawny* ‘zawierający krew, związany z krwią, splamiony krwią’, ch./s. wyjątkowe w XVIII i XIX w. *kŕvāvan-vna* ‘krwawy’.

Derywat od *kry krъve* z suf. -avъ (o adi. tego typu zob. Ostrowski, *Studia Russica* XXII 5–13).

Sz.P.

крѡвьнѣ *крѡвьна крѡвьно* ‘związany z krwią, dotyczący krwi, krwawy, krwisty’, ‘sanguineus’, ‘spokrewniony, jednej krwi’, ‘consanguineus’

~ pol. *krewny* (*krewna*) dziś tylko jako subst. ‘człowiek spokrewniony, pozostający z kimś w stosunku pokrewieństwa, przynależny do tej samej rodziny’, dawne od XIV w. *krewny* ‘spokrewniony, związany węzłami krwi, pochodzący z tego samego rodu’, rzadziej ‘związany z krwią, krwawy’, dial. też ‘winien, dłużny’ (Karłowicz SGP, z okolic Ropczyc, Sławski SE III 96, z okolic Gdowa), głuź. *krejny* ‘związany z krwią, odnoszący się do krwi’, stczes. dziś rzadkie *krevny* ‘krwawy; krwisty, krewki’, przestarz. ‘spokrewniony’, zwykle *krevní* ‘związany z krwią, dotyczący krwi; dotyczący pokrewieństwa’, dawne też ‘dotyczący spraw gardłowych’, sła. *krevný* ‘związany z krwią, dotyczący krwi’;

słē. *kr̥ven -vna* ‘mający związek z krwią; krwisty, bogaty w krew’, *kr̥ven -vna* ‘pełnej krwi, pełnokrwisty’, ch./s. *kr̥van kr̥vna* ‘pozostający w związku z krwią, dotyczący krwi; krwawy, związany z przelewem krwi; krwiożerczy; związany z zabójstwem, w XVIII w. też ‘krwistoczerwony’ (RJAZ), scs. **крѡвьнѣ** ‘krwawy, odnoszący się do krwi’, bułg. *крѡвен -вна* ‘związany z krwią, dotyczący krwi; pokrewny, spokrewniony’, też ‘domagający się (przelewu) krwi, głęboki, silny (o zemście)’ (Mladenov BTR), lud. *крѡвѣн* ‘krwisty’, *крѡвен* ‘krwawy, skrwawiony’, maced. *крвен крвна* ‘związany z krwią, dotyczący krwi’, ‘spokrewniony’, ‘krwisty’; ‘blisko kogoś dotyczący’;

strus. **крѡвьныи** ‘związany z krwią, odnoszący się do krwi, krwisty, krwawy’ (Slovarъ DRJ), ros. *крѡвнѣи* ‘spokrewniony, jednej krwi, pokrewny’, ‘bliski, przyjacielski’, ‘żywo obchodzący kogoś’, ‘czystej krwi, rasy’; ‘związany z krwią, przelewem krwi’, przestarz. też ‘zawierający krew, składający się z krwi’, ukr. *крѡвнѣи* ‘żywo obchodzący kogoś’, ‘związany z krwią, krwawy’, dial. też ‘(o dziecku) naturalny, urodzony’, *крѣвнѣи* ‘związany z krwią’ (SUM, Żel.), brus. *крѡўны* ‘blisko, żywo dotyczący, głęboko obchodzący’, ‘związany z krwią, z przelewem krwi, krwawy’, dawne też ‘spokrewniony’ (Nosovič). ~

Adi. z suf. -ѣнѣ a od *kry* *krѡve* (zob.)

Dokładny odpowiednik ie.: lit. *krūvinas* ‘krwawy’ (Trautmann, KZ XLIII 174, BSW 143). Sz.P.

kry *krѡve* ‘krew’, ‘sanguis’, ‘ród, potomstwo’, ‘genus’

~ stpol. XIV–XV w. *kry* (wyjątkowo gen. *krwiej*, *krzwie*, *krewie*), pol. od XIV w. *krew* (dawna wymowa *krew* zaznaczona jeszcze w SWil), gen. sg. *krwi* (wtórne, od XVI w.), dial. też *krwie krewi*, stpol. też w znaczeniu ‘zabójstwo, odpowiedzialność za zabójstwo’ (o zróżnicowaniu znaczeń wyrazu *krew* w dialektach, zob. Małecki–Nitsch AJPP m. 198, AJK II m. 89, cz. II s. 142–143), kasz. *krăve* ‘ród, potomstwo, pokrewieństwo’, także ‘temperament’, połab. *krāi* : wtórne *kārāi* ‘sanguis’ (Polański–Sehnert), dłuż. *kšej kšwe* (Muka), dial. *kšew*, stdłuż. XVI w. (Muka) *krej* ‘ts.’, głuź. *krej kreje* : *krwje* ‘krew’, ches. od XIV w. *krev krve* ‘krew’, także ‘ród, potomstwo; temperament, charakter’, dial. las. *krev krvje* (np. Lamprecht Stredoopav.), moraw. *krev krvi*

'sanguis', sła. od XIV w. *krv krvi* (dawne też *krev*, *krou*, *krú*, *kriv*, HSSJ) 'krew', 'ród, potomstwo' (SSSJ), dial. *krív*, *krú*, *kruv*, zach. *kref*, wsch. *kref krevi* 'krew' (SSN);

sł. od XVI w. *krī krvī* 'czerwony płyn w naczyniach organizmów żywych, krew', 'ród', 'temperament, charakter' (Megiser 1592, SSKJ, Pleteršnik), w dial. też wtórny nom. sg. *křv* (np. na Istrii, Pleteršnik), gen. sg. *krěvi* (Tominec Črni vrh), ch./s. od XVI w. *křv křvi* 'krew' (pierwotny nom. zachowany w chorw. dial. čakaw. *kri*, za Snoj ES³ 349), 'ród, potomstwo', 'temperament, charakter', też 'rozlew krwi, morderstwo; kara za zabójstwo' (RJAZ, Mazon, RES XIII 103–104), scs. **крѣвь крѣве** rzadziej **крѣви** 'sanguis' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. *крѣв* 'sanguis; ród', maced. *крѣ* pl. *крѣи* 'ts.' też 'zabójstwo; grzywna, zapłata za zabójstwo';

strus. od XII w. **крѣвь крѣве** 'krew' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *кровь кро́ви* także 'ród, potomstwo', *кро́ви* pl. 'menstruacja, period', ukr. *кров кро́ві* 'krew' (SUM), też dawne i dial. *кро́ва* ndm. sg., *крів кро́ви* : *кєрв́а* : *кєрв́у* gen. sg. (Hrinčenko, Żel.), brus. od XVI w. *кроў крыві* 'krew' (TSBM, HSBM: *кровъ* : *кревъ* : *кровь*), dial. też *крові*. ~

Z ie. *krū*. Najbliższe odpowiedniki ie.: stprus. *krawian* 'sanguis', lit. *kraūjas* 'ts.', stind. *kraví*- 'surowe mięso', awest. *xrū*- f., acc. *xrūm* 'ociekające krwią surowe mięso', śrir. *crú* (< **krūs*), gen. *cráu* : *cro* (< **kru̯cos*) 'sanguis', gr. attyckie *κρέας* (< **κρεφες*) 'krwawe mięso', *κρέα* (< **κρεφα*) coll. 'ts.', łac. *cruōr cruōris* 'krew, rozlew krwi, zabójstwo'.

Pierwotny rzeczownik pierwiastkowy, atematyczny (Meillet SC, tam także o wtórnym przejściu do deklinacji na -i- w większości języków słow.). W funkcji nom. sg. występuje pierwotna forma acc. sg. Pierwotny nom. sg. zachowany w stpol., sł. i chorw. čakaw. Ostatnio pojawiły się próby zakwestionowania odpierwiastkowego charakteru rzeczownika na podstawie słoweńskich danych dial. (Furlan, JZ XVII (1) 7–22 oraz Repanšek, Annales Istria XXVI (4) 639–646).

Pokorny IEW 621–622, Bezlaj ES II 92, Sławski SE III 95–96, ESJS 377, tam dalsza literatura. Sz.P.

kryša wsch. 'dach', 'tectum'

~ ros. *крыша* 'górną część budowli, pokrywająca ją i służąca do ochrony przed zjawiskami atmosferycznymi, dach', dial. 'strych', 'zadaszenie na podwórku', 'stodoła', ukr. *крыша* 'dach' (Hrinčenko, też dial. Lysenko SPH), brus. *крыша* 'dach' (Scjaškovič Grodno, SPZB, Turaū, Bjaľkevič Mohylew). ~

Derywat od czasownika *kryti* (zob.). Prasłowiańskość wątpliwa, choć niewykluczona ze względu na charakter desygnatu 'dach' i wyraźną motywację. Sz.P.

kryti (sę) *kryjō (sę)* 'przykrywać z góry (o dachu), pokrywać, nakrywać', 'tegere'

'kłaść jedno na drugie, gromadzić', 'imponere'; 'przykrywać, zasłaniać od wido-ku', 'velare'; 'strzec, chronić', 'custodire'

~ pol. od XIV w. *kryć* 'chronić, chować, zabezpieczać', 'umieszczać, przechowywać w ukryciu, chować; czynić niedostępnym', 'zasłaniać, czynić niewidocznym'

(Słownik stpol., SP XVI IBL, SW, L., SJP PAN), 'powlekać, objąć; pokrywać dachem' (SP XVI IBL, SW, L., SJP PAN), nowsze 'zapładniać, o zwierzętach' (SJP PAN), refl. *kryć się* 'przebywać w ukryciu: chować się aby nie być widzianym; szukać schronienia', 'taić się przed kim, zachowywać w tajemnicy, nie uzewnętrzniać czego' (SP XVI IBL XI, SW, L., SJP PAN), dial. *kryć* 'chować, ukrywać' (Brzeziński Krajna, SOWM), 'pokrywać dach' (SOWM, Górniewicz Malbork), 'osłaniać przed czym, zasłaniać' (Brzeziński Krajna, SOWM), 'o zwierzętach: zapładniać' (Brzeziński Krajna), refl. *kryć się* 'chować się gdzie, podążać do ukrycia' (Brzeziński Krajna, SOWM 'bawić się w chowanego' (SOWM), kasz. *kręc* 'kryć, chować, taić', refl. *kręc* są 'kryć się' (Sychta SK), połab. *krāje* (3 os. lp) 'kryje' (Polański-Sehnert), dłuż. *kšys kšyju* 'pokrywać (szczególnie dachem)', 'przysłaniać, osłaniać, powlekać' (Muka), głuż. od XVII w. *kryć kryju*, *kryjem* 'kryć, pokrywać, np. dach': *kryć třěchu*, *kryć blido* 'nakrywać do stołu' (Stachowski Frencl, Pfuhl, Kral), dial. *kryć* 'kryć, pokrywać' (Michalk Neustadt, Jentsch Rodewitz), czes. od XIV w. *kryti kryju* 'zasłaniać od widoku, sprawiać, że coś staje się niewidoczne; zabezpieczać', 'przykrywać z góry (o dachu), pokrywać, nakrywać' (Gebauer Sl., Přír. slov.), 'kopulować (o samcach)' (Přír. slov.), dial. *kryč* 'kryć' (Lamprecht Opava), *kryjt* (Hruška DSCh), sła. od XVI w. *kryť* 'chować, ukrywać' (HSSJ), 'pokrywać, przykrywać, zakrywać, otulać', 'chronić, zabezpieczać', 'uniemożliwiać oglądanie czegoś' (SSSJ, KSSJ), refl. *kryť sa* 'przykrywać się, zakrywać się, otulać się', 'chować się, znikać z pola widzenia' (SSJ, SSSJ), 'zgadzać się, pokrywać się z czymś' (SSJ, SSSJ, KSSJ), dial. *kryť* 'kryć' (SSN);

sł. *kriti krijem* 'okrywać (dachem), dawać pokrycie, osłaniać' (Pleteršnik), ch./s. *kriti krijem* 'zasłaniać od widoku, chować, taić, ukrywać' (RJAZ), *krūti* 'pokrywać dach' (RSAN), scs. **крыти крынъ** 'przykrywać, pokrywać', 'taić, skrywać, osłaniać', refl. **крыти са крынъ са** 'chować się' (Sadnik-Aitzetmüller HAT), bułg. *крѣа крѣиш* 'chować, skrywać, ukrywać, taić' (RBE, Gerov), refl. *крѣа се* 'kryć się, chować się' (RBE), dial. *крѣа* 'chować' (BDial. IV 113), maced. *крѣе* 'chować, skrywać' (RMJ), dial. 'przechowywać, chronić, ukrywać' (BDial. VIII 257: Kostur), *крѣја* 'chować, skrywać, ukrywać, taić' (Małecki SW);

strus. od XI w. **крыти крыю крыеть** 'pokrywać' (Slovarь DRJ, Srezn.), rus.-cs. *крѣтъ* 'nakładać jedną rzecz na drugą', 'budować dach', 'taić, skrywać', refl. *крѣтъся* 'chować się, ukrywać się przed kimś', 'być pokrywany' (Slovarь CSRJ), ros. *крѣтъ* *крѣиш* 'ukrywać, przechowywać, taić', 'robić nad czymś dach, pokrycie', 'pokrywać powierzchnię warstwą czegoś', refl. *крѣтъся* dawne 'skrywać się, chować się' (SSRJ), dial. *крѣтъ* 'pokrywać coś dachem', 'siać, zasiewać', 'chronić, ochraniać', 'kopulować', 'bić', refl. *крѣтъся* 'pokrywać dach', 'poczuwać się do winy' (SRNG), ukr. *крѣти крѣю крѣиш* 'ukrywać, zakrywać powierzchnię czegoś; uniemożliwiać zobaczenie', 'robić dach nad czymś', 'zachowywać coś w tajemnicy', 'ochraniać', refl. *крѣтися* 'chować się', 'ukrywać się przed niebezpieczeństwem', 'zawierać się w czymś' (SUM, Hrinčenko), dial. *крѣти* 'chronić' (KDO 386), 'kryć, pokrywać', przen. 'o ptactwie i kobietach niezamężnych, zapładniać' (Janów Moszkowce), refl. *крѣтися* 'błyszczeć' (KDO 386), brus. *крѣиць крѣю крѣиш* 'taić, skrywać; ukrywać;

chronić, strzec’, ‘budować nad czymś dach’, pot. ‘okrywać, otulać’, stbrus. też ‘przykrywać, zakrywać coś sobą’, refl. *кпыуца* ‘chować się, ukrywać się; znikać’, ‘zawierać się w czymś’ (HSBM, TSBM), dial. *кпыуць* ‘kryć’, ‘pokrywać miód warstwą wosku (o pszczołach)’ (SPZB). ~

Wyraz związany stosunkiem apofonii z *krovъ* (zob.). Jako odpowiedniki ie. wymienia się: lit. *kráuti kráuju* ‘stawiać jedno na drugim, nakładać, układać’, łot. *kraūt kraūju* ‘układać, gromadzić na kupę, nakładać, ładować’ (por. też formacje nominalne z rdzennym *ū*: lit. *krúsnis* ‘kupa kamieni’, *krúva* ‘kupa, stos’, Sławski SE III 193–195, Boryś SE 265), ags. *hrēodan* ‘pokrywać’, stir. *cráu, cró* ‘pomieszczenie dla zwierząt’, które są formacjami z ie. rdzenia *kreu-* ‘nakładać na kupę, przykrywać, skrywać’ (Snoj SES³ 351). Psł. *kryti* pochodzi ze zredukowanej formy tego rdzenia.

ESSM XII 71–72, ESJS 372–373, Snoj SES³ 351, Sławski SE III 193–195, Boryś SE 265.

Sz.P.

křcati *křcajo* pld. ‘chrzęścić, wydawać chrzęszczące odgłosy’, ‘crepitare’, perf. **křcnŋti**

~ sła. *krcat, grcat* ‘wymiotować, zwracać’ (Kálal);

sł. *křcati křcam* ‘lekko uderzać palcami, ostrzegając kogoś’, ‘krótco, mocno uderzyć’ (Pleteršnik, SSKJ), dial. *krcati* ‘nakładać, ładować’ (Gregorič Kostel), ch./s. *křcati křcām* ‘zlatywać się, gromadzić się (o ludziach i zwierzętach)’ (RJAZ) ‘wydawać ostre, wybuchowe, przerywane dźwięki, zwykle przy łamaniu, pękaniu, uderzaniu itp.’, ‘łamać, rozdrabniać, rozbijać (np. o skorupce orzechów) z dźwiękiem pęknięcia’ (RSAN, RMat., RJAZ), chorw. *křcati* ‘rozbijać skorupkę, łupić orzechy lub migdały’ (Anić RHJ), serb. *křcati -ām* ‘łamać, rozdrabniać, rozbijać (np. o skorupce orzechów) z dźwiękiem pęknięcia’, ‘wydawać ostre, wybuchowe, przerywane dźwięki’ (RSJ, Vuk 1835), dial. *křcat* ‘rozbijać skorupkę orzechów’ (Bukumirić SevMetohija), *křcāti* ‘łupać orzechy zębami’ (Stanić Uskoci), *křcāt* ‘łamać coś twardego zębami’ (np. Boričić Tírvanski Vasojević), bułg. dawne *кpyуамъ* ‘wydawać dźwięk *krc*’, ‘skrzypieć’, ‘ciąć coś nożycami’ (Gerov), dial. *кѣpyам* ‘skrzypieć, zgrzytać’ (BDial. II 197), maced. *кpyа* ‘łupić, łamać (orzechy)’, ‘skrzypieć, chrzęścić; zgrzytać zębami’ (RMJ), dial. ‘skrzypieć, zgrzytać’ (BDial. VIII 259: Kostur). ~

Perf. **křcnŋti** ~: sł. dial. *krcniti* ‘nagle uderzyć’ (Tominec Črni vrh), serb. dial. *křcnut* ‘skrzypieć, trzeszczeć pod zębami; wydając dźwięk *krc*’ (Elezović Kos.-Met.), *křcne* ‘zaskrzypieć’ (SDZ LIV 455), bułg. dial. *кpyуна* ‘odciąć, ciąć coś’, pot. ‘ugryźć coś; kłapnąć zębami’, pot. ‘wypić jednym haustem’ (BDial. VIII 271), maced. *кpyне* ‘połamać (orzechy)’, ‘zaskrzypieć; zgrzytnąć zębami’ (RMJ). ~

Por. też: pol. dial. *kiercać* ‘silnie mieszać w garnku’ wskazujące na *křcati* (Karłowicz SGP: Grójec);

2. dłuż. *korcak* ‘chrząkająca (świnia)’ (Muka);

3. z wstawnym -k-: serb. dial.: *křckāt* ‘łamać coś twardego zębami’ (Ćupić Zaga-rač), bułg. *кpyукам* ‘skrzypieć, zgrzytać’, ‘chrupać’, ‘ciąć coś nożycami’ (RBE), powszechne też w dial. maced. *кpyка* ‘łupać orzechy’, ‘skrzypieć, chrzęścić’, ‘zgrzytać zębami’ (RMJ);

4. z wstawnym -v-: bułg. *кpѣвам -au* 'ciąć, rznąć bez wysiłku', 'skrzypieć' (RBE), dial. 'ugryźć coś; kłapać zębami' (BDial. VIII 271).

Wyraz dźwkn. w rekonstruowanym znaczeniu ograniczony do pld.słow., ale por. też twory zach.słow. odnoszące się do innych dźwięków. Niewykluczony wpływ na inne języki bałk. Por. alb. *kertsás : kretsás* 'trzeszczy, trzaska, skrzypi', ngr. *κpτσανίσω* 'robić hałas przy przeżuwanu twardych potraw'. Por. *křkati, křčati*.

ESSM XIII 207.

T.K.

křčagъ *křčaga* : pld.i wsch. f. **křčaga** 'naczynie z długą szyją, dzban, dzbanek', 'urceus'

křčagъ: ~ sła. od XVI w. *krčah* i *krčák* 'dzban' (HSSJ), 'dzban, większe naczynie ze zwężoną szyjką ułatwiającą nalewanie oraz z uchwytem do trzymania; objętość cieczy, która zmieści się w dzbanie' (SSSJ), dial. *krčah* 'dzban' (SSN, Orlovský Gemer, Habovštiak Orava, Matejčík Novohrad, Ripka Dolnotrenč.);

ch./s. *křčāk* *křčāga* 'gliniane naczynie lub pojemnik z rączką przeznaczone dla płynów (woda, wino itp.), dzban; ilość cieczy, która zmieści się w tym naczyniu' (RSAN, RMat., RJAZ), (też serb. *křčāk, křčāg, křčāg*, Vuk 1835, RSJ), chorw. *křčāg* 'gliniane naczynie, z którego się pije i w którym nosi się wodę, dzban' (Anić RHJ), dial. sztokaw. *křčāg* 'ts.' (Sekulić Bačk.), serb. dial. *křčāg, křčāg* 'gliniane naczynie na płyny z wąską szyjką, dzban' (Bukumirić SevMetohija, Elezović Kos.-Met., Reč Vojvodine, SDZ XXX 162), dial. też *křčāg* 'brytfanna' (Zlatković Piroto), scs. **кpрчaгъ** 'dzban gliniany' (SRBAN, Sadnik-Aitzetmüller HAT), bułg. dawne od XVII w. *кpрчaгъ, кpрчaкъ* 'dzban gliniany; czasza, puchar; wysoki pojemnik na winogrona' (Gerov), *кpрчaк* 'dzban gliniany z wąską szyjką' (RKBE), dial. też *кpрчāг* 'ts.' (Mladenov Vidin 243, RROD);

strus. od XIV w. **кpрчaгъ** **кpрчaгa** 'garnek, dzban' (Slovarъ DRJ), też **кpрчaгъ, кopчaгъ** (Srezn., SRJ XI-XVII, Slovarъ CSRJ), ros. dawne cs.-rus. i dial. *кopчāгъ* 'gliniane naczynie, dzban', dial. *кopчāг* 'gliniany dzban, naczynie z wąską szyjką na mleko' (SRNG), *кopчāг* : *кapчāг* 'większy dzban, naczynie gliniane używane w domu' (Ivanova Sl. Podmoskov'ja). ~

křčaga: ~ scs. **кpрчaгa** 'dzban, gliniane naczynie' (SJS);

strus. od XII w. **кpрчaгa** 'dzban, gliniane naczynie; kamienne naczynie podobne do dzbana; miara pojemności' (Slovarъ DRJ), też **кpрчaгa, кopчaгa** (Srezn., SRJ XI-XVII, Slovarъ CSRJ), ros. *кopчāгa* 'większy, zwykle gliniany, dzban lub garnek używany w domu' (SSRJ, Dal), dial. 'większy gliniany dzban; większe drewniane naczynie' (Slovarъ volog. nar., Sl. Priamur'ja, Belomor'je, Ivanova Sl. Podmoskov'ja i in.), też 'większy garnek gliniany, w którym zapieka się jedzenie w piecu' (Gancovskaja Kostroma), też 'gliniany garnek do przechowywania lub gaszenia węgla' (Slovarъ Severa, Slovarъ Novosibir., SRNG, Slovarъ Mordov.), 'naczynie do przechowywania kwasu chlebowego' (Sredneobskij sl.), 'kałuża z wodą; miejsce z czystą wodą na bagnach; jama w rzece; płytkie miejsce w rzece, jeziorze' (Slovarъ Severa, Slovarъ Urala), 'pleciona pułapka na ryby' (Sl. Priamur'ja, Slovarъ Kuzbassa i in.), stuktur. z Rusi Kijowskiej *кopчāгa* 'wielkie gliniane naczynie z wąską szyjką do przechowywania ziarna lub płynów' (SUM), dawne i dial. *кopчāгa* 'gliniane naczynie na alkohol'

(Hrinčenko), 'oplatane naczynie na olej lub wódkę' (KDO 371), *корчега* 'naczynie z wąską szyjką używane do przechowywania wódki' (Verchratskyj Znadooby), brus. *карчѣга* 'amfora; naczynie' (TSBM). ~

Wyraz *krčagъ* prawdopodobnie od *krkъ* 'szyja' z suf. *-jaga/-jagъ*. Mniej prawdopodobna pożyczka orientalna. Por. *krga* 2.

Vasmer ES II 341, Berneker SEW I 665, ESSM XIII 207–208, ESJS 373.

T.K.

krčati *krčъ* zach.płd. 'wydawać głucho, chrapliwe odgłosy', 'sonitos raucos emitere'

~ dłuż. *korcaš* 'skrzypieć; rechotać; trzeszczeć', dial. 'piszczeć' (Muka);

sł. *krčati* 'wydawać dźwięki ostrzegawcze *krr* (o kogucie)' (Gregorič Kostel), ch./s. *krčati krčim* 'burczeć (o pustym żołądku itp)', 'bulgotać (przy gotowaniu, wrzeniu)', ch./s. 'wydawać stłumione, zachryple dźwięki', 'skrzypieć, skrzeczeć', 'mruczeć', 'rzęzić; chrapać', 'łomotać, hałasować', 'buczeć', 'brzęczeć' (RJAZ, RSAN, RMat.), 'wydawać przerywane dźwięki, szumy w gardle lub piersiach w wyniku utrudnionego oddychania', 'mówić zachryplym, stłumionym głosem', 'turkotać, hałaśliwie się poruszać' (RSJ, Vuk 1835), chorw. *krčati* 'burczeć; wydawać szumy, hałas' (Anić RHJ), dial. *krčat* 'chwycić, łapać' (Palkovits Burgenland), czakaw. *kerčati* (Jurišić Vrgada), serb. dial. *krčī* 'burczeć (o żołądku); syczeć (o wężu); 'chrapać; ciężko oddychać' (Zlatković Pirot), czrng. *krčät* 'wydawać dźwięki, burczeć (o żołądku)' (Ćupić Zagarač, Boričić Tivranski Vasojevići), *krčati* 'chrapać; wydawać dziwne dźwięki' (Stanić Uskoci); ukr. dial. łemk. *кырчату* 'wydawać dźwięki *krr*; krzyczeć przy niebezpieczeństwie (o kurach)' (Verchratskyj Łemk., Turčyn Tylicz). ~

Por. z innym suf. chorw. sztokaw. *krčit* 'wydawać przerywane dźwięki, burczeć' (Peić–Bačlija RBB);

2. głuż. *korčec* 'chrząkać (o świni)', 'wydawać odgłosy, o żołądku; burczeć' (Pfuhl).

Dźwkn. od pierwiastka tego samego, co *krkati* (zob.), z częstym w tego typu czasownikach suf. *-ěti*. Por. ESSM XIII 207. Zob. *krkati*, *krčati*. T.K.

krčiti 1. *krčъ* 'karczować, wydobywać z ziemi pnie z korzeniami', 'exstirpare, eradicare'

~ pol. dial. *karczyc* 'karczować' (Sułkowska, PorJ 1957 (7) 330, Kartoteka SGP), *korcyć* 'wyrywać coś razem z korzeniami' (Łomnicka-Dulak Piwniczna), *kårcyć* 'usuwać pniaki ściętych drzew, wyrywać drzewa z korzeniami; wyrywać coś z użyciem siły' (Szewczyk Lachy Sądeckie), śla. dial. *krčit* 'karczować' (Kálal);

sł. *krčiti křčim* 'karczować, usuwać, wycinać drzewa, krzewy, zwłaszcza w lesie' (SSKJ, Pleteršnik), też dial. *krčiti* (Gregorič Kostel, Novak Beltinci), ch./s. od XV w. *krčiti křčim* 'wykorzeniać w zamiarze późniejszego uprawiania ziemi' (RJAZ), chorw. dial. kajkaw. *křčiti křčim* 'ts.' (Večenaj–Lončarić Gola), sztokaw. *krčit křčim* (Peić–Bačlija RBB), serb. dial. *крчити крчим* (Reč Vojvodine), czrng. *крчѣт крчѣм* (Ćupić Zagarač, Stanić Uskoci), maced. *крчам крчиим* 'karczować';

ros. dial. *кърचितъ кърчѣ кърчѣишь* 'karczować, oczyszczać część lasu pod grunty orne lub łąkę' (Slovarъ Severa, Sl. Karelii, SRNG, Sl. staroobrjad. Zabajkalsja),

карчіть карчы карчішь 'podnosić krzak ziemniaka przy wykopkach widłami lub łopatą' (SRSO Dop.), ukr. dial. корчуту 'karczować' (Verchratskyj Lemk.). ~

Por. częstsze obecnie formy z -ov-: pol. *karczować*, kasz. *karčovac* (Sychta SK), ślą. dial. *krčovať* (Kálal), ukr. *корчувати* (SUM), brus. dial. *карчаваць* (SPZB). Ciekawym przypadkiem jest ukr. dial. *карчі́уца* o przeciwstawnym rozwoju znaczenia: 'o polu: pokrywać się gęstymi, zielonymi pędami' (Lysenko).

Denominativum od *krčъ* 1. z suf. -iti.

P.S.

krčiti 2. *krčr* 'ściągać, zwierać; zginać', 'constringere; flectere'

~ pol. od XV w. *kurczyć kurczę* 'uciskać, krępować', refl. *kurczyć się* 'zmniejszać się; stawać się krótszym, węższym, zwłaszcza o tkaninach' (L., SW, SJP PAN, też dial., np. Szewczyk Lachy Sądeckie, Szymczak Domaniewek), dawne też 'skręcać się, wykrzywiać', przen. 'uniżać się, potulnieć', 'ograniczać się; być skąpym' (Słownik stpol., SP XVI IBL), czes. od XIV w. *krčiti krčím* 'ściągać, zwierać; marszczyć, miąć', refl. *krčiti se* 'kurczyć się', 'marszczyć się', 'kulić się; zachowywać się uniżenie, pokornie, wstydliwie' (Gebauer Sl., Novák SlHus. Jungmann, SSJČ), dial. *krčič krčím* 'miąć (ubrania)' (Sochová Lašsko, Kott Dod. DSM, Malina Mistřice), przen. 'oszczędzać' (Gregor Slav.-buč.), refl. *krčiti se* 'kulić się, tulić się; chować się' (Sochová Lašsko), z czes. też pol. dial. *kyrczyć* 'zgniatać, miąć', *kyrczyć się* 'kulić się, korzyć się' (Milerski Zach.-Cieszyński Sl.), ślą. od XVIII w. *krčit krčím* 'zginać, robić zagięcia, marszczyć' (HSSJ, SSJ), *krčit sa* 'miąć się', 'uginać się, garbić się; przykucać, kulić się' (SSJ);

śle. *krčiti krčím* 'zginać', 'powodować skurcze' (SSKJ), refl. od XVI w. *krčiti se* 'zmniejszać się, kurczyć się' (SSKJ, Besedje 16. st.), dial. *krčiti* 'zginać', refl. *krčiti se* 'kurczyć się; garbić się' (Gregorič Kostel), ch./s. refl. *krčiti se krčím se* 'kurczyć się, związać się' (RJAZ), chorw. kajkaw. *krčiti* 'mieć skurcze', *krčiti se* 'związać się (z bólu)' (Večenaj–Lončarič Gola), serb. *krčuti ce krčim ce* 'związać się, skręcać się' (RMat.), cs. *krčūiti krčūj krčūiši* 'związać, skręcać, contorquere' (Miklosich LP), bułg. dawne *крѣчъ са* 'wić się, wyginać się' (Duvernois);

ros. od XV w. *корчить корчу корчишь* nieos. 'żapać, o skurczach, konwulsjach', dawne też 'giąć, przechylać', 'miąć' (Dal), refl. *корчится корчусь корчюсь* 'związać się z powodu bólu, drgawek; wic się w konwulsjach', dawne 'związać się z zimna' (SSRJ, Dal, Slovarь CSRJ, SRJ XI–XVII), dial. *корчить* 'rodzić' (Slovarь Urala Dop.), 'nic nie robić, objąć się' (Slovarь Mordov., Meľničenko Jaroslavľ), refl. *корчится* 'krępować się' (Slovarь Severa), 'zginać się (o nogach, rękach)' (SRNG, Slovarь Mordov.), ukr. *корчуту корчу корчиш* nieosob. 'pojawiać się (o skurczach)' (SUM), 'skręcać, giąć', 'wykrzywiać (twarz)' (Hrinčenko, Żel.), refl. *корчутися корчуся корчишся* 'zginać się, wic się w skurczach; drgać' (SUM), dial. *корчить* 'drzeć, trząść się' (Sl. ukr. woroneż. 176);

brus. dawne i dial. *корчишь* 'kurczyć' (SIAN), refl. *корчутися* 'kurczyć się' (HSBM). ~

Por. ślą. NM w XIII w. *Krčava* (HSSJ; fl. Kurchva 1288);

2. z wstawnym -ka-: bułg. *крѣчкам* przen. 'unikać wykonania jakiejś pracy, wykręcać się od obowiązków, itp.' (BDial. IV 235).

O nieregularnym rozwoju $j > ur$ w pol. zob. Boryś SE 340–1, Sławski SE II 86). Zapewne od ie. (s)ker-k- ‘obracać, kręcić, giąć’, rozszerzonej postaci ie. pierwiastka (s)ker. Dokładnych odpowiedników ie. brak, do najbliższych od tego samego pierwiastka należą gr. *κυρτός* ‘zgięty, sklepiiony’, łac. *curvus* ‘ts.’, stnord. *hrøkkua* ‘marszczyć się’, *hrukka* ‘marszczyć’. Wariant bezdźwięczny do *grčiti* (zob.).

Berneker SEW I 665–666, Boryś SE 275, Sławski SE III 396–397, Vasmer REW I 637, Pokorny IEW 935. T.K.–P.S.

krčb 1. *křča* ‘pniak, pniak wraz z korzeniami’, ‘codicillus (cum radicibus seu sine radicibus)’, wsch. ‘krzak’, ‘frutex’

~ pol. od XV w. *karcz karcza* (stpol. *karcz karczu*) ‘pniak z korzeniami pozostały po ścięciu drzewa’ (L., SW, WSJP), stpol. także ‘miejsce wyrębu’ (Słownik stpol.), dial. *karc* : *korc* ‘pień z korzeniami po ściętym drzewie’ (Kutyla Sł. lasowiacki), *kårç* (Szewczyk Lachy Sądeckie), *korc* (Łomnicka-Dulak Piwniczna), *korcz* ‘drzewo z pniaka i korzeni wykarczowanych’ (Paryl Lwowskie), ‘pęd, łodyga rośliny; pień drzewa; krzew’ (Cechosz-Felczyk Podole), ‘krzak’ (Karłowicz SGP), przen. ‘przysadzisty, niskawy człowiek’ (Łomnicka-Dulak Piwniczna), *korcze* plt. ‘krzaki, zarośla; sterczące korzenie’ (Feleszko Bukowina), coll. *karcze* ‘drewno z pniaka i korzeni’ (Dejna AGK m. 533), kasz. *kårč kårča* ‘wykarczowany pień, karcz’, też ‘korzeń, pień (o zębach)’, ‘silny, krępy, choć niepozorny człowiek’ (Sychta SK), *kwřč* ‘pniak, końcówka korzenia drzewa przeznaczona do wykarczowania’ (Lorentz PW), głuż. od XVII w. *kurc* ‘karcz’ (Stachowski Frencl), ‘kawałek drewna sosnowego przygotowany do pieca smolnego; łuczywo, pochodnia’ (Pfuhl, Zeman), czes. od XV w. *krč krče* ‘pniak’ (Gebauer Sl, Novák SlHus, SSJČ, też dial. Kazmír Valašsko 136), ‘pień do rąbania drewna’ (Bachmannová PS), moraw. ‘pień drzewa; pęd’ (Bartoš DSM, Kott Dod. DSM);

sł. *křč* m., też *křča* f. ‘wykarczowany las, karczowisko’ (Pleteršnik), ch./s. dawne od XV w. *křč* ‘karczowisko, miejsce, gdzie wykarczowano las (zwykle po to, by móc uprawiać ziemię)’ (RJAŽ, RMat.), chorw. czakaw.-sztokaw. *křč křčã* ‘wykarczowany teren’ (Jurišić Vrgada), czakaw. *krč* ‘karczowisko’ (Turina-Šepić RČI);

ros. dial. *корч корча* : *корчү* ‘pień’, ‘drzewo wyrwane z korzeniami’ (SRNG, Slovarь Severa), ‘korzeń ściętego drzewa, pniak’ (Sl. Karelii, SRNG, Slovarь Severa), ‘pień z korzeniami’ (Manaenkova SRGB), ‘pniak’ (MSPribalt.), *корч* ‘krzywy, sękaty pień’ (Slovarь Smolensk), ‘wykarczowane drzewo lub pień’ (Slovarь Novosibir.), *кóрч кóрча* : *корча* ‘drzewo wystające z wody’ (Eliasov Zabajkałь), ukr. *корч корча* ‘pniak, wyrwany z korzeniem; krzak’ (SUM, Żel.), dial. *корч* ‘ts.’ (Horbač Romaniv, Lysenko SPH, Janów Moszkowce), *купч* ‘wykarczowany z korzeniami pniak; karcz’ (Lysenko SPH), brus. *корч карча* ‘pniak wyrwany z ziemi z korzeniami’ (TSBM), dawne od XVI w. *корчъ корча* ‘karcz, pniak’ (HSBM), dial. *корч карча* ‘karcz, wykopany pień drzewa, w większości zgniły’ (Šaternik Červ.), ‘pień z korzeniem wyrwany z ziemi’ (SPZB, Scjaškovič Grodno 238), *корч* ‘krzak’ (SPZB), *карчы* i *корч* plt. ‘krzak’ (Šatalava BDS), *карчы* plt. ‘resztki kapusty z korzeniem’ (Slovník GCRB). ~

W dial. wsch-słow. licznie poświadczone warianty w rodzaju żeńskim, por. ros. dial. *кѣпча* : *кѣпча* 'wykarczowany pień, korzenie drzewa; miejsce, gdzie odbywa się karczowanie drzew' (SRNG i in.), ukr. dial. *капча* 'korzeń drzewa; kawałek drewna' (Sl. ukr. woroneż.).

Derywat z suf. *-k-jo-* (o tym przyrostku zob. Meillet Ét. 352) od pierwiastka *кѣр-*. Vaillant, RES XXII 39, Sławski SE II 72–73 (tam przegląd innych etymologii). P.S.

кѣчь 2. *кѣча* 'skurcz mięśni', 'spasma'

~ pol. od XV w. *kurcz kurczu* (Słownik stpol., L., SW, WSJP), 'nagle, często bolesne skurczenie się mięśnia lub grupy mięśni', dial. *kurcz* : *kurc* 'ts.' (Górniewicz Malbork, Feleszko Bukowina, Milerski Zach.-Cieszyński Sł., Paryl Tuligłowy: też *korcz*, Szymczak Domaniewek, Wietrzyk Gorlice i in.), *kurcze* pl. 'dreszcze, uczucie zimna połączone z mrowieniem mięśni' (Paryl Lwowskie 227), czes. rzadkie *krč* m. i f. 'mimowolny bolesny skurcz mięśni' (częściej *křeč*, SSJČ), dial. *krč krča* 'skurcz' (Kazmír Valašsko, Sochová Laško, Svěrák Karlovice, Bartoš DSM), *krče* f. 'skurcz' (Gregor Slav.-buč.), *krč* -a 'ts.', też 'niski człowiek, karzeł' (Lamprecht Opava; w drugim znaczeniu możliwy jednak też związek z *кѣчь* 1.), sła. dawne *krč krča* 'ts.' (Bernolák);

słę. od XVI w. (Megiser 1592, Megiser 1603) *krč krča* 'mimowolne, bolesne działanie mięśni', 'skurcz' (Pleteršnik, SSKJ), też dial. (Gregorič Kostel, Karničar Obir), ch./s. *křč krča* 'skurcz' (RJAZ, RMat.), chorw.dial. kajkaw. *krč krča* 'ts.' (Večernaj–Lončarič Gola), kajkaw.-czakaw. *křč* (HDZ V 371: Ozalj), czakaw. (Turina–Šepić RČI, Palakovits Burgenland 88), *kěřč* (Mahulja Omišalj);

ukr. *кѣч* albo plt. *кѣчи кѣчие* 'mimowolny skurcz mięśni (z powodu bólu, zimna, przy niektórych chorobach itp.); skurcze' (SUM), dial. *кѣчі кѣчіе* pl. (rzadziej sg. *кѣч кѣча*) 'skurcze', 'obrzęk żył na nogach' (Mat. Bukovyna, stąd pol. dial. *korcz* 'żyłak na nogach' (Greń Krasowska Bukowina), brus. dial. *кѣч* 'skurcz, paraliż' (SPZB). ~

Por. ros. dial. f. (zwykle pl.): *кѣчу* pl. (sg. *кѣчь* f.) 'drgawki, spazmy, skurcze' (Dal), dial. 'pokrzywione palce' (Eliasov Zabajkalje), *кѣча* 'skurcz' (Mełničenko Jaroslavlj), *кѣча кѣчу* 'skurcze, spazmy' (SRNG);

2. stczes. *křeč* -i : -ě m. 'skurcz, spazm' (Gebauer Sl.), czes. *křeč* 'mimowolny bolesny skurcz mięśni' (SSJČ), dla których Berneker SEW I 665 i ESSM XII 141–142 proponują pierwotną postać **krěčь*.

Deverbativum od *кѣčiti* 2. (zob.).

P.S.

кѣчьма 'miejsce spożywania napojów alkoholowych', 'taberna'

~ pol. od XIV w. *karczma* 'karczma, gospoda, dom zajezdny' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW, WSJP), dial. też *karczma*, *karcyma*, *karcima* 'ts.' (Karłowicz SGP, Zborowski Zakopane), kasz. *karčma* 'ts.' (Ramułt, Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. dial. *kjarcma* 'karczma' (Fasske Vetschau), głuź. *korčma* 'ts.' (Trofimowič, Kral), dial. *kercma* 'ts.' (Schroeder Schleife), czes. od XIV w. dziś przestarz. *krčma* 'gospoda' (Gebauer Sl., Novák SIHus, SSJČ), dial. *krčma* 'gospoda, karczma' (Lamprecht Opava), moraw.

pograniczne *kyčma* 'karczma' (Steuer Baborów), sła. od XV w. *krčma* (Ryšánek Žil. Kn.), 'miejsce, gdzie sprzedaje się i pije napoje alkoholowe, mała gospoda' (SSJ, HSSJ, też dial. SSN);

sł. *křčma* 'prosta gospoda, zazwyczaj serwująca tylko napoje, szynk' (SSKJ, Pleteršnik), dial. *křčma* 'ts.' (Novak Beltinci), ch./s. *křčma* 'dom lub sklep, gdzie sprzedaje się wino (rakiję, piwo itd.), zwykle spożywane na miejscu', 'sprzedaż detaliczna (wina itp.)', 'wino lub inny alkohol' (RJAŽ), chorw. hist. *karčma* (MS PAN 19, s. 64), chorw. sztokaw.-czakaw. *křčma* (Jurišić Vrgada), kajkaw. *krčma* 'karczma, gospoda' (Večenaj–Lončarić Gola), serb. *кѣѣма* i *кѣѣма* 'podrzędna gospoda', 'sprzedaż detaliczna' (RMat.), dial. *кѣѣма* 'uczutowanie' (Zlatković Pirot), 'uczutowanie z okazji jakiegoś wydarzenia, np. pomyślnego zakończenia pracy' (Dinić Timok 367), cs. *кѣѣма* 'napój odurzający', 'gospoda' (Miklosich LP), bułg. dawne *кѣѣма* 'lokal, w którym sprzedaje się i pije napoje alkoholowe' (Rečnik Botev), 'szynk, gospoda', dial. 'poczęstunek, picie (po zawarciu umowy)' (Mladenov BTR), dial. zach. *кѣѣма* 'karczma' (Vakarelska–Čobanska Samokov, BDial. III 94), 'miejsce sprzedaży alkoholu' (BDial. III 235), *кѣѣма* 'karczma', 'poczęstunek napitkiem, np. z okazji załatwienia jakiejś sprawy' (Duvernois), *кѣѣмѣ* 'napój alkoholowy' (BDial. VII 72), maced. *кѣѣма* 'karczma, szynk, knajpa', 'poczęstunek' (RMJ), dial. *кѣѣма* 'przyjęcie, uczta' (Małecki SW);

strus. od XIV w. *кѣѣма* 'zajazd, gospoda, karczma, w której sprzedawano mocne trunki', 'mocny trunek' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, ros. *корчма* 'gospoda, pijalnia, karczma', przestarz. też 'napoje alkoholowe niedopuszczone do sprzedaży' (Dal), dial. *кѣѣмѣ* 'karczma' (Słownik starowierców), ukr. od XIV w. *кѣѣма* 'zajazd, gospoda, gdzie sprzedawano napoje alkoholowe' (SSUM, SUM, Żel.), dawne od XV w. 'napój alkoholowy' (SSUM), dial. *кѣѣма* 'karczma' (Lysenko SPH), brus. od XV w. *карчма* 'gospoda z noclegami na terenie przedrewolucyjnej Białorusi, Ukrainy i Polski' (HSBM, TSBLM), dial. 'ts.' (SPZB, Šaternik Červ. 132, Bjaľkevič Mohylew też *кѣѣма*). ~

Por. scs. *кѣѣмливати* 'kupczyć, szachrować' (Sadnik–Aitzetmüller HAT 48).

Ze słow. stprus. *karczemo* 'karczma', lit. *karčiamà* : *karč(e)mà* 'ts.', niem. *Kretschem* : *Kretscham*, śrwniem. *kretschema* 'ts.', już w XIV w. *kretschym* 'ts.' (Berneker SEW I 666), węg. *korcsma* 'ts.'. (Miklosich LP 318).

Derywat ze szczerzątkowo zaświadczonego suf. *-ьма* (zob. II 16) od podstawy *кѣѣ* obecnej w *кѣѣ* 1. i *кѣѣ* 2. jednak wyprowadzanie od któregoś z tych leksemów jest mało prawdopodobne ze względów semantycznych. Potebnia, RFV V 143–145 rekonstruował pierwotne znaczenie 'dom, gospoda na wykarczowanej ziemi', co nie wydaje się przekonujące. Mladenov EPR 249 łączył z bułg. dial. *кѣѣкам* 'pić głośno (zwłaszcza alkohol)' (por. *кѣѣkati*). Sławski widzi możliwość rekonstrukcji jeszcze jednego leksemu w postaci *кѣѣ*, synonimicznego względem *krčma* 'karczma', na który mogłyby wskazywać 1. dawna pożyczka ze strus. est. *kõrts*, *kõrts* 'karczma', 2. ch./s. *krčiti* *krčim* 'handlować napojami alkoholowymi' (RJAŽ, wyjątkowe w pieśni ludowej), 3. sła. dial. *krčovnica* 'dom, w którym tańczy się w czasie wesela' (Kálal), jeśli

to nie uproszczenie fonet. postaci **krčmovnica* (ESJS 373–374 s.v. *krъčьmica*, Sławski SE II 74, tam też przegląd innych, jeszcze mniej prawdopodobnych etymologii).

P.S.

kꙗčьmar'ъ 'człowiek prowadzący karczmę, karczmarz, szynkarz', 'tabernae propriarius'

~ pol. od XIV w. *karczmarz* 'mężczyzna, który prowadzi karczmę' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L. SW, WSJP), dial. *karczmarz* (też *kaczmarz*, *kacmarz*, *karcmoś*, Kartoteka SGP), kasz. *karčmář* 'ts.' (Sychta SK, Lorentz PW), dluž. *kjarcmař*, pot. *kjacmař* 'ts.' (Zapis słowow 18), głuż. *korčmar korčmarja* 'karczmarz, szynkarz' (Jakubaš, Kral), stczes. *krčmář krčmářě* 'karczmarz' (Gebauer Sl.), czes. dawne od XV w. *krčmář* 'ts.' (SSJČ, Novák SlHus), moraw. pograniczne *kyčmauž* 'ts.', *kyčmorka* 'karczmarka' (Steuer Baborów), śla. od XVI w. *krčmár krčmára* 'najemca albo właściciel karczmy' (SSJ, HSSJ też: *karčmár*, *kačmár*, *kerčmár*, *korčmár*), dial. *krčmár*, *kačmar* 'ts.' (SSN);

śle. *krčmár krčmárja* 'właściciel lub prowadzący karczmę' (SSKJ, Pleteršnik), dial. *křčmár křčmára* 'ts.' (Novak Beltinci), ch./s. *křčmār* 'gospodarz karczmy, człowiek prowadzący karczmę', dawne też 'osoba zajmująca się podawaniem wina przy stole albo nadzorująca miejsce jego przechowywania' (RJAZ), chorw. *křčmār* 'ten, który prowadzi lub posiada karczmę' (Anić RHJ, dawne też *karšmar* MS PAN 19, 64), chorw. dial. sztokaw.-czakaw. *křčmār* 'ts.' (Jurišić Vrgada), serb. *кꙗчмаꙗ* i *кꙗчмаꙗ -аꙗ* 'właściciel podrzędnej gospody' (RMat.), bułg. dawne *кꙗчмаꙗ* 'właściciel lokalu, gospody' (Duvernois, Rečnik Botev), dial. *кꙗчмаꙗ* 'ts.' (BDial. III 94, Vakarelska-Čobanska Samokov), maced. *кꙗчмаꙗ* 'ts.' (RMJ);

stros. od XV w. **кꙗчмаꙗ** 'właściciel karczmy, karczmarz' (SRJ XI–XVII), ros. *корчмаꙗрь корчмаꙗрь* 'ts.' (Dal), dial. *k'arčm'ar*, też *kačm'ar* 'ts.' (Słownik starowierców), ukr. *корчмаꙗрь корчмаꙗря* 'szynkarz, karczmarz' (SUM, Żel.), brus. *карчмаꙗрь карчмаꙗра* 'gospodarz karczmy' (HSBM, TSBLM). ~

Por. cs. **кꙗчьмаꙗрица** 'karczmarka' (Miklosich LP).

Derywat z suf. -ar'ъ od *kꙗčьma* (zob.).

P.S.

kꙗdel'ъ *kꙗdel'a* : **kꙗdelo** pld. 'stado', 'grex, armentum'

kꙗdel'ъ : ~ czes. dial. moraw. *křdel* 'tłum, stado, gromada' (Bartoš DSM, Kazmír Valašsko, Kott: *krdel*), śla. od XVII w. *křdel* 'stado zwierząt, np. owiec, świń, wołów' (HSSJ), 'większa grupa ptaków, zwierząt, też ludzi' (SSJ, SSN), dial. wsch. też *kirdel* (SSN). ~

kꙗdelo : ~ śle. od XVII w. *krdēlo* 'stado; trzoda', 'wielka ilość, mnóstwo czegoś' (Pleteršnik, Megiser 1592, Megiser 1603, SSKJ), ch./s. *krdelo krdela* 'mnóstwo zwierząt (zwykle hodowlanych), stado' (RJAZ). ~

Por. maced. *кꙗꙗꙗ* 'stado, kieldel' (RMJ), dial. *кꙗꙗꙗ* 'ts.' (Peev Kukuš);

2. Zapożyczone ze śla. pol. dial. młpol. *kierdel*, też *kirdel*, *kyrdel* 'stado owiec' (Karłowicz SGP, SGMłp, Zborowski Zakopane, *kijrdel* Łomnicka-Dulak Piwniczna, Greń

Krasowska Bukowina), ukr. dial. *кєрдель* 'część stada owiec' *кєрдьль* m. i *кєрделя* f. 'ts.' (Żel.), łemk. *кєрдель*, *кєрдьиль* 'stado' (Verchratskyj Łemk.).

Derywat z suf. *-el'ь* od *kŕdъ* : *kŕdo* (zob.). W pñ.słow. zapożyczenia ze słowackiego (Sławski SE 153, Machek ES² 291, ESUM II 435). P.S.

kŕdъ *kŕda* : **kŕdo** pñd. 'stado', 'grex, armentum'

kŕdъ: ~ ch./s. *kŕd* 'mnóstwo zwierząt (zwłaszcza domowych), stado' (RJAZ), dial. *kŕd* 'stado' (Stanić Uskoci). ~

kŕdo: ~ ch./s. *kŕdo* 'mnóstwo zwierząt (zwykle hodowlanych), stado' (RJAZ), chorw. dial. sztokaw. *kŕdo* 'stado zwierząt tego samego gatunku pasących się razem' (Sekulić Bačk.), serb. dial. *kŕdo* 'ts.' (Reč Vojvodine), czrng. dial. *kŕdo* 'stado' (Ćupić Zagarač, Stanić Uskoci). ~

Zasięg na pñd. rozszerzają: maced. *kŕdu* 'odpoczywać, wylegiwać się (np. o stadzie)' (RMJ: *стадото крду*), bułg. dial. wsch. *кѣрдаѣа* 'cudze owce w stadzie owczarza' (SNU XLVIII 471);

Por. ukr. dial. *кєрѣ кєрѣа* : *кєрѣ* 'stado owiec', *кєрѣ кєрѣа* 'ts.' (Mat. Bukovyna).

Prawdopodobnie stary wyraz pasterski, który na obszarach pñ. Karpat (dial. ukr., zob. też derywat *kŕdel'ь*) rozpowszechnił się za pośrednictwem dialektów wołoskich (por. rum. *cîrd* 'stado' < ch./s. *kŕd*). Ostatecznie związany apofonią samogłoski rdzennej z *čerda*, co z ie. *kerdā* (zob. *čerda*). Zob. też Milenković, ZbFL LXI (2) 7–20.

Sławski SE II 152–153.

P.S.

kŕga 1. : **kŕža** pñd. i wsch. 'krzywy kij; 'zdeformowany konar, pień', 'baculus sive truncus arboris incurvatus'

kŕga: ~ serb. dial. *kŕža* 'pień (winorośli)' (Ćupić Zagarač), czrng. *kŕga* 'ts.' (RJAZ);

ros. dial. *копѣа* 'sekatе drzewo', 'krzywy konar lub kij wygięty na końcu', 'pień wyrwany z korzeniami', 'korzeń drzewa', 'dryfujące lub wyrzucone na brzeg drewno' (SRNG, Eliasov Zabajkałbe), *кóпѣа* : *копѣа* 'zakrzywiony korzeń podtrzymujący dach od dołu', 'wygięty przód lub tył łodzi, dziób lub rufa' (Sl. Karelii), 'część drzewa z korzeniami', 'stęпка łodzi, wydłubana w zakrzywionym pniu drzewa' (Slovarъ Severa), pl. *копѣу* 'belki użyte do budowy rufy i dziobu łodzi' (Slovarъ volog. nar.). ~

Por. pol. NM *Kargów*, *Kargowa* (NMP IV 336).

kŕža: ~ sle. *kŕž* *kŕža* m. 'kolba kukurydzy', 'szyszka' (Pleteršnik), serb. dial. *кѣжа* 'kij, na którym opiera się rybak podczas wyciągania sieci', 'narzędzie do skrobania skóry' (Reč Vojvodine), *кѣжа* 'kij' (SDZ XXX 161), bułg. *кѣрѣа* 'łaska' (Mladenov Vidin);

ros. dial. *копѣа* *копѣа* 'pochylone drzewo z odsłoniętymi korzeniami' (Slovarъ Severa), przen. pejor. *кóпѣа* *кóпѣа* 'przygarbiona i wychudzona stara kobieta' (SRNG), ukr. dawne i dial. *кíпѣа* 'kij pasterski' (Żel., Mat. Bukovyna), stąd też pol. dial. *kyrža* 'ts.' (Greń Krasowska Bukowina). ~

Etymologia niepewna. Prawdopodobny wydaje się związek z *kŕčiti* 'kurczyć się, wykrzywiać' (Berneker SEW I 667), co wymagałoby przyjęcia, że rzeczowniki są oparte na ie. rdzeniu (*s*)*ker-* 'zginać, skręcać, wykrzywiać' z determinantem *-g-*.

Mająca szerszy zasięg forma *křža* powstała przez rozszerzenie *křga* przez suf. *-ja*.
O suf. zob. I 81–83. P.S.–M.J.

křga 2. *křgy* pld. ‘naczynie, dzban’, ‘vas, urceus’

~ ch./s. *křga* ‘czerpak z tykwy, którym można nabierać i pić z niego wodę, czasem też wino’ (Vuk 1835, RJAZ), dial. czrng. (RJAZ). ~

Por. czes. dawne i dial. *karhan karhana* : *karhanu* ‘naczynie kuchenne, garnek’ (Gebauer Sl., Jungmann), dial. *karhany* plt. ‘naczynia do gotowania, zwłaszcza stare’ (Hruška DSCh), ros. dial. *копзѧн, капзѧн* ‘metalowy dzbanek’ (SRNG), moraw. *krhel* : *krhla* ‘duża szklanka’ (Kott Dod. DSM), sła. od XVI w. *krhla* ‘dzban ze zwężoną szyjką’, ‘konewka’ (HSSJ, SSSJ), dial. ‘ts.’ (SSN).

Prasłowiańskość wątpliwa. Berneker SEW I 666 przypuszcza, że jest to zapożyczenie z nieznanego źródła. Zdaniem Skoka być może nowsza pożyczka z fr. *courge* ‘dynia’ (Skok ER II 192–193), czemu przeczy materiał porównawczy, choć w wypadku form moraw. i sła. *krhel*, *krhla* nie można wykluczyć związku z niem. *Krűgel* ‘dzbanek’ (por. *křygel*, *křygl* ‘metalowe naczynie na piwo’ Kazmír Valašsko). P.S.

křchati *křchajō* zach. i pld. ‘wydawać krótkie, chrapliwe dźwięki, chrząkać, kaszleć’, ‘raucos, breves sonitos emittere, screare, tussire’, perf. **křchnōti**

~ pol. *karchać* ‘karcić kogoś słownie’ (Kąś Orawa);

sł. *křhati křham* ‘tępić ostrze’ (Pleteršnik, SSKJ, dial. Gregorič Kostel), ch./s. *křhati*, *křhati-ām* ‘łamać, odłamywać, rozbijać z hałasem’, ‘bardzo kaszleć’ (RJAZ, RMat., RSAN), dial. *křhati* : *křhati-ām* ‘pić alkohol w dużych ilościach’ (RSAN, RMat.), czrng. *kř(h)ati* ‘łamać’ (Njegoš), refl. *křhati se* : *křhati se-āmse* ‘łamać się, rozbijać się’ (RSAN, RMat.), chorw. dial. *krhāti* ‘łamać; kruszyć’ (HDZ V 371), *křhat* : *křhat* ‘drobić, skrobać’ (Palkovits Burgenland);

ros. dial. *копхѧтъ* ‘bić pięścią’ (SRNG). ~

Perf. **křchnōti**: ~ czes. dawne *krchnouti* ‘zakaszleć, zachrząkać’ (Přír. slov.);

sł. dial. *krhniti* ‘?’ (Tominec Črni vrh), chorw. dial. czakaw. *krhnūt* ‘odchrząknąć’ (Kalsbeek Orbanići), *křhnūt* ‘mocno uderzać’ (Turčić Čokav. Rječ.);

rusin. *кпрхнуу* ‘napomknąć; szepnąć’ (SRNJ). ~

Por. też z wstawnym *-k-*: bułg. dial. *кpъхѧкам* ‘kaszleć od czasu do czasu, pokaszliwać’ (RBE, RROD), sła. *krchkať* ‘krakać’ (HSSJ);

2. czes. *krchlati* ‘kaszleć, chrząkać’ (Jungmann, Přír. slov.), sła. *krchlat* ‘ts.’ (Kálal);

4. ros. dial. *кѧрхѧтъ* ‘chrząkać’, ‘kaszleć, odkaszliwać’ (SRNG, Slovarь Smolensk), brus. dawne *кѧрхѧуъ* : *кѧрхѧуъ* ‘chrząkać; pluć’ (Nosovič). ~

Dźwkn. od pierwiastka tego samego, co *křkati*, *křcati*, *křčati* (zob.), z częstym w wyrazach tego typu formantem *-ch-* (jak np. w *bruchati* : *brukati*), por. też oparte na tym pierwiastku i z formantem *-g-*: czes. *krhati* ‘wydawać dźwięk *kr-kr*’, sła. dial. *krhkať* ‘krakać’ (Kálal) oraz dźwięki, np. sła. *kř*, *křr* ‘dźwięk naśladujący żabę’ (SSJS) i ch./s. *kr* ‘odgłos łamania, trzaskania; naśladowanie głosu sroki, żaby i innych zwierząt’ (RSAN).

ESSM XIII 215.

T.K.

кѣчъ 1. *кѣча кѣчо* zach. 'lewy', 'sinister'

~ pol. tylko NO *Karch* w XIII w. (jako podstawa nazwy miejscowej, por. *Carchovich* 1210, SSNO II 535, NMP IV 329–330), głuź. *korch korch* 'lewa ręka' (Pfuhl, Kral), stczes. *krchý* 'lewy', NO *Krch* w XIV w. (Gebauer Sl.: *Kyrch*, Václav *Krch*), czes. dial. moraw. *krchí* 'lewy' (Malina Mistřice), *krchá* ręka 'lewa ręka' (Bartoš DSM), sła. dawne *krchí krchá krché* 'lewy' (Bernolák), dial. *krchý* 'lewy' (Káral). ~

Por. formacje rozszerzone sufiksami, np. głuź. *korchojty* 'leworęczny' (Kral), stczes. od XIV w. *kršňavý* 'leworęczny', *kršně* 'lewa ręka' (Gebauer Sl., stąd zapewne pol. NO *Karsznia*), sła. *krša* 'ts.', dawne *krchavý* 'lewy, leworęczny' i inne (SSJ, HSSJ);

Być może zasięg rozszerza ukr. dawne lub dial. *коршнівуй, корхнівуй* 'mańkut' (Żel.). Brak w ESUM.

Dokładnych odpowiedników ie. brak. Wyraz oparty na pierwiastku (s)ker- 'obrać, kręcić, giąć', por. *кѣčiti* 2. Od tego samego pierwiastka lit. *kaĩras* 'lewy', łot. *krēiss* 'ts.' (Smoczyński SEJL 244).

Sławski SE II 87.

P.S.

кѣчъ 2. *кѣча* wsch. 'pięść, zaciśnięta dłoń', 'pugnus'; 'miara długości równa szerokości dłoni', 'longitudinis mensura'

~ ros. dawne i dial. *корх корха* 'pięść, zaciśnięta dłoń', 'miara długości równa szerokości dłoni' (Dal, SRNG, Opyt), ukr. dawne *корх, кірх корха* 'pięść', 'miara długości' (SUM, Żel., Bileckij-Nosenko), brus. dawne *корх корха* 'miara długości' (TSBM), dial. *корх корха* : *корхы* 'ts.' (MSDM 100, Šaternik Červ., Slovník GCRB, BMM IV 242, Šatalava BDS 84). ~

Por. ros. dial. *корхатъ, коршутъ* : *коршутъ* 'uderzać pięścią' (SRNG).

Etymologia niepewna. Prawdopodobnie etymologicznie tożsame z zach. *кѣчъ* 1. 'lewy', z wyodrębnieniem się specyficznych znaczeń w dial. zach. i pñ. Wspólnym, pierwotnym znaczeniem mogłoby być 'krzywy, zgięty' (pięść jako ściśnięta, zgięta dłoń) nawiązujące do znaczenia pierwiastka albo (przy założeniu wspólnego psł. rozwoju semantycznego) od '(lewa) ręka' do 'pięść'.

ESUM III 45.

P.S.–M.J.

кѣкати *кѣкајо* zach. i pñd. 'wydawać głucho, chrapliwe dźwięki, np. gdakać, o kurach; rechotać, o żabach, krakać, gdakać', 'sonitos raucos emittere, e.g. glocire de gallinis, coaxare de ranis'

~ pol. dial. *karkac* 'gdakać, kwokać' (Karłowicz SGP), kasz. *kårkac kårče* 'gdakać przed zniesieniem jajka lub szukając pożywienia', 'mówić lub śpiewać piskliwym głosem'; 'skarżyć się' (Sychna SK, Lorentz PW), dłuź. *kórkaś* 'odbijać się, bekać' (Muka), głuź. *korkac* 'odbijać się (z żołądka)' (Zeman), czes. od XV w. *krkati* 'odbijać się, bekać', 'krakać, skrzeczeć' (Gebauer Sl., Jungmann, Přír. slov.), dial. moraw. *krkat* 'gdakać (o kurach)' (Bartoš DSM), 'bekać' (Malina Mistřice, Gregor Slav.-buč.), (Kopečný Určice, Kott Dod. DSM), sła. *krkať, krkať* od XVII w. 'rechotać', 'krakać' (HSSJ), 'rechotać' (SSSJ), dial. 'skrzeczeć; rechotać (o wronach, żabach)' (SSN, Orlovský Gemer);

sł. *křkati křkam* ‘wydawać jakieś dźwięki’ (Pleteršnik), ch./s. *krkati krkam* ‘kaszeleć często i dusząco’ (RJAZ), *krkati* ‘wydawać dźwięk *krrr*’ (Hirtz RNZN), serb. dial. *křkati* ‘krzyczeć jak kruk lub żaba’ (SDZ XXX 161), ‘skrzeczeć (o drobiu)’, ‘burczeć’ (Zlatković Pirot), czrng. ‘chrapać’ (Stanić Uskoci), ch./s. *křkati křkām* : *křkati* ‘łapczywie jeść, zwłaszcza jedzenie ciężkostrawne’ (RMat., RSAN), *křkati* : *křkāti* ‘dużo jeść, jeść z apetytem; wielkimi kęsami’ (powszechnie w dial. chorw., serb. i czrng., np. Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB, Dinić Timok, Zlatković Pirot, Elezović Kos.-Met.), czrng. ekspr *křkati* : *křkāti* ‘bić mocno, niemiłosiernie’ (Bukumirić SevMetohija, Stanić Uskoci), bułg. dawne *крѣкам* : *крьквамь*, dziś *крѣквам* ‘rechotać (o żabie)’, ‘przekąsać, przegryzać’ (Gerov, RBE), dial. *крѣкам* ‘pić (zwłaszcza alkohol) z naczynia z wąską szyjką’ (BDial. IV 235, BDial. III 96, Umlenski Kjustendil), też ‘pociągać nosem’ (BDial. VI 188), maced. *крка* ‘jeść łapczywie’, ‘rechotać’, ‘wrzeć, kipieć’ (RMJ), dial. *krka* ‘rechotać (o żabie)’ (Reiter Titov–Veles), *крѣке* ‘jeść łapczywie’ (Peev Kukuš). ~

Dżwkn. Wyraz należy do bogatej ie. grupy dżwkn. na *ker-*, *kor-*, *kr-* ‘o ochrypłym, nieprzyjemnym głosie, np. krakaniu, skrzeczeniu’. Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *kuřkti kurkiū* ‘kwakać, wydawać głos *kurrr!*, skrzeczeć o żabach’, łot. *kūrkt kūrču* ‘skrzeczeć’, stind. *karkati* ‘śmiać się’, *кркара-* ‘odmiana kuropatwy’. Zob. też inne warianty tego pierwiastka s.v. *krakati*, *krukati*.

Berneker SEW I 667, Pokorny IEW 567–568, Trautmann BSW 145–146, Brückner SE 220, Vasmer REW I 533, Sławski SE II 78, ESSM XIII 216, ESJS 374–375. T.K.

кркь *krka* ‘szyja, kark’, ‘collum, cervix’

~ pol. od XVI w. *kark karku* ‘tylna część szyi granicząca z grzbietem’ (SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN), dial. *kark* ‘tylna część szyi’ (Kutyła Sł. lasowiacki, Cechosz-Felczyk Podole), rzadkie też ‘szyja’ (Szymczak Domaniewek, SGMIP), kasz. *kark karku* ‘kark’ (Sychta SK), *kark karka* ‘szyja’ (Lorentz PW), czes. od XIV w. *krk krku* (stczes. też *krka*) ‘część ciała łącząca głowę z tułowiem’ (Gebauer Sl., SSJČ, też dial. Gregor Slav.-buč., Lamprecht Opava, Dejna Kuców, Bachmannová PS), moraw. plt. *krky* ‘kark’ (Bartoš DSM), sła. od XVIII w. *krk krku* ‘część ciała łącząca głowę z tułowiem, szyja’ (SSJ);

sł. *křke* f. pl. ‘długie włosy na głowie’ (Pleteršnik), serb. i czrng. dial. *крѣке* w funkcji adv. ‘na plecach (nosić itp.)’ (Ćupić Zagarač, Stanić Uskoci), cs.-serb. od XIV w. **кркь** ‘collum’ (Miklosich LP), bułg. tylko w stałych związkach: *на крк* ‘na grzbiecie, na plecach (nosić)’ (BDial. IV 113);

ros. dial. plt. *корки* (też *коркушки*) ‘ramiona, barki’ (Słowař Smolensk, SRNG), analog. ukr. *коркóші коркóшів* plt. ‘kark, plecy, ramiona’ (Żel., Mat. Bukovyna). ~

Refleks wsch.słow. *kork-* zachowany przede wszystkim w stałych związkach wyrazowych: ros. dial. *на коргáх* ‘o noszeniu dziecka na ramionach, na grzbiecie’ (Słowař Mordov.), ukr. *на коркóші кого взяти* ‘wziąć kogoś na ramiona’, *брати на коркóші* ‘brać na barana’ (Żel. Mat. Bukovyna). Derywaty o podobnej semantyce

powszechne też w pld.słow., np. czrng. *кѣкѹти кѣкѹм* 'nosić na plecach, o dziecku' (Stanić Uskoci), bułg. dial. *кѣкѹвам* 'ts.' (BDial. IV 113).

Poza tym we wsch.słow. formy wskazujące na zapożyczenie z pol.: ros. dial. zach. *карк карта* 'kark; grzbiet, plecy' (SRNG, MSPribalt. 116), ukr. *карк карта* : *каркы* 'kark; szyja' (SUM, Żel., Bilečkyj-Nosenko), też dial. np. poles. (Lysenko SPH), łemk. (Verchratskyj Łemk.), hucul. (Janów SH), bukow. (Mat. Bukovyna), brus. dawne i dial. *карк каркы* 'kark' (HSBM, dial. *ка́рак ка́рка* (Šaternik Červ.), *ка́рак* (Scjaško-vič Grodno).

Por. nowsze formy pochodzenia dźwkn. w głuź. *kyrk* -a 'gardziel, przełyk; gardło' (Zeman), dawne *krk krka* 'ts.' (Jakubaš, Pfuhl) (Schuster-Šewc EW 756);

Najbliższy odpowiednik ie.: stind. *kŕkata* 'kręgi szyi', gal. *cricon* 'gardło' (Boryś SE 223). Wyraz oparty na ie. pierwiastku (s)ker- 'obracać, kręcić, giąć' (zob. *kŕčiti* 2.), pierwotnym znaczeniem byłoby zatem 'to, co się obraca, kręci'; rozwój semantyczny jak w *vortě* 'szyja' od *vŕtěti* 'kręcić, obracać'. Próbę nowej etymologii przedstawia Saenko, Slověne IX (2) 39–62.

Berneker SEW I 667–668, Boryś SE 223, Pokorny IEW 935, Sławski SE II 77–78.

P.S.

kŕma 1. pld. i wsch. 'wiosło służące do sterowania łodzią', 'remus'

~ słe. *kŕma* 'tylna część łodzi, czółna' (SSKJ), ch./s. *kŕma* 'tylna część statku, rufa' (RJAZ), *кŕма* 'tylna część obiektu pływającego', 'przyrząd znajdujący się z tyłu łodzi lub statku, służący do sterowania', 'rodzaj zaprzęgu wołów' (RSAN), dial. *кŕма* 'rodzaj zaprzęgu wołów' (Dinić Timok), scs. **кѣрма** 'tylna część statku, z której można nim sterować' (SR BAN, SS X–XI), bułg. *кѣрма* 'tylna część statku lub łodzi' (RBE), dawne 'ster łodzi lub statku' (RBKE), dial. 'ster łodzi', 'wiosło używane do sterowania łodzią' (Mladenov Vidin), maced. *кŕма* 'ster, tylna część statku' (RMJ);

strus. **кѣрма** 'ster', 'tylna część statku' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *кормá* 'tylna część statku' (SSRJ), dial. *кормá* 'wiosło do sterowania łodzią' w połączeniach *корму* держать, 'tylna część sieci rybackiej' (SRNG), ukr. *кóрма* 'tylna część łodzi' (SUM, Hrinčenko), dawne 'wiosło, przy pomocy którego steruje się łodzią' (Hrinčenko), dial. *кóрма* 'korba, rączka' (KDO 369), brus. *карма́* 'tylna część statku' (TSBLM), dawne od XVI w. 'ster', 'sieć rybacka' (HSBM), dial. 'tylna część sieci rybackiej' (SPZB). ~

Nazwa tylnej części statku lub łodzi jest późniejsza. W prymitywnych łodziach używanych przez Słowian rufa nie różniła się od dziobu. Wyraz wywodzi się od pie. *(s)ker- 'ciąć'. O możliwym rozwoju semantycznym zob. Dronova, Etim. 2003–2005, 174. Mało prawdopodobne objaśnienie ESSM XIII 220–222, według którego wyraz jest ściśle związany z homonimicznym *kŕma* 2. 'posiłek, pokarm' i ma charakter magiczny; zanurzanie wiosła, przy pomocy którego steruje się łodzią, miałoby mieć na celu uspokajanie (niejako karmienie) niebezpiecznego żywiołu.

ESSM XIII 220–222, Berneker SEW I 668, Vasmer ES II 329, Vasmer, Etim 1974, 29, ESJS 375–376.

Sz.P.

křma 2. : křmъ ‘posilek, pokarm’, ‘cibus’

křma: ~ pol. *karma* ‘specjalnie przygotowany pokarm dla zwierząt albo ptaków; pasza, pożywienie’ (SW, SJP PAN), dial. *kárma* ‘siano zmieszane ze słomą dawane bydłu’ (Karłowicz SGP), kasz. *kârma* ‘pokarm dla zwierząt’ (Sychta SK, Lorentz PW), sła. daw. od XVI w. *křma* ‘potrawa, pokarm’ (HSSJ), dial. *křma* ‘karma dla zwierząt’ (SSN), ‘pokarm dla niemowląt’ (Stanislav Liptov);

sł. *křma* ‘jedzenie; pokarm dla bydła’ (Pleteršnik), *křma* ‘pokarm dla zwierząt, np. w postaci siana lub siewki’ (Novak Beltinec, Gregorič Kostel), ch./s. *кřма* ‘karma dla bydła’, też ‘pokarm w ogóle’ (RJAZ, RSAN), chorw. dial. kajkaw. *křma* ‘suszone siano’ (Belović–Blažeka Sv.Đorđe), dial. serb. *кřма* ‘dodatek do karmy z ziarna lub mąki dawany bydłu’ (Zlatković Piro), scs. **кřма** ‘pokarm, jedzenie, cibus’ (SJS: Supr., SR BAN), bułg. *кřма* ‘karma dla bydła’, ‘pokarm matczyny dla niemowląt, mleko matki’ (RBE), maced. dial. *křma* ‘pokarm, karma’ (Hendriks Radožda-Vevčani);

rus.-cs. **кřма** ‘pokarm’ (Srezn.), ros. dial. *кормá* ‘kasza?’ (SRNG), brus. dial. *карма* : *корма* ‘karma’ (SPZB). ~

Por. stpol. od XV w. *karmia* ‘pokarm, posilek, potrawa, jedzenie’ (Słownik Stpol.).

křmъ: ~ pol. daw. *karm* ‘pożywienie, jedzenie’ (SW) dial. *karm* ‘ts.’ (Karłowicz SGP), kasz. *kârma* ‘pasza’ (Sychta SK), dłuż. *kjarm* *kjarma* ‘pożywienie, pokarm’ (Muka), głuż. *korm* ‘jedzenie’ (Pfuhl), czes. książk. *křm* ‘pokarm’ (Přir. Slov.), sła. od XVI w. *křm* ‘karma dla bydła’ (SSJ), dial. ‘pokarm dla zwierząt’ (SSN, Matejčik Novohrad);

ch./s. poet. *кřм* ‘karma dla bydła’ (RSAN), cs. **кřмъ** ‘karma, cibus’ (Miklosich LP), bułg. dial. *кřмъ* ‘karma, papka’ (Gerov), maced. deryw. *кřмак* ‘prosię’;

strus. **кřмъ** **кřма** ‘pokarm, pożywienie’, ‘rodzaj dawnego podatku’, ‘uczta’ (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *корм* ‘jedzenie zwierząt’ (SSRJ), dial. ros. dial. *корм* ‘tuczący pokarm, tłuste jedzenie’ (SRNG), *рыбий корм* ‘zielony nalot pojawiający się na powierzchni wody’ (SRNG), też *корм* ‘karma’, ‘pastwisko’ (SRNG). ~

Por. sł. derywat *křmek* *křmka* ‘wieprz’ (Pleteršnik).

křm’a: ~ pol. od XV w. *karmia* ‘pokarm, pożywienie, strawa’ (Słownik Stpol., SP XVI IBL, SW, SJP PAN), stczes. od XIV w. *křmě* ‘pożywienie, pokarm, strawa’, ‘uczta, przyjęcie’ (Gebauer Sl., ESSČ), czes. dial. moraw. *křm’a* : *křm’a* ‘pokarm dla bydła’ (Bartoš DSM);

scs. **кřмма** ‘pokarm, potrawa; cibus, subsidium’ (SJS: Supr., SS X–XI);

strus. od XII w. **кřмма** ‘pokarm, jedzenie, zapasy żywności’ (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ros. dial. *кормля* ‘jedzenie, karma’ (SRNG), ukr. *кормя* ‘mąka, karma’ (Leks. Zyz.)

Najprawdopodobniej kontynuacja ie. (s)kř-mn-ā ‘okrawek, coś ukrojonego’ (ESSM XIII 222–223).

ESSM XIII 222–223, Sławski SE II 80–81, Vasmer ES II 329.

Sz.P.

křmiti 1. křm’o ‘sterować’, ‘gubernare’

~ sł. daw. *křmiti* ‘sterować statkiem’ (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *кřмиту* ‘sterować statkiem’ (RJAZ, RSAN), chorw. dial. czakaw. *kōřmit* ‘?’ (ČDL), scs. **кřмити** ‘kierować,

sterować, rządzić' (SS X–XI, SJS), bułg. dial. *кѣрмим* 'sterować środkiem transportu, który ma ster, kierownicę' (Mladenov Vidin 243);

stros. **кѣрмити, кѣрмити** 'sterować statkiem' (SRJ XI–XVII). ~

Denominativum z suf. -iti od *kṛma* 1. (zob.).

Sz.P.

kṛmiti 2. *kṛm'ṛ* 'karmić, dawać pokarm, pożywienie', 'cibare, cibum praeberere'

pol. od XIV w. *karmić karmię* 'dawać jeść i pić', 'o kobietach i samicach niektórych ssaków: żywić potomstwo własnym mlekiem' (Słownik Stpol., SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN), dial. 'o zwierzętach, tuczyć' (Karłowicz SGP, Górniewicz Malbork), dłuż. *kjar-miś* 'karmić, tuczyć' (Muka), głuż. *kormić* 'karmić, tuczyć' (Pfuhl), czes. *krmiti* 'poda-wać, dawać pokarm; żywić kogoś, sycić' (SSJČ), śla. *kṛmit'* 'podawać pokarm zwierzętom, dzieciom, czy chorym ludziom' (SSSJ, też dial. SSN);

śle. *kṛmiti* 'dawać pokarm zwierzętom; karmić, tuczyć' (Pleteršnik, SSKJ), dial. *kṛmiti* 'karmić, o zwierzętach' (Novak Beltinec, Gregorič Kostel) ch./s. *kṛmiti* 'kar-mić bydło' (RJAZ, RSAN), dial. serb. *кṛми* 'karmić bydło' (Dinić Timok), 'dodawać do karmy dla bydła ziarna lub mąki' (Zlatković Piroto), scs. **кѣрмити кѣрмляж** 'karmić, tu-czyć' (SJS, SS X–XI, Miklosich LP), bułg. *кѣрмя* 'karmić piersią', 'karmić bydło', daw-ne 'karmić, hodować' (RBE), dial. 'podawać bydłu sól z mąką' (BDial. II 191), maced. *кṛми* 'karmić bydło' (RMJ), dial. *kërmit* 'ts.' (Hendriks Radožda-Vevčani);

strus. **кѣрмити кѣрмлю кѣрмить** 'karmić, dawać pokarm' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *кормить* 'dawać jedzenie, pokarm' (SSRJ), dial. 'karmić, trzymać zwie-rzęta gospodarskie' (SRNG), ukr. *кормути* 'dawać komuś pokarm' (SUM), brus. od XVI w. *карміць* 'dawać pokarm, karmić piersią' (Slovník Skaryny, HSBM, TSBM, też dial. SPZB, Mova Senenščyny). ~

Denominativum z suf. -iti od *kṛma* 2., *kṛmъ*.

Sz.P.

kṛzati *kṛzajō* 'trzeć, skrobać, drapać', 'szarpać', 'radere, scabere'

~ dial. moraw. *krzat'* 'skrzypieć' (Bartoš DSM);

śle. *kṛzati kṛzām* 'ciąć tępyim nożem' (Pleteršnik), ch./s. rzadkie *kṛzati kṛzām* 'ściierać, tarcie powodować, że coś stanie się gładkie, płaskie' (RJAZ), chorw. szto-kaw. refl. *kṛzat se* 'zużywać się od tarcia' (Peić–Bačlija RBB), serb. dial. *кṛзаму кṛзам* 'niszczyć brzegi odzieży przez długotrwałe używanie' (Reč Vojvodine), bułg. dial. *кѣржѣ* 'obrabiać siekierą ze wszystkich stron grube drzewo' (BDial. I 103: Strandža);

ros. dial. płn. *кѣрзатъ кѣрзаю кѣрзаешъ* : *кѣрзатъ кѣрзаю кѣрзаешъ* (też *кар-затъ* : *карзатъ*) 'obcinać gałęzie i usuwać korę ze ściętego drzewa' (SRNG, Slovarь Severa), 'rozczesywać wełnę szczotkami' (SRNG, Slovarь Severa, Sl. Karelii), 'rąbać drzewa na opał; rąbać, siekać' (SRNG, Sl. Karelii). 'nieumiejętnie strzyc włosy' (SRNG), 'męczyć, wyczerpywać; bić' (Slovarь volog. nar.), 'rąbać drzewo na opał', 'obcinać gałęzie ściętego drzewa lub usuwać z niego korę' (SRNG, Myznikov Belomorie, Slovarь Severa, Sl. Karelii), 'zbierać mech grabiami w wilgotnym miejscu' (SRNG). ~

Por. śle. *kṛzati kṛzām* 'psuć, niszczyć ostrza' (Pleteršnik).

2. formy z suf. *-iti*: ros. dial. *ка́рзѣтъ* : *карзѣтъ* ‘obraćać len, od suszenia do czesania’, ‘prząść wełnę’ (SRNG), ‘czesać wełnę’ (Slovarʹ Urala).

Wątpliwa ze względów semantycznych przynależność leksemów ukr. i brus.: ukr. *корзати* ‘pleść, marszczyć’ (Hrinčenko), brus. *кёрзатъ кёрзая кёрзаеи* ‘pleść niezbyt umiejętnie (łapcie, koszyk, kosz)’ (Jankoŭski DS), *кёрзатъ* ‘pleść’ (Scjaškovič Sl. Hrodz.), *кёрзатъ* ‘wiązać; płątać’ (SPZB). ~

~ ukr. *корзѣти* ‘pleść, marszczyć’ (Hrinčenko). ~

Etymologia niepewna. Niewykluczone pochodzenie onomatopeiczne oparte na dźwięku wydawanym przy tarcie, skrobaniu. Według Vasmera wyrazy ros. mogą być pożyczkami z fiń. *karsia*, weps. *karžin*, *kařsta* ‘obrabiać gałęzie, sęki’ (Vasmer REW I 532). Mniej pewne doszukiwanie się związków z bliskimi formalnie odpowiednikami ie.: stind. *karjati* ‘męczyć, dręczyć’, stnord. *hrekia* ‘męczyć, naprzykrzać się’, stfryz. *hreka* ‘drzeć, rwać’.

P.S.

kŕzъno ‘przetworzona skóra zwierzęca, futro, kozuch’, ‘pellis’

~ stczes. od XIV w. *krzno* ‘odzież podszyta futrem’ (Gebauer Sl.), czes. dawne *krzno* *krzna* ‘wojskowa skórzana odzież wierzchnia, płaszcz futrzany, lamowany futrem’ (SSJČ);

sł. *kržno* ‘futro, skóra zwierzęca, garbowana z włosiem, kozuch, futro’ (SSKJ, Pleteršnik), w XVI w. tylko *krznar* ‘rzemieślnik zajmujący się wyrobem kozuchów’ (Megiser 1592), ch./s. *kržno* (sporad. też *krzan* *krzna* m.) od XV w. ‘zasłona nad łóżkiem’, od XVIII w. ‘kozuch, futro’ (RJAZ), chorw. *kržno* ‘owłosiona skóra zwierzęca; odzież wykonana z takiej skóry’ (Anić RHJ), chorw. dial. czakaw. *krznò* ‘futro’ (Moguš Senj, Palkovits Burgenland), sztokaw. *kržno* ‘skóra zwierzęca z sierścią przeznaczona na odzież’ (Sekulić Bačk.), serb. *кръно* : *кръно* ‘ts.’ (RMat.), dial. *кръно* ‘skóra zwierzęca z miękkim i gęstym włosiem; odzież wykonana z takiej skóry’ (Reč Vojvodine), bułg. dial. *кръзна* ‘brud (na skórze człowieka, na bieliźnie)’ (Kartoteka SP), maced. *кръно* ‘futro’ (RMJ);

strus. **кѣрзно** ‘płaszcz, zwykle z drogiej tkaniny, zapinany na ramieniu’ (Slovarʹ DRJ), ros. dawne *кѣрзно* ‘płaszcz, opończa; rodzaj chłopskiej wierzchniej odzieży’ (SRJ XI–XVII, Dal), ukr. dawne *кѣрзно* ‘rodzaj płaszcza’ (SUM). ~

Por. bułg. *кѣржа* ‘brud na ciele’ (Mladenov BTR);

ros. dial. *корзоватый* ‘nierówny, szorstki’, *коржавина* ‘rdza, nalot’, *куржа*, *куржак* ‘szron’ (Dal II 416–417).

Ze słow. stwniem. *chursinna*, *kursenna*, *chursena* ‘kozuch owczy’, śrwniem. *kürsen* ‘ts.’, stfryz. *kersna* ‘futro’, późnostańg. *crus(e)ne* ‘ts.’ (Kiparsky GLG 97–98, Machek ES² 298); z pld.słow. węg. *gërëzna* ‘futro zwierzęce; rodzaj szaty z kosmatego materiału’ (Kniezsa MNSJ I 194), stąd sła. *grzno* w XVI w. ‘futro’, dziś ‘szeroki, często futrzany kołnierz’ (HSSJ, SSJ).

Derywat z *-ъno* od pierwiastka *kŕz-*, por. bułg. *кѣржа* ‘brud na ciele’ i in. Kiparsky GLG 97–98 zestawia z *kŕzati* (zob.). Dalsza etymologia niepewna. Vasmer REW I 626–627 dopatruje się tu pożyczki orientальной (por. sogd. *kr’z’kh* ‘futro’, oset. *kārc* ‘ts.’). Dalsze objaśnienia ESJS 377–378.

P.S.

kuča 'chata, chałupa; szałas, buda', 'tugurium'

~ stpol. *kuczka* tylko w znaczeniu żydowskiego Święta Kuczek, demin. *kuczka* 'buda, chatka, mały domek' (Słownik stpol.), od XVI w. *kuczka* 'chata, szopa, budka' (SP XVI IBL, L.), 'namiot, szałas, lichey budynek, buda kramna' (SJP PAN), dial. *kuczka* (i demin. *kuczka*) 'licha chatka, szałas, szopa np. na drzewo', 'zagroda dla kur, prosiąt, cieląt', 'wglębie pod trzonem ogniska', 'komórka', 'miejsce pod schodami' (SOWM, Dejna RKJL XXIII 273, Karłowicz SGP), głuż. *kuca kuce* 'powóz, kareta, fiakier' (Zeman), czes. *kuča* 'szałas na pastwisku, szopa, altana' (Přír. slov.), dial. moraw. 'prymitywna chatka', 'buda, szałas, szopa' (Bachmannová PS, Kazmír Valašsko, Sochová Lašsko, Kellner VN), sła. *kuča* 'chatka; buda' (SSJ), dial. *kuča* (też z dźwięcznym nagłosem: *guča, gudža*) 'biedna chata, buda; proste mieszkanie pracowników sezonowych' (SSN);

słę. dawne i dial. *kuča* 'snopek; kępka' (Novak Prekmur, Pleteršnik), dial. 'chata' (Ivančič Kutin Bovški, Gregorič Kostel),;

strus. od XIV w. *куча* 'chata, szałas, buda', 'strzecha' (Slovarь DRJ), ros. *куча* 'coś zrzuconego na kupę, sterta, stos', 'grupa, tłum (ludzi, zwierząt)', dial. 'snopek, stóg siana', 'drewno w ognisku, ognisko', ukr. *куча* 'zaspa śniegu', 'pomieszczenie dla zwierząt, szczególnie dla świń', 'stos, kupa, sterta', 'mnóstwo' (SUM I, Hrinčenko), brus. od XVI w. *куча* 'sterta, stos, kupa (kamieni)' (HSBM, Sloŭnik Skaryny, TSBM), też dial. (Sloŭnik Sennenščyny, Jankova Loeŭ). ~

Por. też: pol. dawne *kuczka* 'kupka zboża na polu' (L.)

Rzeczownik utworzony na gruncie psł. z przyrostkiem *-ja* od ie. *kuŭko-*. Podstawą jest ie. *keŭ-k-* 'krzywić, zginać, skręcać; wybrzuszać się, wydymać się'. Pierwotne znaczenie 'coś wygiętego, wypukłego, coś wybrzuszzonego'. Najbliższe odpowiedniki ie. w językach bałtyckich: lit. *kaũkas* 'guz, wrzód', *kaũkos* pl. 'gruczoły', *kaũkaras* 'pagórek' i germańskich: goc. *hauhs*, stwniem. *hōh* 'wysoki', stnord. *haugr* 'pagórek' Nazwa prymitywnej chatki tłumaczyłaby się więc podobieństwem budowy kopulastego stożkowatego szałas do kopca, kopy, kupy (Sławski SE III 313). Według innych objaśnień wyrazy słow. kontynuują psł. *kōta*. B.R.-Ż.

kučera 'kędziory; kędzierzawe włosy', 'cirri, cincinni'

~ czes. od XIV w. *kučera* 'człowiek kędzierzawy' NO (Gebauer Sl.: Jesco dictus *Kuczera*), czes. *kučera* 'lok, kędzior; w pl. kędzierzawe włosy' (Přír. slov., SSJČ, Jungmann), sła. od XVIII w. (a od XVI w. NO Matheus *Kuchera*) 'lok, kędzior, pasmo włosów lub futra zwinięty w lok' (SSSJ), coll. 'kępka kręconych włosów: kręcone włosy, loki' (HSSJ), dial. *kučera* 'kędzierzawe włosy; bluszcz kurdybanek, Glechoma hederacea' (SSN, Matejčík Novohrad);

ch./s. *Kučer* NM (RJAZ);

ros. dial. *кучеря*, częściej pl. *кучери, кучеры* 'gęsie pióro, loki' (SRNG XVI 189, Dal II 590), dawne też *кучеря* 'zakręcony kosmyk włosów, lok' (Dal II 590), ukr. (*кучер*) *кучери* 'loki, pióra w ogonie kaczora' (SUM, Hrinčenko), dial. *кучипи* 'kędziory' (Onyškevyč Bojk.), brus. *кучары* pl. 'kręcone włosy' (TSBM), dial. *кучэры, кучары* 'loki' (Turaŭ, Jankova Loeŭ). ~

Pochodzenie niejasne. Derywacja od *kuka* z suf. *-era* (zob. ESSM XIII 80) nieprawdopodobna ze względów semantycznych (zob. *kuka*). Berneker SEW I 637, ESSM XIII 80, Vasmer ES II 438. B.R.-Ż.

kučę *kučęte* pld. ‘młode psa, szczenię’, ‘catellus’

~ ch./s. od XVIII w. *kũče kũčeta* ‘szczenię, młody pies; pies ogólnie’ (RJAZ, RSAN, RMat.), chorw. dial. sztokaw. ‘ts.’ (Sekulić Bačk., Peić-Bačlija RBB), serb. dial. *kũče* (Reč Vojvodine, Dinić Timok: *kũče*, Elezović Kos.-Met., Bukumirić SevMetohija), czrng. ‘szczenię’ (Stanić Uskoci, Boričić Tivranski Vasojevići), bułg. *кѹче* ‘pies’ (RBE, Gerov), dial. ‘ts.’ (BDial. III 95, Vakarelska-Čobanska Samokov, BDial. IX 273), maced. *куче* ‘pies’ (RMJ). ~

Materiał pld.słów. uzupełniają: śle. *kũčka* ‘suka, samica psa’, *kũček* ‘pies’ (Pleteršnik), śle. dial. *kucić* ‘piesek’ (Jakomin Sv. Anton) i cs. *коуѣлка* ‘pies’ (Miklosich LP).

Por. też derywaty: serb. dial. *kũčiti (se)* ‘szczenić się’ (Zlatković Piroto), bułg. *кѹча ce кѹчиу ce* ‘szczenić się’ (RBE), dial. *кучи ce* ‘ts.’ (BDial. III 95), maced. *кучи ce* ‘szczenić się’ (RMJ);

2. pol. rzadkie od XVIII w. *Kucziuk* ‘miano psa’ (L.);

3. analogiczną formację we wsch.słów. opartą na *kuť-kuť*: ros. dial. *кутя* ‘szczeniak’ (Sl. ukr. woroneż.), pl. *кутята* ‘szczenięta’ (za Vasmer REW I 705, z Syberii), ukr. *куця* ‘pies’ (w mowie dzieci) (Mat. Bukovyna).

Dźwkn. od zawołania na psy *kuč-kuč*, z typowym dla nazw istot młodych formantem *-ęt-*.

Berneker SEW I 636–637, Vasmer REW I 705–706, ESSM XIII 81, 139. T.K.

kučiti *kučŏ* ‘wydawać głos (o niektórych zwierzętach)’, ‘vocem emittere, de animalibus’; ‘dokuczać, naprzykrzać się komuś (gadaniem, prośbami)’, ‘obtundere loquendo seu precibus’

~ pol. dawne od XVII w. *kuczyć kuczę* ‘przykrzyć sobie’, ‘komuś dokuczać, doskwierać’, *kuczyć* komu ‘sprowadzić coś na kogoś’, ‘nabawić komuś czegoś’ (SW, L.), refl. *kuczyć się* ‘przykrzyć się, nudzić się’, ‘tęsknić się, cknąć się’ (SW, też dial. Karłowicz SGP, SOWM, Steffen Warmia, Greń Krasowska Bukowina), dial. *kuczyć* ‘sprowadzać biedę, nieszczęście’ (Karłowicz SGP), ‘wydawać głos, o żabach, niektórych ptakach’ (Karłowicz SGP);

ch./s. *kũčiti kũčim* ‘dosięgać, łapać; dotykać’, ‘próbować’ (RJAZ, RSAN, RMat.), dial. *kũčiti kũčim* też ‘myśleć, domyslać się’ (RSAN), czrng. dial. *kũčiti* ‘próbować, dobierać się do jedzenia’ (zwykle z negacją), *kũčiti* ‘obciążać’, ‘łapać, zgarniać, grabić’ (Stanić Uskoci);

cs.-rus. refl. *кучиться* ‘prosić usilnie; dokuczać’ (Slovarь CSRJ), ros. refl. *кучиться кучусь* ‘dokuczać prośbami, uporczywie prosić’ (SRJ XI–XVII, SRJ), dial. *кучить* ‘prosić, zapraszać’ (SRNG, Slovarь volog. nar.), ‘prosić natarczywie, dopraszać się, przypochlebiać’ (SRNG, Slovarь Urala, Slovarь Kamčatki, Slovarь volog. nar. i in.), ‘zwracać uwagę, sugerować’ (SRNG), refl. *кучиться* ‘narzekać’ (SRSO Dop., SRNG), ‘nudzić

się' (Sl. Karelii), 'tęsknić, trapić się' (SRNG), ukr. *кучити кучу* 'dokuczać, przyczyniać komuś nieprzyjemności' (Hrinčenko, Żel.: też refl. *кучитися* 'nudzić się'), dial. 'dokuczać' (Verchratskyj Znadoby, Janów SH), refl. *кучити* 'a' 'nudzić się' (Janów SH, Verchratskyj Batjuki), nieos. *мені с'а кучит* 'nudzi mi się' (KDO 403), stbrus. **коуґити** 'dokuczać' (HSBM), brus. dial. *кучыць* 'dokuczać, napominać' (SPZB). ~

Por. też: z innej dekl. kasz. *kućac* 'dokuczać, drażnić, dawać się we znaki' (Sychta SK);

ros. dial. *кучать* 'wahać się', refl. *кучатся* 'usilnie prosić o pomoc' (SRNG).

Dźwkn. na -iti od pierwiastka *kuk-*, tego samego, co *kukati* (zob.) oraz *kuka* (zob.). Stosunek *kučiti* : *kukati* jak np. w *bajiti* : *bajati*, *bušiti* : *buchati*. Pierwotne znaczenie 'wydawać głos, krzyczeć, wołać', stąd 'naprzykrzać się krzykiem, prośbą' > 'dawać się komuś we znaki, dokuczać' (o rozwoju znaczeniowym zob. Sławski SE I 154, s.v. *dokuczyć*).

Boryś SE 117, ESSM XIII 80–81, ESSM V 59, Sławski SE I 154.

T.K.

kuditi *kud'ŋ* 'krytykować, oczerniać, ganić', 'vituperare'

~ sła. dial. *kudīt* czasownik 'ganić, karcić, łajać, winić, obgadywać' (Kálal), dawne *kuditi* 'lekceważyć, ganić, krytykować, rugać' (Kott: z objaśnieniem „w Słowacji”, Jungmann z kwalifikatorem „slc.”);

słę. dawne *kúđiti kúđim* 'ganić, obwiniać, pogardzać' (Pleteršnik), ch./s. od XVI w. *кудуми, кудити* 'oskarżać, pomawiać, rzucić oszczerstwa' (RSAN, RJAZ), chorw. dial. *kūđit* 'oczerniać, mówić źle o kimś' (Sekulić Bačk.), scs. **коудити** 'winić, łajać; obrażać, przeklinać', 'błuźnić, oczerniać' (SR BAN, SJS), bułg. dawne, książ. *кудя кудии* 'mówić o kimś źle, zarzucać (coś komuś), potępiać, oskarżać', 'wygnać, przegonić' (BTR, RBE), dial. *куде, кудим* 'pomawiać, oczerniać' (BDial. I 253, BDial. II 253, BDial. III 94, BDial. IV 113, BDial. IX 271), maced. *куду* 'atakować kogoś słowami, wytykać wady, narzekać, winić' (ODRMJ, DRMJ);

strus. od XI w. **коудити коужоу коудитъ** 'winić, błuźnić, potępiać, znieważać, obrażać' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ros. dial. *кудумъ* 'bagatelizować, lekceważyć; namawiać' (SRNG). ~

Derywat na -iti od *kudъ/kudъ*, dalej od *kudo* gen. *kudese*.

B.R.-Ż.

kudo *kudese* 'czary, magia', 'ars magica' : **kudъ** *kuda* : **kudъ** *kuda* wsch. 'zły duch', 'czarownik', 'magus'

kudo: ~ pol. dial. *kudys* 'zły duch, diabeł' (SW, Karłowicz SGP);

sch. dial. *кудоу* 'winowajca przestępca' (RSAN);

ros. dawne od XVI w. *кудесъ* 'czary, wróżby' (SRJ XI–XVII, Srezn.), daw., dial. *кудес, кудесъ* 'okrutnik, męczczyzna w przebraniu, przebrany', 'czarownik', 'przebieraniec', 'człowiek robiący coś w doskonały sposób, mistrz', 'czary, wróżby', 'szamański bęben' (Dal, SRNG, Opyt 95). ~

kudъ: ~ ros. dawne od XVI w. *куд* 'zły duch, demon, szatan; czary' (SRJ XI–XVII, Srezn., Dal), dial. *куд* 'zły duch, bies, szatan' (SRNG). ~

kudъ: ~ ros. dial. *кѹдъ, кѹдѣ* ‘zły duch, bies, szatan’ (SRNG). ~

Brak przekonującej etymologii. Uwagę zwraca przede wszystkim związek *kudъ/kudъ*, dalej od *kudo*, *kudese* z *čudo*, *čudese*, paralelizm form *kudъ* : *čudъ*, *kudo* : *čudo*, *kuditi* : *čuditi* (*čuditi*, *čudo* por. II 280).

Rdzeń *čud-* wskazuje na ie. praformę *keud-* formalnie w związku z *koud-* < *kud-*, formalne przekształcenie *eu* > *ou* potwierdzone jest semantyką – wyrazy z rdzeniem *čud-* dotyczą przede wszystkim znaczeń ze sfery nadprzyrodzonej, ale są nacechowane neutralnie, natomiast rdzeń *kud-* ma nacechowanie negatywne ‘oskarżać, obmawiać’ (zob. *kuditi*) i ‘czary, wróżby; zły duch’ (w pochodnych derywatach). Na wyrazy z rdzeniem *kud-* mogła wpływać asocjacja z derywatem od *kovati kujō* – *kuzlo* (zob.), który poza znaczeniem rzemieślniczym oznaczał też ‘czary’. Inne etymologie wątpliwe. Ich przegląd podaje ESSM XIII 83 i ESJS 380–381 s.v. *kuditi*. B.R.-Ż.

kuka ‘narzędzie o zakrzywionym kształcie, hak’, ‘instrumentum formae incurvatae, uncus’

~ głuź. *kuka* ‘pasożyt jelitowy, nicień’ (Pfuhl), śla. dawne od XVII w. ‘kawał, bal tkaniny’ (HSSJ: gnaphalon: ostriżki, *kuki*; we dwóch *kukach* barchanu na czepicze suceho);

śle. *kūka* ‘insekt; robak jelitowy, nicień’ (Pleteršnik), ch/s. *kūka* od XVII w. ‘hak; kilof’, ‘zakręt rzeki’, też ‘roślina pnąca Tammus Communis’ (RSAN, RJAZ), dial. chorw. i serb. ‘zakrzywiona żerdź do wyciągania garnków z pieca, pręt z zagiętym końcem; rozwidłone narzędzie, drewniane lub metalowe, za pomocą którego coś się chwytą lub zawieszają’ (Peić–Bačlija RBB, Elezović Kos.-Met.), bułg. *кѹка* ‘hak’, ‘igła służąca do oplatania’ (RBE, Gerov), dial. ‘gwóźdź w wieszaku’, ‘kłębek przędzy’, ‘nóż w pługu’ (BDial.), maced. *кѹка* ‘pręt żelazny, drewniany lub plastikowy, zagięty na jednym lub obu końcach, służący do wieszania, chwytania, przyciągania czegoś’, ‘skręcona końcówka igły dziewiarskiej’, ‘zakręt rzeki lub drogi’ (ODRMJ, DRMJ), dial. ‘hak drewniany’ (Małecki SW);

ros. dawne *кѹка* ‘dźwignia lub rękojeść do wkręcania wkrętów, np. przy stole warsztatowym, imadle, prasie drukarskiej’, ‘pięść, zaciśnięta dłoń’, ‘nieprzyzwoity gest’ (Dal), w dial. różne znaczenia, np. ‘kikut, pozostała część amputowanej ręki lub nogi’, ‘drewniany młot na długiej rękojeści do ogłuszania ryb pod lodem’, ‘różne przyrządy’, ‘owad’, ‘kijanka’ (Słovarъ Don., SRNG), ukr. *кѹка* ‘duża drewniana trzepaczka’ (Bileckij-Nosenko), brus. *кѹка* ‘duży drewniany młotek o różnych kształtach i przeznaczeniu’, ‘pałka do ogłuszania ryb’, ‘drewniany młotek na długim trzonku’ (TSBM, też dial. Nar. leks. 141, Słownik Sennensčyny, Kasъjparovič Vicebsk). ~

Por. kasz. *kuka* ‘zły duch’ (Sychta SK). O tym leksemie zob. SEK II 113–114.

Nie należy tu ‘warkocz, kępka włosów na głowie duchownego’ (Dal).

Pokrewne z lit. *kaũkas* ‘stożek, guzek’, co z ie. *keu-k-*, *kou-k-* ‘zginać, schylać (się)’. W językach słow. zachowane bardzo stare znaczenie ‘hak, w kształcie haka’. Pokrewne z (z apofonią) *kuka*, *kyka*, *kъk-*. Por. też Popowska-Taborska, SEK III 113–114, gdzie przy okazji kasz. *kuka*, rozważana jest etymologia wyrazu psl.

BER III 83, Berneker SEW I 639, ESSM XIII 87, Vasmer ES II 403.

B.R.-Ż.

kukati *kukajo* ‘wydawać głos, o kukulce (rzadziej o innych ptakach czy zwierzętach)’, ‘vocem emittere, de cuculo’, zach.i pld. ‘narzekać, biadać, utyskiwać’, ‘lamentare’, perf. **kuknōti**

~ pol. rzadkie od XV w. *kukać kukam* ‘narzekać, biadać, być w trudnej sytuacji’, ‘wołać, krzyczeć’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW, SJP PAN), od XVI w. ‘wydawać dźwięk *kuku* (najczęściej o kukulce)’ (SP XVI IBL, SW, SJP PAN), dial. tylko dawne ‘narzekać’ (Karłowicz SGP: też refl. *kukać się urywać się*), współcześnie powszechne ‘o kukulce, wydawać dźwięk *kuku*’ (np. Dejna RKJL XXIII 273, Brzeziński Krajna, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, Olesch Sankt Annaberg, Kąs Orawa), *kukać kuće*, rzadziej *kuka* przen. ‘o zakochanych: gruchać, przymilać się’, ‘upić się, zachowywać się jak pijany’ (Sychta Kociewie), kasz. *kukac kuće* : *kukā* ‘upić się’ (Sychta SK), *kukać kukam* ‘nawoływać się wydając dźwięk *kuku*’ (Ramułt, Sychta SK: też przen. ‘o zakochanych’), dłuż. *kukaś kukam* ‘wydawać głos (o kukulce)’ (Muka), głuź. *kukać kukam* ‘kukać, o kukulce’ (Zeman, Kral), czes. od XV w. *kukám* ‘wydawać głosy (o kukulkach, rzadko o żabach)’ (Gebauer Sl., Jungmann, SSJČ, też dial. Dejna Kuców), sła. od XVII w. *kukať kukám* ‘wydawać głos *kuku*, o kukulce’ (HSSJ, SSSJ, Kálal, też dial. SSN);

sł. *kúkati kúkam* ‘wydawać dźwięk *kuku*; wydawać głos podobny do kukulki’ (SSKJ, Pleteršnik, też dial. Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel, Steenwijk Rezja), ch./s. od XVIII w. *kùkati kùkām* ‘wydawać dźwięk *kuku* (o kukulce i niektórych nocnych ptakach)’, ‘głosem *kuku* lub innymi wyrazami żalu wyrażać ból, cierpienie’, ‘opłakiwać zmarłego’, ‘zwiastować zło, nieszczęście’ (RJAZ, RSAN, RMat., Vuk 1835), też dial. chorw. Šimunović Brač, ČDL), serb. (Reč Vojvodine, czrng. Njegoš), bułg. *кúкам кúкаиш* ‘wydawać głos (o kukulce)’ (RBKE, też dial. SNU XLVIII 470, Stojkov Banat, Vakarëlska-Čobanska Samokov, Umlenski Kjustendil), maced. *кyкa* ‘kukać (tylko o kukulce)’ (RMJ);

cs.-rus. i ros. dawne *кyкaть* ‘wydawać głos’ (Slovarь CSRJ, SAR, Dal), ros. dial. *кúкaть* ‘kukać (o kukulce)’ (SRNG, Slovarь Severa, Slovarь Urala, Sredneobskij sl. i in.), ‘narzekać, krzyczeć, płakać’, ‘wołać’ (SRNG, Sl. Karelii, Rastorguev Brjansk), *кyкaть* ‘wydawać głos (o chrząszczy wodnym)’ (Slovarь Don.), ukr. *кúкати кúкаю* ‘wydawać głos, o kukulce; wydawać dźwięki podobne do kukulki’ (SUM, Żel., Hrinčenko, też dial. KDO 393, Verchratskij Batjuki, łemk. Turčyn Tylicz), dawne ‘wydawać dźwięk jak wodne żaby’ (Bilećkij-Nosenko), brus. dial. *кúкаць* ‘kukać (o kukulce)’ (Turaŭ, BMM IV 264, Nar. Hom. 76, Bjałŭkevič Mohylew). ~

Perf. **kuknōti**: ~ pol. *kuknąć kuknę* ‘wydać głos kukulki, zakukać; wydać głos właściwy żabie’ (L., SW, SJP PWN), dial. ‘o kukulce: wydać głos’ (SOWM, Górniewicz Małbork, Maciejewski Chełm-dobrz., Szewczyk Lachy Sądeckie), rzadkie *kuknąć kuknę* ‘narzekać, biedować’, głuź. ‘zakukać, o kukulce’ *kuknyć* (Pfuhl, Kral);

ch./s. *kùknuti* ‘wydać głos, zakukać (o kukulce)’, ‘wyrazić ból, żalobę’ (RSAN, RJAZ), bułg. *кyкна кyкнеш* ‘zakukać (o kukulce)’ (RBKE), maced. *кyкне* ‘zakukać (o kukulce)’ (RMJ);

cs.-rus. *кукнуть* 'zakukać' (Slovarь CSRJ), ros. dial. *күкнуть* zakukać SRNG, Slovarь Smolensk, Slovarь Severa, Sl. Karelii), ukr. *кукнути* 'zakukać' (SUM), brus. dial. *кукнуть* 'jeden raz zakukać' (SPZB, Bjaľkevič Mohylew, Mova Sennensčyny). ~

Por. też:

Liczne derywaty wsteczne jako nazwy 'kukułki': pol. dial. *kukuk*, śla. *kukuk*, czes. dial. *kukuk*, chorw. *k'ukūk*, bułg. dial. *кyкy*, maced. *кyкo*;

Dźwkn., od naśladowania głosu kukułki. Co do struktury, por. inne dźwkn. z for-mantem *-k*, np. *bukati*. Najbliższe odpowiedniki ie. lit. *kukúoti kukúoju* 'kukać, o ku-kułce', łot. *kūkuôt* 'ts.', łac. *cuculāre* 'ts.' (dalsze odpowiedniki zob. Pokorny IEW 536, 627). Znaczenie przen. 'narzekać, biadać, lamentować' rozwinęło się ze znaczenia 'kukać, o kukułce' – głos, który jest wśród ludu symbolem żałości, smutku (RJAZ). Zob. *kukava*, *kukavica*. Popularny homonim *kukać* 'podglądać, przyglądać się ukrad-kiem, zerkać', poświadczony np. w pol., dłuż., głuż., śla., chorw., łemk., to zapożycze-nie z niem. *gucken* : dawne *kucken* 'patrzeć'.

Sławski SE I 154, Sławski SE III 325–326, Berneker SEW I 639–640, Vasmer REW I 683–684, Boryś SE 272, ESSM XIII 89. T.K.

kukava zach. 'kukułka', 'Cuculus coronus', nazwy bot., zwłaszcza 'storczyk', 'Orchis'; 'firletka', 'Lychnis' : **kukavica** 'kukułka', 'Cuculus coronus', nazwy bot., zwłaszcza 'storczyk', 'Orchis'; 'firletka', 'Lychnis' : zach. i pld. **kukavъka** 'kukułka', 'Cuculus coronus' pñ. bot. 'storczyk, Orchis', 'firletka, Lychnis'

kukava: ~ dłuż. *kukawa* 'kukułka', bot. 'Orchis latifolius', 'Lychnis flos-cuculi', 'Nymphae alba, grzybień biały', 'gołębnik; budka dla szpaków' (Muka, też dial. Fas-ske Vetschau), głuż. 'budka dla szpaków', 'budka lęgowa' (Jakubaš, Pfuhl), czes. rzad-kie *kukavěnka* 'kukułka' (SSJČ, zneutralizowane demin.). ~

Por. też: głuż. *kuklaw* 'kukułka' (Zeman, Kral), chorw. kajkaw. *kukuváča* 'kukuł-ka' (Večenaj–Lončarić Gola).

kukavica: ~ pol. *kukawica* 'kukułka' (SW, SJP PAN), kasz. *kukav'ica* 'kukułka' (Sychta SK), czes. rzadkie *kukavice* 'kukułka' (Přír. slov.);

śle. od XVI w. *kūkavica* 'kukułka', także bot. 'Lychnis flos-cuculi; Orchis' (Plete-ršnik, SSKJ, Hirtz RNZN, Megiser 1592, Megiser 1603, też dial. Karničar Obir, Grego-rič Kostel, Tominec Črni vrh), ch./s. od XVI w. 'leśny ptak, 'kukułka, Cuculus canorus', bot. 'Orchis; psiząb, Erythronium dens canis; szafirek groniasty, Muscari racemo-sum', 'osoba tchórzliwa', dial. 'skąpiec' (RSAN, RJAZ, RMat, Belostenec: *kukavicza*, *kukuvacha*), też dial. czakaw. *kūkavica* 'kukułka', przen. 'tchórz' (ČDL, Kalsbeek Or-banići, Jurišić Vrgada, Šimunović Brač), sztokaw. 'ts.' (Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), czrng. 'kukułka', 'tchórz' (Njegoš, Stanić Uskoci, Ćupić Zagarač), cs. **коукавица** 'kukułka' (Miklosich LP), bułg. *кyкавица* : *кукавица*, *кyкувица* : *кукувица* 'kukułka', przen. 'samotna kobieta' (RBKE, też dial. BDial. VIII 139, Mladenov Vidin, Stojkov Ba-nat), maced. *кyкавица* 'kukułka', lud. poet. 'wdowa, samotna kobieta', 'tchórz' (RMJ), dial. *kukájtsa* 'kukułka' (Hendriks Radožda–Vevčani);

stros. *кукавица, кукувица* ‘kukułka’ (SRJ XI–XVII, Srezn.), ukr. dial. rzadkie *кѹкавица* ‘kukułka’, rzadkie ‘nieszczęśliwa osoba’ (Mat. Bukovyna). ~

kukav̆ka: ~ pol. dawne od XV w. i dial. *kukawka* ‘kukułka, Cuculus canorus; pospolity ptak leśny z rodziny Cuculidae’, ‘przyrząd u wozu ułatwiający skręcanie’, bot. ‘storczyk plamisty, Orchis maculata’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SJP PAN), też dial. (np. Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, Dejna RKJŁ XXIII 274, Zaręba Siołkowice, SGMłp), ‘piszczałka z gliny w kształcie ptaszka’ (Nowak Żywiec), kasz. *kukāvka* : *kukóvka* ‘kukułka’, *kukovka* bot. ‘bratki polne’ (Sychta SK), dłuż. *kukawka* ‘mała kukułka’, bot. ‘rodzaj kwiatu, kukułka szerokolistna Orchis latifolia’, ‘budka dla szpaków’ (Muka), głuż. *kukawka* ‘zegar z kukułką’ (Kral, Pfuhl), czes. dawne *kukavka* ‘kukułka’ (Jungmann), dial. *kukauvka* ‘kukułka’ (Steuer Baborów), śla. dawne od XVIII w. *kukavka* ‘kukułka’ (HSSJ), dial. *kukovka* ‘ts.’ (SSN);

ch./s. ornit. *kūkāvka* ‘kukułka, rodzina Cuculidae’ (RSAN);

ros. bot. *кукавки* pl. ‘roślina, kukułka szerokolistna; bylica polna’ (SRNG). ~

Por. też: ukr. *куковка* ‘kukułka’ (Hrinčenko).

Dźwkn. od interi. *kuku*. Forma *kukava* to nomen agentis od dźwkn. *kukati* (zob.) z suf. *-ava* (zob. o tym przyrostku Vondrak VSG I 519–20). Formy *kukav̆ka*, *kukavica* pierwotne demin. wskazujące na podstawową formę *kukava* ‘kukułka’. Podstawą dźwkn. jest *kukati*. Nowsze nazwy tego ptaka utworzone za pomocą suf. *-ka* (rzadziej *-ica*) poprzedzonego przez spółgłoskę umożliwiającą połączenie tego formantu z wokalicznym wygłosem podstawy derywacyjnej (Sławski SE III 335–336). Odpowiedniki ie.: stind. *kōka* m. ‘kukułka’, łac. *cuculus* ‘ts.’, cymr. *cog* ‘ts.’, niem. *Kuckuck* ‘ts.’.

Berneker SEW I 639–640, Vasmer REW I 683–684, Pokorny IEW 627, Boryś SE 272, Sławski SE III 326–327, ESSM XIII 90, 93–94. T.K.

kukurěkati *kukurěkajō* pld. i wsch. : **kukurykati** *kukurykajō* ‘piał, wydawać głos kukuryku’, ‘cucurrire’

kukurěkati: ~ śle. *kukorěkati* *kukorėkam* ‘wydawać głos (o kogucie)’ (Pleteršnik), ch./s. od XVII w. *kukurěkati* *kukūrekām* : *kukūrėčēm*, ijękaw. *kukurijėkati* *kukūrijekām* : *kukūriječēm* ‘piał (o kogucie lub jak kogut)’, przen. ‘burczeć w brzuchu’ (RJAZ, RSAN, RMat.), ‘kaszeleć suchym kaszlem’, przen. ‘szaleć’ (z Dubrovnik) (RJAZ), dial. serb. *kukurėče* ‘piał (o kogucie)’ (SDZ XXXV 65), *kukurėkat* : *kukurěkati* ‘ts.’ (Bukumirić SevMetohija, Reč Vojvodine), czrng. *kukurijėkati* też ‘wydawać głos podobny do odbijania się (o małych owcach po wypasie)’ (Stanić Uskoci);

ros. od XVIII w. *кукарекать* ‘piał (o kogucie), wydawać dźwięk *kukareku*’ (SSRJ, Ruk. Leks. 158), dial. *кукареचितь, кукуречить* ‘piał’ (SRNG, Slovarg Rjazan.), brus. *какарэкаць какарэкаю* ‘piał (o kogucie), wydawać dźwięk jak kogut’ (TSBM). ~

kukurykati: ~ pol. dawne rzadkie *kukurykać* ‘piał po koguciemu’ (SW, SJP PAN), dial. *kukurykać* ‘piał, naśladować głos koguta’ (Milerski Zach.-Cieszyński Sł., Karłowicz SGP), czes. dial. *kukurykať* ‘piał’ (Kazmír Valašsko), *kukirihat* ‘piał’, ekspr.

‘mówić’ (Kopečný Určice), sła. od XVII w. dawne i dial. *kukuríkat* ‘piać (o kogucie)’ (HSSJ, SSN, Orlovský Gemer);

sł. *kukuríkati*, *kukurícati* *kukuríkam* : *kukuríčem* ‘wydawać głos *kukuru*’ (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *kukuríkati* *kukuríčem* ‘piać (o kogucie lub jak kogut)’, przen. ‘kaszeleć suchym kaszlem’, ‘burczeć w brzuchu’ (RSAN, RMat.), chorw. dial. *kukuríkat* ‘piać’ (powszechnie, np. DevinNuovSelo, kajkaw. *kukuríkati* (Večenaj–Lončarić Gola), czakaw. *kukuríkat* (Koschat Baumgarten), ‘mówić zmienionym w czasie dojrzewania głosem’ (Mahulja Omišalj), ‘kaszeleć’ (Šimunović Brač), sztokaw. *kukuríkat* ‘piać (o kogucie)’ (Sekulić Bač.), serb. dial. *kukuríkam* ‘ts.’ (Zlatanović Jug), *kukuríče* (SDZ XXXV 65), ‘wydawać dźwięk przy zwracaniu jedzenia (o owcy)’ (Reč Vojvodine), bułg. *кукурѹзам* ‘piać (o kogucie)’, ‘wydawać dźwięk podobny do koguta (o człowieku)’ (RBE), dial. *кукурѹза* (Stojkov Banat), maced. *кукурѹзам* ‘wydawać głos, piać (o kogucie)’ (RMJ), dial. *kukuríkna* ‘kogut zapiał’ (Małecki SW);

ros. dial. *кукарѹкаты* ‘piać’ (SRSO), *кукурѹкаты* (Słovarъ Urala), ukr. *кукурѹкату* *кукурѹкаю* : *кукурѹчу* ‘wydawać dźwięk (o kogucie)’ (SUM, Hrinčenko, Żel.), dial. *кукурѹкаты* ‘piać’ (Sl. ukr. woroneż., Horbač Romaniv), *kukurigaty* ‘ts.’ (Janów SH). ~

Por. sł. dial. *kuku¹rukāt* ‘piać’ (Jakomin Sv. Anton).

Dźwkn. Liczne interi. na oznaczenie głosu koguta. Por. też. w innych językach ie.: interi., o tym samym znaczeniu lit. *kakariko* : *kakaryku!*, niem. *kikeriki!*, włos. *cuccurucú*, stind. *kurkuŋa* ‘kogut’, czas. łac. *cucurrīre* ‘piać’.

Berneker SEW I 640, Vasmer REW I 686, Brückner SE 244, Boranić OR 10, 15, Sławski SE II 334–335. T.K.

kulikъ *kulika* płn. : **kuligъ** *kuliga* ‘ptak błotny’, ‘Numenius, Charadrius, Scolopax’

kulikъ: ~ pol. od XV w. *kulik kulika* (też *kulig kuliga*) ‘niewielki brodzący ptak przelotny z rodziny bekasowatych, żyjący nad brzegami wód, na błotach i łąkach, mokradłach, Numenius’ (SW, SJP PWN, L.), dawne ‘kulik wielki, Numenius arquatus L.’ (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. ‘ts.’ (Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXIII 276, SOWM, Kutyla Sł. lasowiacki), kasz. *kulik kulika* ‘kulik wielki, Numenius arquatus L.’ (Sychta SK), dłuż. *kulik* ‘błotny ptak siewka, Charadrius’ (Muka), głuź. *kulik* ‘ts.’ (Kral, Jakubaš), czes. od XIV w. *kulik* ‘ptak kulik’ (Gebauer Sl.), ‘błotny ptak siewka, Charadrius’ (Přír. slov.), dawne też *kulih* ‘siewka’ (Flajšhans Klaret) i *kulich* ‘sowa pójdzka’ (Jungmann), dial. *kulík* ‘siewka’ (Bartoš DSM 170), sła. ‘siewka’ (SSSJ), dawne w XVI w. *kulich* ‘sowa pójdzka’ (HSSJ);

ch./s. *kùlik* ‘ptak błotny, kulik wielki; dźwięk naśladowujący głos kulika’ (RSAN);

ros. od XV w. *куликъ* ‘bekas, Scolopax, ptak błotny z długim dziobem’ (Słovarъ CSRJ, SRJ XI–XVII, Ruk. Leks., SSRJ), dial. *кѹлик* ‘ptak kulik’ (Słovarъ Severa), ‘wielki kulik, jeden z ptaków błotnych’ (SRNG), ‘indyk’ (Słovarъ Smolensk), *кулик-сопока* ‘kulik wielki’ (Meľničenko Jaroslavľ), ukr. *кулік* ‘niewielki ptak błotny z długimi nogami i długim dziobem’ (SUM, Hrinčenko, Żel.), brus. ‘niewielki ptak błotny z długimi nogami i długim dziobem’ (TSBM), dial. *кѹлік* : *кулік* ‘kulik, ptak błotny’ (SPZB, Mova Sennensčyny, Turaŋ, Scjaškovič Grodno, BMM IV 266). ~

kuligъ: ~ pol. *kulig kuliga* jako forma oboczna, czes. dial., ornit. *kulig* 'ptak *Charrindarius minor*' (Bartoš DSM);

sł. rzadkie *kúlig kúliga* (Besedišče SJ);

ros. dawne i dial. *кѹлуз* m.: *кѹлуза* f. 'ptak z rodziny bekasowatych' (Dal, SAR).

Nb. kasz. *kulig* (tylko w indeksie, Sychta SK II); na odnośnej stronie tylko *kuling* 'ptak kania' (Sychta SK II), co w związku z nazwami bałt. (zob. Popowska-Taborska, SEK III 119).

Etymologia niepewna. Zapewne dźwkn. od głosu tych ptaków. Najbliższy odpowiednik ie.: stind. *kulika*- 'jakiś ptak'. Forma *kulig* w pol. częściowo może w związku z nazwami bałt. (lit. *kuliŋga* 'ptak dzierzba', *kúolinga* 'nazwa ptaka wodnego'). Z pol. łot. *kuliks* 'Kalkhuhn', 'jakiś ptak' (Fraenkel LEW 312).

Berneker SEW I 642, Trautmann BSW 138, Vasmer REW I 688, Machek ES 214, Fraenkel LEW 230–231, Mayhoffer KEWA I 240, Borys SE 273, Brückner SE 281, Sławski SE III 351–352, ESSM XIII 97, Popowska-Taborska w SEK III 119. T.K.–M.J.

kul'avъ *kul'ava kul'avo* 'kulawy, chromy', 'claudus'

~ pol. od XV w. *kulawy* 'utykający na nogę, chromy, kulejący, mający krzywą nogę' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW, SJP, też dial. Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek, Zaręba Siołkowice, Sychta Kociewie), dial. też 'kaleki, w ogóle', 'liczy, marny' (Karłowicz SGP.), kasz. *kulavi* 'chromy, utykający na nogę', przen. 'liczy, marny, kiepski, chwiejący się', też eufem. 'o diable' (Sychta SK);

sł. *kúljav* 'kaleki, ze zniekształconymi rogami', 'bez rogów, o wole', 'niemająca warkoczy, o dziewczynie' (Pleteršnik), bułg. dial. *кѹлаѡ* 'chromy; sparaliżowany' (BDial. I 101, BDial. II 194), 'jednoręki' (Mladenov BTR);

ros. dial. *кулявій* 'chromy', 'mający krzywe nogi' (SRNG, Eliasov Zabajkałъ), ukr. *кулявий* 'kulawy' (SUM), brus. *кулявы* 'chromy' (TSBM). ~

Nie należy tu: czes. *kulawy* 'turlający się' (Jungmann).

Najprawdopodobniej pochodzi od szczerkawo zaświadczonego *kul'ъ 2.*, ale droga derywacji niejasna. Sławski SE II 344 jako prawdopodobną podstawę podaje *kul'ati* zaświadczone w dial. pol. oraz w ukr. i brus. (zob. *kul'ъ 2.*). Może jednak bezpośrednio od *kul'ъ 2.* z suf. -avъ. Badania w tej rodzinie utrudnia obecność w różnych językach, zwłaszcza zach.słow., derywatów od zapożyczonego z niem. *kula*, por. Schuster-Šewc EW 720, który rekonstruuje psł. rdzeń **kul-* 'zaokrąglony', włącza do ewidencji poświadczenia będące wyraźnymi germanizmami. Rekonstrukcja **kul'a-ti*, czasownika pochodzenia dźwkn. (zob. Sławski SE III 342) mało prawdopodobna ze względu na formalną i semantyczną bliskość z derywatami od pożyczki z niem. *kula*. M.J.

kul'ъ 1. *kul'a* wsch. 'sноп słomy; worek na zboże; miara objętości substancji sypkich', 'straminis fascis', 'saccus pro frumento ut mensura usus'

~ ros. dawne od XVII w. *куль* 'duży skórzany worek, dawna miara objętości towarów sypkich' (SRJ XI–XVII, Dal, SSRJ), dial. 'miara objętości zboża, produktów

sypkich', 'worek mąki', 'snopek; wiązka słomy', też szereg innych znaczeń w różnych dialektach, zwykle odnoszących się do desygnatu przypominającego kształtem worek, np. 'kaptur', 'część sieci', dial. też 'gatunek ptaka' (SRNG), ukr. *кyль* 'wymłóccony snop żyta' (Hrinčenko, SUM), dial. *кyл* 'wielki snop wymłóconej słomy' (Zach. Polis.), brus. od XVI w. *кyль* 'dawna miara zboża; snop słomy, snopek, wiązka czegoś', 'dawna miara handlowa ciał luzem (około 9 pudów)' (TSBM, Nosovič, HSBM, też dial. Słownik Sennensčyny), także 'duży snop słomy do krycia dachów', 'worek, torba', 'część sprzętu wędkarskiego w postaci wąskiej długiej torby, do której wpada łowiona ryba' (TSBM). ~

Z wsch.słow.: stpol. od XV w. 'dawna ruska miara objętości' (Słownik stpol.), pol. dawne *kul* 'snopek słomiany; miara zboża; wiązka siana' (SW, L.), dial. 'snop słomy', 'matnia, środek niewodu (z Litwy)' (Karłowicz SGP).

Etymologia niejasna. Sławski kwestionuje pożyczkę z łac. *culleus* 'wielki worek skórzany; miara płynów' i uważa *kul'ь* za wyraz najprawdopodobniej rodzimy, pochodzący z ie. *keu-* 'krzywić, zginać, skręcać, robić wypukłym'. Byłaby to więc para-lela do leksyki germ. (stnord. *kyll* 'worek', hol. *kuil* 'matnia sieci', niem. dial. *kaule* 'wiązka lnu') wywodzącej się z ie. *geu-* od rdzenia *gēu-* 'zginać, krzywić, robić wypukłym' (Pokorny IEW 396–397).

Sławski SE III 339.

B.R.-Ż.

kul'ь 2. *kul'a 2. kul'e 2.* 'kulawy, chromy', 'claudus'

~ sło. dawne *kūlj kūlja* 'ze zniekształconymi rogami, bez rogów' (Pleteršnik), maced. dial. *kūl kūla kūlu* 'kulawy' (Małecki SE). ~

Por. czes. dawne *kul* 'coś zagiętego, zgiętego; coś kulawego' (Jungmann);

Może stąd również niepewne stczes. *kul* (?) 'przestępstwo' (Gebauer Sl.).

Por. derywaty czasownikowe: pol. dial. *kulać* 'utykać na nogę, chromać' (Kucala PSM 189, Olesch Sankt Annaberg, Zaręba Siolkowice), ukr. *кyлáму* 'kuleć, chromać' (Żel., Verchratskyj Łemk.), brus. dial. *кyлáуць* 'utykać, chromać, kuleć', *кyлáуца* 'sła-niać się, zataczać się' (Nosovič). ~

Prawdopodobnie wyraz oparty na ie. *keu-* 'krzywić, zginać, skręcać' (Berneker SEW I 642), Sławski SE III 342).

M.J.

kuna 'zwierzę drapieżne Mustela martes i jego futerko', 'Mustela martes', 'pellis eius animalis ut pecunia usus'; 'urządzenia i narzędzia o różnym przeznaczeniu, np. narzędzie tortur'

~ pol. od XV w. *kuna* 'niewielkie drapieżne zwierzę o wydłużonym pysku i długim puszystym ogonie, futro z takiego zwierzęcia', 'skórka kuny; futerko', dawne pl. *kuny* 'danina na Rusi płacona przez popów na rzecz władzyki pierwotnie skórkami kun', 'żelazna obręcz w miejscu publicznym, umocowana u słupa, muru itp., a zakładana na szyję przestępcy, by unieruchomić go w czasie wykonywania kary i tym samym wystawić na widok publiczny', w XVI w. też 'zawiasa, żelazo zakrzywione u wrót, drzwi' (SP XVI IBL, Słownik stpol.), *kuna* zelasna 'krzesło senatorskie' (L, SW, SJP

PAN), dial. *kuna* 'Mustela foina', 'drewniany zawias u drzwi stodoły', 'część pługa', 'narzędzie kary dla kobiet – obręcz żelazna przy drzwiach kościoła' (SOWM, Olesch Sankt Annaberg, Dejna RKJŁ XXIII 278, Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek, Zaręba Siołkowice), kasz. *kūuna* 'suka', 'stara krowa' Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *kuna* 'Mustela martes' (Šwjela, Starosta) dawne 'ts.' (Muka), głuż. *kuna* 'kuna, Mustela martes' (Jakubaš, Kral), dial. rzadkie *kuna*, *kunja* też 'obrzec żelazna; różne przedmioty kojarzone ze zwierzęciem kuną' (Schuster-Šewc EW X 725), czes. od XIV w. 'zwierzę z krótkimi nogami i delikatną sierścią, posiadające cenne futro, Mustela martes', 'futro z kuny', dawniej też 'narzędzie tortur' (Gebauer Sl., Jungmann, SSJČ: *kuna* żelazná), dial. 'drewniany filar, o który opierają się ściany' (Hruška DSCh), śla. od XVII w. 'mały leśny mięsożerca z rodziny łasicowatych o wydłużonym tułowie i brązowej sierści, żyjący w dziuplach drzew i żerujący na małych ssakach; Mustela martes', 'futerko kuny' (HSSJ, SSSJ), dial. *kuna* 'kuna'; 'część pługa; żelazna tuleja górnej części bramy', 'wieszak do mocowania czegoś na wozie; jarzmo do dyszla' (Kálal);

śle. *kúna* 'kuna', 'waluta Chorwacji' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. od XV w. *kúna* 'kuna, Martes martes', 'futerko kuny', 'moneta, waluta' (RJAZ, RSAN), dial. *kúna* 'lisica' (RJAZ: Dubrownik), bułg. *куна* dawne 'wiewiórka', 'lisica' (RBKE), maced. *куна* 'nie-wielkie drapieżne zwierzę o smukłym ciele, krótkich nogach i szlachetnym futrze; kuna' (DRMJ);

strus. od XIII w. *коуна* 'kuna, Mustela martes', 'futerko z tego zwierzątka'; 'kot', 'skórka kuny jako jednostka pieniężna', 'drobna moneta' (Słowarъ DRJ, Srezn., SRJ XI–XVII), ros. dawne *куна́* 'Mustela', 'okowy, dyby, żelazny łańcuch, obręcz na szyję', 'danina na rzecz pana za dziewczynę wychodzącą za mąż do innej wsi' (Dal), dial. 'kuna; sobol', 'różne narzędzia i ich części' (SRNG), ukr. *куна́* 'kuna', 'element drzwi, element zamka, zasuw' (Hrinčenko), brus. od XVI w. *куна* 'kuna, Mustela martes', 'futro, skórka z kuny', 'jednostka płatnicza (skórka kuny albo odpowiednik jej wartości)' (HSBM, Nosovič), dawne też 'opłata za zamążpójście kobiety poza rodzinną wsią', 'narzędzie tortur, dyby', dial. *куна́* 'kuna', 'część dyszla sań' (Ostrowski Grodno 395). ~

Prapokrewne ze stpr. *caune* < *kauniā* 'kuna' oraz z lit. *kiáunė* : *kiaunė* < *keūniā* 'ts.', łot. *caūna* 'ts.'. Dalej niejasne (Sławski SE III 366, Boryś SE 274, Machek ES² 307, Schuster-Šewc EW 725, Vasmer REW I 693, BER III 134, ESBM V 159). Rejzek 321, Bezłaj ES II 110 wskazują na związek z ie. *koṽ-no-* 'żółtawy, złotawy'. B.R.-Ž.

kunica 'kuna', 'Mustela martes'; 'futro kuny jako środek płatniczy', 'pellis eius animalis ut pecunia usus'

~ stpol. od XV w. 'opłata na rzecz pana feudalnego uiszczana (pierwotnie w kunich skórkach) za dziewczynę wychodzącą za mąż do innej wsi' (SP XVI IBL, Słownik stpol.), też dial. *kunica* 'opłata na rzecz dziedzica za dziewczynę wychodzącą za mąż' (Karłowicz SGP), w XVI w. też: *kunica* 'Martes Pinel, kuna' (SP XVI IBL, L.), kasz. *kūunica* 'suka' (Lorentz PW, Lorentz SIW), czes. dial. moraw. *kunica* 'czapka z futra kuny' (Bartoš DSM);

sł. *kúnica* demin. od *kuna*, ‘kuna *Mustela*’, ‘nazwa rośliny’ (Pleteršnik), ch./s. od XVI w. *кўница*, *kùnica* ‘kuna; mała kuna’, ‘futro kuny’, bot. ‘krwawnik pospolicity, *Achillea Millefolium*’ (RSAN, RJAZ), cs. *коўница* ‘kot’ (Miklosich LP), bułg. dial. *кўница* ‘gatunek kuny, *Mustela foina*’ (BDial. I 253);

strus. od XIV w. *коўница* ‘kuna’, ‘futro kuny’, ‘futro kuny jako środek płatniczy’, ‘opłata, rodzaj podatku’ (Slovarʹ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *куніца* ‘kuna’, ‘futro z kuny’ (SRJ), dial. też ‘opłata w ceremonii ślubnej’ (SRNG), ukr. *куніця* ‘niewielki drapieżnik z rodziny kunowatych z cennym futrem, kuna’, ‘kunie futro’, ‘opłata-wykup od właścicieli ziemskich za pannę młodą’, ‘miotłka na czubku sitowia, trzciny’ (SUM), też ‘żelazny element przy drzwiach’ (Hrinčenko: *куніця*), dial. *куніця* ‘żartobliwy, weselny obrzęd wykupu panny młodej’ (Lysenko Polissja), brus. od XVI w. brus. *куніца* ‘kuna’, ‘futro kuny’, dawne ‘żelazny łańcuch przy drzwiach cerkwi do przypinania skazańca’, ‘jednostka płatnicza (skórka kuny albo odpowiednik jej wartości)’ (HSBM, TSBM), też ‘narzędzie tortur’, ‘opłata za wydawanie kobiety za mąż poza wieś’ (Nosovič), dial. ‘zwierzę, kuna’ (Slovník Sennensčyny, SPZB). ~

Deminutivum od *kuna* z przyrostkiem *-ica*.

B.R.-Ż.

куньѣ *kunʹja kunʹje* ‘związany z kuną’, ‘mustelinus’

~ stpol. od XV w. i dawne *kuni kunia kunie* ‘będący w związku z kuną, zrobiony z futra kuny’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), kasz. *kuńi* ‘adi. od *kuna*’ (Ramułt), ches. od XV w. *kuní* ‘(o skórze) z kuny’, ‘(o odzieży, jej części) zrobiony ze skórek kuny’ (Gebauer Sl.: *sobolový, kuní, hranostajový... kozich*, Jungmann: *kunj šuba, SSJČ*), sła. ‘odnoszący się do kuny – zwierzątka leśnego’, ‘pochodzący od kuny’, ‘zrobiony z futra kuny’ (SSSJ);

sł. *kûnji* ‘adi. od *kuna*’ (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. *kûnji* ‘adi. od *kuna*’ (RJAZ, RSAN), maced. *кунин* ‘adi. od *куна*’ (DRMJ);

ros. *куній* ‘adi. od *куна*’ (SSRJ), ‘zrobiony z futra kuny’ (SRJ XI–XVII), ukr. *куній* ‘adi. od *куна*’ (Hrinčenko), stbrus. *куній, кунний* ‘właściwy kunie, pochodzący z kuny (głównie o futrze)’ (KHSBM). ~

Por. z innym suf. dłuż. *kuniny* od *kuna* (Starosta).

Derywat od *kuna* z przyr. *-ьѣ*.

B.R.-Ż.

kupa ‘duża ilość nagromadzonych rzeczy, zwierząt, ludzi’, ‘turba; grex’; ‘sterta, stos’, ‘acervus’

~ pol. od XV w. ‘duża ilość zgromadzonych na sobie rzeczy, stos, sterta’, od XVI w. też ‘o osobach, gromada’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.: na *kupie*, do *kupy*, w *kupie*, w *kupę*, SW), pot. *kupa* ‘kał, stolec’, dial. ‘stos; wiele czegoś’, ‘gromada ludzi; duża ilość; stado’, ‘kał’, do *kupy*, w *kupie*, *kupą* ‘razem’ (SOWM, Olesch Sankt Annaberg, Dejna RKJL XXIII 278, Karłowicz SGP), kasz. *kupa* ‘kupa, stos’, ‘gromada’ (Sychta SK, Lorentz SIW), dłuż. *kupa* ‘wyspa na rzece’, ‘wzgórze wystające z wody; płaskie wzniesienie przypominające wyspę’ (Muka), głuż. *kupa* ‘stos, sterta; grupa’, ‘wzgórze; wyspa’, ‘guz; kłębek’ (Pfuhl), ches. od XIV w. *kupa* ‘stos w kształcie stożka’,

‘znaczna ilość’ (Gebauer Sl., Jungmann, Přír. slov., SSJČ), stczes. też ‘kubek, pojemnik, szczególnie o stożkowym kształcie, używany do picia; także jako miara’ (Gebauer Sl.), dial. ‘duża ilość’ (Dejna Kuców), sła. *kupa* dawne od XVIII w. ‘kopa, hałda, przyzma’ (HSSJ), dial. *kupa* ‘kupa, sterta, stos’ (Kálal, Buffa Dlhá Lúka);

ch./s. *kúpa* ‘sterta; stożek, wiązki trzciny’ (RSAN, RJAZ), dial. chorw. *kùpa* ‘wiązka, snopek ciasno związanych łodyg kukurydzy, słonecznika, konopi’, ‘pokrycie dachu, dachówka’ (HDZ VII 514), dial. serb. *kyna* ‘ts.’ (Zlatković Piroć), bułg. *kynà* ‘kupa, sterta, stóg siana’ (BTR, RBE), dial. *kynà* : *kýna* (BDial. II 195, BDial. III 236, BDial. V 26), maced. dial. *kúpa* ‘stos, sterta’ (Małecki SW);

strus. od XII w. *коупа* ‘sterta, bela, stos’, ‘grzbiet’, ‘grupa ludzi, tłum’ (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ros. dial. *kýna kýny* ‘sterta, stos’, ‘zgromadzenie ludzi’ (SRNG, Slovarъ Novosibir.), ukr. *kýna kýnu* ‘sterta, stos’, ‘zgromadzenie, grupa, tłum’ (Hrinčenko), dial. ‘nasyp, świeżo usypana górką ziemi; sterta, stos’ (Mat. Bukovyna), brus. od XVI w. *kýna* ‘stos, sterta; gęste zarośla’, ‘grupa, zgromadzenie, gromada’ (HSBM, TSBM, Nosovič), stbrus. też ‘kopiec nagrobny’ (HSBM), dial. *kýna* ‘stos, sterta’, ‘torf, błoto’, ‘stożek’, ‘kępka’, ‘grupa, zgromadzenie’ (Slovník Sennensčyny, Jankova Loeü, SPZB, Nar. Slova 79, Turaň). ~

Na gruncie języków słow., w których *o* przechodzi w *u*, widoczne zmieszanie z psł. *kopa* (np. w ros. znaczenie ‘grupa krzewów, drzew’). Dokładne, także i pod względem akcentowym, odpowiedniki w bałtyckim: lit. *kúopa* ‘gromada, grupa, grono, zebranie’, łot. *kuõpa* ‘kupa, stos’, lit. *káupas* : *kaũpas* ‘kupa, stos, nagromadzenie’, ‘szczyt; czub’. W bałtyckim zaświadczone też pokrewne czasowniki, np. lit. *kaũpti* ‘układać w kupę, zbierać razem, gromadzić, zgarniać’, z apofonią *kũpti* ‘podnosić się, nadymać się’, łot. *kupt kũpu* ‘zwijać się, kłębić się, kurczyć się, krzepnąć’ (por. Berneker SEW I 646, Trautmann BSW 138, Brückner SE 282, Machek ES² 247, Fraenkel LEW 231, Būga RR 355, Vasmer REW I 694–695, Kuryłowicz Acc. 185, 194). Stpers. *kaufa-*, awest. *kaofa-* ‘góra, grzbiet górski; garb’ (por. Rozwadowski RO I 102, WP II 119) wykazują wtórne przekształcenie ie. *koyp-os* (por. Brandenstein, Gedenkschrift Kretschmer I 53).

BER III 137, ESBM V 160, ESSM XIII 107, ESUM III 143, Schuster-Šewc EW 728, Skok ER II 236, Sławski SE III 374. B.R.-Ż.

kupidlo ‘wynagrodzenie za pozyskany towar’, ‘pretium’

~ stpol. z XV w. *kupidlo* ‘zapłata, pieniądze za sprzedany towar’ (Słownik stpol.: Pokarm za *kvpidlo* (pretio) przeday nam), stczes. od XV w. ‘to, za co się kupuje lub sprzedaje, pieniądze’, ‘targ, miejsce i czas przeznaczony na wymianę towarów na pieniądze’ (Gebauer Sl.: Pokrm za *kupidlo* prodaj nám), czes. *kupidlo* ‘to, za co się kupuje, pieniądze’ (SSJČ), dawne ‘cena’ (Jungmann), dial. *kupidlo* ‘zakup zboża’ (Kazmír Valašsko), ‘zakupy; kupione rzeczy’ (Bartoš DSM), sła. dial. *kupidlo* ‘drobne towary kupowane w sklepie’ (SSN);

słę. od XVI w. *kupîlō* ‘zakupy’ (Besedje 16. st., SSKJ, Pleteršnik), dawne i dial. *kupilo* ‘ts.’ (Novak Prekmur, Tominec Črni vrh, Ivančič Kutin Bovški), ch./s. dial. od XVII w.

күпило 'zakupy; środki finansowe, pieniądze' (RJAZ, RSAN), bułg. күпило 'zakupy' (Gerov, RBE), dial. күпило : күпи́лы 'ts.' (RROD, BDial. VII 74, BDial. VIII 140);

ros. dial. күпило 'pieniądze' (SRNG), ukr. dawne күпило 'pieniądze' (Hrinčenko), brus. dawne күпи́ло 'pieniądze' (Nosovič). ~

Od psł. *kupiti* z suf. -*dlo*. W stpol. prawdopodobnie zapożyczone z czeskiego, por. Basaj, Siatkowski, SFPS VIII 18. B.R.-Ž.

kupiti *kup'q* 'nabyć na własność za zapłatą', 'emere'

~ pol. od XIV w. 'nabyć na własność za zapłatą', 'otrzymać coś za określoną sumę pieniędzy' (Słownik stpol., SP XVI IBL L., SW, też dial. np. SOWM, Olesch Sankt Anna-berg, Dejna RKJŁ XXIII 278, Karłowicz SGP, Sychta Kociewie), kasz. *kup'ic* 'ts.' (Sychta SK, Lorentz SIW), połab. *t'aipē* 'kupuje' (Polański-Sehnert), dluž. *kupis* 'kupić, nabyć' (Šwjela, Muka), głuż. *kupic* 'kupić' (Pfuhl), stczes. od XIV w. *kúpiti* 'kupić' (Gebauer Sl., Jungmann), czes. *koupiti* 'otrzymać coś za opłatą; zdobyć w jakiś sposób', 'przekupić' (Přír. slov., SSJČ), sła. od XV w. *kúpit* 'kupić, dostać coś w zamian za pieniądze' (HSSJ, SSSJ, też dial. SSN, Matejčík Novohrad);

słę. od XVI w. *kúpiti kúpim* 'kupić; przekupić' (Besedje 16. st., SSKJ, Pleteršnik), dawne dial. (Novak Prekmur) i dial. 'ts.' (Kenda-Jež Kanal, Gregorič Kostel), ch./s. *kúpiti* 'kupić' (RJAZ, RSAN), chorw. dial. *kúpit, kupit* 'nabyć za pieniądze' (HDZ II 91), serb. dial. 'ts.' (Peić-Bačlija RBB), scs. **коупити коупляж** 'kupić' (SR BAN, SJS), bułg. *күна күпили* 'kupić; przekupić' (Mladenov BTR; RBE), dial. *күн'ъ, күне, күна* (BDial. III 95, BDial. VII 74), maced. *кynu* 'nabyć za pieniądze, kupić' (DRMJ, RMJ);

strus. od XII w. **коупити коуплю коупить** 'kupić' (Slovarǵ DRJ, SRJ XI–XVII), ros. dawne i dial. *купить* 'kupić; wziąć w najem' (Dal, SRNG, Мељниченко Jaroslavľ), ukr. *кунути* 'kupić' (Hrinčenko), brus. od XVII w. *куніць* 'kupić; zdobyć', dawne też 'nająć' (HSBM: *кунути*, Nosovič, TSBM, też dial. (Slovník Sennensčyny, Turaŭ, SPZB). ~

Pożyczka z goc. *kaupōn* 'trudnić się handlem, kupiectwem' (Pronk-Tiethoff GL 112), co z pgerm. *kaupōjan*: por. stnord. *kaupa*, stsaskie *kōpian*, stwniem. *kouffen*, ags. *cépan, céapjan* (Kiparsky GLG 204, Stender-Petersen SGL 374–377). Wyraz germ. sprowadza się ostatecznie do łac. *caupō caupōnis* 'szynkarz, karczmarz, oberżysta', stwniem. *koufo* 'handlarz, kupiec' (Kluge EW 17 359). Meillet Ét. I 45, Knutsson, ZslPh XV 138–139 uważali *kupiti* za denominativum od *kupъ*. Wg Milewskiego RS XXVI 132 zarówno *kupiti*, jak i pgerm. *kaupōjan* pochodzą niezależnie z łac. *caupō caupōnis*.

Bezłaj ES II 111, ESBM V 163, ESSM XIII 109, ESUM III 118, ESJS 383–384, Machek ES² 308, Miklosich EW 148, Rejzek 322, Schuster-Šewc EW 732, Sławski SE III 379.

B.R.-Ž.

kupiti (se) *kup'q (se)* 'układać, gromadzić (się) w jednym miejscu', 'acervare, cumulare'

~ pol. dawne od XVI w. *kupić i kupić się* (dziś *skupiać*) 'gromadzić, zbierać', refl. *kupić się* 'gromadzić się, schodzić się, zbierać się do kupy, garnąć się' (SP XVI IBL: Do miáfta ludzie fię kupią), dial. *kupić się* 'ts.' (Karłowicz SGP), kasz. *kup'ic* 'gromadzić,

składować' (Lorentz PW), stczes. *kupiti* 'składać na kupę, stos' (ESSČ), czes. *kupiti* 'zbierać w stos, stertę, gromadę', refl. *kupiti se* 'gromadzić się' (SSJČ, Jungmann), sła. *kupit* : *kopit* 'składać na kupę; gromadzić, kumulować', refl. *kupit sa* : *kopit sa* 'gromadzić się' (SSJ), dial. *kopit sa* 'zebrać w stos, na kupę; zgromadzić' (SSN);

sł. *kupiti kupim* 'gromadzić, składować na kupie' (Pleteršnik), ch./s. *kūpiti* 'zbierać na kupę, gromadzić; wchłaniać, ściągać', 'marszczyć', refl. *kūpiti se* 'kurczyć się (o ubraniu)' (RJAZ, RSAN), dial. chorw. *kūpit* 'zbierać' (HDZ II 91), cs. **КОУПИТИ** 'zbierać' (Miklosich LP);

strus. od XII w. refl. **КОУПИТИСЯ** 'łączyć się, jednoczyć się' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ukr. rusin. refl. *кѹпѹмѹсѹ* 'stłoczyć się, ścieśnić się' (Mat. Bukovyna), stbrus. **КОУПИТИСЯ** 'zbierać się w jedno miejsce' (HSBM). ~

Por. też: brus. prefig. *скѹпѹиць* : *скѹпѹиць* 'zebrać, zgromadzić'.

Denominativum od *kupa* (zob.). W bałtyckim zaświadczone też pokrewne czasowniki, np. lit. *kaūpti* 'układać w kupę, zbierać do kupy, gromadzić, garnąć', z apofonią *kūpti* 'podnosić się, nadymać się', łot. *kupt kūpu* 'zwijać się, kłębić się, kurczyć się, krzepnąć' (ESSM XIII 112, Sławski SE III 380). B.R.-Ż.

kup'a 'kupowanie, zakup; zakupiona rzecz', 'emendum, res emptā'

~ pol. dawne od XV w. i dial. *kupia* 'towar do kupienia (sprzedania)', 'przedmiot handlu' (Słownik stpol.), od XVI w. (również w postaci *kupla*, co z wsch.słow.) też 'transakcja handlowa, kupowanie, nabywanie' (SP XVI IBL, L., SW), dial. *kupia* 'ts.', 'akt prawny przekazania gospodarstwa dzieciom' (SOWM, Karłowicz SGP), kasz. *kupjo* 'ts.' (Lorentz SIW, Lorentz PW), dłuż. dawne *kupá* 'zakup' (Zwahr), *kupja* 'zakup, transakcja, targ, kupowanie' (Muka), stczes. od XIV w. *kúpě* 'handel, wymiana towarów za pieniądze', 'towary przeznaczone do sprzedaży lub zakupu', 'zakupione towary' (Gebauer Sl.), czes. *koupě* 'nabycie czegoś na pieniądze, kupno, zakup', 'zakupione rzeczy' (Přir. slov., SSJČ, Kott), dial. *kúpja* 'ts.' (Kazmír Valašsko, Bartoš DSM), sła. od XV w. *kúpa* 'nabycie, zakup towarów w zamian za pieniądze' (HSSJ, SSSJ), dial. *kúpa* : *kupla* 'kupno, zakup' (SSN);

stchorw. i dawne ch./s. od XIII w. do XVII w. *kúpļa* : *kūpļa* 'towar, zakupy, kupowanie' (RJAZ, RSAN), cs. **КОУПЛЯ** 'transakcja, targ' (SJS, Miklosich LP), bułg. dawne i dial. *купя* : *кѹня* 'kupowanie, kupno, zakup, towar' (Gerov, BTR, RodopSb);

strus. od XII w. **КОУПЛЯ** 'kupno-sprzedaż', 'towar' (Slovarъ DRJ, Srezn.), ros. *кѹня* 'kupno-sprzedaż', 'handel; zakup' (SSRJ, Dal), dial. 'ts.', też 'bazar, targ' (SRNG, Slovarъ Mordov., Ivanova Sl. Podmoskovja), ukr. dawne od XIV w. *кѹня* 'kupno, zakup; kupiony przedmiot' (SSUM, Hrinčenko, Żel.), dial. 'kupowanie' (Onyškevyč Bojk.), brus. od XVI w. *кѹня* 'zakup' (HSBM), brus. *кѹня* : *кѹня* 'kupno' (TSBM, Noso-
sovič), dial. *кѹня* 'ts.' (SPZB). ~

Por. też: dłuż. *kup kupi*, głuż. *kup kupje* 'kupno'.

Pśl. *kup-ja* > *kup'a* 'kupowanie, handel, kupiectwo' > 'towar'. Nomen actionis > nomen acti od *kupiti*. B.R.-Ż.

kupovati *kupujō* ‘nabywać za pieniądze, za opłatą’, ‘emere’

~ pol. od XIV w. *kupować* ‘nabywać na własność za określoną opłatą’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW), dial. *kupować* ‘ts.’ (SOWM, Olesch Sankt Annaberg, Dejna RKJL XXIII 278), kasz. *kupować* ‘kupować’ (Lorentz PW), dłuż. *kupowaś* ‘kupować’ (Šwjela, Muka), głuż. *kupować* ‘kupować’ (Pfuhl), czes. od XIV w. *kupovati* niedok. od *kupiti* ‘kupować, nabywać za pieniądze’, ‘przekupić kogoś, pozyskiwać kogoś przez kupstwem’ (Gebauer Sl., Přír. slov., SSJČ), dial. *kupovat* : *kupúvat* ‘ts.’ (Bachmannová PS, Kazmír Valašsko, Dejna Kuców, Bartoš DSM), sła. od XVI w. *kupovat* ‘nabywać za pieniądze, kupować’ (HSSJ): konske kože *kupowaty*, SSSJ, też dial. SSN);

słē. *kupováti kupūjem* ‘kupować’, ‘targować się’, ‘przekupić kogoś’ (SSKJ, Pleteršnik, też dial. Gregorič Kostel), ch./s. *kupòvati* ‘nabywać drogą kupna’ (RJAZ, RSAN), serb. dial. *kupuvāt* : *kupòvat* ‘ts.’ (Elezović Kos.-Met.), scs. **коуповати** ‘kupować’ (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. *купувам* ‘kupować’ (RBE), dial. też *купувам* : *куповам* ‘ts.’ (BDial. III 95, BDial. IV 47), maced. *купува* ‘kupować’ (DRMJ, RMJ), dial. *kupòvam* ‘ts.’ (Małecki SW);

strus. od XII w. **коуповати** ‘kupować’ (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. dial. *куповать* ‘ts.’ (SRNG), ukr. dawne od XIV w. *куповати* ‘nabywać za pieniądze’ (SSUM, Hrinčenko, SUM: dziś *купувати*), brus. od XVI w. dawne i dial. *куповаць* ‘kupować’ (HSBM, Nosovič, SPZB). ~

Pierwotnie denominativum od *kupъ*, wtórnie jako imperfektywne w opozycji do perfektywnego *kupiti* (Sławski SE III 385). B.R.-Ż.

kuprъ *kupra* płn. ‘koniec kości krzyżowej, nasada ogona’, ‘prima pars caudae’

~ pol. od XVII w. *kuper kupra* ‘tylna część tułowia u ptaków, nasada ogona; koniec mięsisty ptaka’ (SW, L., WSJP), pot. ‘część ciała człowieka znajdująca się poniżej pleców’ (WSJP), dial. też ‘węzeł warkocza’ (Karłowicz SGP);

ros. dawne *кynép* (też *кynp*) ‘zakończenie kości krzyżowej; nasada ogona ptaków’, ‘kuper’ (Dal), ukr. *кynep kynpa* ‘ogon; tylna część tułowia’ (SUM, Hrinčenko), dial. *кynup* ‘warkocz spleciony z tyłu głowy’ (Mat. Bukovyna). ~

Może stąd też dawna NM *Kupra* (dziś *Koperno*).

Pśl. dial. płn. *kuprъ* (w kontynuantach wtórne -e- w mianowniku). Dokładne odpowiedniki w bałtyckim: lit. *kaūpras* ‘wypukłość; pagórek, wzniesienie, szczyt góry’, lit. *kauprà* f. ‘pagórek, wzgórze’, łot. *kāupre* ‘pagórek’. Z apofonią: lit. *kuprà* ‘garb’, łot. *kuprs* ‘ts.’, stwniem. *hovar*, stang. *hofer* ‘ts.’ < ie. *kupro-*. Ten sam pierwiastek, co w pśl. *kupa* : *kupъ*, rozwinięty sufiksem -rъ.

Berneker SEW I 646, ESSM XIII 114, Sławski SE III 377, Vasmer ES II 420. B.R.-Ż.

kupъ 1. *kupa* ‘duża ilość nagromadzonych rzeczy, zwierząt, ludzi’, ‘turba; gregx’, ‘sterta, stos’, ‘acervus’

~ czes. dawne *kup* ‘kupa, mnóstwo; gromada’ (Jungmann);

słē. *kùp kúpa* ‘kupa, grupa’ (Pleteršnik), dial. *kùp* ‘kupa, stos; pagórek porośnięty krzakami lub goły’ (Badjura LjG), dawne dial. *kùp* ‘stos; stóg siana’ (Novak Prekmur),

ch./s. *kŭp* 'kupa, grupa, tłum, zgromadzenie ludzi' (RJAZ, RSAN), dial. chorw. *kŭp* 'stos; stóg siana' (HDZ II 91), serb. dial. *kyŋ* 'ts.' (Zlatković Pirot), cs. **коупъ** 'całość, jedność, zgoda' (SJS, Miklosich LP), bułg. *kyn* 'kupa', 'grupa', 'masa, mnóstwo, nieuporządkowany zbiór' (Gerov, BTR, RBE, też dial.: BDial. III 95, BDial. X 75), maced. *kyn* 'nieuporządkowany zbiór czegoś', 'stos, kupą', 'tłum, duża grupa ludzi' (RMJ);

stros. od XV w. *kynъ* 'usypana mogiła, kurhan; górka' (SRJ XI–XVII), ros. dial. *kyn* 'guz' (Pskov. Slov.). ~

Forma oboczna do *kupa* (zob.), w językach pld.słow. występująca jako główna. Zdaniem Machka ES² 307 *kupъ* w r.m. jest formą pierwotną, natomiast forma f. na -a powstała przez analogię do *gromada* itp. Por. też inne objaśnienia ESJS 384–385.

B.R.-Ż.

kupъ 2. *kupa* 'relacja wymienna; relacja handlowa', 'commercium'; 'kupno', 'emptio'; 'sprzedaż', 'venditio'

~ pol. dawne od XV w. do XVII w. *kup kupu* 'umowa o kupno i sprzedaż', 'akt nabycia rzeczy, transakcja handlowa' (Słownik stpol., SP XVI IBL: Stał się *kup* między Vtciwym Ianem Kurkiem z jednej strony, a Grzegorzem lezewskim z drugiej, L.: Wystawiona nierządnicą każdemu do *kupu*), dial. 'ts.' (Olesch Sankt Annaberg, Zaręba Siołkowice, Steuer Sulków), kasz. *kup kupu* 'ts.' (Sychta SK, Lorentz SIW), dłuż. *kup* 'zakup' (Šwjela, Muka: *kup* a pšekup), dawne. f. *kupj* 'ts.' (Zwahr), stczes. od XIV w. *kup kupu* 'kupno', 'sprzedaż', 'handel, transakcja; wymiana czegoś między sprzedającym a kupującym', 'to, co zostało kupione', 'umowa kupna' (Gebauer Sl.: Téhož Jana ráčili sau vpustiti v trh a w *kup* domu), czes. dawne i dial. *kup* 'kupowanie, zakup', dial. (Lamprecht Opava, Kazmír Valašsko), 'wykup' (Bartoš DSM, Kellner VN), sła. dawne od XV w. *kúp* 'kupowanie' (HSSJ: prawo dalo, ze ten *kup* ma przedse gity), dial. 'umowa kupna' (SSN);

słē. *kŭp* 'zakup; kupno', 'handel; targowanie się' (SSKJ, Pleteršnik, dial. dawne Novak Prekmur), stsch. od XIV w. *kŭp* 'zakup, kupiony towar' (RJAZ), ch./s. *kyŋ*, *kŭp* 'zakup, kupowanie' (RSAN, RJAZ), cs. **коупъ** 'kupno; towar' (Miklosich LP);

strus. od XIII w. **коупъ коупа** 'zakup, kupowanie' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), brus. od XVI w. dawne i dial. *kyn* 'zakup; kupowanie' (HSBM: *kynъ*, Nosovič, Nar. leks. 178). ~

Psl. *kupъ*, pierwotne nomen actionis (> nomen acti) od *kupiti* (Berneker SEW I 647, Kiparsky GLG 2D4, Machek ES 248). Za takim ujęciem przemawia intonacja cyrkumfleksowa (por. Kuryłowicz RS XIV 49). Stender-Petersen SGL 375 uważał za samodzielną pożyczkę z goc. niezaswiadczonego **kaup-*: *kaupa-* 'kupno'. Knutsson, ZslPh XV 138–139 wyprowadzał z zach.germ., por. stwniem. *kouf*, stsaskie *kōp*, stnord. *kaup*. Wg ESSM XIII 115 rzeczownik wprost z pragerm. *kaupa-*.

Sławski SE III 372, ESSM XIII 115.

B.R.-Ż.

купѣсь *купѣса* 'osoba, która coś kupuje', 'emptor'; 'osoba trudniąca się handlem', 'mercator'

~ pol. od XV w. 'handlarz, człowiek trudniący się handlem', 'nabywca, ten co kupuje' (Słownik stpol.: cupez de Reschovia, SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN), dial. *kupiec* 'ts.' (SOWM, Olesch Sankt Annaberg, Dejna RKJŁ XXIII 279, Karłowicz SGP), kasz. *kup'ec* 'ts.' (Sychta SK), *kūpc* 'ts.' (Lorentz SIW), połab. *t'aipāc* 'kupiec; kupujący' (Polański-Sehnert), dluž. *kupc* 'kupiec; kupujący; handlarz' (Šwjela, Muka), głuź. 'kupiec; kupujący' (Pfuhl), stczes. od XV w. *kupec* 'handlowiec, sprzedawca, który handluje towarami', 'kupujący, nabywca, który kupuje towary', 'pożyczkodawca, który pożycza pieniądze na odsetki, lichwiarz' (Gebauer SL: *Kupec* slove i ten, jenž kupuje, i ten, jenž prodává), czes. 'kupujący, klient', dawniej 'sprzedawca dóbr kolonialnych', ogólnie 'kupiec' (Přír. slov., SSJČ, Jungmann), dial. 'ts.' (Lamprecht Opava), sła. od XVII w. 'kto dostaje coś za pieniądze, kupujący, klient', 'ten, kto kupuje i sprzedaje, kto handluje towarami, kupiec, handlarz' (HSSJ: neny žadneho *kupcza* na wina; SSSJ), dial. 'ts.' (SSN, Matejčík Novohrad);

sł. dawne od XVI w. *kupěc kupcà* 'kupiec, handlarz', 'kupujący' (Besedje 16. st., Pleteršnik, dawne dial. Novak Prekmur), dial. 'kupiec, handlarz, kramarz' (Tominec Črni vrh, Ivančič Kutin Bovški, Gregorič Kostel), ch./s. od XIII w. *kúpac kúpca* 'kupujący', 'kupiec, handlarz' (RJAZ, RSAN), cs. **коупецъ** 'kupiec, handlarz' (Miklosich LP, SJS), bułg. *кунѣцъ* 'kupiec' (BTR, Gerov), dial. 'ts.', maced. *кунецъ* 'kupiec' (DRMJ, też dial. Vidoeski Poreče);

strus. od XIV w. **коупецъ коупецъ** 'kupiec' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *кунѣцъ* 'pełnomocnik w handlu' (SSRJ), dial. 'kupujący' (SRNG), ukr. od XV w. 'kupiec' *кунѣцъ купця* 'kupiec; handlarz', 'kupujący' (SSUM, SUM, Hrinčenko, Żel.), dial. 'ts.' (Onyškevyč Bojk.), brus. od XV w. *кунѣцъ* 'handlarz; kupujący, kupiec' (HSBM: *кунецъ*, Noso-vič, TSBM, dial. SPZB, Turaŭ). ~

Nomen agentis od *kupiti* z przyr. -ѣсь. Z pol. albo z brus.: lit. *kùpčius* 'mercator' (Brückner LS 99, Skardžius 116, Fraenkel LEW 313). B.R.-Ž.

купьнь *купьна купьно* 'związany z kupowaniem', 'mercatorius'

~ stpol. od XIV w. *kupny* 'taki, który został kupiony, a nie wykonany samodzielnie', 'dotyczący kupna, związany z kupnem; nabyty, kupiony' (SP XVI IBL, Słownik stpol.: Iaco Janek *cuppnø* dzedzinø derszi dwadzescza lath), dawne też 'przekupny, sprzedajny' (L., SW), dial. 'związany z kupnem, zakupiony' (SOWM, Olesch Sankt Annaberg, Dejna RKJŁ XXIII), kasz. *kūpni*, *kūpni* 'ts.'; subst. 'kupno' (Lorentz SIW), dluž. *kupny* 'związany z kupnem, sprzedażą', 'będący na sprzedaż' (Šwjela, Muka: *kupny* list, *kupny* płat, *kupne* zgło), głuź. *kupny* 'związany z zakupem' (Pfuhl), stczes. od XV w. *kupní*, *kupný* (ESSČ: list *kupní*, list *kupný*) '(o kwocie pieniędzy) potrzebny do dokonania zakupu', czes. *kupný* 'dostępny za pieniądze, dający się kupić', subst. *kupné* 'podatek od zakupu' (Přír. slov., Kott), dial. *kupny* 'związany z kupowaniem' (Sochová Lašsko, Kazmír Valašsko), sła. od XVI w. *kupny*, *kupný* 'dotyczący zakupu, nabywania towarów, usług za pieniądze' (SSSJ, HSSJ: podle obyczęge aneb zwyku

kupneho meli dati na sskodu nemalu), dial. *kúpni* 'związany z zakupem' (SSN, Habovštiak Orava);

sł. *kúpen* 'związany z zakupem', subst. *kúpnja* 'zakup' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. od XIV w. *kupán kúpna* 'związany z zakupem', subst. *kúpnja* 'cena zakupu' (RJAZ), cs. **коупнь** 'kupny, związany z zakupem' (Miklosich LP);

strus. od XIV w. **коупьный** 'związany z zakupem' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ros. dawne i dial. *купной* 'ts.' (Dal, SRNG, Eliasov Zabajkałе), ukr. dziś rzadkie *купний* 'związany z zakupem' (SUM, Hrinčenko: *купний*), *купний* 'sprzedany' (Żel.), dial. *купний* 'kupowany, kupny, niezrobiony we własnym zakresie' (Zach.Polis.), stbrus. z XVI w. **коупнии, коупныи** 'kupiony; związany z aktem zakupu' (HSBM). ~

Derywat od *kupiti* z przyr. -нъ.

B.R.-Ż.

kura 'ptak domowy z rodziny grzebiących, samica koguta', 'gallina'

~ stpol. od XIV w. *kura* 'kura, gallina' (Słownik stpol.), w pl. *kury* 'kury i koguty razem wzięte' (SP XVI IBL), 'ptak domowy z rzędu kuraków; samica ptaków kurowaty, np. głuszca, bażanta, cietrzewia' (SW, L., SJP PAN), dial. powszechne 'kura' (np. Karłowicz SGP, Dejna RKJL XXIII 279, Maciejewski Chełm.-dobrz., Olesch Sankt Annaberg, Kucała PSM 74), też 'duży kogut' (Brzeziński Krajna), 'samica bażanta, cietrzewia' (Karłowicz SGP), bot. *kura* 'dziewięciornik obrany z kłujących liści' (Nowak Żywiec), kasz. *kura* 'kura, Gallus gallus' (Sychta SK), połab. *taurâi* pl. gallinae, 'kury' (Polański-Sehnert), dluž. *kura* 'kura' (Muka, dial. Fasske Vetschau), głuż. od XVII w. *kura* 'kura' (Zeman, Kral, Stachowski Frencl: *kury* pl. 'kury'), dial. 'ts.' (Michalk Neustadt), stczes. od XIV w. *kura* : *kúra* 'kura' (Gebauer Sl.), czes. *kura* 'ts.' (Přír. slov., Jungmann), dial. Bartoš DSM, Sochová Lašsko, Kazmír Valašsko, Lamprecht Opava, Králík Kelč), też *koura* (Skulina Mor.-slov.), sła. od XV w. *kura* 'kura', 'rodzaj drobiu hodowany na jaja i mięso' (HSSJ, SSJ), *kury* pl. 'ptaki z małą głową i silnymi, grubymi nogami', 'mięso kurze' (SSSJ), dial. *kura* 'kura' (SSN, Sipos Bükk-Gebirge, Habovštiak Orava, Matejčík Novohrad, Buffa Dlhá Lúka 169);

sł. od XVI w. *kúra* 'kura' (SSKJ, Pleteršnik, Megiser 1592, Megiser 1603), dial. *kura* 'ts.' (Gregorič Kostel), *kūra* (Novak Beltinci, Karničar Obir);

cs.-rus. *кура* 'kura' (Slovarъ CSRJ, Srezn.), 'rodzaj zioła, wilczomlec' (SAR), ros. od XVII w. *кура* 'kura' (SRJ XI–XVII, Dal, SSRJ), dial. *кура* kura (SRNG, Ivanova Sl. Podmoskonnja, Slovarъ Severa, Sredneobskij sl. i in.), *кура* : *купá* 'indyczka' (SRNG, Slovarъ Urala, Manaenkova SRGB), ukr. *кура* dawne i dial. 'kura' (Hrinčenko, Bilećkyj-Nosenko, Żel.), dial. *kura* (KDO 397, AGBojk. II 85, Mat. Bukovyna, Lysenko SPH), łemk. dial. (Verchratskyj Łemk., Turčyn Tylicz), *куру* pl. 'kury i koguty razem wzięte' (SSUM, SUM, Hrinčenko, Żel.), brus. dial. *кура* 'kura' (Scjaškovič Grodno, SPZB, BMM IV 267, Mat. Minsk II 67, Turaŭ, Mova Sennenščyny). ~

Por. też formacje pierwotnie deminutywne:

z suf. -ьka: np. bułg. dawne reg. *курка* 'indyczka' (Mladenov BTR), ukr. *курка* 'ptak domowy hodowany na jajka lub mięso; kura' (SUM), brus. *курка* 'kurka' (TSBM);

z suf. *-ica*: ros. też dial. *кѹпуца* 'kura, ptak domowy' (SSRJ, Dal), brus. dial. *кѹрыца* 'ptak domowy, hodowany dla jaj i mięsa' (TSBM), ch./s. reg. *kũrica* 'młoda kura' (RSAN).

Derywat od *kurъ* (zob.) z przyr. *-a* tworzącym feminatywa.

Vasmer REW I 697, Boryś SE 275, Sławski SE III 388–389, ESSM XIII 118–119. T.K.

kurēja *kurēja* : **kurēja** f. pln. 'kura nieznosząca jaj, kura o cechach koguta; hermafrodyta: ni kogut, ni kura', 'gallina, quae ova non gignit'

kurēja: ~ pol. dawne od XV w. *kurzej* 'kura, która nie znosi jaj, kura piejąca, rodzaj hermafrodyty' (Słownik stpol., L., Sł. Paska), dial. *kurzaj* 'bezpłodny, niepiejący kogut', 'kura nieznosząca jaj' (np. Kaś Orawa, Kucala PSM 74, SGMłp, Szymczak Domaniewek, Sychta Kociewie), *kurzej* 'kogut' (SOWM), czes. dial. *kuřej* 'kogut nieplodny, obojnak' (Bartoš DSM, Kazmír Valašsko), sła. *kurej* 'kogut hermafrodyta, ni kogut, ni kura' (SSN, Buffa Dlhá Lúka);

ros. dial. *кypéу* 'kura hermafrodyta' (SRNG, Slovarъ volog. nar.), ukr. *кypі́й кypі́я* 'kura hermafrodyta' (SUM, Hrinčenko, Żel., też dial. (Janów Moszkowce, KDO 399, Janów SH), brus. *kypáŭ* 'kura hermafrodyta' (Cychun Grodno SNM). ~

kurēja: ~ pol. dawne od XV w. *kurzeja* 'kura piejąca i nieniosąca się, rodzaj hermafrodyty' (Słownik stpol., L.), 'młoda kura' (SWil.), dial. 'bezpłodny, niepiejący kogut; kapłon', 'kura piejąca i nieznosząca jajek' (Nowak Żywiec, Kutyla Sł. lasowiacki, Szewczyk Lachy Sądeckie, Łomnicka-Dulak Piwniczna), *kurzaja* 'kura piejąca jak kogut' (Kaś Orawa, Karłowicz SGP, Kucala PSM 74);

ros. dawne *кypeя* 'hermafrodyta' (Dal), dial. *кypeя́*, *кypья́* 'kura hermafrodyta; kogut, który przypomina kure' (SRNG, Slovarъ Severa), 'kastrat, eunuch' (Opyt Dop.), brus. *кypыя* 'kura z cechami koguta; hermafrodyta' (Mova Sennensčyny). ~

Derywat z suf. *-ěj-* (*-ějb*, *-ěja*) (zob. o tym przyrostku Meillet Ét. 393, Vondrák VSG I 515) od *kurъ*, jak np. *kolēja* od *kolo* (o denominatywach na *-ěja* zob. I 87).

Sławski SE III 421, ESSM XIII 119–120.

T.K.

kure *kurete* 'pisklę kury, kurczę', 'gallinula'

~ pol. dawne od XIV w. *kurze* *kurzęcia* 'kurczę, pisklę kury (lub innych ptaków)' (Słownik stpol., SP XVI IBL, Bart pol.-łac., SW), też dial. (np. Karłowicz SGP, SGMłp, Paryl Lwowskie, Pluta Dzierżysławice), kasz. *kuřą kuřéca* 'kurczę' (Ramułt, Sychta SK), połab. *taurq* : *tairq tairqatai* nom-acc. dual. 'kurczę' (Polański-Sehnert), dłuż. *kuře* 'kurczę, pisklę' (Muka), głuź. dawne od XVII w. *kurjo kurjeća* 'kurczę' (Stachowski Frencl), czes. od XIV w. *kuře* (stczes. też *kúře*) *kuřete* 'pisklę, kurczę' (Gebauer Sl., Jungmann, Přír. slov., też dial. np. Skulina Mor.-slov., Bělič Dol., Králík Kelč), dial. moraw. *kuřata* pl. 'grzyb, pieprznik jadalny' (Bartoš DSM), sła. od XVI w. *kura kura-ťa* 'kurczę', 'mięso z kurczęcia' (HSSJ, SSJ), dial. *kura* 'kurczę, pisklę', 'grzyb jadalny' (SSN, Ripka Dolnotrenč., Orlovský Gemer);

słē. dawne *küre kureta* kura (Pleteršnik), dial. *küre* (Tominec Črni vrh), chorw. zach. *küre kureta* 'kurczę, pisklę' (RJAZ, RSAN), cs. *кoуpa кoуpaтe* 'pisklę, kurczę' (Miklosich LP);

strus. od XII w. **коура коураѣ** 'pisklę, młoda kura lub kogucik', 'kura lub kogut' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), cs.-rus. **курѧ** 'pisklę kury lub indyka' (Slovarъ CSRJ), ros. dial. **курѧ** 'kurczę' (SRNG), ukr. **курѧ курѧму** 'kurczę, pisklę' (SSUM, SUM, Bileckij-Nosenko, Hrinčenko), dial. **курѧ кѹре** 'kurczę' (Mat. Bukovyna), **кур'а, кур'и** (SDU 91), **кѹпи -им'іл-иму** (Janów Moszkowce, Horbač Romaniv), łemk. **курѧ, курѧтко** (Verchratskij łemk., Turčyn Tylicz). ~

Derywat od **kurъ** (zob.), **kura** (zob.) o strukturze takiej jak w innych nazwach istot młodych, z przyr. -ę i rozszerzeniem -ęt- (por. **gōsę** od **gōsь**). W części języków zastąpione przez formę wtórną **kurъčę**, powstała w wyniku kontaminacji **kurę** i demin. od **kurъ**, **kura** z suf. -ѣкѣ, -ѣка.

Sławski SE III 422–423, ESSM XIII 120–121.

T.K.

kurętina 'mięso kury, kurczęcia', 'gallinae caro'

~ pol. dawne i dial. **kurzęcina** 'mięso z kury albo kurczęcia' (SW), dial. ze sła. **kuracina** (Kąś Orawa), kasz. **kuřěčěna** 'mięso z kury' (Sychta SK), stczes. **kuřětina** 'mięso z kury' (Gebauer Sl.), czes. dawne **kuřětina**, **kuřecina** 'ts.' (Jungmann), dial. **kuřacina** 'ts.' (Svěrák Karlovice, Bartoš DSM, Kazmír Valašsko), sła. od XVII w. **kuracina** 'mięso z kury' (HSSJ, SSSJ), dial. **kuracina**, **kuračina**, **kurecina** 'mięso z kury lub kurczęcia' (Matejčík Novohrad, Sipos Bükk-Gebirge, Orlovský Gemer);

słę. **kúretina** 'mięso z kury', przest. 'kury, drób' (Pleteršnik, SSKJ), dial. 'mięso z kury' (Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel);

ros. od XV w. **курѧтина** 'mięso z kury' (SSRJ, Dal, SRJ XI–XVII, Slovarъ CSRJ), też dial. (SRNG), ukr. **курѧтина** 'mięso z kury' (SUM, Hrinčenko, Żel., też dial. KDO 399), brus. **курѧчина** 'mięso z kury' (TSBM), dial. też **курѧчына** (Cychun Grodno SNM, SPZB, BMM IV 268, Turaŭ). ~

Derywat od **kurę** **kuręte** (zob.) z suf. -ina częstym w rzeczownikach materiałowych, takich jak np. nazwy mięs.

Boryś SE 275, Sławski SE III 423, ESSM XIII 121.

T.K.

kuriti **kur'ō** 'palić tak, aby ulatniał się dym, kadzić, dymić', 'fumare, suffire'; 'unosić się (o parze wodnej, mgie, pyłe, kurzu, śniegu)', 'vaporari'

~ pol. od XIV w. **kurzyć** (**się**) dawne 'dymić, parować, kopcić; palić tak, aby szedł dym; kadzić, okadzać' (Słownik stpol., SP XVI IBL), też 'wydzielać kłęby lotnej substancji' (L.), dziś **kurzyć** **kurzę** 'powodować podnoszenie się chmury kurzu lub innej podobnej substancji', 'wydobywać się skądś szybko i w dużej ilości', 'odymiać pszczoły', pot. 'palić fajkę; palić tytoń' (WSJP), dial. 'dymić; pylić'; (Karłowicz SGP, Olesch Sankt Annaberg, Dejna XXIII RKJL 282, Sychta Kociewie), kasz. **kuřec** (**sq**) 'dymić się, parować' (Sychta SK, Ramułt), **kůřic**, **kuřęc**, **kuřęc** 'kurzyć, dymić, palić tytoń' (Lorentz SIW), dłuż. **kuriś** 'wzniecać kurz, pył', 'palić tytoń' (Šwjela, Starosta, Muka), głuź. **kurić** 'dymić', 'wzniecać kurz, pył', 'palić tytoń', 'kadzić, okadzać', 'o unoszeniu się kurzu, pyłu' (Pfuhl), stczes. **kůřiti** 'kurzyć' (ESSČ; brak datowania i cytatu), refl. **kůřiti se** 'dymić' (Gebauer Sl.), czes. **kouřiti** 'emitować dym; dymić' (Přír. slov., SSJČ),

dawne *kúriti* : *kouřiti* ‘kurzyć, dymić’, ‘bździć, smrodzić’ (Jungmann), dial. *kuřyč* : *kuřit* ‘dymić’, ‘kurzyć, pylić’ (Sochová Lašsko, Kazmír Valašsko, Bartoš DSM), sła. od XVI w. *kúrit* ‘podtrzymywać ogień, ogrzewać pomieszczenie’, ‘dymić, okadzać’, ‘prószyć (o śniegu)’, ‘palić tytoń’, ‘spalać zwłoki’ (HSSJ: za drwa, czo na radhuze *kuril*), sła. *kúrit* ‘kurzyć, pylić’, ‘rozpalać, podtrzymywać ogień’, ‘dostarczać ciepło do pomieszczeń przez grzejnik, system grzewczy’ (SSSJ, SSJ), dial. *kúřic*, *kúřič* ‘dokładać do ognia; podtrzymywać ogień’, ‘kurzyć, pylić’, ‘prószyć (o śniegu)’, ‘odymiać pszczoły; palić tytoń’ (SSN, Kálal, Orlovsky Gemer);

słe. od XVI w. *kúriti* ‘rozpalać ogień’, ‘ogrzewać, np. pomieszczenie’ (SSKJ), dawne i dial. też ‘dymić’, ‘palić tytoń’ (Besedje 16. st., Pleteršnik, Novak prekmur, Gregorič Kostel, Tominec Črni vrh), ch./s. *күрүтү*, *kurit*, *kúriti* ‘dymić, rozpalać ogień’, vt. ‘palić’, ‘ogrzewać’, vi. ‘palić się’ (RJAZ, RSAN), dial. chorw. *kurit* ‘dymić, palić’ (HDZ V 372), cs. **коу́рити** ‘kurzyć’, ‘dymić, unosić się (o dymie)’ (Miklosich LP), refl. **коу́рити сѧ** ‘kurzyć, dymić’;

strus. od XI w. **коу́рити** ‘dymić (się), kurzyć (się)’, ‘unosić się, o dymie, mgłę’; ‘pędzić wódkę, wino’ (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. ‘wciągać i wydychać dym’; ‘spalać coś, co daje aromatyczny dym, kadzić’; ‘pędzić wódkę, wino’; ‘pozyskiwać smołę’ (SSRJ), dial. *күрүтү* ‘unosić się, kłębić się (o śniegu, kurzu, mgłę, zamieci)’; dymić, kurzyć; palić się, tlić się; śmierdzieć, ‘nagrzewać saunę’, ‘palić tytoń’, ‘wędzić ryby’ (SRNG, Opyt, Ivanova Sl. Podmoskovъja, Slovarь Don.), ukr. *кү́рїтї* ‘kurzyć, dymić’, ‘pylić, podrywać w górę pył, kurz’ (SUM), dawne *күрүтї* (Hrinčenko, Bilečkyj-Nosenko), dial. *күрүтї* : *күрїтї* ‘kurzyć, okadzać dymem’, ‘pylić (o zbożu przy młóceniu)’ (Onyškevyč Bojk., Leks. Polesъja 107), brus. od XVI w. brus. *күрїуць* ‘kurzyć, dymić, kopcić; okadzać’, ‘unosić się (o kurzu, pyle)’ (HSBM, TSBM, Nosovič), dial. (też *күрїуць*) ‘kurzyć, dymić, tlić się, okadzać, palić; ‘jechać, bieć szybko, wzbijając kurz’ (Sloūnik Sennensčyny, Leks. Polesъja 44).

Budowa i akcentuacja czasownika wskazują na pierwotne iterativum albo causativum, niejasna jest jednak podstawa tych formacji. Forma *kurь* postulowana przez Machka ES² 285 jest denominativum od *kuriti*, zapewne nie pśł., por. Sławski SE III 424. Najbliższe odpowiedniki w bałt.: lit. *kūrti kuriù* ‘wzniecać ogień, palić’, łot. *kuŗt kūru* ‘ts.’; z innych języków ie.: goc. *haūri* ‘węgiel’, stnord. *hyrr* ‘ogień’. Najczęściej przyjmuje się pochodzenie odpierwiastkowe od ie. *koūr-*. Szczegółowy przegląd proponowanych etymologii przytacza ESJS 385–386. Por. też Kurkina, Etim 1971, 59.

ESJS 385–386, BER III 148, Bezlaj ES II 113, ESBM V 171, ESSM XIII 123, ESUM V 154, Sławski SE III 424, Schuster-Šewc EW 733, Skok ER II 242, Vasmer REW II 426.

B.R.-Ż.

куроѣты *куроѣтыѣ* pñ. : **куропаты** *куропатыѣ* pñ. : **куропатъка** ‘ptak z rodziny kurowatych’, ‘Perdix’

куроѣты: ~ stpol. rzadkie od XV w. w uogólnionej formie przypadków zależnych *куропетва* ‘куропатва, Perdix Briss’, ‘przepiórka lub jarząbek, Coturnix Bonn, vel Bonasa silvestris Brehm’ (Słownik stpol.), dłuż. *kurwota* (z metatezą z pierwotnego

kurotwa < kuroptwa), *kurota* (z uproszczeniem grupy -tw-) 'kuropatwa, Perdix perdix' (Muka), dial. *kurwota* 'kuropatwa' (Fasske Vetschau), głuź. *kur(w)otwa*, *kur(w)ota* 'kuropatwa' (Zeman, Kral), dial. *kurwota* (Michalk Neustadt), stczes. od XIV w. *kuroptwa* (od XV w. *koroptwa*, *koruptwa*, *kuroptev*) 'kuropatwa' (Gebauer Sl.), czes. dawne z wariantami *kuropt(w)a*, *koropt(w)a* *kurotew* 'kuropatwa' (Jungmann), dziś *koroptev* (pot. też *korotev*) (Přír. slov.), dial. najczęściej *kurotva* (Kazmír Valašsko, Skulina Mor.-slov., Bělič Dol.) : *korotva* (Skulina Mor.-slov., Bělič Dol., Králík Kelč), sła. od XVI w. *kuroptva* : *kuropta* 'kuropatwa' (HSSJ), dziś *kuropta* (SSSJ), dial. *kurop-tva* : *kurotva* : *kuropta* (SSN, Stanislav Liptov, Orlovský Gemer);

ch./s. dawne rzadkie *kuroptwa* 'kuropatwa' (RJAZ tylko u Mikalji i Stulicia);

ros. dawne i dial. *күрѡхма* (z dysymilacją -pt- > -cht-) 'kuropatwa' (Dal, Opyt), dial. *күпонмá* 'ts.' (Sl. Karelii).

kuropaty: ~ pol. od XV w. *kuropatwa* 'kuropatwa, Perdix Briss, Perdix perdix' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW: też *kropadwa*, *kropatwa*, SJP PAN), stpol. też zapis w formie z udźwięcznieniem: *curopadwa* 'przepiórka lub jarząbek', dial. *kuropatwa* (np. Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, SOWM, Pluta Dzierżysławice, Kucala PSM 71, Kąs Orawa), rzadziej *koropatwa* (Dejna RKJL XXIII 280–281, Górniewicz Malbork, Milerski Zach.-Cieszyński Sl.), kasz. *kuropatwa* 'kuropatwa' (Ramułt), czes. dial., rzadkie *kuropatwa* : *kuropatfa* (Steuer Baborów, Bartoš DSM, Kellner VN: też *kropatfa*), sła. dial. *kuropata* 'ptak z rodziny bażantowatych' (SSN);

ros. dawne *күпонáмѡ* : *күпонáмла* 'kuropatwa' (Dal) i dial. *күпонáмѡ* (Opyt Dop., SRNG), ukr. *күпонáмѡ* 'kuropatwa' (SUM, Hrinčenko, Żel.), dawne też *күпynáмѡ* (Bilećkyj-Nosenko), też dial. łemk. *күпонáмѡ* : *күпонáмла* (Verchratskyj Łemk., Turčyn Tylicz), brus. od XVI w. *күпонáмѡ* : *копонáмѡ* : *күпynáмѡ* 'kuropatwa' (HSBM, Nosovič *күпанáмѡ* tylko w znaczeniu 'stado kuropatw'). ~

kuropatъka: ~ pol. dawne *kuropatka* 'kuropatwa, Perdix cinerea, ptak kurowaty (grzebiący z rodziny gęszciców' (SW i dial. Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, SOWM, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, Nowak Żywiec), kasz. *kuropatka* 'kuropatwa' (Ramułt, Sychta SK), połab. *ťaurēpotkǎ*, *ťairēpotkǎ* 'kuropatwa' (Polański-Sehnert), sła. dial. *kuropatka* 'kuropatwa' (SSN, Buffa Dlhá Lúka);

ch./s. *kuropatka* 'kuropatwa' (RJAZ);

cs.-rus. *күпонáмкa* 'siwa kuropatwa', 'kuropatwa zwyczajna', 'pardwa' (SAR), ros. od XVII w. *күпонáмкa* 'kuropatwa' (SRJ XI–XVII, Ruk. Leks., Dal, SSRJ), dial. *күпонáмкa* 'kuropatwa' (Myznikov Belomor'je), 'o kobiecie niskiej, drobnej; potulnej' (SRNG), *күпynáмкa* (Manaenkova SRGB), *күпynáмкa* (Slovarъ Smolensk, Slovarъ Urala), brus. *күпанáмкa* 'kuropatwa' (TSBM), dial. *күпонáмкa* (Turaŭ), *күпynáмкa*, *күпnáмкa* (Mova Sennensčyny). ~

Compositum złożone z *kur-* (zob. *kurъ* 'kogut', *kura* 'kura') i pierwiastka *рѣt-/рѣta-* (por. pol. *ptak*, ch./s. *ptica* itp.), por. nowsze złożenie z *рѣtach-*, np. dial. psk. *күпонmáxa*, *күпонmáшкa* 'kuropatwa' (Dal). Pierwotne znaczenie 'ptak podobny do nietlnych kur, mający ich właściwości, ptak jak kura'. Według ESSM pierwsza część ma charakter dźwiękonaśl., a comp. oznaczałoby pierwotnie nie krzyk ptaka, lecz

charakterystyczny szum, który wydaje przy wzlocie kuropatwa (ESSM XIII 128). Niejasna geneza *-a-* w *kuropaty*, *kuropatъka*. Bulachovskij Ilja VII 115 przyjmuje obok pierwotnego *kuroŕty* formę *kuropatъka*, którą zestawia z bułg. *námka* ‘kaczka’, ch./s. *pătka* ‘ts.’ (*kuropatъva* byłaby wynikiem kontaminacji obu form), hipotezę osłabia jednak geografia zestawianych wyrazów. Z tych samych względów jeszcze mniej prawdopodobna koncepcja Vasmera (REW I 701) widzącego tu analogię do ros. *kocámka* ‘jaskółka’. Według Bernekera SEW I 649 nagłosowe *kro-* pod wpływem *kropiasty*, bardziej prawdopodobny wydaje się jednak zanik *-u-* jak w np. w pol. dial. *chaŕpa*, *dziewucha* < *chałupa*, *dziewucha*. Z ros.: lit. *kurapká* ‘kuropatwa’, łot. *kurata* ‘ts.’ (Fraenkel LEW 314).

Brückner SE 284, Vasmer REW I 701, Boryś SE 275, Sławski SE III 407–408, ESSM XIII 127–128. T.K.

kuroslěpъ *kuroslěpa* ‘choroba kurza ślepota’, ‘nyctalopia’, bot. ‘nazwa różnych bylin o drobnych (żółtych) kwiatach’

~ pol. bot. od XV w. *kuroślęp*, *kurzaślęp*, *kurześlęp*, *kurzoślęp*, *kurzyślęp* ‘kurzyśląd, *Anagallis arvensis*’ (Słownik stpol., L., SW, SJP PAN), stpol. też ‘pierwiosnka, *Primula veris*’, w XVI w. też ‘*Sperularia rubra*, Muchotrzew polny’, ‘*Anagallis arvensis*, kurzyśląd polny’ (SP XVI IBL), dawne ‘kurza ślepota, choroba oczu polegająca na złym widzeniu po zachodzie słońca’ (SW, SJP PAN, też dial. Karłowicz SGP), bot. *kuroślępka* ‘*Anemone*, zawilec’ (Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna), sła. dawne i dial. *kuroslęp* ‘kurzyśląd polny’ (SSN, Kálal), *kuroslęp* ‘ts.’ (Habovštiak Orava);

słe. dawne bot. *kuroslěp* *kuroslěpa* ‘kurzyśląd, *Anagallis*’ (Pleteršnik, Besedišče SJ), ch./s. bot. dawne, rzadkie *küroslijep* ‘ciemniernik, *Helleborus*’ (RJAZ, RSAN tylko ze słowników Stulicia i Šulka);

cs.-rus. bot. *кyрoслѣнъ* ‘kurzyśląd’ (Slovarъ CSRJ), ros. *кyрoслѣн кyрoслѣна* ‘człowiek chory na kurzą ślepotę’ (Dal, SSRJ), też dial. (Sl. Karelii, SRNG, Slovarъ Mordov.), bot. *кyрoслѣн* ‘nazwa różnych bylin o żółtych kwiatach’: np. ‘knieć, kaczyniec, *Cotoneaster*’, ‘jaskier, *Ranunculus*’ (Dal, SRJ, też dial. SRNG, Slovarъ Mordov.), ukr. bot. *кyрoслін* ‘knieć błotna’ (SUM), dawne *кyрoслін* ‘zawilec gajowy’ (Žel.), brus. bot. *кyрaслѣн* ‘nazwa rośliny z rodziny jaskrowatych, *Ranunculus*’ (TSBM, też dial. (SPZB, Mova Sennensčyny, Scjaškovič Grodno, Turaŭ), *кyрaслѣн* ‘zawilec gajowy, zawilec żółty’ (Šaternik Červ.). ~

Compositum złożone z *kurъ* (kura) i *slěpъ*; co do budowy słowotwórczej por. słowiańskie złożone nazwy osobowe z drugim członem przymiotnikowym, np. stpol. *Bogomił*, *Bratomił* (SSNO I 2), stczes. *Cěloľub* (Svoboda SOJ 56). Pierwotne znaczenie ‘kurza ślepota’, zapewne też ‘określenie oka kury’, stąd początkowo metaforyczne nazwy szeregu roślin o drobnych jasnych kwiatach (przeniesienie nazw zwierząt lub nazw części ciała zwierzęcego na rośliny jest zjawiskiem bardzo częstym, por. np. szereg tego typu wtórnych nazw roślinnych u Machka ČSJR). Por. Sławski SE III 410, ESSM XIII 129. T.K.

kurʼ *kura* ‘kogut’, ‘gallus’

~ pol. dawne od XV w. *kur kura* ‘kogut, Gallus domesticus’ (Słownik stpol., SP XVI IBL), później książk. i reg. *kur* ‘kogut’, przest. ‘pora, kiedy pieją kury, tj. północ, brzask, świt’, ‘kogut z drzewa, obwożony po wsi na Wielkanoc’ (L., SW, SJP PAN), w nazwach złożonych: dziwy *kur* ‘cietrzew’, *kur* trzebiony ‘kapłon’, *kur* indyjski ‘indyk’ (SW), icht. ‘Cottus, ryba z rodziny głowaczowatych’, przest. ‘choroba zakaźna wywołana przez swoisty wirus, różyczka’ (SW, SJP PAN), dial. (zwłaszcza pñ.) *kur* ‘kogut’ (Słownik starowierców, Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ XXIII 279, SGMłp, SOWM, Cechosz-Felczyk Podole, Paryl Tarnopolskie, o zasięgu geograf. zob. Nitsch RS VIII 83–9), *dziki kur* ‘o samcu innych ptaków kurowatych’ (SOWM, Steffen Warmia), kasz. *kur*, *kuür* ‘kogut’, ‘samiec gołębi’ (Sychta SK, też VII Supl.143), czes. przestarz. od XIV w. (Gebauer Sl., Jungmann, Přír. slov.);

słę. dawne *kür kúra* ‘kogut’ (Pleteršnik, Besedišče SJ), chorw. dial. pñ. rzadkie od XVI w. *kür* ‘kogut’ (RJAZ u Belostenca), scs. **коуръ** ‘kogut’ (SJS, SS X–XI), bułg. dawne i dial. *kyp* ‘kogut’, lud. ‘penis’ (RBE, dial. Płd. Rodopy), maced. dial. *kur* ‘penis’ (Hendriks Radožda–Vevčani, Małecki SW);

strus. od XI w. i cs.-rus. **коуръ коура** ‘kogut’, pl. ‘koguty i kury ogółem’, ‘czas piania kogutów’ (Slovarʼ DRJ, SRJ XI–XVII, Slovarʼ CSRJ, SAR), ros. dawne *kyp* ‘kogut’ (SRJ, Dal, też dial. SRNG, Slovarʼ Mordov., Melʼničenko Jaroslavlʼ), ukr. dawne dial. ‘kogut’ (Żel., Hrinčenko, Bileckij–Nosenko), dial. hucul. KDO 397, Janów SH), stbrus. z XVI w. **коуръ** ‘kogut’ (HSBM, Sloʼnik Skaryny). ~

Derywat z ie. formantem *-ro-* (zob. o tym przyrostku Meillet Ét. 408–411) oparty na ie. *koṷ-* zapewne pierwotne nomen agentis (Meillet Ét. 409 i in.). Dziś powszechniejsze zleksykalizowane deminutiva z suf. *-rkʼ* lub suf. *-ʼbʼ*. Liczne interii. w celu przywoływania bądź odpędzania kur, np. kasz. *kuur!* (Lorentz PW 430), sła. dial. *kurka, kurka!* ‘wołanie na kury’ (Kálal 285), ros. dial. *kyp-kyp-kyp* ‘wołanie kury z pisłakami’ (Slovarʼ Rjazan. 263) prawdopodobnie wtórne. Pierwotne znaczenie ‘ptak z rodziny grzebiących, kogut’. Również ogólnosłow. ‘penis’ (o paralelnym rozwoju znaczeniowym w niem. i franc. zob. Štrekelj, AslPh XXVIII 50–52, Rudnicki SO VII 89) – znaczenie trudne do udokumentowania ze względu na wybiórcze zapisywanie wyrazów wulgarnych w źródłach leksykograficznych. Pożyczka irańska (np. Brückner SE 283–283) niemożliwa ze względów głosowych. Nieprawdopodobna także etymologia Machka ES 248–249 zestawiającego ze sła. *pre-kúritʼ, pri-kúritʼ* ‘przebiec, przybiec’. Por. *kura, kurę*.

Meillet Ét. 409, Mladenov, RES IV 192–193, Berneker SEW I 150–151, Vasmer REW I 697, Sławski SE III 385–387, Boryś SE 275, ESSM XIII 129–130, ESJS 386. T.K.

kurʼviti (sę) *kurʼvʼq (sę)* ‘żyć rozpustnie, prowadzić rozwiązłe życie’, ‘lupari’

~ pol. od XV w. *kurwić kurwię* wulg. ‘uprawiać nierząd’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), refl. ‘zajmować się stręczycielstwem, czerpać zysk z nierządu’ (SP XVI IBL), później z rozróżnieniem *kurwić się* ‘uprawiać nierząd’ vs. caus. *kurwić* kogoś ‘doprowadzać do nierządu’ (SWil., SW, SJP PAN), też dial. *kurwić (się)* ‘prowadzić rozwiązły tryb życia;

mieć pozamałżeńskie stosunki seksualne' (Milerski Zach.-Cieszyński Sł., Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, Górniewicz Malbork, Kąs Orawa), kasz. *kurv'ic*, *kurv'ic sę* 'żyć rozpustnie' (Sychta SK), stdłuż. *kurwiś (se) kurwim (se)* 'prowadzić rozwiązłe życie' (Muka z Jakubicy), głuż. *kurwić kurwju* 'oddawać się nierządowi' (Zeman, Kral), czes. od XV w. *kurviti* 'oddawać się cudzołóstwu' (Gebauer Sl., Přír. slov.), refl. *kurviti se* 'prowadzić rozwiązłe życie seksualne' (Jungmann, Přír. slov.), sła. od XVII w. *kurviť* 'wyzywać kogoś od kurew', od XVIII w. *kurviť (sa)* 'cudzołożyć' (HSSJ), trans. *kurviť kurvím* 'zbezcześcić kobietę' (SSSJ), refl. *kurviť sa* 'żyć niemoralnie; rozpustnie' (SSJ), dial. *kurviť sa* 'prowadzić rozpustne życie, cudzołożyć' (SSN, Orlovský Gemer);

cs. **КОУРВИТИ КОУРВЛЖ** 'cudzołożyć' (Miklosich LP), ch./s. *kurviti kurvím* 'prowadzić rozwiązłe życie' (RJAZ tylko w słowniku Stulicia), bułg. *кървя кървиш* 'cudzołożyć, żyć rozpustnie' (RBKE, dial. SNU XXXI 291);

ukr. dawne *кървиту кървию* 'prowadzić rozpustne życie' (Hrinčenko, Slovník Ševčenko), refl. *кървимуся* 'być rozpustną' (Żel.), dial. *кърви́му* 'żyć rozpustnie' (KDO 398), brus. dawne *кърви́уца* 'żyć rozpustnie' (Nosovič). ~

Por. w koniugacji na -a-: maced. *кърва се* 'cudzołożyć, żyć rozpustnie' (RMJ), czrng. *kŭrvati se* 'żyć rozpustnie; cudzołożyć' (Stanić Uskoci), ch./s. od XVI w. *kŭrvati kŭrvām* 'postępować jak kurwa' refl. *kŭrvati se* wulg. 'żyć niemoralnie, rozpustnie' (RJAZ, RSAN).

Denominativum z formantem -iti od *kury kurvě* (zob.). Denominativa z formantem -ati wtórne. Pierwotnie czasownik nieprzechodni.

Boryś SE 276, Sławski SE III 417, ESSM XIII 131.

T.K.

kury *kurvě* 'kobieta rozwiązła, rozpustnica, nierządnica', 'meretrix'

~ pol. od XV w. wulg. 'kobieta rozwiązła, rozpustnica, ladacznica; prostytutka', 'wulgarne określenie kobiety' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SWiL, SJP PAN), dziś zwykle jako wulg. wykrzyknik wyrażający niezadowolenie, oburzenie (WSJP), też dial. (np. Karłowicz SGP, Szymczak Domaniewek, Brzeziński Krajna, Olesch Sankt Annaberg, Kąs Orawa), 'gołe miejsce na zagonie, nieobsiane przez nieuważę' (SW, dial. Karłowicz SGP), kasz. *kurva* 'rozpustnica, prostytutka' (Sychta SK), dluž. od XVII w. *kurwa* 'rozpustnica' (Muka, u Jakubicy), głuż. *kurwa* 'prostyutka, nierządnica' (Pfuhl, Kral), stczes. od XV w. *kurva : hurva* 'kobieta lekkich obyczajów' (Gebauer Sl.), czes. wulg. *kurva* 'prostyutka; nierządnica' (Přír. slov., Jungmann, też dial. Lamprecht Opava, Kellner VN, Kazmír Valašsko), sła. wulg. od XVI w. 'nierządnica, prostytutka' (HSSJ, SSSJ, dial. SSN, Orlovský Gemer);

słē. *kŭrva* : zach. *kŭrba* 'nierządnica' (SSKJ, Pleteršnik), ch./s. od XVI w. wulg. 'nierządnica, prostytutka', 'wulgarne określenie kobiety' (RJAZ, RSAN, Belostenec: też *kurba*), dial. kajkaw. *kŭrva* 'nierządnica; prostytutka' (Večenaj–Lončarić Gola), czakaw. *kŭrba* (np. Houtzagers Orlec, Kalsbeek Orbanići, Mahulja Omišalj), sztokaw. *kŭrva* (Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), serb. dial. *kŭrva* (Dinić Timok, Bukumirić SevMetohija, Reč Vojvodine) czrng. dial. *kŭrva* 'ts.' (np. Njegoš, Boričić Tivranski Vasojevići), cs. **КОУРВЕА** 'nierządnica' (Miklosich LP), bułg. *кърва* wulg. 'rozpustnica,

prostytutka', 'wulgarne określenie na kobietę' (RBKE, też dial. Stojkov Banat, BDial. VII 75), maced. *кyрва* 'kurwa, prostytutka', przen. 'tchórz' (RMJ);

ros. *кyрва* dawne 'rozpustna kobieta' (SRJ XI–XVII, Słowarь CSRJ), dziś wulg. 'nierządnica' (Dal, też dial. SRNG, Mirtov Don.), ukr. *кyрва* 'nierządnica' (Hrinčenko, Żel.), brus. *кyрва* ' prostytutka, rozpustnica' (Nosovič, HSBM, też dial. Šaternik Červ.). ~

Femininum od *kurь* (zob.) z przyr. -y (*kury kurьve*), jak np. *svekrы svekrьve* do *svekrь* lub *koty kotьve* do *kotь*, o pierwotnym znaczeniu 'kura, kokoszka'. Obecne powszechne znaczenie 'kobieta rozwiązała, nieprzestrzegająca przyjętych norm moralnych' jest wtórne (Sobolevskij, AslPh XXXIII 479, Sobolevskij, RFV LXVII 216, Kiparsky GLG 43, Vasmer REW I 698). Co do rozwoju znaczeniowego por. franc. *cocotte* 'kokoszka, kura' > 'kobieta lekkich obyczajów', *poule* 'kura' > 'kokota' (szerzej o tym problemie Rudnicki SO VII 85–90). Wyraz powstał na gruncie psł., ze względów głosowych niemożliwe wywodzenie z germ.: goc. *hōrs* 'rozpustnik, cudzołożnik', germ. *hōra* 'rozpustnica', stnord. *hóra* 'ts.', stwniem. *huora* 'ts.', niem. *Hure* i ang. *whore* 'ts.' (Miklosich EW 149, Berneker SEW I 651). Na temat możliwości zapożyczenia wyrazu z gr. krytycznie Loma, RS LIV 37–43. Ze słow.: alb. *kurvë* 'ts.', rum. *curvă* 'ts.', ngr. *κούρβα* (Kiparsky GLG 43, Kniezsa MNSJ I 296–7) 'ts.', węg. od XV w. *kurva* 'ts.' (Kniezsa l.c.).

Vasmer REW I 698, Fraenkel LEW 320, Borys SE 276, Sławski SE III 416–417, ESSM XIII 132–133. T.K.

kurьjъ *kurьja kurьje* 'związany z kurami, dotyczący kur', 'gallinus'

~ pol. od XV w. *kurzy* 'związany z kurami, dotyczący kur, należący do kury' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW, SJP PAN), *kurza* stopka 'część wędzidla', *kurza* dupka 'brodawka przemijająca, potówka', *kurze* łapki 'drobniutkie zmarszczki wokół oczu', też dial. (np. Dejna RKJL XXIII 282, Brzeziński Krajna, SOWM, Zaręba Siołkowice, Kucala PSM 74), *kurza* dupa 'narośl koło otworu pośladkowego', *kurzym* krokiem 'z wolna', *kurza* nóżka 'pieprznik jadalny', *kurza* ślepota 'choroba wzroku' (Karłowicz SGP), kasz. *kuři* 'kurzy' (Sychta SK), czes. od XV w. *kuři* 'związany z kurą' (Gebauer Sl., SSJČ, Jungmann), też dial. (np. Bartoš DSM, Kubín Kladsko, Kellner VN, Lamprecht Opava), sła. od XVI w. 'związany z kurą' (HSSJ, SSSJ), dial. *kurí* (SSN, Buffa Dlhá Lúka);

słе. *kūrji* 'dotyczący kur' (SSKJ, Pleteršnik, też dial. Tominec Črni vrh, Karničar Obir, Gregorič Kostel), ch./s. *kūrjī, kūrjī* 'związany z kurami; należący do kur' (RJAZ, RSAN, Belostenec), chorw. czakaw. *kūrje ūho* 'brodawka na stopie' (Koschat Baumgarten), serb. *kūrje* : *kūrje* oko 'narośl, brodawka, np. na stopie, palcach u nogi' (RSJ, też dial. Błażeka–Rob Mursko Sr., Reč Vojvodine), czrng. (Stanić Uskoci), scs. *коурии* 'kurzy, dotyczący kur' (SJS, SS X–XI), 'koguci, od koguta' (SR BAN);

cs.-rus. *коурии* 'dotyczący kur, związany z kurami' (Srezn., SAR, Słowarь CSRJ), ros. *кyриу* 'ts.' (Dal, SSRJ, też dial. SRNG). ~

Adi. od *kura* (*kurь*) z formantem -ьjъ typowym dla przymiotników dzierżawczych utworzonych od nazw zwierząt.

Borys SE 275, Sławski SE III 405–406, ESSM XIII 133–134.

T.K.

kurʹnikъ *kurʹnika* ‘pomieszczenie dla kur’, ‘gallinarium’

~ pol. od XVI w. *kurnik* ‘pomieszczenie dla drobiu’ (SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN), dawniej ‘handlarz drobiem; sługa doglądający drobiu’ (Sł. Paska, też dial. Karłowicz SGP), dial. ‘pomieszczenie dla kur’ (np. Szymczak Domaniewek, Sychta Kociewie, Pluta Dzierżysławice, Wietrzyk Gorlice, Olesch Sankt Annaberg), kasz. *kurʹnik* : *kuʹrnik* ‘kurnik’ (Sychta SK), głuź. *kurnik* ‘człowiek znajdujący się na kurach’ (Kral, Pfuhl), czes. od XV w. *kurník* ‘pomieszczenie dla kur’ (Gebauer Sl., Přír. slov., Jungmann), też dial. *kurʹník* (Skulina Mor.-slov., Steuer Baborów, Lamprecht Opava, Králík Kelč), sła. od XVIII w. *kurník* ‘pomieszczenie dla kur’ (HSSJ, SSSJ, dial. SSN), w XVIII w. też ‘handlarz kurami’ (HSSJ);

sł. *kûrnik* ‘pomieszczenie dla kur’ (SSKJ, Pleteršnik, też dial. Gregorič Kostel), ‘kurzy nawóz’ (Pleteršnik), ‘klatka do przewożenia cieląt lub prosiąt’ (Tominec Črni vrh), ch./s. reg. *kûrnik* ‘kurnik’ (RSAN), chorw. dial. *kûrnik* ‘kurnik’ (HDZ V 372: Ozalj), bułg. *кърник* ‘pomieszczenie dla kur’, dial. ‘zagroda dla owiec, bydła’ (RBE), dial. ‘pomieszczenie dla kur’ (Erkeč, BDial. III 95), ‘ogrodzone miejsce na podwórku dla gęsi’ (Stojkov Banat);

cs.-rus. **коу́рникъ** ‘pomieszczenie dla kur’, ‘rodzaj pieroga z mięsem kurczaka’ (Slovarъ CSRJ, SAR), ros. od XVI w. *кърник* ‘ts.’ (SRJ XI–XVII, Dal, SSRJ, też dial. np. SRNG, Slovarъ Smolensk, Sl. Karelii, Slovarъ Novosibir.), ukr. *курні́к* ‘pomieszczenie dla kur’, ‘handlarz kurami’ (SUM, Hrinčenko, Żel.), dial. *кърник* ‘pomieszczenie dla kur’ (SDU 36, Verchratskyj Znadoby, Sl. ukr. voroneż., Janów SH), ‘kojec na jagnięta’ (Janów SH), brus. od XVI w. *кърник* ‘pomieszczenie dla kur’ (HSBM), dial. *кърні́к* ‘ts.’ (SPZB, Scjaškovič Grodno, Mat. Minsk 87, Sloŭnik GCRB), *курні́к* (SNM 42). ~

Por. też: ch./s. reg. *kûrnjāk* (RJAZ, RSAN), *kûrniak* (Belostenec), też dial. (HDZ III 139).

Derywat odprzymiotnikowy z przyr. *-ikъ* od *kurʹnъ*, co od *kura* (zob.) Sławski SE III 404–405 i ESSM XIII 134. Przede wszystkim w funkcji nomen loci, dial. też jako odrzeczownikowe nomen agentis.

Sławski SE III 404–405, Boryś SE 275, ESSM XIII 134.

T.K.

kurʹava ‘unoszące się kłęby dymu, pyłu, kurzu, śniegu; zamieć’, ‘fumi, pulveri glomi’

~ pol. dawne od XVI w. *kurzawa* ‘wyziew, opar, para’, ‘masa wznoszącego się dymu, kłęby’, ‘kurz, wznoszony z ziemi tuman pyłu, mialki unoszący się pył’ (SP XVI IBL: Dym, *kurzawa* z ziemi pochodząca, L.), dziś książk. ‘gęste skupisko substancji sypkich lub lotnych, unoszące się w powietrzu’ (SJP PAN), dial. ‘zawierucha, zawieja, zadymka, zamieć śnieżna; kurz’ (Karłowicz SGP, SOWM, Dejna RKJL XXIII 282, Szymczak Domaniewek, Kucała PSM 39, Gruchmanowa Kramská), kasz. *kuʹava*, *kũuʹáva* ‘kłęby dymu, pyłu, zamieć’ (Lorentz PW, Sychta SK), dłuź. *kuʹawa*, *kurjawa* ‘tuman; chmura; mgła’ (Starosta, Muka), głuź. *kurjawa* ‘mgła’ (Pfuhl), czes. dawne od XV w. i dial. *kuʹava* ‘drobny pył unoszący się w powietrzu’ (ESSČ, Jungmann), dial. moraw. ‘zamieć, burza śnieżna’ (Bartoš DSM), sła. dawne od XVIII w. i dial. *kûrava* ‘mgła,

zamglenie' (HSSJ), dial. (*kúra*va : *kúrň*ava) 'burza śnieżna, zamieć', 'zachmurzenie', 'chmura pyłu', 'dym' (SSN, Kálal);

sł. *kurjáva* 'ogrzewanie', 'opalenie', 'opał' (SSKJ, Pleteršnik), dial. *kurjava* 'ts.' (Tominec Črni vrh);

ros. dial. *kur'avъ*, *kur'ává* 'pył', 'zamieć, zadymka, zawieja' (ołonec., nowogrodz.) (Słownik starowierców), ukr. dawne i dial. *кърѣва* : *кърѣва* 'pył podniesiony wiatrem; chmura kurzu', 'zamieć śnieżna' (Żel., Hrinčenko), dial. 'ts.' (Onyškevyč Bojk., Zach.Polis.), brus. od XVII w. *кърѣва* 'sadza, kopec' (TSBM), dawne 'zamieć, zapyle-nie, zakurzenie' (HSBM), dial. 'drobne, unoszące się cząsteczki; pył przy czesaniu lnu' (Nar. leks. 241). ~

Denominativum z suf. -'ava od *kuriti*. Pierwotnie nomen actionis > nomen acti.

B.R.-Ž.

kusiti *kušq* 'kosztować, próbować (smakiem)', 'gustare'; 'podawać próbę, doświad-czać', 'experiri'; 'wodzić na pokuszenie, skłaniać do złego', 'tentare'

~ stpol. refl. *kusić się* 'ćwiczyć się, zaprawiać się' (Słownik stpol.), pol. od XIV w. *kusić kuszę* 'poddawać próbę, wypróbowywać, doświadczać, wystawiać na próbę', 'wystawiać na pokusy, usilnie namawiać do złego', 'zachęcać do czegoś czymś atrakcyjnym' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN), dawne też 'kosztować smakiem, smakować, próbować', 'sprawdzać, badać' (SP XVI IBL, L., SW), dawne refl. *kusić się* 'usiłować, próbować czegoś dokonać', 'starać się coś osiągnąć, opanować, próbować czym zawładnąć' (SP XVI IBL, L., SW), dial. *kusić* 'straszyć, niepokoić, przeszkadzać (o straszidłach, duchach)', 'czuć', 'zwodzić; namawiać do złego' (Tomaszewski GŁ, Dejna RKJŁ XXIII 283, Karłowicz SGP), 'kusić, uwodzić' (Sychta Kociewie), kasz. *kušec* 'kusić, uwodzić' (Sychta SK, Lorentz SIW), stczes. i czes. tylko prefig. *po-kusiti*, *o-kusiti*, dziś w czeskim literac. np. *zkusiti* (Gebauer Sl., Přír. slov.), dial. moraw. *ku-sit sa* 'przygotowywać się', 'porywać się na kogoś', 'chępić się' (Malina Místřice), śla. dawne i dial. *kusiť sa* 'rozciągać się', 'złościć się' (Bernolák, SSN), dziś tylko prefig., np. *okusiť* (SSJ);

ch./s. dawne od XVI w. *kùsiti* 'próbować, smakować' (RJAZ), cs. refl. **коуСИТИ СѦ** 'smakować' (Miklosich LP) (scs. tylko prefig. **искоуСИТИ**, refl. **искоуСИТИ СѦ** 'poddac próbę, doświadczyć, skusić, wystawić na pokuszenie' (Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. *куся* 'smakować, ugryźć, jeść' (Mladenov BTR), dial. *кѹс'я* 'ts.', 'próbować, kosztować jedzenia' (BDial. II 196, BDial. X 33);

stros. **коуСИТИ** 'próbować smaku, kosztować, doświadczać' (SRJ XI–XVII), ukr. dawne i dial. *кѹсыты* 'poddawać pokusie', brus. od XVII w. *кѹсѹту* 'uwieść', 'doświadczyć' (HSBM), dial. refl. *кѹсѹѹѹа* 'śmieć, mieć odwagę, ważyć się na coś'. ~

Por. stczes. *Kusibrod* NO z XIII w. (Gebauer Sl.).

Stara pożyczka z goc. *kausjan* 'kosztować, próbować, doświadczać'. W części języków słow., w których *o* przechodzi w *u*, widać zmieszanie z psł. *kōsiti*, *kōsati* (Kiparsky GLG 204, ESSM XIII 135, Sławski SE III 430, Vasmer ES II 431).

B.R.-Ž.

kustъ *kusta* wsch. 'krzak', 'frutex'

~ cs. **koусть** 'krzaki' (Miklosich LP 325);

ros. od XV w. ros. *кысм кысмá* 'krzak, krzew, niska częściowo zdrewniała roślina mająca gałęzie od samej ziemi' (Srezn., SRJ XI–XVII, SSRJ), dial. *кысм, кыс* 'krzak; niewielki zagajnik; zarośla; krzaczki jagód; drzewo' (SRNG), brus. od XVI w. *кысм* 'krzak' (HSBM, TSBM), dial. *кысм* 'krzak', 'bulwy z nacią', 'pęk trawy' (Slovník Senenščyny, Jankova Loeü, Turaü). ~

Por. ukr. *кyyу* < *kust-jo-* 'krzak', 'grupa' (Hrinčenko).

Dokładny odpowiednik w lit. *kúokštas* 'krzak, krzew', 'kłak, garstka np. słomy, siana, włosów'. Trautmann BSW 139 rekonstruuje bśl. *kōųkšta*.

ESSM XIII 137, Fraenkel LEW 312, Machek Recherches 74–75, Sławski SE III 435, Vasmer REW I 704. B.R.-Ż.

kušati (se) *kušaję (se)* 'smakować, próbować smakiem; jeść', 'gustare'; 'doświadczać', 'experiri'

~ połab. *t'ausot/t'aisot* 'smakować, próbować' (Polański–Sehnert);

sł. *kúšati kúšam* 'próbować; smakować' (Besedje 16. st., Pleteršnik), dial. *kušati* 'próbować' (Gregorič Kostel), ch./s. *kūšati* 'próbować, testować, doświadczać, kosztować', 'wodzić na pokuszenie, kusić' (RJAZ, RSAN), chorw. *kūšati* 'smakować coś (tylko o jedzeniu i piciu)' (HDZ V 372), cs. refl. **koушати сá** 'próbować' (Miklosich LP), bułg. dawne *кyшам* 'zgadywać', 'wróżyć, czarować' (Mladenov BTR, Gerov), maced. *кyша кyшаам* 3 os. pl. 'smakować, próbować', 'zamawiać, wróżyć' (ODRMJ, DRMJ);

strus. od XI w. **коушати коушаю коушають** 'odgryzać', refl. **коушатисá коушаюсá коушаються** 'próbować, starać się, odważać się, usiłować' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. od XVI w. *кyшать кyшаю кyшаешь* 'jeść, przyjmować pokarm' (Srezn., SRJ XI–XVII), 'jeść i pić; próbować smakiem, kosztować' (SSRJ, Dal), dial. *кyшать* 'jeść, pożywiać się' (SRNG), ukr. *кyшати* 'próbować, kosztować, doświadczać' (SUM, Żel., Hrinčenko), dial. 'próbować; jeść' (Onyškevyč Bojk., Lysenko Polissja), brus. dawne i dial. od XVI w. dial. refl. *кyшацьця* 'jeść' (HSBM, Nosovič), dial. *кyшаць, кyшацьи* 'jeść, smakować, próbować, przekąsać' (SPZB). ~

Iterativum-durativum na *-(j)ati* od czasownika psł. *kusiti*. W pol., czes. zaświadczone tylko formy prefigowane (ESSM XIII 139, Sławski SE III 434). B.R.-Ż.

kuti zob. **kovati**

kuvikati *kuvikaję* 'wydawać przenikliwy głos (głównie o sowie, puszczyku)', 'de noctua, ululare'

~ pol. dawniej od XV w. w formie *kuwiekać* 'płakać, kwilić' (Słownik stpol.), 'kwilić jak ptak' (SP XVI IBL), 'wabić, naśladować głos sowy' (SW), dial. 'kwilić' (Dejna RKJŁ XXIII 284), późniejsze *kuwikać* 'krzyczeć, wydawać głos (o sowie)', 'biedować, doznawać biedy' (SW), dial. 'ubolewać, narzekać, biadolić' (Karłowicz SGP, Golec CSG, Łomnicka-Dulak Piwniczna, SGŚC, SGMłp), 'krzyczeć jak sowa', 'wydawać głos

kuwik, właściwy sowom' (Karłowicz SGP, Nowak Żywiec, Greń Krasowska Bukowina, SGŚC, SGMłp), 'o głosie psa, kiedy go coś boli, skomleć' (Kucała PSM 77, SGMłp), czes. dawne i dial. *kuvíkati* : *kovíkati kuvíkam* 'wydawać głos, o sowie pójdzce' (Přír. slov., Jungmann), dial. moraw. *kuvíkať* 'ts.' (Bartoš DSM), śla. od XVIII w. *kuvíkať kuvíkám* 'wydawać głos (o sowie pójdzce)', 'zwiastować śmierć, nieszczęście' (HSSJ, SSSJ, Kálal, dial. SSN, Orlovský Gemer, Buffa Dlhá Lúka);

ch./s. *kuvíkati kùvīčēm* 'wydawać charakterystyczny głos (o pójdzce, sowie, puszczyku itp.)' (RSAN);

ros. dial. *кыві́каць* 'wydawać głośny kwik (o zabijanej świni)' (SRNG, Slovarь Don.), *кыві́каць* 'kwiczeć' (Rastorguev Brjansk, SRNG), 'narzekać, lamentować' (Opyt), *кывы́каць* 'martwić się, biadać' (Dal: z Wiatki), ukr. *кыві́кати кыві́каю* 'kwiczeć (o świni)', 'wydać głos, o sowie' (SUM, Hrinčenko, Żel.). ~

Por. też: bułg. dial. *кыві́чу* 'kwiczeć (o psie lub prosięciu)' (Erkeč).

Dźwkn. Por. interi. *kuwiek! kuwik!* 'głos właściwy sowie' (SW II 653), *kuwiau* 'naśladowanie głosu różnych zwierząt i ptaków' (Karłowicz SGP: z Litwy). Najbliżej lit. *kuvėkúoti* 'o głosie sowy'.

Sławski SE III 449, Berneker SEW I 641, Brückner SE 286, 496, Machek ES 250, Frankel LEW 323, ESSM XIII 142. T.K.

kuzło *kuzla* 'narzędzia kowalskie; kowalstwo', 'fabri ferrari instrumenta; ferri cudendum'; 'czary', 'magia', 'ars magica'

~ głuź. *kuzło* 'czary' (Pfuhl, Kral), 'czar, urok', 'talizman' (Zeman), stczes. od XIV w. *kúzlo kúzla* 'magiczny efekt jakiegoś działania', 'czarowanie, czary', 'wróżba; wróżenie z lotu ptaków', plt. 'oszustwo' (Gebauer Sl.), czes. *kouzlo* 'czar, urok, powab' (zwykle pl. *kouzla*) 'czary', 'sztuczki magiczne' (Přír. slov.), śla. od XVII w. *kúzlo kúzla* 'magiczna sztuczka, zaklęcia' (HSSJ), 'czary', 'niezwykły wyczyn magika; sztuczka polegająca na złudzeniu optycznym', książk. 'właściwość czegoś pociągającego, powabnego; coś co wywołuje przyjemność, oczarowanie', 'czar, urok, powab' (SSSJ, SSJ);

ros. dawne od XVI w. *кузло* 'kowalstwo; praca kowala' (SRJ XI–XVII), dial. *кў́зло* : *кузлó* też 'kuźnia', 'kute przedmioty' (SRNG), brus. dial. *кў́зла* 'przedmiot magiczny w postaci pierścienia splecionego z kłosu żyta' (SPZB). ~

Por. dawne głuź. z XVIII w. *košlowanie* 'czary' (Schuster-Šewc EW 742).

Derywat z suf. -*lo* dodanym do podstawy *kuz-* wyabstrahowanej z *kuznъ* (zob.). Pierwotne znaczenie nomen instrumenti związanego z kowalstwem przeszło w nomen acti, nomen resultati itp. Znaczenia związane z magią wtórne, oparte na traktowaniu kowalstwa jako pracy wymagającej specjalnych umiejętności, por. rozwój semantyczny w ros. *коварный*. M.J.

kuznica 'miejsce, w którym się kuje żelazo, warsztat kowala', 'officina ferraria'

pol. *kuźnica* od XV w. 'zakład przetapiający i obrabiający żelazo', 'warsztat kowalski; miejsce, gdzie się kuje' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW), dziś tylko książk.

i specj. ‘warsztat, w którym kował wykuwa przedmioty z żelaza’, techn. ‘dział huty, w którym, za pomocą kucia, wykonuje się przedmioty z żelaza’, ‘miejsce, w którym kształci się specjalistów z jakiejś dziedziny’ (WSJP), kasz. *kuznica* ‘kuźnia’ (Karłowicz SGP z Kaszub, Lorentz PW);

ch./s. dawne i dial. *kūznica* ‘kuźnia’, ‘mennica’ (RSAN), też NM *Kuznica* (RJAZ), bułg. dawne *кузница* ‘kuźnia’ (Gerov, RBE, BTR);

strus. od XIV w. *коуѣница* ‘kuźnia’ (Slovarʹ DRJ, SRJ XI–XVII), *куѣница* ‘warsztat, miejsce obróbki metalu przez kucie’, ‘cech kowalski’, przen. ‘miejsce przygotowywania czegoś ważnego’ (Ožegov SRJ), dial. tylko wyjątkowo ‘łaźnia’ (SRNG: z Wiatki).

Derywat z produktywnym suf. *-ica* od *kuznʹ* albo *kuznʹja*. Prasłowiańskość wątpliwa. M.J.

kuznʹ f. ‘kucie’, ‘ferri cudendum’; ‘miejsce, w którym się kuje, warsztat kowala’, ‘officina ferraria’; ‘kute przedmioty’, ‘res ex ferro cusae’

~ stpol. *kužnʹ* (albo *kužnia*) *kužni* poświadczane tylko w przypadkach zależnych ‘mennica, jej charakterystyczny stempel, też sama moneta’ (Słownik stpol., SP XVI IBL w analogicznej sytuacji: 1 taler Gotta, a drugi cesarski (= cesarskiej) *kužny*, przyjmuje mianownik *kužnia*), czes. dawne i dial. moraw. *kuzeň kuzně* ‘kuźnia’, pld. *kouzeň kouzně* ‘rupieciarnia, skład’ (Kott), śla. dawne *kúzeň* ‘kuźnia’ (Kalal);

cs. *коуѣнь* ‘przedmioty wykonane z metalu’ (Miklosich LP, red. serb.);

strus. od XIV w. *коуѣнь коуѣни* ‘wyroby kute z metalu (naczynia, ozdoby itd.)’ (Slovarʹ DRJ), od XV w. też ‘ozdoby w ogóle, zwłaszcza kobiece’ (SRJ XI–XVII). ~

Słabo poświadczony derywat z suf. *-znʹ* od formy prezentalnej *kovati kujʹ* (ESJS 386). Suf. *-znʹ* (paralelny do *-snʹ*) tworzył nomina actionis, wtórnie powstały nomina loci oraz nomina acti (resultati). Więcej na temat tego sufiksu zob. I 118–119.

M.J.

kuznʹja ‘miejsce, w którym się kuje żelazo, warsztat kowala’, ‘officina ferraria’

~ pol. *kuźnia* od XVI w. (o ewentualnym wcześniejszym datowaniu zob. *kuznʹ*) ‘warsztat kowalski, miejsce, gdzie się kuje’, ‘mennica’ (SP XVI IBL, L., SWil., SW), ‘kucie, sposób kucia’, przen. ‘dzieło, sposób’ (SP XVI IBL), dziś tylko ‘warsztat kowalski’, dial. ‘ts.’ (np. Zaręba Siołkowice, Sychta Kociewie: *kužńa*), kasz. *k^uuzńa* ‘ts.’ (Lorentz PW), głuź. dawne *kuznja* ‘warsztat, np. rzeźbiarski’, ‘pomieszczenie na zastawę stołową’ (Schuster-Šewc EW 742: za AFr.), czes. dawne i dial. moraw. *kuzňa* ‘warsztat kowalski, kuźnia’ (Jungmann: *kúzna, kúžňa*; Bartoš DSM, Lamprecht Opava), śla. dawne z XVIII w. i dial. *kuzňa* ‘warsztat kowalski, kuźnia’ (za ESSM XIII 145, brak w HSSJ), *kúžňa* ‘ts.’ (Kalal);

bułg. dawne i dial. *кузня* ‘miejsce, gdzie kują żelazo’ (Gerov, RBE jako dial. z Smolianskiego), maced. dial. *кузња* ‘kuźnia’ (RMJ);

ros. dawne od XVI w. i dial. *кузня* ‘wyroby kute z metalu’, ‘warsztat, miejsce obróbki metalu przez kucie’ (SRJ XI–XVII, dial. SRNG, Akčimskij Sl., Jaroslav. Sl.), ‘kute złoto lub srebro’ (SRNG), ukr. *кузня* ‘warsztat, gdzie obrabiają metal przez kucie’

(SUM, Hrinčenko), brus. кўзня 'warsztat kowalski' (TSBLM, też dial. Turaŭ, SPZB), dawne też 'miejsce knucia intryg' (KHSBM z XVI w.). ~

Por. niezależnie powstałe nomen instrumenti bułg. dial. 'osełka do ostrzenia kosy' (Nevrokopsko za RBE).

Derywat od *kuznʹ* (zob.) utworzony poprzez nawarstwienie suf. *-ja* na f. *ĩ*-tematowe (*kuznʹ-ja*). Kontynuanty (zwłaszcza wsch.słow.) stwarzają też podstawy do rekonstrukcji prapostaci *kuznʹa* – byłby to derywat z tym samym sufiksem *-ja* utworzony wprost od podstawy *kuzn-* bez udziału determinantu tematycznego *ь < ĭ*. M.J.

kuznʹsʹ *kuznʹsa* 'kował', 'faber ferrarius'

~ czes. dial. moraw. *kuzněc* 'kował' (Jungmann);

cs. **коузнѣць** 'kował' (SJS), bułg. dawne *кузнецъ* : *кузнѣцъ* 'kował' (za RBE);

коузнѣць od XII w. 'кузнецъ, мастер по ковке металла', 'kował' (Slovarʹ DRJ), ros. *кузнѣцъ* *кузнѣца* 'kował', też NO i NM, dial. *кузнѣцъ* 'konik polny', 'ważka', 'sikorka', 'kozodój', 'różne gatunki ryb, np. byczek' (SRNG), ukr. dial. *кузнѣцъ* 'kował' (Onyškevyč Bojk.). ~

Derywat z suf. *-sʹ* od *kuznʹ*. O suf. *-sʹ* tworzącym nazwy osób lub rzeczy znaczeniowo związanych z podstawą derywacyjną zob. I 100. M.J.

kvačiti *kvačr* pld. i wsch. 'wydawać głos: o żabach, o niektórych ptakach, najczęściej o kaczkach, kwokach', 'coaxare', 'glocire'

~ sło. *kvāčiti kvāčim* 'kumkać, o żabach' (Pleteršnik, Besedišče SJ), chorw. i serb. dial. *kvāčiti* 'kwokać, wydawać dźwięk *kwo*' (RJAZ, RSAN), bułg. *квāча квāчуи* 'wysiadywać pisklęta, o kwoce' (RBE, Gerov), dial. 'wydawać dźwięki, o kurze, która ma stać się kwoką' (BDial. III 87), 'kwakać, o żabach lub ptakach', 'kwokać', przen. 'wysiadywać jaja' (RBE), maced. *квачи* 'łęgnąć się', przen. 'wylegiwać się, tracić czas' (RMJ), 'wydawać dźwięki, o kurze znoszącej jajo' (BDial. VIII 252: Kostur);

ros. dial. *квāчить* 'kumkać, o żabach' (SRNG, SRSO Dop.), ukr. łemk. *квачиму* 'kwakać, o kacze' (Verchratskyj Łemk.). ~

Dźwkn. czas. na *-iti* prawdopodobnie pochodny wobec *kvakati*. Por. ESSM XIII 146. T.K.

kvaka zach. i pld. 'narzędzie o zakrzywionym kształcie, coś zakrzywionego, hak', 'uncus'

~ głuź. *kwaka* 'hak', 'jarzmo', 'nosidła do noszenia wody' (Jakubaš), czes. dawne *kvaka* 'hak' (Jungmann: *kvaka* k táhánj sen ze stohu), dial. moraw. 'czekan, okuty kij', 'roślina z rodziny kapustowatych o liściach zawiniętych na długich łodygach' (Kott z sła., Kott Dod. DSM), sła. dawne od XVII w. 'narzędzie do karczowania' (HSSJ), 'zakrzywiona laska', 'dwuletnia roślina uprawna z rodziny kapustowatych o liściach zawiniętych na długich łodygach' (SSJ, SSSJ), dial. 'wielka noga', 'karłowaty człowiek', 'motyka', 'hak przy krosnach', 'żerdź z hakiem', 'laska do podpierania', 'część różnych narzędzi, np. żurawia' (Matejčík Novohrad, Orlovský Gemer, SSN, Kálal);

sł. *kváka* ‘hak’, ‘klamka’, ‘klamra; zwora’ (Pleteršnik), ch./s. dawne *kväka* ‘hak’, ‘zasuwka, rygiel, zawora’ (RJAZ: ni u *kvak* ‘ani trochę’ (z Vuka); na *kvak* ‘trochę’, RSAN), maced. *κβαка* ‘klamka; zakrzywiony przedmiot przypominający klamkę’ (DRMJ, ODRMJ). ~

Powiązane z *kuka* i *kyka* (zob.) (ESSM XIII 147). Bezłaj ES III 115 wskazuje na powiązanie z ie. *kwōkā* od podstawy *keyk-* ‘krzywić’, łączy z *kuka* o tym samym znaczeniu. Tak wcześniej np. Būga RR II 211, który łączy *kvaka* z lit. *kúoka* ‘narzędzie do mlócenia, cep’, łot. *kūoks* ‘kij, pień’.

Berneker SEW I 655, Machek ES² 311: niejasne, Skok ER II 250, Schuster-Šewc EW 745. B.R.-Ż.

kvakati *kvačp* : *kvakajp* ‘wydawać głos: o żabach, o niektórych ptakach, najczęściej o kaczkach albo wronach’, ‘coaxare’, ‘glocire’

~ pol. od XVI w. *kwakać kwacze* : *kwakam* ‘wydawać głos właściwy kaczkom’ (SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN), ‘o żabach’ (L.), też dial. np. Steffen Warmia, Nowak Żywiec), ‘o kwoce przygotowującej się do wysiadywania jaj, w trakcie wysiadywania i wodzenia piskląt’, ‘o niektórych ptakach: krakać’ (Kąś Orawa), ‘rechotać (o żabach)’ (Zaręba Siołkowice, Kąś Orawa, SOWM), kasz. *kvakac* ‘o kaczkach, żabach: wydawać głos’ (Lorentz PW, Sychta SK), ‘kwokać, gdakać’ (Ramułt), dłuż. *kwakaś kwakam* ‘wydawać głos, o żabach, o wronach’, ‘paplać, o ludziach’, ‘krzyczeć, o małych dzieciach’ (Muka), głuż. *kwakać kwakam* ‘skrzeczeć, rechotać (o żabach)’, ‘pisać, wrzeszczeć’ (Zeman), ‘kwakać; krakać, o wronach, kawkach’ (Kral, Pfuhl), czes. od XIV w. *kvákati kváču* ‘krakać’ (Gebauer Sl.), *kvákati kvákám* : *kváču* ‘kumkać, o żabach; wydawać głos, o ptakach, wronach, kawkach, kaczkach, kurach’, ‘paplać, plotkować’ (SSJČ, Jungmann), dial. moraw. *kvákat* ‘o głosie kawki, wrony’ (Bartoš DSM, Malina Mistřice, Steuer Baborów), też ‘kumkać, o żabie’ (Kazmír Valašsko, Skulina Mor.-slov.), sła. od XVII w. *kvákat kvákam* : *kváču* ‘(o ptakach) wydawać dźwięk podobny do *kwa-kwa*’, ‘dużo mówić’ (HSSJ), ‘kumkać, o żabach; krakać, o wronach, kawkach’ (SSJ), dial. ‘wydawać dźwięk *kwa* (o żabach, wronach, kaczkach)’, ‘paplać’ (SSN, Habovštiak Orava, Orlovský Gemer);

sł. *kvákati kvákam* : *kváčem* ‘kwakać’, ‘gadać’ (SSKJ, też dial. Steenwijk Rezja), dawne ‘kumkać, o żabach’ (Pleteršnik), ‘wydawać dźwięk *kwa(k)*’, ‘wydawać dźwięki jak woda przy wrzeniu’ (Gregorič Kostel), ch./s. *kvákati kváčem* : *kvākām* ‘wydawać z siebie głos *kwa kwa* (o niektórych ptakach, np. gęsiach, kaczkach, o żabie)’ (RJAZ, RSAN), dawne *kvachem* (*kvačem*) ‘krakać, o wronie’ (Belostenec), też ‘brzęczeć, bzykać, o młodej królowej pszczoł’ (RSAN), chorw. dial. *kva:kat* ‘kwakać, o kacze’ (DevínNuovSelo), serb. dial. *kváka* ‘ts.’ (Dinić Timok), bułg. *κβάкам κβάкаш* ‘wydawać głos, o ptakach (kaczkach, gęsiach), żabach’ (Mladenov BTR, Gerov), dial. ‘wydawać dźwięk, o kacze, kurze, żabie itp.’ (BDial. IV 110, Vakarelska-Čobanska Samokov, BDial. VII 65), maced. *квакам квакаш квака* ‘kumkać, o żabach’ (RMJ);

ros. *квákать квáкаю* ‘kumkać, rechotać (o żabach)’, ‘wydawać dźwięki podobne do rechotu żab’ (SRJ, Dal, też dial. Myznikov Belomorje, SRNG), ‘gdakać, o kurach’

(Slovarъ Rjazan., SRNG), dial. 'narzekać; jęczeć' (Sl. Karelii, SRNG), ukr. *кв́акати кв́акою* 'kumkać, o żabach' (Hrinčenko, Żel., SUM, też dial. KDA 318, Mat. Bukovyna), dial. *кв́акати кв́ачу* 'wydawać głos, o kacze' (Hrinčenko, KDA 318, SDU 615), łemk. *квакати* 'kwakać' (Verchratskyj Łemk., Rieger Łemk., Rieger Bartne), brus. *кв́акаць кв́акою* 'wydawać głos *kwa-kwa*' (TSBM), dial. 'wydawać głosy, o kacze' (Turaŭ, Scjaškovič Grodno, Sloŭnik Sennensčyny, SPZB), też *кв́ахаць* 'kumkać' (SPZB). ~

Dźwkn. Por. interi. *kwa*, *kwak* jako odgłosy ptaków lub żab. Paralelne onomatopeica też w in. językach ie.: lit. *kvakėti* 'skrzeczeć, o żabach; paplać, pleść; chichotać, śmiać się', łot. *kvākt* : *kvākt* : *kvākt* 'o głosie żab, wron', niem. *quacken* 'skrzeczeć, o żabach'. dawniej i dial. też 'wydawać głos, o kaczkach, gęsiach, krukach', szwedz. dial. *kvaka* 'o głosie kaczk', hol. *kwaken* 'skrzeczeć, o żabie', gr. *κοάξ* 'kumkanie żab'. Por. Sławski SE III 457, Brückner SE 286, Berneker SEW I 655, Vasmer REW I 545, Pokorny IEW 627, Machek ES 251, ESSM XIII 147–148, Borys SE 277; zob. też SEK III 134 s.v. *kvaknqc*. Por. *kvačiti*. T.K.

kvapiti *kvap*'o pñ. 'śpieszyć (się), popędzać', 'festinare'

~ stpol. z XV w. *kwapic* 'popędzać coś, poruszać' (Słownik stpol.), refl. a dawne też intrans. *kwapic* (się) 'śpiesznie albo wcześniej coś robić', 'chętnie coś robić lub dokądś iść' (Słownik stpol.), 'śpieszyć, śpieszyć się, nie zwlekać, iść albo robić coś pośpiesznie; być skorym do czego, zabrać się do czego z ochotą, dążyć, zabiegać usilnie; naglić, ponaglać, pobudzać do pośpiechu' (L., SP XVI IBL), dial. 'śpieszyć się' (Karłowicz SGP), czes. od XIV w. *kvapiti* 'śpieszyć się' (ESSČ, Gebauer Sl.: K tobě ř jíti *kwapym*), 'szybko się, poruszać, śpieszyć (się)', trans. 'pośpieszać; przynaglać' (Jungmann, Přír. slov., SSJČ), dial. moraw. *kvapit* 'nalegać, naciskać; dokuczać' (Bartoš DSM), stsla. od XVI do XVIII w. *kvapit* 'działać pochopnie; gwałtownie kogoś zaatakować; żądać szybkiego dostarczenia czegoś' (HSSJ);

ros. dial. refl. *кв́ануться* 'patrzeć na coś pożądliwie, z zazdrością, z zawiścią' (SRNG), ukr. od XVII w. refl. *кв́анутися* 'śpieszyć się, robić coś szybko, w pośpiechu', trans. *кв́ануту* 'ponaglać, poganiać kogoś przy robieniu czegoś' (Hrinčenko, SUM), dial. bojk. *кв́анутися* 'pośpieszać' (Onyškevyč Bojk.), stbrus. od XVI w. *кванутися* 'śpieszyć, dążyć do czegoś, pożądać czegoś' (HSBM), brus. *кваніць* 'pożądać czegoś cudzego', *кваніўца* 'pożądać czegoś cudzego, próbować wziąć coś w posiadanie, porywać się na cudze' (TSBM), dawne i dial. *кваніць* 'wzbudzać pragnienie czegoś', refl. *кваніўца* 'patrzeć na coś zazdrośnie; pożądać cudzego; brać cudze za własne' (Nosovič, SPZB). ~

Por. też derywaty, które znaczeniem wskazują na żywy związek z *kypěti* 'kipieć': kasz. *pře-kvap'ic* 'wyjść poza brzegi naczynia, wykipieć' (Lorentz PW), stpol. *kwapny* 'fermentujący, kipiący; rozkisły, o błocie'.

Pierwotne causativum od *kypěti*. Podstawowe znaczenie 'powodować kipienie, wrzenie, wzmożony ruch' > 'pobudzać do pośpiechu, popędzać' (Berneker SEW I 655, Sławski SE III 460, Vasmer REW I 546). Inaczej ESSM XIII 148–149: przywołuje objaśnienie Brücknera SE 286.

B.R.-Ż.

kvapъ *kvapa* zach. 'coś napuszonego; puch, delikatne pierze', 'pluma tenuissima'

~ pol. dawne od XV w. *kwap* 'puch, delikatne pierze' (Słownik stpol.), dawne też 'brud, śmiecie' (SP XVI IBL), też dial. 'puch' (Steuer Sulków, Olesch Sankt Annaberg, też z okolic Andrychowa: *kvap(y)* 'kłaki, odpadki zdzierające się z pościeli', za Z. Babiakiem), kasz. *kvap* 'puch' (Lorentz PW), czes. dawne i dial. *kvap* 'puch' (Lamprecht Opava, Svěrák Karlovice, Bartoš DSM), dawne też 'rumieniec' (Kott). ~

Por. też słoweń. dial. prekmur. *kvapa* 'nieczystość, brud'.

Nie należą tu raczej późniejsze derywaty wsteczne od *kvapiti*: sła. dial. *kvap* 'gotowane, gęste ciasto' (SSN) i ukr. dial. *κван* 'rzadkie ciasto; maź' (Onyshevyč Bojk.).

Por. też bliskie pod względem budowy czeskie *kvap* 'pośpiech' (Gebauer Sl., Přír. slov.), ukr. *κван* f. 'pośpiech' (Hrinčenko), które są derywatami wstecznymi od *kvapiti* 'śpieszyć'.

Zapewne od psł. *kvapiti* : *kypěti* (zob.). Pierwotnym znaczeniem byłoby 'coś napuszonego, kipiącego'. Do tej samej rodziny ie. należy (z apofonią samogłoski rdzennej) lit. *kvāpas* 'dech, woń, zapach'. B.R.-Ž.

kvariti *kvar*'ę zach. i pld. 'niszczyć', 'delere, populari'

~ czes. dial. *kvárit* 'dręczyć; nudzić' (Kott Dod. DSM), sła. od XVII w. *kvárit* 'uczto-
wać' (HSSJ: cysar rikawał, żeby radegj na zimnicy stonał, nežli bezbożne *kvarjł*
a tancował), *kvárit* 'niszczyć; psuć, marnować', 'męczyć, dręczyć, morzyć (np. głodem); trapić' (KSSJ, SSJ, SSSJ), dial. *kváric*, *kváric*, *kvárit'i* 'niszczyć, wyniszczać', 'psuć', 'gubić', 'przestraszyć', 'brać bez pozwolenia; kraść', 'tulać się' (SSN, Matejčík Novohrad, Orlovský Gemer, Buffa Dlhá Lúka);

słę. *kváriti kvárim* 'zepsuć, zniszczyć, uszkodzić' (Pleteršnik), ch./s. od XVI w. *kváriti* 'zepsuć, zaszkodzić, zniekształcać, uszkadzać' (RJAZ, RMat.), bułg. dial. *κвара* 'zepsuć, zaszkodzić' (RR0D). ~

Etymologia i kierunek derywacji niepewny. Tradycyjnie przyjmowano ewentualność związku ze *skvъr-* w *skvъrna*, *skvъrnъ* 'brud', 'brudny' (Berneker SEW I 655, Králik SESS 311, Snoj ES³ 365 i in.). O możliwym rozwoju semantycznym zob. Králik SESS 311. Inaczej ESSM XII 149, który proponuje odwrotny kierunek derywacji (derywat na *-iti* od *kvarъ*) i inne objaśnienia. Zob. *kvarъ*.

Berneker SEW I 655, Králik SESS 311, Snoj ES³ 365, Machek ES 2 311, Skok ER II 251, BER II 307, Bezłaj ES II 116. B.R.-Ž.-M.J.

kvarъ *kvara* 'wyrządzone zło; szkoda, strata', 'detrimentum'

~ sła. od XVIII w. *kvár kváru* dawne 'nieszczęście' (HSSJ), dial. 'wada, ubytek, zniszczenie', 'łakomstwo, podjadanie', 'psucie', 'kłótnia, zwada' (SSJ, SSN też *kvar*);

słę. daw. od XVI w. *kvar*, *kvár*, *kvâr* f. i m. 'szkoda, usterka' (Besedje 16. st., SSKJ, Pleteršnik), *kvár* m. też 'psucie się' (SSKJ), dawne dial. z XVIII w. *kvár* f. i m. 'szkoda' (Novak prekmur), dial. *kvar* 'szkoda' (Gregorič Kostel), ch./s. dawne i dial. od XV w. *kvâr* 'szkoda, strata; wina; cudzołóstwo' (RJAZ, Vuk, RSAN), dial. też f. *κвара* 'szkoda,

strata; zło' (RSAN), bułg. dawne *κεap* 'cholera' (Mladenov BTR), dial. *κεap* 'szkoda; choroba' (BDial. IV 110);

ukr. dial. *κεap* 'przepuklina' (Onyškevyč Bojk.). ~

Etymologia i kierunek derywacji niepewny. Zdaniem ESSM XIII 151 rzeczownik sprawia wrażenie bardzo starej formacji z wydłużeniem samogłoski rdzennej opartej na ie. *kūōr-*. Wobec dobrego poświadczenia w pld.słow. i obecności w sła. oraz pld.-zach. dial. ukr. trudno zgodzić się z twierdzeniem o izolacji kontynuantów. Próba połączenia z **kyriti* analogicznie do apofonicznych szeregów *kvarь* : *kvapiti* : *ky-pěti*; *kvasь* : *kvasiti* : *kysnŋti* zawodzi wobec braku dostatecznych podstaw do rekonstrukcji **kyriti* (zob. ESSM XII 268). O innych próbach objaśnienia zob. *kvariti*.

Berneker SEW I 655, Králik SESS 311, Snój ES³ 365, Machek ES 2 311, Skok ER II 251, BER II 307, Bezłaj ES II 116. B.R.-Ž.-M.J.

kvasiti *kvašŋ* 'powodować proces fermentacji', 'fermentare, acidum facere', refl. **kvasiti se** *kvašŋ se* 'ulegać fermentacji, kwaszeniu', 'acescere'

~ pol. od XV w. *kwasić kwaszę* 'wykonywać czynności powodujące w niektórych artykułach spożywczych proces fermentacji (często w celu zakonserwowania danego produktu); kisić, zakwaszać' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN), dawne też 'bejcować (o skórach)', 'hartować (o żelazie)', 'wyjaławiać (o roli)' (L.: *kwasić skóry*, SW: *kwasić żelazo*, *kwasić rolę*), dial. 'czynić kwaśnym, kisić' (np. Olesch Sankt Annaberg, Sychta Kociewie), też przen. 'żyć biednie, byle jak' (Karłowicz SGP: ino tu *dokwasić*, a tam będzie dobrze), 'niszczyć, robiąc coś' (Kućała PSM 86), nieosob. 'o deszczu, mżyć, padać' (SGMłp), kasz. *kwasec* 'kwasić, kisić' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *kwasyś* 'kisić' (Muka), czes. od XIV w. *kvasiti* 'poddawać fermentacji, kisić, kwaszić', 'ucztować, biesiadować, bogato, obficie jeść', 'wyprawiać skóry przy wykorzystaniu procesu kwaszenia' (Gebauer Sl.), rzadkie też 'rosnąć (o cieście)', 'kipieć, wrzeć', 'ropieć (o ranie)' (Přír. slov.), dawne 'hartować (o żelazie)' (Jungmann), dial. *kvašŋyc* 'kwasić' (Lamprecht Opava), intrans. *kvasit* 'ropieć', 'rosnąć (o cieście)' (Kazmír Valašsko), sła. od XVIII w. *kvasit* 'kisić, konserwować' (SSSJ), dawne też 'zamaczać' (HSSJ), dial. 'kisić' (Buffa Dlhá Lúka), intrans. 'kisnąć, kwaśnieć, fermentować': *víno už kvasí*, nieos. 'ciągle padać, o drobnym deszczu' (SSN);

słę. *kvásiti kvásim* 'dodawać zakwas', 'kisić' (SSKJ, Pleteršnik), przen. 'mówić nie-mądrze' (SSKJ), stsč. od XIII w. *kvásiti* 'kisić', ch./s. od XIV w. *κῶacumu* 'moczyć, zwilżać, skrapiać, zalewać', też 'o rzece, wypłukiwać, zalewać', *κῶacumu* 'kisić, zakwaszać coś przy pomocy drożdży', dial. chorw. *kvasiti* 'kisić' (Blažeka–Rob Mursko Sr.), cs. **квасити** 'zakwaszać, psuć', 'powodować fermentację' (SJS), też 'wilżyć, moczyć' (Miklosich LP), bułg. *κῶacia κῶacuu* 'moczyć, zwilżać', 'rozczyńiać, zakwaszać, kisić, np. o mleku, dodawać zakwas do słodkiego mleka, aby się skwasiło' (Gerov, RBKE), dial. *κῶacēm* 'zanurzać chleb w potrawie', 'dodawać zakwasu do czegoś, zakwaszać, rozczyńiać, kwaszić (o mleku)' (BDial. II 184), *κῶac'ь* 'przygotowywać zsiadłe mleko' (BDial. V 74, Pld. Rodopy), intrans. *κῶac'ь* 'moknąć, namakać, przemaczać' (BDial. VI

42), maced. *квасу* 'zakwaszać, kisić, dodawać zakwasu' (RMJ), dial. *kfásam* 'moczyć' (Małecki SW);

strus. od XIV w. *квасити квашоу квасить* 'kwasić, zakwaszać' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. 'trzymać w wodzie, odmaczać' (SRJ XI–XVII), ros. dawne 'powodować fermentację i kwaszenie', dial. *квácумь* 'odmaczać (skóry, przędzę)' (Slovarъ Severa), 'garbować skóry', 'wybielać płótno' (Sl. Karelii), 'zostawiać coś, aby się zepsuło, zgniło', przen. 'przetrzymywać w jakimś miejscu czy stanie, np. 'nie wydawać za mąż', 'nie wypuszczać na dwór (o dziecku)' (SRNG), ukr. *квácуми квашу квасиши* 'poddawać fermentacji, zakwaszać produkty spożywcze', pot. przen. też 'psuć komuś humor' (SUM), brus. od XVI w. *квасуми* 'kisić' (HSBM), brus. *квácиць* 'obrabiać skóry, futra przy pomocy specjalnego roztworu', 'doprowadzać do stanu fermentacji, zakwaszać', dial. 'dodawać potrawie kwaśności', 'zostawić coś, aby skwaśniało' (Slovník Sennenščyny, SPZB). ~

Refl. *kvasiti se*: ~ pol. od XVI w. *kwasić się* 'ulegać procesowi zakwaszenia, kwasnienia, być kwaszonym, kwaśnieć, kisać' (SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN), dawne też 'dusić się' (SW), a w XVI w. tylko hapaks 'ledwie się tlić (o ogniu)' (SP XVI IBL), przen. 'tkwić w bezczynności; gnuśnieć, nudzić się' (SJP PAN), dial. *kvašić sa* 'chmurzyć się', 'dąsać się' (Sychta Kociewie: *ńebo sa kvaši, to moŝ pŕińš dešč*);

ch./s. *квácуми ce* 'stawać się mokrym, wilgotnym', 'polewać się, pluskać (wodą)', *квácуми ce* 'kisić się, kwasić się' (RSAN), dial. *kvasiti se* 'kisić (rzepę, kapustę, ogórki)' (Belović–Blaŝeka Sv.Đorđe), bułg. *квãся ce* 'zanurzać się lub nasiąkać cieczą; moczyć się' (RBE);

ros. dawne *квácумься* 'kwasić się' (Dal), dial. 'fermentować (o cieczy)' (Sl. Karelii), *квácумься* 'psuć się, gnić od długiego leżenia', 'stawać się zachmurzonym (o niebie, pogodzie)', 'jęczeć, narzekać, płakać (zwykle o dziecku)' (SRNG), ukr. *квácумися квáшуся квáсишся* 'stawać się kwaśnym, kisać' (SUM), przen. 'mieć kwaśną minę', 'kwękać, stękać, zrzędzić, gderać' (Hrinčenko), brus. *квácицця* 'stawać się kwaśnym, kwaszonym' (TSBM), dial. 'kisić się' (Turaŭ: *y eŭ bypaki квасяцця*). ~

Por. też połab. *kosenē* 'zaproszenie na wesele lub pogrzeb' (Polański SE 279–80).

Pierwotne causativum w stosunku do *kysnŭti* ze wzdłużeniem wokalizmu pierwiastka, jak np. w *kvapiti* do *kypěti*. Sz.P.

kvasъ *kvasa* 'kwaśny smak i zapach', 'acidus gustus et odor'; 'coś kwaśnego, kwas', 'acor'; 'zakwas, zaczyn', 'fermentum'; 'kwaśny napój, otrzymywany w procesie fermentacji', 'potio acida'

~ pol. od XV w. 'substancja kwaśna, substancja wywołująca kiśnięcie, fermentację, rozkład', 'kwaśność, kwaśny smak' (Słownik stpol.), też 'musujący, chłodzący napój popularny zwłaszcza na Rusi i Litwie wyrabiany z chleba albo z soków z dodatkiem drożdży lub rodzyneków wywołujących fermentację' (Sl. Paska, L., SWil., SJP PAN), dawne 'zakwaszone ciasto, roztwór, zaczyn' (Bart pol.-łac., SP XVI IBL, L., SJP PWN: chleb na *kwasię*), 'ciasto z jakiegokolwiek mąki ciepłą wodą zaczynioną, zakwaszoną; drożdże' (SWil.), dial. 'kwaśny smak, coś bardzo kwaśnego' (Szymczak

Domaniewek), 'rodzaj kwaśnej zupy (np. o żurku lub zupie z kapusty)' (SOWM, Karłowicz SGP), 'zakwas chlebowy' (SGMłp, SOWM, Górniewicz Malbork), 'kwaskowaty napój' (SOWM), 'ciasto, którego się używa do zakwaszania rozczynu na chleb' (SGMłp, Dejna RKJŁ XXIII 285, Zaręba Siołkowice, Pluta Dzierżysławice), dawne 'ropa z rany' (Karłowicz SGP: listeczki wrotycza wyciągają *kwas*), kasz. *kvasu* 'zupa z dodatkiem małej ilości kwasu do gotującej się wody, zaprawiona pieprzem i cebulą', 'mąka zalana letnią wodą, odstawiona do fermentacji, używana potem do wypieku chleba i dla nadania potrawom kwaśnego smaku' (Sychta SK: zrob'ila *kvas* do chleba), 'kwas powstały w drodze fermentacji, dodawany do potraw' (Lorentz PW: mōčani *kvas*, kapuscani *kvas*), połab. *koos* 'drożdże' (Olesch Thesaurus, Polański-Sehnert), dłuż. *kwas* 'kwaśne ciasto, zakwas', też (zapewne z głuź.) 'wesele' (Muka), głuź. od XVII w. *kwas* 'zakwas' (Stachowski Frencel, Kral, Pfuhl, też dial. Michalk Neustadt), 'wesele' (Stachowski Frencel, Jakubaš, też dial. Michalk Neustadt, Jentsch Rodewitz), stczes. od XIV w. *kvas kvasa* : *kvasu* 'zaczyn, zakwas', 'kwaśny napój powstały w procesie fermentacji', 'przyjęcie, uczta, uroczystość' (Gebauer Sl.), czes. *kvas kvasu* dawne 'kwaśność, kwaśny smak' (Jungmann), 'półpłynny zaczyn na kwaśne ciasto', 'mieszanina żytniej wody, mąki, wody i zakwasu używana przy wypieku chleba', 'napój przygotowywany z chleba, gruszek, winogron itp., powstały w drodze fermentacji', dawne 'przyjęcie, uczta' (Jungmann, Příř. slov.), przen. 'przyczyna, podnieta, jakiegoś zamieszania, niepokoju' (Příř. slov.), dial. 'zaczyn używany do wypieku chleba' (Steuer Baborów: zajątra budźime chlib pejć, to tšeba *kvas* zarobić), 'sfermentowane śliwy węgierki z których wyrabia się śliwowicę' (Malina Místřice), śla. dawne od XVII w. 'zakwas do wyrobu ciasta', 'wyrośnięte ciasto drożdżowe', 'wielka zwykle suto zakrapiana uczta, z zabawą' (HSSJ), 'rzadkie ciasto z żytniej mąki, drożdży i bakterii mlecznych, używane do spulchniania ciasta chlebowego', 'stosowane w przemyśle spożywczym rozmiążdżone owoce, które dojrzewają fermentując w specjalnych kadziach, z których wytwarza się spirytus' (SSSJ), dial. 'coś bardzo kwaśnego' (SSN: tote ślifki, to *kvaš*), *kvas* (też plt. *kvasy*) 'sfermentowane owoce używane do produkcji alkoholu' (Ripka Dolnotrenč., SSN), 'ciasto, którego używa się do zakwaszenia chleba, zakwas' (Orlovský Gemer, Ripka Dolnotrenč., SSN), 'młode, niedostatecznie przefermentowane wino', 'roztwór do wyprawiania skóry' (SSN);

śle. *kvās* (a w XVII w. jako f. *kvasa*, Megiser 1603) 'zakwas, zaczyn' (SSKJ: *kvās*, Pleteršnik: *kvas* postaviti, też dial. Tominec Črni vrh), ch./s. *kvač* 'napój podobny do piwa, powstały na bazie żytniego i jęczmiennego słodu', 'zakwas, zaczyn' (RSAN, RJAZ), dial. chorw. *kvās* 'zaczyn, zakwas' (Mahulja Omišalj, Moguš Senj, HDZ VII 515: *kvôs*, Blažeka–Rob Mursko Sr., Belović–Blažeka Sv.Đorđe), *kvās* 'substancja wspomagająca fermentację' (Sekulić Bačk., Peić–Bačlija RBB), scs. **квасъ** 'zakwaszony napój' (SS X–XI, SR BAN), bułg. *квас* 'rodzaj bezalkoholowego napoju orzeźwiającego' (RBKE: руски *квас*), 'substancja zawierająca grzyby pobudzające proces fermentacji; zakwas, drożdże' (Gerov, RBE), 'przedweselny obrzęd, obyczaj', bot. w nazwie rośliny *бабин квас* 'rojnik' (Gerov, Mladenov BTR), dial. *квас* 'drożdże (winne)'

(BDial. X 32), 'kwas, zaczyn, zakwas na chleb' (Płd. Rodopy, BDial. III 87, BDial. IV 208: *кѡвѣс*), maced. *кѡс* 'zakwas, drożdże', 'zaczyn' (RMJ), dial. *kvás* 'zaczyn na ciasto' (Małecki SW);

strus. **КВАСЪ КВАСА** 'zakwas, drożdże', 'kwaśny napój, najczęściej kwas chlebowy', 'kwaśność, kwas' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), plt. *квасы* 'roztwory mające zastosowanie szczególnie w garbarstwie' (SRJ XI–XVII), ros. dawne *квас* 'kwas, kwaśność', 'rosyjski napój z kiszonej mąki żytniej' (Dal), *квас* 'kwaśny napój przygotowywany ze słodu różnych gatunków zbóż i mąki' (SSRJ: *хлебный квас*), 'napój gazowany z owoców, jagód oraz miodu', dial. *квас* 'rosyjski napój z chleba i słodu' (Dal), 'kwaśny napój z żurawiny, rzepy', 'rodzaj zupy, okroszka' (Sl. Karelii, SRNG), 'postna zupa z kiszonej kapusty i buraków', *белый квас* 'napój z ziemniaków i mąki', *квас-березовик* 'sok z brzozy', *житный квас* 'kwas chlebowy', *пареный квас* 'kwas z bułki tartej'? (SRNG), *квѣсы* plt. 'roztwór mąki i soli wykorzystywany przy wyprawie skóry owczej', 'mieszanina kwasów do bielenia przędzy', 'roztwór, w którym odmacza się brudną bieliznę' (SRNG), *квасѣи* 'roztwór do wyprawiania skór' (Slovarъ Severa), ukr. *квас* 'kwaśność', 'kwaśny napój, który przygotowuje się z chleba żytniego lub żytniej mąki ze słodem', 'napój z owoców jagód lub miodu', 'nastój z kiszonych buraków używany do barszczu' (SUM), 'kwas używany do produkcji skór', 'zakwas' (Hrinčenko), w XV w. w wyrażeniu *грецкий квасъ* 'gatunek greckiego wina' (SSUM), dial. *квас* 'kwas', 'kwaśność' (Leks. Polesja 41), też 'szczaw' (KDO 318), 'kompot z suszonych owoców' (Lysenko SPH), łemk. 'kawalek ciasta zostawiany w dzieży, dodawany przy następnym pieczeniu chleba' (Turčyn Tylicz), stbrus. od XVI w. *квасъ* 'kwaśność, kwaśny smak', 'zakwas; drożdże', 'kwaśny napój, przeważnie kwas chlebowy', 'ziołowy wywar do mycia w łaźni' (HSBM, Sloŭnik Skaryny), brus. *квас* 'kwaśny napój przygotowany na wodzie z chleba ze słodem lub żytniej mąki ze słodem, także z owoców i jagód', reg. 'kwaśna potrawa zawierająca buraki, grzyby itp. gotowana na kwasie' (TSBM), dial. 'gotowana potrawa, zupa o kwaśnym smaku' (SPZB), 'chłodnik' (Sl. Kosaŭščyny), 'potrawa z kiszonych buraków' (Scjaškovič Grodno, Sloŭnik GCRB), 'kwas z kiszonych buraków' (SPZB), 'kwas, napój powstały na bazie zboża, pieczywa itp.' (Sloŭnik Sennensčyny, Turaŭ: *квас з ечменню*), 'zakwas chlebowy pozostawiany w dzieży', 'kwaśny rozczyn, kwas chlebowy' (Turaŭ, SPZB). ~

Por. brus. dial. *квасъ* f. 'zakwas' (Sloŭnik Sennensčyny).

W niewątpliwym związku z *kysnŭti*, *kysěti* (zob.), ale różne możliwości derywacji. Możliwy derywat wsteczny od *kvasiti* (zob.), które samo jest causativum od *kysnŭti*. Są też próby wywodzenia od ie. *kuat(h)*- 'kwaśnić, kisić, gnić' z formantem -so- (Králík SESS 311). Prawdopodobne odpowiedniki: łot. *kūsāt* 'wrzeć', łac. *cāseus* 'ser'. Por. też stind. *kváthati* 'wrzeć, gotować się'. Czasem zestawiane również z alb. *kos* 'półkwaśne mleko owcze'.

Sławski SE III 464–467, Boryś SE 277, Králík SESS 311, ESSM XIII 152.

Sz.P.

kvasъkъ *kvasъka* 'kwaśna potrawa', 'cibum acidum', 'zakwas', 'fermentum'

~ pol. *kwasek* demin. od *kwac* (SJP PAN), 'przyprawa nadająca potrawom kwaśny smak': *kwasek* cytrynowy, dawne 'szczaw, liście szczawiowe', 'kwas winny albo cytrynowy', 'potrawa mająca smak kwaskowaty' (SW: *kwasek* z gęsi, L.), dial. 'zaczyn do ciasta, na chleb' (SOWM, SGMłp), 'proszek przyprawowy nadający potrawom kwaśny smak' (Brzeziński Krajna), 'szczaw, liście szczawiowe' (Karłowicz SGP, SGMłp), stczes. *kvásek* demin. od *kvas* (Gebauer Sl.), *kvásek* 'część zakwasu odłożona do następnego wypieku chleba, zaczyn', 'ciasto z poprzedniego wypieku; zaszuszone ciasto do zakwaszania' (Přír. slov., też dial. Dejna Kuców), 'rzadka kasza z mąki używana jako klej' (SSJČ: řetěz *kváskem* špatně slepený), sla. *kvások* 'zakwas rozpuszczony w wodzie lub mleku, który dodaje się do ciasta' (SSSJ, też dial. SSN);

sle. *kvasèk kvaskà* demin. od *kvas* (Pleteršnik), dial. *kvasek* 'zakwaszone ciasto' (Tominec Črni vrh);

cs.-rus. *квасок* demin. od *квас*, 'kwaśność' (Slovarъ CSRJ), ros. *квасок* demin. od *квас* (SSRJ), bot. dial. 'szczaw zwyczajny', 'szczaw omszony', 'gatunek piwa', 'kwaśny posmak, kwaśność (najczęściej o jabłkach)', 'kwaśny napój z miodu', 'rodzaj zupy' (SRNG), ukr. demin. od *квас*, 'szczaw', 'kwas o niezbyt intensywniej kwaśności' (SUM, Hrinčenko, Żel.), dial. 'potrawa z zapiekanego mięsa i kartofli z sosem' (Lysenko SPH), brus. demin. od *квас* (TSBM), dial. 'szczaw' (Turaŭ), demin. 'gotowana potrawa, kwaśna zupa' (SPZB: буду варыць *квасок* з грыпкaмі, такі супік), 'zupa grzybowa' (Scjaškovič Grodno). ~

Deminutivum od *kvasъ* z suf. -ъkъ.

Sz.P.

kvasъсь *kvasъsa* 'kwaśny napój lub potrawa', 'acidum potamentum sive cibum'

~ stpol. od XV w. i dawne *kwasiac* 'jabłecznik, wino z jabłek' (Słownik stpol.), 'napój z owoców' (Bart Pol.-łac.), 'napój z chleba; napój musujący z mąki, rodzynek i drożdży' (SW, L.), połab. *kosac* 'drożdże' (Polański SE 278);

sle. *kvásec kvásca* 'zakwas, zaczyn' (Pleteršnik), rzadkie *kvásec* 'kwaśny załążek' (SSKJ), ch./s. od XV w. *квѣсау* 'grzyby z rodzaju *Saccharomyces* wywołujące fermentację; drożdże', 'proch strzelniczy używany przy strzelaniu z moździerza' (RSAN), 'zaczyn, kwas' (Vuk), bułg. *квѣсеу* demin. od *квас* (RBE), dial. *квасеу* 'kwas' (BDial. I 251, BDial. II 85, BDial. III 230), 'zakwas na chleb' (Umlenski Kjustendil, Mladenov Vidin), maced. *квасеу* 'zaczyn, drożdże' (RMJ: пивски *квасеу* 'drożdże piwne');

ros. dial. *квасеу* 'szczaw polny', plt. *квасуы* 'źródło' (Slovarъ Severa), *квасуы* : *квѣсуы* 'mieszanka kwasów do bielenia przędzy', 'roztwór mąki z solą wykorzystywany przy wyprawie skór' (SRNG, Sl. Karelii, Slovarъ Novosibir.), ukr. *квасеу* 'szczaw' (Żel., SUM, Hrinčenko). ~

Derywat od *kvasъ* z suf. -ъсь. Prasłowiańskość niepewna.

Sz.P.

kvasъnica 'kwaśny napój lub potrawa', 'acidum potamentum sive cibum'

~ pol. rzadkie *kwásnica* 'woda mineralna o kwaśnym smaku', 'berberys, *Berberis vulgaris*' (L., SWil., SJP PAN), też 'szczaw zajęczy' (SWil.), bot. dial. 'szczaw pospolity'

(Dejna RKJŁ XXIII 286, Karłowicz SGP), pl. *kwaśnice* 'porzeczeki leśne' (Karłowicz SGP), 'woda z kiszanej kapusty' (SGMłp), kasz. *kvásňica* 'zakwas, zaczyn' (Lorentz PW), bot. *kvaśnica* 'żurawina błotna' (Sychta SK), stczes. *kvasnicě* 'drożdże, substancja wspomagająca fermentację' (Gebauer Sl.: winne *kwaŋnicze*), 'drożdże winne' (ESSČ), 'śliska nieczystość, zwykle śluz' (Flajšhans Klaret), czes. plt. *kvasnice* 'drożdże' (SSJČ: pivovarské *kvasnice*, lihovarské *kvasnice*, Přír. slov., Jungmann), rzadkie 'napój zły jakości' (SSJČ), dawne też 'woda mineralna' (Jungmann), dial. *kvasňice* 'drożdże' (Dejna Kuców, Lamprecht Opava), sła. od XVI w. *kvasnice* plt. 'produkt uboczny powstały przy fermentacji wina lub piwa' (HSSJ), 'drożdże używane do ciasta' (SSJ), dial. *kvasnica* 'woda mineralna', 'porzeczek czerwona' (SSN);

sł. *kvásnica* zwykle pl. *kvasnice* albo plt. 'drożdże piwne', dawne 'kiszona rzepa', 'naczynie, w którym kisi się rzepę' (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. bot. *kvásnica* 'grzyby z rodzaju *Saccharomyces*; drożdże', 'gatunek gruszy', 'ocet' (RSAN), *kvasnica* 'placek na zakwasie' (RJAZ);

ros. dial. *квасни́ца* bot. 'berberys zwyczajny', 'drewniana kadź do zakwaszania ciasta na chleb' (SRNG), 'rodzaj zupy na kwasie' (Slovarъ Novosibir.), 'naczynie drewniane lub ceramiczne (zwykle kadź lub beczka) służące do przygotowania i przechowywania kwasu lub piwa' (Sl. staroobrad. Zabajkałja, SRNG), 'wypiek przygotowany z przerośniętego ziarna lub kwaśnego ciasta używany do przygotowania kwasu' (Sl. Karelii), ukr. *квасни́ця* 'jabłko z dzikiej jabłoni; dzika jabłoń oraz jej owoce' (SUM, Żel., Hrinčenko: носив хлопець молоденький до дівчини ябкa, носив перше солоденькі, а послі *квасниці*), dial. *квасни́ца* 'dzika jabłoń', 'szczaw' (KDO 318), 'dzika leśna jabłoń', 'kwaśne lub niedojrzałe jabłko', 'kwaśna śmietana do wyrobu jakiejś potrawy' (Mat. Bukovyna, Janów SH), 'wywar ze śliwek podprawiony mąką kukurydzianą' (Janów SH), brus. *квасни́ця* 'wielka beczka, w której kwasili kapustę albo solili ogórki' (NS 191). ~

Derywat od *kvasъnъ* z suf. *-ica*. Semantyka kontynuantów upoważnia do rekonstrukcji pierwotnego znaczenia 'kwaśny napój lub potrawa', choć poszczególne nazwy powstawały zapewne już po wyodrębnieniu się poszczególnych języków.

Sz.P.

kvasъnъ *kvasъna kvasъno* 'związany z kwasem, kwaszeniem, fermentacją', 'acidus, fermentatus';

~ pol. od XV w. *kwaśny* 'o cierpkim smaku, taki jak smak cytryny, octu, niedojrzałych owoców', 'o smaku i zapachu wywołanym fermentacją; zakwaszony, skwaśniały', przen. 'będący w złym humorze, niezadowolony, posępny, ponury' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN: *kwaśne* wino, jabłko, *kwaśne* mleko), dial. 'kwaśny, skwaśniały' (Karłowicz SGP: mleko *kwaśne*, SOWM, Pluta Dzierżysławice, Brzeziński Krajna), 'cierpki, o smaku podobnym do octu' (Brzeziński Krajna), kasz. *kvasni* 'kiszony', 'kwaśny, cierpki': *kvasné* jabłko (Sychta SK) 'kiszony' (Lorentz PW), głuź. od XVII w. *kwasny* 'weselny, związany z weselem' (Stachowski Frencl, Kral, Pfuhl), dial. *квасні* 'ts.' (Jentsch Rodewitz): *квасні* hosc'ja, stczes. od XV w. *kvasny* 'kwaśny',

‘drożdżowy, wyrośnięty itp.’ (ESSČ), *kvasný* ‘związany z kwasem, kwaszeniem, fermentacją’ (Jungmann, Přír. slov.), dial. *kvašnej* ‘kwaśny’ (Dejna Kuców), *kvasný* ‘zaczyniony kwasem’ (Kott Dod. DSM), sła. od XVII w. *kvasný* ‘związany z kwaszeniem, używany przy kwaszeniu’ (SSJ, KSSJ), dawne i dial. też ‘o smaku, kwaśny, ostry’, *kvasná voda* ‘woda mineralna’ (HSSJ, SSN);

sł. *kvāsen* ‘fermentacyjny, związany z zakwasem, rozczyne’ (Pleteršnik: *kvasne* glivice, SSKJ: *kvasna* pena), ch./s. *квѣсан* ‘mokry, namoczony’ (RSAN), *квѣсан* ‘taki, który wywołuje, przyspiesza fermentację’, ‘związany z kwasem, zakwasem’, ‘taki, który rośnie obficie’ (RSAN, RJAZ), scs. **квасънъ** ‘związany z kwasem – napojem powstałym w drodze fermentacji’, ‘kwaśny’ (SR BAN, SS X–XI), cs. **квасънъ** ‘o chlebie na rozczyne, nieprzaśny’ (Miklosich LP), bułg. *квѣсен* ‘dotyczący zaczynu, zakwasu, fermentacyjny’, ‘związany z kwasem, przygotowany na bazie kwasu’ (RBE: *квасни* гъбички ‘grzyby, mikroorganizmy wywołujące fermentację’, RBKE: *квасно* мляко), dial. *квѣсен* powstały na bazie zakwasu, drożdży (o chlebie);

strus. od XIV w. **квасънынъ** ‘nieprzaśny, o chlebie’ (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ros. dawne *квасно́й* ‘związany z kwasem – napojem’, *квѣснѣй* ‘kiszony, zakwaszony, o kwaśnym smaku’ (Dal), dial. *квѣснѣй* ‘kwaśny’ (SRNG), ukr. *квѣсний*, rzadkie *квасний* ‘kwaśny’ (Hrinčenko, SUM: *квасний* запах; *квасні* хлібці), dial. łemk. *квасни* ‘kwaśny’ (Turčyn Tylicz: *квасне* молоко, stbrus. i dawne brus. *квасный* ‘kwaśny, skwasniały’, ‘dotyczący kwasu’ (HSBM, Nosovič), też dial. *квасны* ‘kwaśny; skwaszony’ (Turaŭ, Scjaškovič Grodno, Słownik GCRB), brus. *квѣсны* ‘związany z kwasem – napojem przyrządzanym z ciemnego chleba na drodze fermentacji’ (TSBM). ~

Por. ukr. od XVI w. w formie przysłówkowej *квасно* ‘kwaśno’ (Leks. Zyz., Żyteцькыj Narys).

Adiectivum z suf. -ъnъ od *kvasъ*.

Sz.P.

kvęčati *kvęčъ* zach. i pld. ‘wydawać żałosny głos, jęczeć, płakać, stękać, kwilić’, ‘geme-re, vagire, pipiare’

~ pol. *kwęczyć* ‘czuć się niezdrowym, niedomagać, cherlać; utyskiwać’ (SJP PAN, SW), ‘o indykach: wydawać charakterystyczny głos’ (SJP PAN), dial. *kwiańczeń* ‘kwilić, płakać, utyskiwać; chorować’ (Golec CSG), głuź. *kwječēć* ‘beczeć, płakać’ (Trofimowicz, Kral), ches. *kvečeti* ‘jęczeć, wrzeszczeć’ (Přír. slov.), dial. *kvjácāt* ‘padać wielkimi płatkami, o śniegu’ (Kazmír Valašsko);

sł. *kvečáti* *kvečim* ‘rechotać, kumkać’ (Pleteršnik), ch./s. od XVIII w. *kvečáti* *kvěčim* ‘kwękać, płakać, o dziecku, o głosie młodego zająca’ (RJAZ, RSAN), dial. *kvěčati* ‘kwękać, płakać, o dziecku’ (Reč Vojvodine, Boričić Tivranski Vasojevići). ~

Dźwkn. o budowie takiej, jak np. *bečati* : *bekati*, *kručati* : *krukati*, *bręčati* : *brękati*. Por. lit. *kvāñkšti* *kveñkšti* ‘sapać, dyszeć, ciężko oddychać, rzezić’, łot. *kvañkstēt* ‘paplać; łkać, cicho płakać, szlochać’, kvenkstēt ‘szczekać; szlochać, cicho płakać’, *kvinkt* ‘skomleć, o psie; pokwikiwać, o prosiętach’, niem. *quengeln* ‘narzekać, kwękać’, niem. dial. bawarskie *quenken*, *quenkeln* ‘płakać’. Zob. *kvęčati*.

Sławski SE III 477–478, Berneker SEW I 657, Brückner SE 287, Brückner SE 287, Fraenkel LEW 324. T.K.

kvěkati *kvěkajo* ‘wydawać żalosny głos, płakać, jęczeć, skomleć, stękać, kwilić’, ‘geme-re, vagire, pipiare’

~ pol. *kwękać* ‘czuć się niezdrowym, niedomagać, cherlać; narzekać, utyskiwać’ (SJP PAN, SW., L.), ‘o indykach: wydawać charakterystyczny, właściwy im, głos’ (SJP PAN), *kwiąkać, kwiękać* ‘cherlać, niedomagać, męczyć się’ (SW), dial. *kwękać* ‘niedomagać; utyskiwać, pojękiwać’, ‘narzekać, wydawać odgłosy bólu’ (Brzeziński Krajna, Dejna RKJL II 287, Karłowicz SGP, Kutyla Sł. lasowiacki, Łomnicka-Dulak Piwniczna), *kwiękać* : *kwiąkać* ‘stękać (o chorym albo słabowitym); narzekać w chorobie lub przy ciężkiej pracy’ (Karłowicz SGP, Górnowicz Malbork), głuź. *kwjekać* ‘wydawać głos, o kacze cyrancy’ (Jakubaš, Pfuhl);

sł. *kvě’kati* ‘o głosie zająca’ (Pleteršnik), ch./s. od XV w. *kvěkati kvekam* ‘płakać, kwękać, o dziecku’ (RJAZ), serb. dial. *kvěkati kvěčēm* ‘kwękać, wydawać piskliwy głos’ (RSAN);

ros. dial. *квѣкать* ‘prosić natrętnie, ze łzami’ (SRNG, Opyt Dop.), łemk. *квенкату* ‘jęczeć’ (Pyrtaj łemk.). ~

Może też: stczes. *kviekati kvekam* ‘narzekać’, ‘płakać, o dziecku’ (Gebauer Sl., MSČS).

Dźwkn. zapewne stare iterativum od *kvěčati*, jak np. *bekati* do *bečati*, *brękati* do *bręčati* (Sławski SE III 477–478). T.K.

květiti *květjo* płn. : płd. i wsch. **cvětiti** *cvětjo* ‘okrywać kwiatami’, ‘floribus ornare’

květiti: ~ pol. *kwiecić* ‘zdobić kwiatami’, ‘błyszcząć, jaśnieć kwiatami’ (SW), refl. *kwiecić się* ‘kwitnąć, rozkwitać, pokrywać się kwiatami’ (SW, SJP PWN), głuź. *kwěćić* ‘ozdabiać kwiatami’ (Pfuhl), czes. dawne *kwětiti* ‘zdobić kwiatami’ (Jungmann), sła. rzadk. *kvietit’* ‘ozdabiać kwiatami’ (SSJ: *kvieti* hroby, Kálal);

ros. dial. *квемуть* (SRNG).

cvětiti: ~ ros. dawne *цветуть* ‘ozdabiać kwiatami’, refl. *цветуться* ‘upiększać się, ozdabiać się kwiatami’ (SSRJ). ~

Denominativum z suf. *-iti* od *kvěť*. O budowie zob. I 57.

Sz.P.

kvěť zach. : płd. i wsch. **cvěť** ‘roślina kwitnąca’, ‘kwiatostan’, ‘flos’

kvěť: ~ *kwiat kwiatu* od XV w. ‘roślina ozdobna, kwitnąca; część rośliny, zwykle barwna, zawierająca organa rozrodcze’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN), też powszechne w dial. (np. Brzeziński Krajna, Cechosz-Felczyk Podole, Szewczyk Lachy Sądeckie, Sychta Kociewie, Tomaszewski GŁ), na *kwiaty* ‘na wiosnę’ (Karłowicz SGP: urodził się na *kwiaty*), stpol. też ‘dziewictwo, panieństwo, prawictwo, wianek’ (Słownik stpol.), dawne *kwiat* niewieści ‘menstruacja’ (L., Karłowicz SGP), *kwiaty* płt. (SW), ‘plama na skórce chleba’ (SJP PAN), łow. ‘ogon jelenia i daniela’, ‘biały czubek ogona lisa’ (SJP PAN), dial. też ‘ozdobna szyjka bata’ (Paryl Tarnopolskie), kasz. *kvat* ‘kwiat’, ‘zaczep z łyka u kosza w miejscu, gdzie pałak styka się z głównym

zębrem', 'biała plama na czole konia lub krowy', 'plama na zębie zapowiadająca próchnicę' (Sychta SK), połab. *kjot* 'kwiat' (Polański-Sehnert), dluž. *kwět* 'kwiat' (Muka: běly *kwět* 'Chrysanthemum chamomilla'), głuż. *kwět* 'kwiat, kwiatek' (Pfuhl, Jakubaš), czes. od *květ květu* 'kwiat; organ rozrodczy rośliny, często o ładnej barwie i formie' (Gebauer Sl. Přír. slov., Jungmann, też dial. (Dejna Kuców, Lamprecht Opa-va), moraw. dial. coll. 'kwiaty' (Bartoš DSM: strom nemá letos *květu*), też 'kwitnienie' (Přír. slov.), sła. od XVII w. *kvet* 'kwitnąca lub ozdobna roślina', 'część rośliny znajdująca się najczęściej na jej krańcu, odznaczająca się zwykle intensywnym kolorem i zapachem, na której po przekwitnieniu pojawi się owoc; kwiatostan' (HSSJ, SSSJ, też dial. SSN, Orlovský Gemer, Buffa Szarysz), *kvet* coll. 'suszone kwiaty wykorzystywane do przygotowania herbaty leczniczej' (SSSJ, też dial. (SSN, Buffa Szarysz), dawne też 'warstwa pleśni na winie' (HSSJ);

ros. *кветъ* coll. (SRJ XI–XVII, Srezn.: *кветъ мушкатовый*), dial. *квет* 'kwiatek', dial. *квет* 'kolor' (SRNG), ukr. coll. *квім* 'trawista roślina mająca kwiatostan', 'kwiat, płatki na roślinie w czasie kwitnienia' (Bilećkyj-Nosenko, Hrinčenko, SUM), dial. *квім* 'kwiatek', 'kolor' (KDO 319), brus. dawne z XVI w. *квет* 'kwiat', 'kolor, barwa', 'piękno, rozkwit' (HSBM), dial. coll. 'kwiaty' (Turaŭ), *квѣты* plt. 'rośliny trawiaste, na których tworzą się ładne i pachnące kwiaty', 'sztuczne kwiaty w wianku panny młodej' (Slovník GCRB). ~

cvěť: ~ słu. *cvět cvěta* : *cvětú* 'kwiat; kwitnąca część rośliny' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Gregorič Kostel, Tominec Črni vrh), ch./s. od XIII w. *cvijet* 'kwiat, kwiatek' (RJAZ), *цвѣт* 'ts.', 'czas kwitnienia' (RMat), dial. *cvet* 'kwiat' (Belović-Blažeka Sv.Đorđe), *cvāt* 'czas kwitnienia' (Sekulić Bačk.), scs. *цвѣтъ* 'kwiat' (SS X–XI, SJS), cs. też 'gałąź' (Miklosich LP), bułg. *цвят* 'część rośliny, mająca zwykle kolorowe płatki, służąca do rozmnażania', 'kolor, barwa', dial. *цвят* 'pleśń na produktach spożywczych np. winie, occie' (RBKE), dial. *цѣ-ам* 'kwiat, część rośliny' (BDial. VI 101, BDial. III 187: *цвем*), *цѣ-ам* 'pleśń na produktach spożywczych' (BDial. IV 149);

strus. *цвѣтъ* 'kwiatek', 'łaka' (Srezn.), ros. od XV w. *цвѣт цвѣта* 'kolor, barwa', 'kwiat' (Srezn., SSRJ), też dial. *цвѣт* (Eliasov Zabajkał'je, Sl. Priamur'ja, reg. *цвѣт* 'rzęsa pokrywająca stojące wody' (SSRJ), ukr. *цвім* 'kwiat', coll. 'kwiatostan, płatki na roślinie w czasie kwitnienia', 'kolor' (Hrinčenko, SUM), dial. hucul. 'barwa, rumieniec' (Janów SH), brus. coll. *цвѣт* 'kwiaty na roślinach i drzewach w okresie kwitnienia' (TSBLM), dial. *цвѣт* 'kwiatek' (SPZB, Turaŭ), coll. 'kwiaty na drzewach, krzewach', 'kwiaty ogrodowe i domowe' (SPZB też: *цвѣт*), 'czas kwitnienia', 'kwiaty na roślinach i drzewach w czasie kwitnienia' (Mova Sennenščyny), dial. też 'kolor, barwa' (Turaŭ, Mova Sennenščyny). ~

Też w nazwach roślin: jesenny *kvet* 'Colchicum autumnale', vlhkomilný *kvet* 'Caltha palustris'.

Z ie. *kwoito-* formy nominalnej do *kvejt-* (zob. *kvisti květo*). Brak dokładnych odpowiedników ie. Niejasne pochodzenie form niespalatalizowanych w strus. i dial. ros., podczas gdy obecność *kv-* w nagłosie wyrazów ukr. i brus. zwykle jest objaśniana zapożyczeniami z pol.

Rodzina wyrazowa jest przykładem oboczności spółgłoski welarnej do palatalnej, por. psł. *svěť* ‘światło’ (na ten temat Georgiev ISIJ 45). Zachowanie głoski welarnej *k-* w języku z grupy satem skłaniało niektórych badaczy do uznania wyrazu psł. za pożyczkę. Według ESSM chodzi tu o wtórną kentumizację, ściśle związaną z kwestiami słowotwórczymi i semantyką. Dyferencjacja formalna pociągnęła za sobą różnicowanie znaczeniowe. O paralelnym rozwoju semantycznym *kras-* i *květ-* zob. Dronova, Etim. 2003–2005, 73–84.

Sławski III 478–480, ESSM XIII 162–163, ESUM VI 232–233, Pokorny 628, 595.
Sz.P.

kvěťkь *kvěťka* zach. : pld. i wsch. **cvěťkь** *cvěťka* demin. od *kvěť*, ‘flosculus’

kvěťkь: ~ stpol. *kwiatak* ‘roślina kwitnąca’ (Słownik stpol.), demin. od kwiat; ‘roślina ozdobna’ (SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN), też dial. (Brzeziński Krajna, SOWM, Górniewicz Malbork, Cechosz-Felczyk Podole, Szewczyk Lachy Sądeckie, Milerski Zach.-Cieszyński Sł.), dial. i łow. ‘ogon sarny’ (Karłowicz SGP, Hoppe SJŁ), dial. ‘nazwa krowy z białą plamą na czole’ (Sychta Kociewie), ‘pomponik na końcu bata’ (SGMłP), kasz. *kŭātk* demin. od *kŭat* (Sychta SK), dłuż. *kwětk* ‘kwiatek’ (Muka, też dial. Fasske Vetschau), głuź. ‘kwiatek’ (Pfuhl: wutrobne *kwětki* ‘Parnassia palustris’), czes. *kvítek* demin. od *květ* (SSJČ, też dial. Dejna Kuców), sła. od XVI w. *kvietok* demin. ‘kwiatek’ (HSSJ, SSJ), dial. też *kviatok* ‘kwiatek’ (Kálal, Orlovský Gemer, SSN: też w złożonych nazwach roślin: żabino *kvietki* ‘Caltha palustris’, *kvitek* pani mariji ‘Hypericum perforatum’;

ros. dial. *кветок* ‘kwiatek’ (SRNG), ukr. dial. łemk. w formie demin. *квімок* ‘kwiat’ (Turčyn Tylicz), stbrus. **кветокъ** (i zapewne z pol. **квiатокъ**) ‘kwiatek’ (HSBM). ~

cvěťkь: ~ ch./s. *cvijetak* demin do *cvijet* (RJAZ), *цвѣтак* (RMat.);

stros. *цвѣткь* (Srezn.), ros. *цвѣток* ‘roślina trawiasta posiadająca kwiaty’ (SSRJ), dial. ‘różne rodzaje słodkich wypieków’ (Sł. staroobrjad. Zabajkałja), ukr. *цвімок* ‘kwiatostan, część rośliny’, ‘trawiasta roślina zakończona kwiatem’ (SUM), dial. hucul. *ćwitok* (Janów SH). ~

Też w nazwach roślin: czes. polný *kvietok* ‘Consolida regalis’.

Deminutivum z suf. *-kь* od *kvěť*.

Sz.P.

kvěťca *kvěťca* zach. : pld. i wsch. **cvěťca** *cvěťca* demin. od *kvěť*, ‘flosculus’

kvěťca: ~ czes. dawne *květec* ‘nazwa rośliny’ (Gebauer Sl.), ‘rumian żółty’ (Jungmann), sła. dawne *kvetec* ‘kołotocznik wierzbolistny’ (HSSJ), dawne i dial. ‘kwiat’ (Kálal);

ukr. dawne *квітмець* (Bilećkyj-Nosenko) ~

cvěťca: ~ ch./s. dawne od XIII w. *cvijetac* ‘od *cvijet*’ (RJAZ), scs. **цвѣтъць** (SS X–XI, SJS), bułg. dawne *цвѣтец* demin. od *цвѣт* (Gerov);

stros. *цвѣтъць* ‘kwiatek’ (Srezn.). ~

Deminutivum z suf. *-ць* od *kvěť*.

Sz.P.

kvěťje pñ. : pñd. **cvěťje** coll. 'kwiaty; duża ilość kwiatów na jakiejs powierzchni, drzewie, krzewie itp.', 'flores; florum multitudo'

kvěťje: ~ pol. od XV w. coll. *kwiecie* 'kwiaty, kwitnące rośliny lub ich części; kwiatostan' (Słownik stpol., SW, SP XVI IBL, SJP PAN) też dial. *kwiecie* : *kwicie* (Karłowicz SGP, Brzeziński Krajna, SOWM, Tomaszewski GŁ), kasz. *kvjecè* 'kwiecie' (Lorentz PW, Ramułt), dluž. *kwišo* 'kwiat, kwiatek' (Muka: běle *kwišo* 'Achillea ptarmica'), stczes. *kvetie* n. coll. 'kwiaty' (Gebauer Sl.), czes. *kvítí* coll. 'kwiaty' (Přír. slov., Jungmann), sła. książk. od XV w. *kvietie* 'kwiaty, wiele kwiatów' (HSSJ, SSSJ), dial. 'wiele kwiatów (zwykle drobnych)' (SSN);

stbrus. **кветѣ кветнѣ** coll. 'kwiat' (HSBM).

cvěťje: ~ słe. *cvěťje* coll. 'kwiaty', dawne 'kwitnienie' (Pleteršnik, SSKJ, też dial. Gregorič Kostel, Tominec Črni vrh), ch./s. od XV w. *cvjjece* 'kwiaty' (RJAZ), serb. dial. *цвєће* coll. (Zlatković Piroć), *cvete* 'kwiaty' (Belović-Blažeka Sv.Đorđe), bułg. *цвєте* 'kwiatostan z łodygą, część rośliny', coll. 'roślina trawiasta lub w formie krzewu, która dzięki swoim kwiatom lub liściom służy jako ozdoba' (RBKE), dial. też *цвєте* 'menstruacja' (BDial. II 298). ~

Collectivum z suf. -*je* od *kvěť*.

Sz.P.

kvěťnъ *kvěťna kvěťno* zach. : pñd. i wsch. **cvěťnъ** *cvěťna cvěťno* 'kwiatowy, związany z kwiatem, pokryty kwiatami', 'florens, floridus'

kvěťnъ: ~ od XV w. *kwietny kwietni* 'związany z kwiatami, dotyczący kwiatów' (Słownik stpol.), *kwietny* 'dostarczający kwiatów' (SP XVI IBL), 'złożony z kwiatów, pełen kwiatów, ukwiecony' (SW, SJP PWN), dawne rzadkie też *kwiatny* 'przymiotnik od *kwiat*; kwiatowy' (SW), dial. *kwietni* 'kwiatowy' (Karłowicz SGP: *kwietna* niedziela 'Niedziela Palmowa'), *kwietny miesiac* 'druga połowa marca i pierwsza połowa kwietnia wedle dawnego kalendarza góralskiego' (Zborowski Zakopane), kasz. *kwetni* 'kwietny, kwiatowy' (Lorentz PW), głuż. *kwětny* : *kwěčny* 'kwiatowy, mający kwiaty' (Pfuhl), czes. *kvetný* 'przymiotnik od *kvěť*, 'należący do kwiatu, odnoszący się do kwiatu' (Gebauer Sl.), książk. *květný* (Jungmann, SSJČ), rzadkie 'kwitnący, pełen kwiatów' (SSJČ), sła. od XVI w. 'mający związek z kwiatem, częścią rośliny, tworzący część kwiatu' (HSSJ, SSJ), dial. 'mający związek z kwiatami' *kvetná* niedziela 'niedziela przed Wielkanocą' (SSN, Kálal, Orlovský Gemer);

ukr. *квітний* 'kwitnący' (Hrinčenko), brus. dawne *кветный* 'kwiecisty, z wzorami w kwiaty (o odzieży)' (HSBM). ~

cvěťnъ: ~ słe. *cvěten* 'kwiatowy' (Pleteršnik: *cvetno* polje, SSKJ), *cvětna* nedelja 'Niedziela Palmowa' (Pleteršnik), ch./s. *cvjětan* 'kwitnący, pokryty kwiatami' (RJAZ), *цвєтан* 'związany z kwiatem, odnoszący się do kwiatu' (RMat.), 'zrobiony z kwiatów', *цвєтнâ* недѣля 'Niedziela Palmowa' (Vuk), scs. **цвѣтънъ** (SJS: Supr.), bułg. *цвєтен* 'odnoszący się do kwiatu', 'dający kwiat'; 'kolorowy' (RBKE);

strus. **цвѣтъный** przymiotnik 'pokryty kwiatami' (Srezn.), ros. *цветной* 'kolorowy, mający inną barwę niż czarny lub biały (najczęściej jasną, wyrazistą)', ukr. *цвітний* 'mający jaskrawe barwy' (SUM). ~

Przymiotnik z suf. -*nъ* od *kvěť*.

Sz.P.

kvěťn'ъ *kvěťn'a* zach. : pld. i wsch. **cvěťn'ъ** *cvěťn'a* 'kwiatowy, związany z kwiatem, pokryty kwiatami', 'florens, floridus'

kvěťn'ъ: ~ pol. *kwiecień* 'czwarty miesiąc roku' (SW, SP XVI IBL, też dial. SOWM, Brzeziński Krajna, Górnowicz Malbork), kasz. *kvjecen'* 'kwiecień' (Ramuł, Lorentz PW), stczes. *Květen* NO (ESSČ), czes. *květen* 'piąty miesiąc roku, maj' (Jungmann, SSJČ), dial. *kvjeten* 'czwarty miesiąc roku, kwiecień' (Dejna Kuców);

ukr. *кві́чень* 'czwarty miesiąc roku, kwiecień' (SUM, Hrinčenko, Bilećkyj-Nosenko), brus. *квѣцень* 'kwiecień' (HSBM, TSBLM, też dial. Scjaškovič Grodno). ~

cvěťn'ъ: ~ ch./s. daw., rzadk. od XVI w. *cvjetaň* 'miesiąc maj' (RJAZ), bułg. dial. *цвѣтен* 'kwiecień';

ros. dawne i dial. *цвѣтень* 'wianek', coll. 'kwiaty na jakiejś roślinie' (SSRJ, Opyt Dop.), *цві́тень* 'czwarty miesiąc roku, kwiecień' (Hrinčenko). ~

Wtórnie urzeczownikowiony przymiotnik z suf. -jъ nawarstwionym na adi. *kvěťnъ* (zob.).

ESSM XIII 165.

Sz.P.

kvičati *kvič* 'wydawać ostry, piskliwy głos, zwykle o zwierzętach (najczęściej o świni)', 'grundire, grunnire'

~ pol. od XV w. *kwiczeć kwicze* 'wydawać głos charakterystyczny dla świni, osła, przestraszonego konia' (Słownik Stpol., SP XVI IBL, L., SW, SJP PAN), 'o niektórych zwierzętach, zwłaszcza świni, dziku, rzadziej koniu: wydawać głos (gdy coś dolega)' (SW, SJP PAN, L.), dawne 'skrzypieć, chrupać', 'pischceć, gderać, mruceć' (SW), dial. 'wydawać ostry, wysoki głos, kwiczeć' (np. Karłowicz SGP, SOWM, Dejna RKJL XXIII 288, Zdaniukiewicz Łopatowszczyzna, Szewczyk Lachy Sądeckie), 'pischceć' (SGŚC), 'o częściach urządzeń technicznych: wydawać przenikliwy dźwięk na skutek braku smarowania' (Kąs Orawa), kasz. dial. *kvičec* 'kwiczeć', 'głośno płakać', 'rzyć, szczególnie cienkim głosem' (Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *kwicaś kwicym* 'wydawać ostry, przenikliwy głos, o wozie; o świni', 'przenikliwie krzyceć, pischceć' (Muka), dial. 'kwiczeć' (Fasske Vetschau), głuż. *kvičec kviču* 'kwiczeć; pischceć (o świni)' (Zeman, Kral), czes. od XV w. *kvičeti kvičim* '(o zwierzętach, głównie świni) wydawać ostry, przenikliwy głos', 'wydawać ostre, przenikliwe dźwięki; pischceć, kwiczeć' (Gebauer Sl., Přír. slov., Jungmann, też dial. Lamprecht Opava, Steuer Baborów, Dejna Kuców), moraw. *kvičat kvičim* 'kwiczeć' (Malina Mistřice, Kazmír Valašsko), sła. od XVIII w. *kvičat kvičim* 'o głosie świni, prosięcia' (HSSJ, SSSJ, też dial. Buffa Dlhá Lúka, Habovštiak Orava, Matejčík Novohrad, SSN), 'o ludziach, kwiczeć, wrzeszczeć, pischceć' (SSN);

słę. *kvičati kvičim* 'świergotać; jęczeć, skomleć' (Pleternik), ch./s. *kvičati kvičim* 'kwiczeć, skomleć, wydawać piskliwy głos, o różnych zwierzętach, np. psie, świni' (RJAZ, RSAN, RMat., dial. serb. np. Zlatković Pirot, Bukumirić SevMetohija, czrng. Stanić Uskoci), cs. **квѣѣѣѣ квѣѣѣѣ** 'chrząkać, kwiczeć (o świni)' (Miklosich LP), bułg. *квича квичиш* 'kwiczeć, skowyczeć, o psie, świni', przen. 'płakać, szlochać' (RBKE, Gerov), dial. *квичу* 'kwiczeć, o świni' (BDial. III 87: Ichtiman), maced. *квичу* 'kwiczeć, o świni, psie' (RMJ);

stros. *квучату квучу* 'kwiczyć, o świni' (Srezn., SRJ XI–XVII), ukr. dawne i dial. *квічату* 'kwiczyć, o świni' (SUM, Żel., Hrinčenko), dial. *квыч'ату* 'kwiczyć, o świni, prosięciu' (Leks. Polesja 41), łemk. *квучату* 'kwiczyć, o świniach' (Turčyn Tylicz). ~

Por. też pld.słow. formy z nagłosowym c: np. sło. *cvičati cvičim* 'piszczyć', serb. dial. *cviči* 'kwiczyć' (Dinić Timok), bułg. dial. *убучу* 'skowyczyć, kwiczyć' (Vakarelska-Čobanska Samokov, BDial. III 286).

Dźwkn., por. interi. na oznaczenie ostrego, przenikliwego głosu (najczęściej o głosie świń), np. *kwi*, *kwik*, *kwiku* (por.). Budowa jak np. *bečati*, *bręčati*, *kričati*. Najbliższe odpowiedniki ie.: lit. *kvỹkti kvỹkiù* (dial. też *kiekti*) 'kwiczyć, piszczyć', łot. *kvīkt*, *kvīkt* 'ts.'

Sławski SE III 484, Boranić OR 25, Berneker SEW I 656–657, Brückner ES 288, Trautmann BSW 147, Kořinek Studie 219–220, Machek ES 251–252, Vasmer REW I 547, Fraenkel LEW 326, ESSM XIII 165–166, Boryś SE 278. T.K.

kvikati *kvikajo* 'kwiczyć, pokwikiwać', 'grunnire', perf. **kviknōti**

~ stpol. od XV w. *kwikać kwikam* 'wydawać głos (o świni, też o innych zwierzętach, np. koniu, dziku), kwiczyć' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SWil., SJP PAN), dawne od XVI w. i dial. *kwikać* 'gzić się, rozpustnie dokazywać' (SW, L., SP XVI IBL, Karłowicz SGP), kasz. *kvikac* 'kwikać' (Ramułt, Lorentz PW), dłuż. *kwikaś kwikam* 'kwiczyć, zwłaszcza o świniach' (Muka), głuż. *kwikać kwikam* 'krzyczyć jak puszczyk, sowa' (Jakubaś, Kral), stczes. od XV w. *kvikati*, *kiekati* (Gebauer Sl.), czes. *kvikati* : *kvíkati* *kvikám* : *kvíkám* 'wydawać wysokie, przenikliwe głosy, kwiczyć', ekspr. 'o ludziach, wydawać wysokie, przenikliwe głosy, piszczyć, wrzeszczeć' (Jungmann, Přír. slov.), dial. *kvíkat* 'kwiczyć' (Malina Mistřice, Lamprecht Opava), sła. *kvíkat kvíkam* 'wydawać ostry, przenikliwy dźwięk *kwi*, *kwik*, kwiczyć', ekspr. 'wydawać ostre, przenikliwe głosy, piszczyć' (SSJ), dial. 'wydawać przenikliwe dźwięki (o świni), kwiczyć', 'przenikliwie, piskliwie krzyczyć' (SSN, Orlovský Gemer, Matejčík Novohrad);

sło. *kvíkati -am* 'wydawać wysoki, przenikliwy głos' (SSKJ), ch./s. *kvíkati kvíčem* 'kwiczyć' (RSAN), serb. *kvíkat* 'wydawać piskliwy głos, kwiczyć (o świni, psie)' (Bukumirić SevMetohija), bułg. dawne i dial. *квікам квікау* 'kwikać, o świni' (RBE, Gerov);

ukr. dawne i dial. *квікаму квікао* 'kwiczyć (o świni)' (Hrinčenko, Mat. Bukovyna), brus. dial. *квікаць* 'krzyczyć, o kaczęciu' (Turaŭ). ~

Perf. **kviknōti**: pol. od XVI w. *kwiknąć* 'wydać głos, gdy coś dolega, wydać kwik, kwiczyć (o świni, dziku, wielbłądzie, jednorożcu, koniu)' (SP XVI IBL, L., SWil., SJP PAN), 'skrzypieć, chrupać', przen. 'piszczyć, gderać, mruścić' (SW), dial. 'o niektórych zwierzętach, głównie koniu, świni: wydawać ostry, wysoki głos', 'śmiać się przenikliwym, wysokim głosem' (Kąś Orawa), 'o świni i koniu: wydać głos' (Brzeziński Krajna), 'wydać głos, o prosięciu i zabijanej świni' (Górniewicz Malbork), głuż. *kwiknyc* 'krzyknąć jak puszczyk' (Kral), czes. dial. *kviknout* 'kwiknąć' (Kubín Kladsko), sła. od XVIII w. rzeczownik odsłowny *kvíknutie* 'kwiczenie' (HSSJ), *kvíknut* 'kwiknąć' (SSJ, dial. Orlovský Gemer);

ch./s. *kvíknuti kvíknēm* 'kwiknąć, zakwiczec (o psie, świni itp.)' (RSAN, RMat.), dial. czrng. *kvíknut* 'zakwiczec, o świni' (Boričić Tivranski Vasojevići), 'wydać przenikliwy głos (z bólu, strachu, o psie i innych zwierzętach), pisać' (Stanić Uskoci), *kvíknūt* 'pisać, krzyknąć' (Boričić Tivranski Vasojevići), *kvíknūt* 'wydać ostatni krzyk, wrzask, krzyk; wydać niepokojący wrzask' (Ćupić Zagarać), bułg. *квікна* 'zakwiczec, o świni lub psie' (RBE), dial. *квікне* 'wydać kwik, zakwiczec' (BDial. III 87), maced. *квикне* 'kwiknąć' (RMJ);

ukr. dawne i dial. *квікнѹти* 'zakwiczec, o świni, prosięciu' (Hrinčenko), *квикнѹти* (Leks. Poleszja 41), łemk. *квикнѹти* (Pyrtje Łemk.). ~

Por. też pld. i wsch. słow. formy z nagłosowym c: np. sło. *cvíkati -am* 'pisać, kwiczec', bułg. dial. *цвук'мѣ* 'kwik, pisk' (Stojkov Banat), ros. dial. *цвукать* 'kwiczec' (Vasmer REW I 547), ukr. *цвікати цвікаю* 'krzyczeć na kogoś'.

Dźwkn. Pierwotnie iterativum od *kvičati*, jak np. *bekati* do *bečati*, *brękati* do *bręčati*, *krikati* do *kričati*.

ESSM XIII 166.

T.K.

kvisti *квѣтъ* zach. : pld. i wsch. **cvisti** *cvěť* 'okrywać się kwiatem, kwitnąć', 'florere'

kvisti: ~ dawne od XIV do XVI w. i dial. *kwiś* 3 os. sg. *kwcie* 'okrywać się kwiatami, rozwijać się, krzewić, rósć bujnie' (Słownik stpol.), 'wydawać kwiat', 'jaśnieć, błyszczeć, świecić' (SP XVI IBL), dial. 'kwitnąć' (MS Górnego Śląska, Milerski Zach.-Cieszyński Sł.), kasz. rzadkie *kvisc* (tylko inf.) 'kwitnąć' (Sychta SK), dłuż. *kwisć* 'kwitnąć' (Muka, też dial. Fasske Vetschau), stczes. *kvísti ktvu* < **kvtu* 'kwitnąć' (Gebauer Sł.), czes. *kvěsti* : *kvísti kvetu* 'mieć kwiaty, być pokrytym kwiatami', 'wyglądać świeżo, zdrowo', książk. 'iskrzyć się, błyszczeć, świecić' (Přír. slov.), dial. *kv'ist* 'kwitnąć' (Dejna Kuców), moraw. *kvést* 'ts.' (Bartoš DSM), sła. dawne z XVII w. *kvíst* 'darzyć się' (HSSJ, Bernolák);

ros. dial. *квѣстѹ квѣстѹ* 'kwitnąć' (SRNG), stbrus. **квисти** 'rozkwitać, kwitnąć' (HSBM). ~

cvisti: ~ sło. *cvěsti cvětem* 'kwitnąć' (Pleteršnik), ch./s. od XIII w. *cvàsti* 'kwitnąć' (RJAZ), scs. **цвисти цвѣтъ** 'kwitnąć' (SS X–XI, SJS);

ros. *цвѣстѹ цвѣтѹ цвѣтѹ* 'kwitnąć, być w porze kwitnienia', 'dobrze się rozwijać, prosperować' (SSRJ), dial. dawne 'ropiec (o ranie lub wrzodzie)' (Opyt Dop.), ukr. *цвістѹ цвістѹ цвістѹ* 'rozkwitać' (SUM, Bilečkyj-Nosenko), dial. *cvýsty* 'kwitnąć' (Janów Moszkowce), brus. *цвістѹ цвістѹ цвістѹ* 'pokrywać się kwiatami, kwitnąć', przen. 'być młodym, radować się' (TSBLM, też dial. (Scjaškovič Grodno), *цвістѹ цвістѹ* 'ts.', też 'pokrywać się pleśnią' (SPZB). ~

Pierwotne *kvit-ti* z ie. *kueīt-*. Bliski odpowiednik w łot. *kvītēt* 'błyszczeć, iskrzyć się, migotać'. Por. *kvěť* < *kvoito-*. Przykład ie. oboczności tylnojęzykowych welarnych i palatalnych. Od formy spalatalizowanej tegoż rdzenia ie. *k'ueīt-* pochodzi *světēti* 'świecić'. Odpowiedniki ie. tylko dla kontynuantów ie. *k'ueīt-*, np. stind. *sveta-* 'biały' (Snoj ES³ 108). Wtórne zmiany samogłoskowe w rdzeniu w poszczególnych językach wskutek wyrównań w ramach koniugacji. Rozwój semantyczny: z wcześniejszego

‘jaśnieć, wyróżniać się na tle ciemniejszych barw’ powstało ‘wyróżniać się kolorem’ > ‘okrywać się kwiatem’.

ESSM XIII 167, ESUM VI 232–233, Boryś SE 279, Pokorny 628, 595, Georgiev ISIJ 45. Sz.P.

kvitati *kvitajō* zach. : pld. i wsch. **cvitati** *cvitajō* ‘okrywać się kwiatem, rozwijać się z pączka w kwiat, kwitnąć’, ‘florere’

kvitati: ~ pol. dial. *kwitać* ‘kwitnąć’ (Karłowicz SGP), w literac. tylko *rozkwitać* ‘rozwijać się z pąka w kwiat; zaczynać kwitnąć, rozwijać się’ (SJP PAN), dłuż. *kwitaś* ‘kwitnąć’ (Muka), czes. rzadk. *kvítati* ‘kwitnąć’ (SSJČ);

cvitati: ~ sło. *cvítati cvítam* ‘kwitnąć’ (Pleteršnik). ~

Czasownik o budowie typowej dla iteratiwów z suf. *-ati* od *kvit-ti* > *kvisti* (por. *čistati* : *čisti čtō*), o budowie zob. I 47. Sz.P.

kvoka *kvoky* ‘kura siedząca na jajach lub wodząca kurczęta’, ‘gallina glociens’, demin.

kvočka

~ pol. od XVI w. *kwoka* ‘kura siedząca na jajach albo opiekująca się pisklętami’ (SP XVI IBL, L., SWil., SJP PAN), *kwoka* (*kwoki*) ‘gatunek grzybów rosnących kępiasto’ (SW), pogardl. ‘o starej gderliwej kobiecie’ (SW, SJP PAN, też dial. np. Wietrzyk Gorlice, Szewczyk Lachy Sądeckie), dial. *kwoka* ‘kura siedząca na jajach albo wodząca pisklęta’ (Karłowicz SGP, Kąś Orawa, Brzeziński Krajna, SOWM, Maciejewski Chełm.dobrz. i in.), ‘nazwa grzyba’ (Dejna RKJL XXIII 289), ‘konstelacja gwiazd, plejady’ (Kąś Orawa, Karłowicz SGP), sła. dawne i dial. *kvoka* ‘kura siedząca na jajach lub wodząca pisklęta’ (SSJ, Kálal, Stanislav Liptov, SSN, Buffa Dlhá Lúka, Matejčík Novohrad), ‘gwiazdozbiór Plejady’, ‘jadalny grzyb’ (SSN);

sło. *kvōka* ‘kwoka’ (Pleteršnik), ch./s. *kvōka* ‘w zagadce ludowej, onomatopeja (uderzanie, stukanie)’ (RJAZ, RSAN);

ukr. dial. *квóка* ‘kwoka’, przen. ‘gruba’ (Mat. Bukovyna), łemk. *квока* ‘kwoka’ (Turčyn Tylicz, Rieger Łemk.), brus. dial. *квóка* ‘kwoka’ (SPZB). ~

Demin. **kvočka**: ~ czes. dial. *kvočka* ‘kura siedząca na jajach lub wodząca pisklęta’ (Kazmír Valašsko, Steuer Baborów, Kott Dod. DSM), sła. *kvočka* od XVII w. ‘kura siedząca na jajach lub wodząca pisklęta’ (HSSJ, SSJ), *Kvočky* pl. ‘gwiazdozbiór Plejady’ (HSSJ), dial. ‘kura’ (SSN);

sło. *kvōčka* ‘kwoka’ (Pleteršnik, też dial. Gregorič Kostel), ch./s. od XVI w. *kvōčka* ‘kwoka’ (RJAZ, RSAN, Anić RHJ), dial. czakaw. (Moguś Senj), kajkaw. (Blažeka–Rob Mursko Sr.), czakaw. (Šimunović Brač, HDZ VII 515, ČDL), serb. *kvōčka* ‘kura, kwoka’ (Vuk 1835, RSJ, też dial. (Bukumirić SevMetohija, Reč Vojvodine), czrng. *kvōčka* ‘ts.’ (Njegoš, Ćupić Zagarač);

ros. *квóчка* ‘kura’ (SRNG, Slovarъ Don., Slovarъ Smolensk, Slovarъ Urala i in.). ~

Por. też czes. od XIV w. *kvočna* ‘kura wysiadująca jaja lub wodząca pisklęta’ (Gebauer Sl.).

Nomen agentis od dźwkn. *kvokati*. W wielu językach wyparte przez derywaty, np. czes. *kvočna* lub popularniejsze *kvočka*. Wg Sławskiego *kvoka* jest nowszą formą w stosunku do starszego *kvočka*, na wzór *kloka* : *kločka* : *klokati*. Por. Sławski SE III 500, Berneker SEW I 521, ESSM XIII 168–169. Forma *kvok* może być pierwotną inter. lub w znaczeniu ‘kwokanie’ nomen actionis od *kvokati*. T.K.

kvokati *kvokajō* ‘o głosie kury chcącej znieść jajko lub wodzącej kurczęta, gdakać’, ‘crispire, glocire’

~ pol. od XVI w. *kwokać* -am ‘wydawać głos o kurze wodzącej kurczęta’ (też ‘o samicy głąszca, cietrzewia’, SJP PWN), w XVI w. też przen. ‘doglądać kogo, troszczyć się o kogo’ (SP XVI IBL, L., SW, SJP PWN), dawne przen. *kwokać* ‘gderać, gdakać, zrzedzić, paplać’ (SW) dial. ‘o kurze wodzącej kurczęta i nawołującej je głosem’ (Dejna RKJL XXIII 289, Brzeziński Krajna, Kutyla Sł. lasowiacki, Zborowski Zakopane, Kąs Orawa, Pluta Dzierżysławice, Szewczyk Lachy Sądeckie, Nowak Żywiec), głuź. *kwokać* ‘kwokać’ (Jakubaš, Kral), stczes. od XV w. *kvokati* -ču -češ ‘gdakać, kwokać’ (Gebauer Sł.), czes. *kvokati kvokám* ‘o kurze wysiadującej jaja lub wodzącej kurczęta, która wydaje dźwięk *kvo*; o dźwiękach wydawanych przez kurę’, ‘pleść, bajdurzyć’ (Přír. slov., Jungmann), dial. *kvůkat* ‘kwokać’ (Hruška DSch), też ‘stękać, jęczeć’ (Bartoš DSM, Dejna Kuców), sła. *kvokat’ -á -ajú* ‘wydawać głos *kvo-kvo*, o kurze siedzącej na jajach’ (HSSJ, SSSJ), też dial. (SSN, Habovštiak Orava, Matejčík Novohrad, Habovštiak Orava);

słę. *kvôkati kvôkam* ‘kwokać’ (SSKJ, Pleteršnik), dial. *kvòkati* ‘kwokać; stękać’ (Novak Beltinci), ch./s. *kvókati kvôčēm* : *kvôkām* ‘gdakać, kwokać’ (RSAN);

ros. dawne od XVII w. i dial. *квóкамъ* ‘kumkać, o żabach’ (SRJ XI–XVII, SRNG), dial. ‘gdakać, kwokać’ (SRNG, Slovarь Rjazan., Slovarь Novosibir., Sł. Karelii, Opyt Dop.), ‘narzekać, mówić bez przerwy jedno i to samo’ (SRNG, Opyt Dop.), ukr. dawne i dial. *квóкаму -аю -аеу* ‘kwokać, gdakać’ (Żel., Hrinčenko, też ‘kumkać’, ‘narzekać, jęczeć’), dial. ‘kwokać, gdakać’ (Mat. Bukovyna, KDA 320, Verchratskyj Batjuki, SDU 611), łemk. (Turčyn Tylicz, Rieger Łemk.), brus. *квóкаць -аю -аеу* ‘kwakać; wydawać dźwięki *kwa-kwa*’ (TSBM, też dial. SPZB). ~

Dźwkn. z suf. -k- do inter. *kvo!*, *kvok!* (por.). Budowa jak *kokati*. Pokrewne formy lit. *kvaksėti* ‘kwokać; stękać; skrzeczeć’, łot. *kvakstēt* ‘skrzeczeć; gęgać, klekotać; pleść głupstwa’, niem. *quaken* ‘kwakać’. Psł. dial. płn. forma z -t-: *kvoktati*.

Sławski SE III 501, ESSM XIII 169, Boryś SE 279.

T.K.

kvřčati *kvřčajō* : *kvřčō* zach. i pld. : pld. **kvřčiti** *kvřčō* ‘skwierczeć, trzeszczeć’, wydawać cienki, cichy głos, ćwierkać, świergotać (o ptaszkach, o świerszczach), ‘friguttire’, ‘pipiare’

kvřčati: ~ pol. tylko prefig. *skwierczeć* ‘wydawać trzeszczący odgłos, o tłuszczu na patelni’ (SJP PAN), kasz. dial. *kv’ěřčac* ‘skwierczeć’ (Lorentz PW), czes. *kvřčēt* ‘rechotać, o żabie’ (Kubín Kladsko);

serb. *kvřčati -čīm* ‘wydawać dźwięk *kwr*, o kocie, żabie itp.’, ‘skrzeczeć, o drobiu’ (RSJ, Vuk 1835), czrng. dial. ‘skrzeczeć, o kurze i innych ptakach; ćwierkać’ (Stanić

Uskoci), *kvŕčat* 'kwękać, kwilić, kwiczeć' (Boričić Tivranski Vasojevići), maced. dial. *квѣрча* 'kumkać, o żabach' (BDial. VIII 252: Kostur). ~

kvŕčiti: ~ ch./s. *kvŕčiti kvŕčim* od XVII w. 'świergotać (o ptakach)', 'skrzeczeć, rechotać (o żabach); mruczeć (o kocie)', 'burczeć (o wnętrznościach)' (RJAZ), 'wydawać dźwięk *kwr*, o kocie, żabie itp.', 'ćwierkać; skrzypieć', 'krzyczeć, skrzeczeć', 'kwękać, o dzieciach' (RSAN, RMat.), chorw. *kvŕčiti se* 'ściskać, skręcać w ciele, burczeć' (Anić RHJ), kajkaw. dial. 'kurczyć się, kulić się' (HDZ V 372), ~

Dźwkn. Por. *cvŕčati*.

Boryś SE 107, ESSM XIII 169.

T.K.

kvŕtēti *kvŕtŕ* zach. : pld. i wsch. **cvŕtēti** *cvŕtŕ* 'okrywać się kwiatem, rozwijać się z pączka w kwiat, kwitnąć', 'florere'

kvŕtēti: ~ pol. dawne *kcieć* 'puszczać kwiaty z pączków, rozkwitać' (SW), dial. *kścieć*, też *krzcieć*, *kwścieć* – wszystko z *kwcieć* (Karłowicz SGP), głuź. *kćeć* 'kwitnąć', stczes. *ktvieti* 'kwitnąć' (Gebauer Sl.)

cvŕtēti: ~ ch./s. od XIII w. *càvtjeti* 'kwitnąć' (RJAZ), od XVI w. *ctjēti* (ib.), bułg. *цѣѣтя* 'o roślinie: wypuszczać, rozwijać kwiaty' (RBKE), dial. *цѣѣти* : *цаѣти* (BDial. III 187);

strus. od XII w. *цѣѣти* 'kwitnąć' (Srezn.).

Por. dłuź. *kwiśes* 'kwitnąć' (Muka);

słę. *cvetēti* 'kwitnąć' (Pleteršnik);

brus. dial. *цѣѣць цѣѣць* 'kwitnąć, pokrywać się kwiatami', 'pokrywać się wodorostami' (SPZB). ~

Czasownik stanu oparty na odmianie praesens czasownika *kvisti kvŕtŕ*. O budowie zob. I 55–56.

Sz.P.

kvŕtnŕti *kvŕtnŕ* zach. i wyjątkowo wsch. : pld. **cvŕtnŕti** *cvŕtnŕ* 'okrywać się kwiatem, rozwijać się z pączka w kwiat, kwitnąć', 'florere'

kvŕtnŕti: ~ pol. pierwotna forma **kwtnąć kwtnę* zachowana wyjątkowo w gwarach, zwłaszcza małopolskich, z różnego rodzaju uproszczeniami: *kwnąć kwnę*, *kfnąć kfnę*, z metatezą też *fknąć*, *tknąć* 'kwitnąć' (Sławski SE III 498, o zasięgu Malcówna, JP XXXVI 339–340), czes. dawne wyjątkowe z XVI w. *kvetnúti* 'kwitnąć' (Gebauer Sl.);

stbrus. **кѣтнѣти** 'kwitnąć, rozkwitać', 'prosperować, żyć dostatnio' (HSBM). ~

cvŕtnŕti: ~ ch./s. rzadkie *cvānuti* 'kwitnąć, rozkwitać' (RJAZ), bułg. dial. *цветна цѣѣна* 'zakwitnąć', maced. *цутнам цутнеш* 'zakwitnąć' (za: Sławski l.c.).

Refleksy pierwotnej formy *kvŕtnŕti* zostały w zach.słow. wyparte przez formy innowacyjne będące perf. od *kvitati* (zob.), np. pol. *kwitnąć* 'rozwijać się z pączka w kwiat; okrywać się kwiatami', przen. 'dobrze się rozwijać, prosperować', dłuź. *kwitnuś* 'kwitnąć', czes. dawne i dial. *kvitnouti* 'ts.', śl. od XVI w. *kvitnúť* 'ts.', z pol. też ukr. *квітнути* 'kwitnąć' (Hrinčenko), brus. dawne *квітнѣти* 'ts.' (HSBM).

Warto zwrócić uwagę na znaczenia, które mogą nawiązywać do wcześniejszego 'bielić się' (por. objaśnienia przy *kvisti* i *kvŕtŕ*): pol. dawne 'jaśnieć, błyszczeć,

świecić' (Słownik stpol., SP XVI IBL), kasz. *kvítnŏc* 'o pieczywie: pleśnieć', 'o paznokciach, pokrywać się białymi plamkami' (Sychta SK), śl. dial. 'mieć stan zapalny, ropieć' (SSN), 'o białych plamach pojawiających się na paznokciach' (Orlovský Gemer).

Inchoativum od *květěti*. O budowie zob. I 45.

Sz.P.

kъ *ka ko* 'jaki, który' zaimek pytajny, 'qualis, qui'

~ stpol. *ki ka kie* 'jaki, który' zaimek pytajny, dawne z XVII w. i dial. *ki* 'jaki, który, co za jeden', w języku literac. tylko w stałych zwrotach: *ki* diabeł?, (po) *kiego* licha? 'po co, w jakim celu?', czes. *ký* 'który, jaki', pot. w stałych zwrotach: *kýho* čerta?, śl. *ký ká ké* 'jaki, który' zwykle w stałych zwrotach, np. *ký* čert?;

śle. *ki* 'który' zaimek względny: *besedo je dobil delegat, ki je govoril dobro uro*, wprowadza zdanie podrzędne przydawkowe: *govoriš o stvareh, ki jih ne poznaš* (SSKJ), ch./s. przestarz. i dial. *kī kâ kē i kô* 'jaki' zaimek przymiotny: *mój je mozak kao polje, kijem su prošle divlje horde* (RMat.). ~

Pierwotny zaimek osobowy pytajny lepiej zachowany jako pierwsza część złożzeń (zob. *kъjъ, kъto*). Kontynuuje ie. *k'o* 'kto'. Odpowiedniki ie.: lit. *kàs* 'kto, co', stind. *ka-* 'kto', awest. *kō* 'ts.', łac. *quis* 'ts.', goc. *huas* 'ts.'. O pierwotnej odmianie, paralelach semantycznych i słowotwórczych, p. Berneker SEW I 675.

ESSJ II 395, Berneker SEW I 675, Sławski SE II 130–131.

M.J.

kъ(n) praep. cum dat. przyimek z dat. wyrażający zbliżanie się do czegoś

~ pol. od XIV w. przestarz. i dial. *k* (częściej w formie *ku*, w którym pochodzenie -u jest niejasne) przyimek określający kierunek 'do, w stronę, w kierunku', rzadziej porę dnia czy roku (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW, dial. Karłowicz SPG, Górnowicz Malbork), dawniej też w dalszych znaczeniach np.: *mocny ku sądzeniu i ku karaniu* (SP XVI IBL), kasz. *k ku* 'do, w kierunku' (Ramułt), połab. *kā* 'ku, do, na' (Polański SE 239–240 z licznymi przykładami użycia), dłuż. *k, ku* oznacza kierunek: *k njej, ku* mnie, *ku* Chośebuzu, zbliżanie się pory dnia: *k* wjacoroju, cel: *k* żytoju wó-raś 'orzesz pod siew żyta' (Starosta), głuż. *k, ke* 'do, ku, na' określa kierunek: *ke* mni, *k* nam, zbliżanie się jakiejś pory: *k* ranju, *k* wječoru, cel: *k* zbożu 'na szczęście', kón *k jězdu* (Zeman), czes. od XIV w. *k, ke, ku* 'do, w stronę, w kierunku' wyraża zbliżanie się: *jít k* bratrovi, *jet k* mori, *cesta ku* Praze, też o czasie: *k* ránu, *k* půlnoci, wyraża cel: *byt k* pronajmutí, to je *k* smichu, *woda k* mytí, *k* pití, też stosunek do czegoś: *hrubý k ženě* (Gebauer Sl., Jungmann), śl. od XV w. *k, ku* oznacza zmierzanie w określonym kierunku: *k* lesu, *k* domu, *podist k* oknu, zbliżanie się pory dnia: *k* polnoci, *k* ranu, o dopasowaniu czegoś do czego innego: *vybrať si kabelku ku* kabátu, *ponúkať ku* gulášu *domáči* chlieb (HSSJ, SSSJ, dial. SSN);

śle. *k* 'do, w kierunku' wyraża kierunek: *k* oknu *stopiti*, *k* stricu *iti*, *ima* prsti *k* sebi obrnjene; cel: *k* maši, *k* večerji, *tudi vse* drugo je bilo *k* temu (Pleteršnik, SSKJ), ch./s. *k, ka* (drugi wariant regularnie przed tylnojęzykowymi, rzadziej przed innymi spółgłoskami) wyraża osobę, przedmiot, miejsce, na które jest skierowane działanie: *ode k* materi, kierunek, w którym się coś znajduje: *ostali otoci k* istoku *leže*, czas, w którym

się coś dzieje: удаću se *k* jeseni (RJAZ, RSAN, RMat.), scs. **кѣ** przy oznaczaniu obiektu, w którego stronę skierowany jest ruch albo czynność: **азѣ кѣ отѣцоу града**, przy oznaczaniu miejsca, gdzie odbywa się czynność, przy oznaczaniu czasu czynności bezpośrednio poprzedzającej: **ѣже естъ кѣ сѣботѣ**, przy oznaczaniu różnego rodzaju relacji między obiektami, np. działań na korzyść lub niekorzyść drugiego (SS X–XI, SSJ, Miklosich LP), bułg. przestarz. *к*, dziś *към* ‘do, w stronę, w kierunku’ (RBE), też dial. *към* (BDial. VI 50; BDial. VII 79), *кън* (za ESSM XIII 170), maced. *кон* (odpowiada bułg. *към*) ‘do, w kierunku’ oznacza kierunek: *патот кон селото*, miejsce: *кон кра от на игралиштето*, przybliżony czas: *кон полноќ*, cel, relację: *љубовта кон татковината* (RMJ);

strus. od XII w. **кѣ**, **ко**: przyimek stosowany dla wyrażenia kierunku: **пристоупати ко городов**; obiektu: **кѣ Григорию презвоутероу**, zbliżającego się czasu: **кѣ веуероу**, stosunku: **стыдѣнѣ кѣ снохамъ своимъ и кѣ сестрамъ** (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. przyimek z dat. wyraża zbliżanie się w jakimś kierunku, dążenie do jakiegoś celu, włączenie w coś zarówno w sensie dosłownym, jak i przenośnym: *подъехать к станицы*; *готовиться к работе*, stosunek do czegoś: *любовь к порядку* (TSRJ), ukr. przestarz. *к*, rzadko *ік* ‘ts.’: *к серцю*; *к вечору* (SUM), brus. *к* (przed niektórymi połączeniami spółgłosek: *ка: ка мне прыйшли сябры*), wyraża kierunek: *хадзіць од дома к дому*; stosunki czasowe: *дзень хіліўся к вечару*; cel, przeznaczenie: *пячэнне к чаю* (TSBLM). ~

Przyimek łączący się z dat. Bardzo dobrze zachowana rekcja i znaczenie. Odnosił się do celu przestrzennego albo czasowego, skąd też znaczenia wtórne, np. relacja. Prapostacią psł. *кѣ(n)* jest *kom*. Brak odpowiednika bałt., natomiast dokładne odpowiedniki są w językach indo-irańskich (stind. *kam* partykuła wzmacniająca dat. *commodi*, awest. *kqm* ‘dla; ze względu na’). Funkcja wzmocnienia dat. *commodi* obecna również w psł. Forma *ku* (obecna przede wszystkim w zach.słow.) jest wtórna. Sławski SE III 293 tłumaczy ją względami fonetycznymi.

ESSM 170–171, ESSJ I 99–106, ESJS 390–391, Sławski SE III 290–293, ERHJ I 413, Skok ER II 7, Bezlaj ES II 7. M.J.

кѣбылѣ *кѣбыла* ‘drewniany pojemnik, naczynie’, ‘*vas e lemno factum*’

~ stpol. od XV w. *gbeł* ‘kubel’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW, L.), dial. *gbeł* wyjątkowe (Steuer Sulków, być może z czes.), stczes. od XIV w. *kbel* ‘naczynie’ (ESSČ, Gebauer Sl.: Tu bieše šest kamenných *kbelow*), NM *Kbel*, *Kbeły* (Profous MJČ), dawne *kbel* : *gbeł* ‘mała wanna’ (Jungmann, Kott), *kbel* ‘kubel, okrągłe, najczęściej drewniane naczynie’ (Přír. slov.), dial. *hbel* ‘ts.’, ‘kubel, naczynie na sypkie produkty’ (Bartoš DSM, Hruška DSCh), stsla. od XVI w. *gbeł*, *kbel* ‘miara ciał sypkich’ (HSSJ, Blanár SHL), *gbeł* ‘drewniany pojemnik, naczynie’, ‘dawna miara objętości’, ‘dawna miara powierzchni pola, na której wysiano 1 kubel zboża’ (SSJ, SSSJ), dial. zwykle z udźwięcznieniem: *gbeł*, *gboł*, *gbal*, por. też *dbol*, *dbal*, *bal* ‘drewniany pojemnik, naczynie’, ‘ul’, ‘wydrążony cylinder do ciągnięcia młynów okrętowych na brzeg’, ‘dawna miara; miara – 4 korce’ (SSN, Kálal, Buffa Dlhá Lúka);

sł. od XVI w. *kebèl keblà* 'mała wanna, wiadro', 'niskie, zwykle drewniane naczynie z dwójgiem uszu' (Pleteršnik, SSKJ, Besedje 16. st.), dial. *kôbel* 'drewniane naczynie z uszami', 'wanna; jednostka miary' (Gregorič Kostel), stsch. *kabao, kabal* 'urna, pojemnik' (Mažuranič Prinosi), *kábao* 'drewniany pojemnik, wiadro', 'miara' (RSAN, RJAZ), dial. serb. *káбал* 'ts.' (RJAZ), cs.-serb. od XIII w. *кѣбѣль* 'ts.' (Vuk 1835), cs. *кѣбѣль* 'korzec (pojemnik i miara)' (Miklosich LP), bułg. *кѣбѣл* 'wiadro, balia' (Gerov, Mladenov BTR), maced. *кобел* 'drewniany pojemnik z podłużnym dnem do przechowywania wody, mleka itp.' (RMJ, ODRMJ, DRMJ);

strus. od XI w. *кѣбѣль* 'chochla', 'miara ciał sypkich' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ukr. dial. *кобѣл* 'miara 128 litrów' (Onyškevyč Bojk., Verchratskyj Znadoby). ~

Zob. też pol. od XVI w. *kubel* 'naczynie do płynów', *kubel* 'koryto do karmienia wieprzy' (SP XVI IBL, SW, L.), dial. *kubel* (też *kubło*), *kubiel*, *kubiał* 'wiadro', 'rodzaj skrzyni, do której składa się rzeczy' (Karłowicz SGP, Dejna RKJŁ).

Stare zapożyczenie z stwniem. **kubil* (ze śrlac. *cupellum* 'naczynie; miara zboża') 'pojemnik', *milich-chubilt* 'pojemnik na mleko' (Berneker SEW I 658, Brückner SE 279, ESSM XIII 172, Sławski SE I 268, Vasmer REW I 582). Różnicowanie form typowe dla dawnych pożyczek. Sąsiedztwa spółgłoski dźwięcznej z bezdźwięczną po zaniku słabego jeru unikano albo przez asymilację (*gbel*, *gbel* itd.) albo przez wstawienie samogłoski (*kubel*), choć formy *kubel*, *kubel* itd. mogą być też niezależnymi zapożyczeniami z niem. W hipotezie etymologii rodzimej, t.j. pokrewieństwa z psł. *kubъ*, uderza brak podstawy słowotwórczej z tym samym stopniem wokalizmu (Miklosich EW 154, Mladenov SGE 71, Sławski, JP XXII 141–143). B.R.-Ż.

кѣда 'kiedy', 'quando'; 'cum': **кѣдѣ** 'gdzie', 'ubi': **кѣды** 'kiedy', 'quando'; 'cum' przysłówki zaimkowy względny dotyczący czasu i miejsca

кѣда: ~ dłuż. przestarz. *gda*, też z rozszerzeniami *gdaby*, *gdaż* (dziś zwykle uproszczone *ga* 'kiedy', *gaby* 'gdyby, jeśli', *gaż* 'kiedy, podczas' (Muka), niejasne, czy należy tu głuź. *da* 'kiedy, gdy skoro' przysówek zaimkowy względny, więcej o tym zob. Schuster-Šewc EW 142, stczes. od XIV w. *kda* (*kdaż*, *kdažto*), 'kiedy' (Gebauer Sl.);

кѣдѣ: ~ pol. *gdzie* 'gdzie' przysówek zaimkowy pytajny i względny dotyczący miejsca, pot. też kierunku 'dokąd': *gdzie* idziesz?, dial. też *dzie* (Karłowicz SGP), kasz. *gze* : *ze* 'ts.' (Karłowicz SGP za Hilferdingiem, Sychta SK), też w złożeniach o znaczeniu uogólniającym 'gdziekolwiek', dłuż. *žo* 'gdzie', 'dokąd' przysówek zaimkowy pytajny i względny dotyczący miejsca i kierunku (DNW 339 i 340), głuź. *hdže* 'ts.' (WDO 326), *hdžež* 'gdziekolwiek', 'dokądkolwiek' (Jakubaš), czes. od XIV w. *kde* 'gdzie' (Gebauer Sl., SSJČ), przysówek zaimkowy pytajny i względny dotyczący miejsca lub kierunku: *kde* bydlíš, też pochodzenia 'skąd': *kde* se vzal?, też w złożeniach o znaczeniu uogólniającym: *kdejaký* 'każdy', *kdekterý* 'ts.', *kdekdo* 'ts.', *kdekoli* 'gdziekolwiek' (SSJČ), sła. od XV w. (HSSJ, Žil. Kn.) *kde* 'gdzie, dokąd', 'skąd' przysówek zaimkowy pytajny i względny dotyczący miejsca, kierunku albo pochodzenia, dial. też *de*, *de*, *gde* w tych samych znaczeniach (SSN);

sł. *kje*, dial. ch./s. *gdjě* 'gdzie', scs. **кѣде** 'gdzie' (SJS: Supr., Zogr. i in.), bułg. *къде* 'gdzie; dokąd': *къде се намирам?*; *къде отиваш?*, dial. też *къдѣ* (za: BER III 183). ~

kъdy: ~ pol. *gdy* 'kiedy' przysłówek zaimkowy względny dotyczący czasu, dłuż. *gdy* 'kiedy' (Muka), głuż. *hdy* 'gdy, kiedy' przysłówek zaimkowy względny dotyczący czasu, dial. *dy* (Schuster-Šewc EW 268), czes. od XIV w. *kdy* 'kiedy' przysłówek zaimkowy pytajny i względny dotyczący czasu (Gebauer Sl., SSJČ), też w złożeniach o znaczeniu uogólniającym: *kdykoli* 'kiedykolwiek', *kdysi* 'ts.' (SSJČ), sła. dawne od XVI w. *kdy* 'kiedy' przysłówek zaimkowy pytajny i względny dotyczący czasu: *kdy mne s tebu rozweselyss?*, od XV w. w znaczeniu uogólniającym 'kiedykolwiek': *gestlize bi manzel kdy prodawal roľu* (HSSJ, Žil. Kn.);

Por. bułg. dial. *къд* 'kiedy' z apokopą wygłosowej samogłoski;

2. rozszerzony part. *-že* przysłówek zaimkowy dotyczący następstwa: pol. *gdyż* 'bo, ponieważ', głuż. *hdyž* 'wtedy, podczas gdy, skoro' (Jakubaš).

Przysłówek zaimkowy pytajny i względny dotyczący miejsca, kierunku i przebiegu drogi. Złożenie z zaimka osobowego pytajnego *kъ* w nom. i partykuły *da*, o pochodzeniu której zob. *kъda* : *kъdě* : *kody*. Pod względem strukturalnym i semantycznym stanowi prawie dokładny korelat do *kъda* : *kъdě* : *kody* (zob.).

ESSJ II 378–381, Sławski SE I 271, Snoj SES 300, ESJS 391, ESSM XIII 173–175.

M.J.

kъg(ъ)da zob. **kog(ъ)da**

kъjъ *kaja koje* 'jaki, który', zaimek przymiotnikowy pytajny, względny, 'qualis, qui'

ch./s. *kъji kъja kъje* 'jaki, który', 'jakiś' zaimek pytajny, względny, nieokreślony, ciekawe. też pierwotne *kî kâ kê* : *kô* 'ts.', scs. **кѣи кѣа кѣе** 'który; jaki' zaimek pytajny, zaimek względny, zaimek przyimkowy, bułg. *кой коя* 'który', *кой* (dial. w Rodopach też *ко*, BER II 528) również w funkcji zaimka osobowego pytajnego 'kto', maced. *кој која кое* 'który; czyj', *кој ко* także w funkcji zaimka osobowego pytajnego 'kto';

ros. przestarz. i dial. *кой кая кое* 'jaki, który', w funkcji względnej używany w języku literac. w przypadkach zależnych i nom. pl., pot. w skostniałych zwrotach: *на кой чорт!*, ukr. rzadkie *куй* w stałych zwrotach: *куй чорт* (za Sławskim SE II 130).

Psl. zaimek pytajny złożony z pytajnego *kъ* (zob.) i anaforycznego *jъ*.

Sławski SE II 130, BER II 528–259, ESSJ II 389–391, ESSM XIII 176–177, ESJS 388–389.

M.J.

kъlějъ: kъljъjъ zob. **klějъ: kљjъ**

kъlinъ zob. **klinъ**

kъliti (sę) *kъl'q (sę)* 'wyrastać, kielkować', 'germinare'

~ pol. daw. *klić się* 'kielkować (o ziarnie pozostawionym na słód)' (SW), czes. daw. *kliti se* 'wyrastać', sła. dial. *klit* 'kielkować, wyrastać' (SSN);

sł. *klíti* (też *kalíti*) ‘wyrastać, puszczać kielki’ (Pleteršnik), ch./s. *klíti* ‘wyrastać’ (RJAZ, RSAN);

ros. dial. *κλίτѣся* ‘wyrastać’. ~

Denominativum na *-iti* od *kьlъ*.

Sz.P.

кьлѣ *kьla* ‘ostry ząb, kiel’, ‘dens acutus’; ‘kiełek rośliny’, ‘germen’

~ pol. od XV w. *kiel kła* ‘ostry ząb między siekaczami a zębami trzonowymi, kiel’ (Słownik stpol., SW), dawne ‘część rośliny wysuwająca się z nasiona’, dzisiaj w tym znaczeniu występuje jedynie forma deminutywna *kiełek*, dłuż. *keł* ‘ostry ząb między siekaczami a zębami trzonowymi’, ‘zarodek, początek’ (Muka), stczes. *kel* ‘widoczny, ostry spiczasty zwierzęcy ząb, kiel’ (Gebauer Sl., ESSČ), moraw. *keł* ‘kiełek rośliny’ (Bartoš DSM), sła. od XVII w. *kel* dawne ‘kiełek’: zrno zboża pússta zo seba *kel* (HSSJ), ‘kiel zwierzęcia’ (SSSJ, Kálal), też dial. *kel* ‘ząb zwierzęcia’, ‘kiełek na ziemniakach’ (SSN);

sł. *kěl klā* ‘kiel (u świni)’, *kāl* m. i f. ‘kiełek’ (Pleteršnik), ch./s. *kāl* ‘kiel’ (RSAN);

ros. dial. *кол* ‘ostry dolny ząb u konia’ (SRNG), stros. *клы* ‘zęby konia, na podstawie których określa się jego wiek’ (Srezn.), brus. dial. *ікóл* ‘kiel’. ~

Por. też ukr. *ікло* ‘rodzaj zęba u ludzi i innych ssaków’ (SUM);

2. ch./s. *kàlac* ‘kiełek rośliny’ (pierwotnie demin. z suf. *-cъ*).

Formacja oparta na ie. *kel(ə)*- ‘uderzać, ciąć, rąbać’ (por. *kolti*) z redukcją samogłoski rdzennej.

Sz.P.

кьлыкъ *kьlyka* ‘młody pęd, kiełek’, ‘germen’; ‘kiel, rodzaj zęba u ssaków’, ‘dens acutus’

~ pol. dial. *klyk* ‘staw palca’, ‘niedorostek, chłopak, smarkacz’, ‘pień drzewa obłamany z gałęzi’ (Karłowicz SGP), czes. dial. *klyk* ‘kiel’ (Kott Dod. DSM)

sł. *klíka* ‘kiełek, najczęściej zboża’ (Pleteršnik I 407), ch./s. *klík* ‘niezarośnięty, kamienisty szczyt’, ‘młode pędy drzew’ (RJAZ, RSAN), bułg. *клик* ‘jeden z zębów u człowieka’ (RBE); ros. *клык* ‘ząb między siekaczami i zębami trzonowymi u człowieka i innych ssaków, kiel’ (SSRJ), dial. ‘ząb, który został po wypadnięciu pozostałych’ (SRNG), brus. ‘korzeń zęba’ (SPZB). ~

Derywat od *kьlъ* z suf. *-ykъ* (zob. I 95).

Sz.P.

кьmetica ‘żona kmiecia’, ‘coloni uxor’

~ czes. od XIV w. *kmetice* ‘stara kobieta, staruszka’ (Gebauer Sl., Přír. slov.), sła. dawne od XVII w. *kmetica* ‘szanowana kobieta’ (HSSJ);

sł. *kmetica* ‘żona chłopca, chłopka’, ‘kobieta, która posiada ziemię i utrzymuje się z jej uprawy’ (SSKJ), dial. *kmetica* ‘kobieta, która posiada ziemię i utrzymuje się z jej uprawy’ (Gregorič Kostel), ch./s. od XVI w. *κμετιуца* ‘żona kmiecia; mieszkanka wsi’ (RJAZ, RSAN), bułg. *кметуца* ‘kobieta wybrana lub wyznaczona do zarządzania wiejską lub miejską wspólnotą; wójt, starosta’ (RBE), ‘żona starosty, wójta’ (Gerov, RBKE), maced. *κметуца* (RMJ);

ukr. daw. *кметиця* 'chłopka' (Hrinčenko), dial. *кметіця* 'zamożna kobieta', 'młoda zamożna kobieta' (KDO 343). ~

Derywat od *k̑metъ* z suf. *-ica*.

Sz.P.

k̑metъ *k̑meta* 'zamożny gospodarz', 'colonus'

~ pol. od XIII w. 'chłop uprawiający ziemię', 'dorosły mężczyzna; starzec' (Słownik stpol., SP XVI IBL), 'zamożny chłop' (SW), dial. *kmieć* 'kmieć' (Karłowicz SGP), kasz. *kmiec* 'kmieć' (Lorentz PW), stczes. 'starosta, sędzia; chłop, poddany' (Gebauer Sl.), czes. *kmet* 'starzec, głowa rodziny, rodu', sła. dawne *kmet* 'chłop posiadający zagrodę, gospodarz' (HSSJ), 'stary mężczyzna z bogatym doświadczeniem życiowym; starzec' (SSSJ, HSSJ);

sł. *kmèt* 'chłop, mieszkaniak wsi' (Pleteršnik), ch./s. *kmět* 'starosta wiejski; sędzia' (RSAN, RJAZ), stsch. *кметъ* (Miklosich LP), bułg. *кмет* 'starosta wiejski' (RBE), dial. (BDial. III 89), maced. *кмет* 'przewodniczący społeczności wiejskiej';

stros. *кметъ* 'wojak, zwłaszcza doświadczony, członek drużyny' (Srezn., SRJ XI–XVII), ukr. *кметъ* 'wolny (?) chłop', 'mądry, doświadczony człowiek' (SSUM, Hrinčenko) ~

Zapożyczone z łac. wulg. *comitem* (acc. sg.) 'towarzysz panującego, wodza', 'człowiek orszaku, władcy' (ESJS 392). Czas i droga zapożyczenia niejasne. Samogłoskę *-e-* w drugiej sylabie należy tłumaczyć pośrednictwem któregoś z języków rom., gdzie *i > e*. Prasłowiańskość mało prawdopodobna.

Sz.P.

k̑motra zach. i pld. 'matka chrzestna', 'mulier quae testis baptismi est', **k̑motrъ** *k̑motra* 'ojciec chrzestny (w stosunku do chrzczonego dziecka, jego rodziców lub kobiety, z którą trzyma dziecko do chrztu)', 'vir qui testis baptismi est'

k̑motra: ~ pol. od XV w. dawne *kmotra* 'świadek chrztu, matka chrzestna, kuma (w stosunku do rodziców dziecka lub do ojca chrzestnego)' (Słownik stpol., SW, SP XVI IBL), dial. 'forma żeńska od *kmotr*' (SJP PAN), dluž. *kmótša* 'kuma, matka chrzestna' (Muka), głuż. *kmótra* 'kuma, matka chrzestna' (Jakubaš, Pfuhl), czes. *kmotra* 'przedstawicielka dziecka przy chrzcie lub bierzmowaniu, kuma, matka chrzestna', 'starsza osiadła mieszkanka wsi, sąsiadka' (dawniej częste w zwrotach do sąsiaddek) (Gebauer Sl., SSJČ), dial. *kmůtra* 'kmotra' (Hruška DSCh), dial. *kmotra* 'kuma, matka chrzestna' (Dejna Kuców, Bartoš DSM), sła. *kmotra* od XVII w. 'przedstawicielka dziecka podczas chrztu' (HSSJ)', 'chrzestna matka (lub świadkowa bierzmowania) w odniesieniu do rodziców dziecka' (SSJ), dawne 'przyjaciółka (w zwrotach)' (HSSJ), dial. 'matka chrzestna lub świadkowa bierzmowania w odniesieniu do rodziców chrześniaka lub bierzmowanego' (Buffa Dlhá Lúka, SSN);

scs. *k̑motra* 'kuma, matka chrzestna' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SS X–XI, SR BAN). ~ Zob. też kasz. *kmoterka* 'matka chrzestna' (Sychta SK)

k̑motrъ: ~ stpol. *kmotr* 'świadek chrztu, ojciec chrzestny, kum (w stosunku do rodziców dziecka lub do matki chrzestnej)' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW), dial. też *kmoter* (Karłowicz SGP, SOWM), dziś w dial. również 'wyraz używany czasem jako poufale sposób zwracania się do kogoś' (SJP PAN), kasz. *kmoter* 'ojciec chrzestny'

(Sychta SK, Lorentz PW), dłuż. *kmóts* ‘kum’ (Muka), głuź. *kmótr* ‘kum, ojciec chrzestny’ (Kral, Pfuhl), czes. od XIV w. *kmotr* ‘przedstawiciel dziecka przy chrzcie lub bierzmowaniu’, ‘starszy sąsiad na wsi’ (Gebauer Sl., Přír. slov.), też dial. ‘ojciec chrzestny’ (Dejna Kuców), ‘przedstawiciel dziecka przy chrzcie lub bierzmowaniu’ (Gregor Slav.-buč.), dial. moraw. *kmůtr* ‘ts.’ (Bartoš DSM, Hruška DSCh), sła. *kmotor* ‘ojciec chrzestny lub świadek bierzmowania w odniesieniu do rodziców chrześniaka lub bierzmowanego’ (HSSJ, SSJ, też dial. (Orlovsky Gemer, SSN, Matejčík Novohrad), dawne ‘patron w cechu’, w zwrotach dawne i dial. też ‘przyjaciół, druh’ (HSSJ, SSN), dial. też *kmoter* ‘ojciec chrzestny’ (Ripka Dolnotrenč., Buffa Dlhá Lúka);

cs. **кѢМОТРЪ** (Miklosich LP);

ros. dial. dawne *кмотр* ‘kum’ (Dal, SRNG), stbrus. **кМОТРЪ** ‘kum; ojciec chrzestny’ (HSBM). ~

Por. w tych samych znaczeniach *kumotr*, *kumoter* z wstawną samogłoską -u- rozbijającą rzadką grupę spółgłosek lub skontaminowane z *kum* (tak Boryś SE 273) dawne i dial. ‘ojciec chrzestny’ (Brzeziński Krajna, SOWM).

Dawna pożyczka z łac. *commater* ‘matka chrzestna, dosłownie współmatka’. Termin stopniowo rozszerzył się na chrzestnych ojców, dając morfologiczną parę *k̑motra* : *k̑motȓ*. Wyraz tradycyjnie rekonstruowany jako psł., jednak podstawa łac. wyraźnie pokazuje, że wyraz trafił do słow. już w czasach chrześcijańskich. Brak podstaw do zakładania, że funkcja „drugiej matki” miała uzasadnienie w czasach pogańskich.

ESSM XIII 198, ESJS 392–393, Sławski SE II 282–283, Berneker SEW I 662, Machek ES² 262, o ewentualnych nawiązaniach celt. zob. Stalmaszczyk, Witczak, LgB IV 229–230. Sz.P.

кѢМУ *k̑mene* ‘pień drzewa’, ‘truncus’

czes. *kmen* ‘pień drzewa’, ‘plemię, ród, pokolenie’, słowac. *kmen* ‘ts.’, dłuż. *kmeń* ‘gałąź, pęd, pień’ (Muka), głuź. *kmjen* ‘ts.’.

Prapokrewne z psł. *komъ*, apofonia ѡ : o, jak w *кѡръ* : *korenъ*. Odpowiedniki ie. lit. *katėnas* ‘pień, łodyga, rdzeń’, łot. *kamans* ‘gruby koniec belki’.

Berneker SEW I 663, Vasmer REW 606, Fraenkel LEW 212, Pokorny IEW 555, Brückner SE 240, Sławski II 150. B.R.-Ż.

кѢНѢДЗЬ *k̑nędza* ‘wódz panujący na jakimś obszarze’, ‘dux’; ‘pan, władca’, ‘dominus’, ‘naczelnik rodu’, ‘praefectus gentis’

~ stpol. od XIV w. *ksiądz księdza* (typowo polska forma *ksiądz* powstała w I połowie XIII w. z pierwotnej *kniądz* zaświadczonej tylko w NM XII–XIII w., Sławski SE III 264, też Bańkowski ES I 839) ‘władca państwa lub dzielnicy nieposiadający tytułu królewskiego’, ‘w ustroju rodowym i plemiennym głowa rodu lub naczelnik plemienia, wódz wojska’, ‘sołtys wsi na prawie wołoskim’ (Słownik stpol.: *xandz* autem maior est quam pan, SP XVI IBL), też od XIV w. ‘kapłan, duchowny chrześcijański lub żydowski’ (Słownik stpol., SP XVI IBL), dziś tylko ‘kapłan, zwłaszcza w obrządku

katolickim', kasz. *ksiż ksiża* (: *ksqż* : *ksamż* : *ksemż* : *ksunż*) 'duchowny katolicki' (Sychta SK), połab. XVIII–XVIII w. *tēnqdz tēnqdz* 'pan, szlachcic' (Polański-Sehnert), dłuż. *knēž* 'pan, właściciel ziemski', dial. 'ksiądz, proboszcz' (Muka), głuż. *knjez* 'pan, dziedzic' (Jakubaš, Kral), dawne z XVII w. też 'duchowny, proboszcz' (Stachowski Frenzel, Schuster-Šewc EW 571), stczes. *knēž* XIII–XV w. 'władca, książę, pan' (Gebauer Sl.), czes. od XIII w., a dziś tylko w tym znaczeniu 'kapłan, duchowny' (Gebauer Sl.), sła. od XVI w. *kňaz* 'kapłan, duchowny w różnych religiach i obrządkach' (HSSJ, SSJ, też dial. SSN), dial. *kňeš kňeža* 'ts.' (Buffa Dlhá Lúka), dial. też zool. np. *knaz* datel (SSN);

słē. *knēž* 'graf', 'ksiązę' (Pleteršnik, SSKJ), cerkevni *knez* 'wysoki dostojnik', zool. *knez* 'kolorowa ryba morska z długą płetwą grzbietową, *Coris julis*', ch./s. *knēž knēža* 'wiejski starosta, sołtys', dawne 'pan, wódz, szlachcic z możnego rodu, wielmoża, hrabia', 'ksiązę, władca', zool. 'ryba morska, *Coris julis*' (RSJ), scs. **кѢНАЗЪ** 'ksiązę, władca, wielmoża, panujący', 'prefekt miejski', 'naczelnik wojskowy' (SS X–XI, SJS: np. Mar., Zogr.), bułg. dawne *кнез* 'wiejski starosta w płn.-zach. Bułgarii' (Gerov), maced. dawne *кнез* : *кназ* 'ksiązę' (RMJ);

strus. **кѢНАЗЪ кѢНАЗА** od XIII w. 'władca plemienia; głowa rodu', 'wódz, naczelnik wojów', 'władca krainy lub miasta', 'tytuł władcy w feudalnej Rosji; tytuł książęcy; osoba z rodu książęcego', 'pan, władca' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *князь князя* 'ksiązę, wielmoża', 'tytuł niektórych rodów' (Dal), 'w feudalnej Rosji naczelnik wojska, krainy' (Ožegov SRJ), dial. *князь князя* 'pan młody w obrzędach weselnych', 'zapiwajło w korowodzie weselnym', też 'ślemię, belka stanowiąca grzbiet dachu, tram, belka nad wrotami', 'ryba z jaskrawo zabarwionymi płetwami' (RJAZ), ukr. dawne *князь князя* 'głowa rodu, plemienia albo związku plemion', 'tytuł dziedziczny lub nadany przez cara' (w Rosji od XVII w.), dial. 'pan młody w obrzędach weselnych' (SUM), brus. *князь князя* 'wódz wojska i naczelnik regionu w feudalnej Rosji', 'ksiązę, tytuł nadany przez cara lub dziedziczny' (TSBLM). ~

Por. dawne coll. z suf. -ѣja: dłuż. *knēža* < *kъnēžъja* 'panowie; władza' (Chojnanus Wybór).

Pśl. zapożyczenie z zach.-germ. *kuning*: stwniem. *kuning*, stsas. *kuning* 'król', pierwotne znaczenie, które przeszło zapewne do pśl. to 'potomek znakomitego rodu; naczelnik rodu' (por. znaczenia strus.). Recenzent Z. Babik zwraca uwagę, że nietypowy dla pożyczek germańskich krótki ton cyrkumfleksowy rekonstruowany na pierwszej sylabie może wskazywać na starą, niekoniecznie zachodniogermańską, pożyczkę.

Sławski SE III 264, ESSM XIII 200–201, ESJS 393, Bańkowski ES I 839.

M.J.

къnēžę *kъnēžęte* pñ. 'syn władcy', 'domini filius'

~ pol. od XV w. *ksiązę książęcia* 'syn księcia, młody książę', 'niekoronowany władca państwa', dawne także 'naczelnik, przywódca (rodu, grupy religijnej, wojskowej, itd.)' (Słownik stpol.), 'możnowładca, możny, magnat, legitymujący się tytułem książęcym nabytym lub odziedziczonym', 'w ustroju rodowym i plemiennym: głowa

rodu lub naczelnik plemienia, wódz wojska', 'przełożony, następca, zwierzchnik' (SP XVI IBL), dial. 'pan młody' (Karłowicz SGP), głuź. *knježo knježeća* 'paniczyk' (Kral, Zeman), stczes. od XIV w. *knježě knježěte* 'syn książęcy', 'władca', 'wódz, naczelnik', '(Gebauer Sl.), czes. *kníže knížete* 'książę' (SSJČ), sła. od XV w. *knježa knježata* 'przywódca rodu, naczelnik struktury plemiennej', 'pan, władca', 'członek najwyższej warstwy szlachty, książę' (HSSJ, SSJ), údelné *knježa*; veľkomoravské (: veľkomoravský) *knježa* Rastislav;

ros. dawne *княжѧ княжѧти* 'młody syn księcia', *княжѧта* pl. 'młodzi synowie księcia, bojarzy' (Srezn., SRJ XI–XVII, Dal), ukr. *княжѧ княжѧти* 'małoletni syn księcia'. ~

Derywat od rzeczownika *кѣнѣдзь* (zob.) z suf. -ѣt- tworzącym nazwy istot młodych (zob. III 11–19). Zmiana znaczenia podstawy derywacyjnej przymiotnika *кѣнѣзь* (*кѣнѣдзь*) pociągnęła za sobą przejęcie w pol., czes. i sła. znaczenia 'princeps' przez pierwotne deminutivum *кѣнѣже*. M.J.

кѣнѣзь *кѣнѣжа кѣнѣже* 'należący do pana', 'domininus'

~ pol. od XV w. *księży księza księże* 'należący do księdza; wykonywany przez księdza' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SJP PAN, też dial. Karłowicz SGP: patrzeć na *księżq* oborę), głuź. *knježi* 'pański, należący do pana' (Zeman, Pfuhl), stczes. *kněži* adi. od *knez* (Gebauer Sl.);

sł. *kněži* 'książęcy' (Pleteršnik), ch./s. dawne, dziś tylko w NM *kněž*, np. *Knež(e)* Polje (RJAZ), scs. **кѣнѣжь** 'adi. 'należący do władcy; do zwierzchnika synagogi' (SS X–XI, SJS); ~

strus. **кѣнѣжи** 'należący do władcy, księcia' (Slovarь DRJ), ros. dawne i dial. *княжій* 'ts.' (Dal, SRNG), ukr. *княжій* 'ts.' (SUM, Hrinčenko), brus. *княжы* 'ts.' (TSBLM). ~

Por. sła. *Kňazja* NM część miasta Dolny Kubin.

Derywat z suf. -jъ wyrażającym zwykle posesywność (o tym suf. Brodowska-Honowska SP 35–52). M.J.

кѣнѣја 'teren lesisty, gęsty las, gęstwina', 'silva densa'

~ stpol. od XIV w. 'pewna określona część lasu (np. do polowania)' (Słownik stpol.), dawne 'las'; wielka sieć rybacka, niewód' (SP XVI IBL), 'dziki gęsty las', pol. dial. *knjeja*, *kneje* myśliwskie 'doły na wiosnę wypełnione wodą' (Karłowicz SGP), łowieckie *knjeja* 'część lasu, uroczysko leśne, gdzie przebywają zwierzęta, rejon polowań' (Dejna RKJL XXIII 288), kasz. *knjeja* 'krzaki, gęsty las' (Sychta SK), czes. NM *Knje* (Profous MJČ II 260);

sł. *Knej*, *Kneja* NM (Bezlaž za Sławskim), ch./s. dawne *kneja* 'rodzaj lasu' (Mažuranić Prinosi 513);

ros. od XV w. 'pojemnik, wiadro', 'część sieci do łowienia ryb' (SRJ XI–XVII), ros. dawne *кнея* 'odizolowany kawałek lasku; myśliwski pościg z obławą; gęsty krzak'

(Dal), dial. *кнѣя* 'sieć, część sieci, worek do przenoszenia żywych ryb' (Kulikovskij Olonec, Opyt, SRNG), ukr. *Кнія* NW. ~

Derywat od *кѣнѣ* z suf. *-ѣја* (zob. I 87).

B.R.-Ž.

кѣнигы 1. plt. 'księga', 'liber'

~ stpol. od XIV w. plt. *księgi* 'znaczna liczba zapisanych kart, arkuszy papieru zszytych w jedną całość przeznaczonych do czytania' (Słownik stpol.), jeszcze w XVI w. zwykle jako plt. (SP XVI IBL), po XVI w. zwykle jako sg., stopniowo zastępowane przez pierwotne demin. *książka* (dokładniej o postaci pol. Sławski SE III 271), dłuż. od XVI w. *knigwy* pl. (u Jakubicy, za: Muka), *knigły* (Muka), głuż. *kniha* 'książka, księga', czes. od XVI w. *kniha* 'książka' (SSJČ, Gebauer Sl.), wcześniej (od XIV w.) zwykle plt. *knihy* 'księga', 'zbiór dokumentów dotyczących np. gospodarstw, sądów itd.' vs. *kniha* 'pojedynczy arkusz' (Gebauer Sl.), sła. *kniha* 'ts.' (HSSJ, SJS);

słę. od XVI w. *knjiga* 'księga, duża liczba zapisanych, zeszytych z sobą kart, zawierająca utwór literacki, religijny, itp.', też 'duża liczba zapisanych, ciasno zszytych kart, przeznaczonych do zapisywania informacji z określonej dziedziny' (Pleteršnik, SSKJ, Megiser 1956, Snoj Pohlin), dial. pl. *knjige* (za Sławskim SE III 271), ch./s. od XVII *knjiga* (wtórnice *kniga*), dawniej tylko pl. *knjige*, a w XVI w. *knjiga* (zapewne wtórnice) 'litera', 'list, pismo, papier' (RJAŽ: Vrančić, RSAN), scs. **кѣнигы** plt. 'księga, książka', 'Pismo Święte', 'list; wiadomość pisemna', 'lityry' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. *кнѣга* 'książka', 'utwór literacki lub naukowy', 'gruby zeszyt używany w urzędach do zapisywania zarządzeń, informacji itp.' (RBE), lud. 'sztuka pisanie i czytania; list, pismo', 'papier', dawne pl. też 'karty do gry' (za Sławskim SE III 271), maced. *книга* 'ts.', też 'papier';

strus. **кѣнига** zwykle pl. **кѣнигы** 'rękopis, zwykle złożony z kilku razem zszytych zeszytów; jeden zeszyt takiego rękopisu', 'część, rozdział większego utworu', 'prawo, ustawa', 'list, przesłana wiadomość', 'lityry' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII, Srezn.), ros. *кнѣга* 'książka; wydruk, a dawniej także rękopiśmienny w postaci zszytych kartek wypełnionych tekstem', 'zsyte razem karty papieru zapisane urzędowymi danymi' (Dal, TSRJ), ukr. *кнѣга* 'księga, książka o znacznej objętości lub szczególnie ważnej treści', 'arkusze papieru wypełnione urzędowymi zapisami zszyte i oprawione w jedną całość' (SUM), brus. od XVI w. *кнѣга* 'książka', 'w urzędzie, gruby zeszyt do zapisywania zarządzeń, itp.' (HSBM, TBSM), dawne też 'standardowa ilość listków złota malarskiego' (HSBM). ~

Wyraz trudny do objaśnienia. Z pewnością stara pożyczka, jednak brak realnie zaświadczonego wyrazu, który mógłby być podstawą postaci, do której prowadzą kontynuanty w językach słow. Najczęściej wskazuje się na źródła orientalne. Bogatą literaturę na ten temat przytacza Sławski SE III 272–273, też ESJS 393–394. Kolejną trudność stwarza określenie desygnatu stojącego za tą nazwą. Nie widać realnej potrzeby używania nazwy księgi przed pojawieniem się pisma. Pojęcie to mogło się odnosić jedynie do desygnatów znanych z kultur innych niż psl., co wskazuje na zażożyczenie. Z tego powodu nieprawdopodobna jest rodzimość wyrazu na gruncie psl.

Objaśnianie go jako derywatu od nazw materiału, na którym pierwotnie ryto znaki mnemotechniczne (por. derywację od podstawy *кѣнѣ* ‘pień drzewa; kłoc’) nie uzasadnia jednolitości znaczeń w obrębie całej Słowiańszczyzny. Może należy zrewidować charakter związku z wyrazem *кѣнигы* w znaczeniu ‘część żołądka zwierząt przeżuwających’, powszechnie uważanym za wtórny względem *кѣнигы 1*. ‘księga’ (zob.). *M.J.*

кѣнигы 2. pl. ‘część żołądka zwierząt przeżuwających’, ‘omasum’

~ pol. dawne od XVII w. *księgi* zwykle pl. ‘trzecia komora żołądka przeżuwaczy’ (Kn., Dal), dial. *księgi* ‘płuca’, ‘ksieniec, żołądek zwierząt przeżuwających’ (Karłowicz SGP), dłuż. *knigły* pl. ‘ts.’ (Muka), głuż. *knihi* pl. ‘część żołądka zwierząt przeżuwających’ (Jakubaś), czes. *kniha* ‘część żołądka przeżuwaczy’ (SSJČ, Jungmann), sła. z XVII w. i dial. *knihy* pl. ‘część żołądka przeżuwaczy’ (HSSJ, SSN);

sł. dawne i dial. *knjiga* ‘omasum, jeden z przedżołądków przeżuwaczy’ (Pleteršnik), ch./s. *knjige* ‘trzecia część żołądka u przeżuwaczy’, bułg. *кнѣгу* ‘ts.’ (Gerov);

ros. dial. *кнѣга* ‘drugi żołądek u zwierząt przeżuwających’ (Dal, SRNG: Twer, Smoleńsk). ~

Wyraz w tym znaczeniu późno poświadczony; genetycznie homonim do *кѣнигы 1*. Powszechnie uważany za powstały wtórnie, wskutek podobieństwa obfitych fałdów błony śluzowej do kart księgi, czemu za wzór mogło posłużyć niem. *Blättermagen* ‘omasum’, złożenie z *Blätter* ‘kartki, strony’ i *Magen* ‘żołądek’ (Sławski SE III 274). Pojawia się jednak pytanie, z którym z desygnatów ludy słowiańskie spotkały się wcześniej. Bez względu na kierunek rozwoju znaczenia etymologia pozostaje niejasna. Powiązanie w pol. dial. z *ksieniec* jest wtórne, wskutek podobieństwa postaci charakterystycznej tylko dla polskiego. *M.J.*

кѣнѣ *кѣна* zach. ‘pień’, ‘truncus’

pol. wyjątkowe z XVII w. *kien kna* ‘obcięty pień drzewa, konar’, inny zapis u Trotza: *kień* (za nim L.), dial. *kień* ‘kłoda, kłoc, pień drzewa, z którego tną deski lub który rozszczepiają na dwie połowy’ (w tym samym znaczeniu też demin. *kieniek*) (Kartoteka SGP), poza tym tylko w stałym związku fraz. *do knu, do kna* ‘zupełnie, dośzczętnie, całkowicie’ (ib.), kasz. *kno* n. ‘rękojeść wiosła’ (Sychta SK VII Supl. 124). ~

Por. derywaty: pol. dawne z XVIII w. *wykno* ‘obszar po wycięciu lasu’, czes. dawne *knívý* ‘zdrewniały’, sł. *knjäst* ‘kaleki’, *knjáček* ‘sękaty, kłoc, pniak’, chorw. dial. czakaw. *knjäst* ‘kaleki’ (za Sławskim SE II 150).

Poza tym na istnienie wyrazu wskazuje derywat z suf. *-ěja* – *кѣнѣја* (zob.). Sławski SE II 289 dopuszcza też derywację od *кѣнѣ* czasownika **кѣnovati* (oznaczając postać jako prapol., nie psl.) z rekonstruowanym znaczeniem ‘ciąć, rozcinać, rąbać, rozłupywać, szczepać drzewo’, zachowanego jedynie w polskim i kaszubskim: pol. dawny czasownik odsłowny z XVII w. *rozknowanie* ‘rozrąbanie drzewa’ i dial. *knuć, rozknuć* ‘rozszczepić drzewo przy pomocy klina’, kasz. *knovac* ‘ciąć, rąbać drzewo; rzezać, strugać’. Tam też o dalszym rozwoju semantycznym tego czasownika, zob. też ESSM 204–205.

Pśl. dial. zachowany szczątkowo *kɔnɔ* (może też z suf. -jɔ – *kɔnjɔ*). Prawdopodobnie pochodzi z uproszczenia niepoświadczanego *kɔmn-* opartego na pśl. zach. *kɔmy kɔmene* (Sławski SE II 150–151). Inaczej ESSM XIII 205, który opowiada się za odrzuceniem przez Sławskiego propozycją Brücknera, uważając pśl. *kɔnɔ* za dokładny odpowiednik etymologiczny lit. *kunas* ‘ciało’.

B.R.-Ż.-M.J.

kɔnurɔ *kɔnura* płn. ‘niekastrowany samiec świni’, ‘verres’

~ pol. od XVIII w. *knur* ‘dorosły samiec trzody chlewnej’, ‘samiec świni służący do rozmnażania w celach hodowlanych’ (L, SW), dial. *knur* ‘rozplodowy samiec świni; licha świni, mizerne prosię’ (Dejna RKJŁ XXIII 202), kasz. *knur* ‘samiec świni’, ‘mizerne prosię’ (Sychta SK, Pobłocki, Labuda Sł. Kaszubski), czes. *kňour* ‘dorosły dzik’ (Přír. slov.), stczes. *Kňúra* NO (ESSČ), sła. *Kňúr* NO;

ros. dawne i dial. *кнур* ‘wieprz’ (Dał, SRNG), ukr. *кнур кнұра* ‘samiec świni’ (SUM, Hrinčenko, Żel., Bileckij-Nosenko), dial. *кнур, кнур* ‘wieprz’ (Lysenko Polissja), brus. od XVI w. *кнур* ‘niekastrowany samiec świni, knur’ (TSBM), dawne *кнұръ* (Nosovič, a w HSBM *кноръ*), dial. *кнур, кнор* (SPZB, Slovník Sennensčyny, Nar. Slova 61). ~

Por. czes. *kňourati* ‘jęczeć, kwilić, skomleć, kwękać’, dial. moraw. *skňúrat* ‘jęczeć’.

Niejasne. Czasem uważane za przekształcenie homonimicznego *kɔrnorɔ* (zob.) przez stadium **kɔnorɔ*. Niewykluczone też pochodzenie dźwiękn. nierzadkie w nazwach zwierząt, choć zapisane wyrazy czes. (zob. mat. por.) nie oddają dźwięków wydawanych przez knura. Geografia i chronologia wyrazów przemawia przeciwko przyjmowanej przez Vasmera REW I 580 możliwości pożyczki wyrazów rus. z pol. Według Brücknera SI XIII 273–274 jedna z dwóch pierwotnych słów. nazw *kiernoza*, co ze względu na późne poświadczenia i zasięg wyrazu nie przekonuje (Sławski II 290).

B.R.-Ż.

kɔrnorɔ ‘niekastrowany samiec świni’, ‘verres’

~ pol. dawne od XV w. *kierno* ‘samiec świni służący do rozmnażania w celach hodowlanych’ (WSJP, SW, L. też *kiernos*), stpol. *kierno* ‘samiec świni, knur’ (Słownik stpol., SP XVI IBL), dial. *kierno*, *kierdos*, *kiender*, *kięder*, *kinder* ‘wieprz, nietrzebiony samiec świni’ (Karłowicz SGP, Maciejewski Chełm.-dobrz., Górniewicz Malbork), *knor*, *knarz* ‘knur, kierno’ (SW), kasz. *knor*, *knárz* ‘knur’ (Labuda Sł. kaszubski, Pobłocki, Lorentz PW, Karłowicz SGP za Hilferdingiem), *k’erno* (Lorentz PW), dłuż. *kjandroz* ‘knur hodowlany’ (Muka, Starosta, Śwjela), głuż. *kundroz* ‘dzik’ (Pfuhl), sła. dawne od XV w. *kornáz*, *kurnaz* ‘dzik’ (HSSJ, Jungmann), dawne *kuneraz* ‘samiec świni, knur’ (HSSJ), dial. *kornaz*, *kernoz*, *kornac*, *kurnaz*, *kurnas* ‘płodny samiec świni domowej’, ‘dzik’ (SSN, Kálal, Orlovský Gemer);

stros. od XV w. *кнорозъ* ‘wieprz, knur’ (SRJ XI–XII, Srezn.), ros. dial. *кнóроз, кнóрос* ‘niekastrowany samiec świni’, ‘niekastrowany młody byk, baran’ (SRNG, Opyt), ukr. dawne i dial. *кнóроз* (stukr. od XVI w. *кнурозъ*, za ESSM XIII 234), ‘niekastrowany samiec świni’, ‘knur’ (Hrinčenko, Żel., też dial. Hucul. govir.), brus. od XVI w. *кнораз* ‘knur’ (HSBM, TSBM), dial. *кєрнóз, кєрнóс, кєрнóс, кнóрас, кнóраз, кнұраз* ‘knur’, ‘samiec z jednym jądrem’ (SPZB, Nar. Slova 61, Slovník Sennensčyny). ~

Etymologia niepewna. Pierwotna forma *kɔrnorɔ* podlegała licznym przekształceniom fonetycznym, pierwotny przymiotnik uległ substantywizacji, co znacznie zaciemnia etymologię. Najbardziej prawdopodobne objaśnienie: psł. *kɔrnorɔ* < *kɔrn-orɔ* (z dysymilacją) to stare compositum z *kɔrɔ* 'obcięty, kaleki' i niezachowanego poza tym złożeniem *orɔ* 'jądro' < ie. *orǵhi-*, *rǵhi-*: gr. *ὄρχις* 'jądro', awest. *ərəzi* (dual.), arm. *orjik'* (pl.), *orji* 'niekastrowany', lit. pochodne *eřžilas* 'ogier'. Pierwotne znaczenie 'częściowo kastrowany' zachowane tylko w brus. dial.

Berneker SEW I 663, ESSM XIII 233, Sławski SE II 155; inaczej: Machek² 263. Zob. też syntezę Kretova, LgB III 197–206. B.R.-Ż.

кɔрɔ *kɔpa* zach. 'żeński narząd płciowy', 'vulva'

~ pol. od XV w. *kiep kpa* dawne 'żeński narząd płciowy' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L.), później 'dureń, partacz, nieudacznik' (L.), 'głupek, półgłówek' (SWil.), czes. od XV w. *kep* dawne 'żeński narząd płciowy' (Gebauer Sl.: Poranil ji svým pyjem v jejie *kep*), dziś *kep* 'człowiek bezwstydný, bezczelny, szalony' (SSJČ, Přír. slov.), sła. dial. *kep*, *kjép* 'człowiek niezachowujący czystości, brudas', 'bezwstydný' (Kálal, SSN); ukr. *kén* 'głupiec, bałwan, obiekt pośmiewiska', brus. 'głupiec, niezgrabiasz'. ~

Prasłowiańskość mało prawdopodobna. Objasnienie rozwoju znaczenia w polskim oparte na dwóch zapisach stpol., oba zepsute, w XVI w. też słabo poświadczone. Wyraz poświadczony realnie w pol. i czes. W ukr. i brus. niewątpliwie z polskiego.

Sławski SE II 151, Machek ES 249.

B.R.-Ż.

кɔр'ɔ *kɔr'a* płn. 'krzew, krzak', 'frutex'

~ pol. dawne od XIV w. *kierz krza* 'krzak, krzew; zarośla' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW), dial. *kierz krza*, *k'eš kša* 'krzak, krzew' (Dejna RKJL XXIII 183, Maciejewski Chełm.dobrz., Górnowicz Malbork, Karłowicz SGP), kasz. *k'er' keř* 'krzak' (Sychta SK, Lorentz SIW), dłuż. *keř k'ra* 'krzew' (Šwjela, Zwahr, Starosta, Muka), głuż. *keř kerja* 'krzak' (Pfuhl), stczes. od XIV w. *keř křě* 'kiełek, gałąź; krzew, dzikie niższe drzewo; roślina, zwłaszcza leszczyna, dzika róża, jeżyna itp.; krzewy, krzaczasta roślinność' (ESSČ, Gebauer Sl.: *Kerz* horúci), czes. książ. *keř kře* : *keře* 'krzak' (Přír. slov.), sła. od XV w. *ker kra* 'krzak, roślina rozgałęziająca się tuż nad powierzchnią gleby' (HSSJ, SSSJ), dial. *ker*, *kir* 'ts.' (SSN);

ros. od XVI w. *кɔрɔ* : *кɔрɔ* 'miejsce wykarczowane pod uprawę; niewielki las, zarośla na miejscu wykarczowanego lasu' (SRJ XI–XVII), dial. *кɔрɔ крɔ* 'korzeń; kawałek lasku między polami, zarośla', 'wysepka porośnięta lasem' (Ivanova Sl. Podmoskɔv'ja, SRNG). ~

Płn.słow. *кɔр'ɔ*, z apofonią samogłoski rdzennej do psł. *kory korene*.

Berneker SEW I 672, Brückner SE 274, ESSM XIII 242, Machek ES 198, Machek ES² 249, Sławski SE II 157, Vasmer REW I 639. B.R.-Ż.

kьr'akъ *kьr'aka* płn. 'krzew, krzak', 'frutex'

~ pol. *krzak* 'roślina zwykle drzewiasta o łodygach wyrastających wprost z korzenia albo z bardzo krótkiego pnia, krzew', dawne też coll. 'zarośla, gałęzie', 'pułapka na ptaki z gałęzi ułożonych na sieciach tak, by imitowały krzaki' (SP XVI IBL), dial. *krzak* 'krzew, krzak' (Dejna RKJŁ XXIII 261), kasz. *křāk* 'krzew, krzak' (Sychta SK), głuź. *kerk* 'krzak, krzew' (Jenč), czes. dial. *křak* i dawne *křák* 'krzak' (Jungmann, Přír. slov.: dial. ze Śląska), sła. od XVI w. *krik*, *kriak* 'krzak, kępa nadziemnych części rośliny wyrastająca z jednego korzenia; drzewko bez pnia rozgałęzione od korzenia' (HSSJ, SSJ, SSSJ), dial. *kriak*, *krak* 'ts.'; naziemna część niektórych roślin' (SSN);

ukr. dial. *кряк* 'krzak'. ~

Por. też: czes. dial. coll. *křáci* 'zarośla'.

Derywat od *kьr'ъ* z suf. -akъ.

B.R.-Ž.

kьsen'ъ *kьsen'a* płn. 'wnętrzości ryby', 'piscis intestina', demin. **kьsenьсь**

kas. *ksěń ksěňa*: *ksěńu* 'żołądek; pęcherz pławny ryby' (Sychta SK), *ksěńe* 'wnętrzości ryby' (Lorentz PW), połab. *tésin* 'żołądek' (Polański-Sehnert);

ros. dawne od XVII w. *кसेнь* 'rybie wnętrze, szczególnie szczupaka' (SRJ XI–XVII), dial. *кसेнь* (też *кисэнь*, *ксе́ни*, *кसेньё*) 'wnętrzości ryby, wątroba ryby', 'ikra, kawior z miętusa' (Slovarъ Don., SRNG), brus. *ксеень* 'żołądek szczupaka' (Turaŭ). ~

Demin. **kьsenьсь**: ~ pol. dawne od XV w. *ksieniec ksiénca* 'żołądek niektórych ryb, wieloryba; wnętrze; część żołądka zwierząt przeżuwających', 'księgi (tj. część żołądka) u zwierząt', 'wątroba szczupaka' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SW), stczes. *ksenec ksenecé* 'młode węża, żaby, ryby', 'pokolenie, potomstwo', 'bachor, bękart' (Gebauer Sl.), czes. dawne *ksenec* 'żołądek, szczególnie u niektórych ryb', 'płód' (Kott).

Etymologia niepewna. Według ESSM XIII 245 derywat z suf. -en- od skróconego wariantu ie. *kūt-s-* 'kwaśny, kisnący, łatwo psujący się', pokrewny z *kysati*. Przez różnych autorów łączone za Zubatym Studie I 1, 33–36 z lit. *kušėti* 'ruszać się, roić się (o robactwie)', łot. *kusēt* 'poruszać się'.

Berneker SEW I 672, Brückner SE 278, ESSM XIII 245, Machek SE² 302, Sławski SE III 270.

B.R.-Ž.

kьsьněti *kьsьnějъ* płd. i wsch. 'zwlekać, spóźniać się', 'tardare'

~ sło. książ. *kasněti* 'spóźniać się, zwlekać' (SSKJ), ch./s. *kāšnjeti* 'zwlekać, spóźniać się, opóźniać, nie nadążać' (RSAN, RJAZ), dial. *kasnjeti*, *kašnjeti*, *kāšniti* 'spóźniać się', cs.-serb. od XIII w. *кьсєньѣти* 'zwlekać' (Vuk 1835), scs. **кьсєньѣти** 'zwlekać, marudzić, wahać się' (Sadnik–Aitzetmüller HAT, SJS), bułg. od XVI w. *кьсєнѣя кьсєнѣеш* 'zwlekać, spóźniać się, nie nadążać' (Gerov, Mladenov BTR), maced. *касни* 'spóźniać się' (DRMJ);

ros. *коснѣть коснѣю коснѣеш* 'stawać się nieruchomym, bezwładnym, odrętwiałym' (SSRJ), dawne 'ociągać się' (Srezn.), ukr. dial. *косніти* 'wiednąć, usychać' (Onyškevyč Bojk.). ~

Derywat na -ěti od *kьsьnъ*.

B.R.-Ž.

кѣсно *кѣсна кѣсно* pld. 'późny, spóźniony', 'serus, tardus'

~ słu. od XVI w. *kásen* i *kāsân kāsna* 'spóźniony, powolny' (Pleteršnik.), dial. *ke-san* 'późny, spóźniony' (Tominec Črni vrh), ch./s. *kāsni*, *kāsana* 'późny' (RSAN, RJAZ), cs. **кѣсны**, **кѣсны** 'powolny, zwlekający, spóźniony' (SJS, Miklosich LP), bułg. *кѣсен* 'późny, opóźniony, zaistniały po właściwym czasie, np. o pracy wykonanej po terminie, o owocach dojrzewających po właściwym czasie dojrzewania' (Gerov, BTR, też dial. BDial. III 86, BDial. VI 51), maced. *касен* 'późny, spóźniony.' (DRMJ);

ros. dawne od XVI w. (zapewne cerkiewizm) *кочный* 'późny, powolny, przedłużający się', 'tępy, powolny w myśleniu; niechętny nowym rzeczom, zacofany' (SRJ XI–XVII, Srezn., SSRJ). ~

Etymologia niepewna. Być może związane z *kys-* (por. *kyselъ*, *kysnŏti*) z redukcją samogłoski rdzennej. Rozwój semantyczny od 'sfermentowany, zepsuty' > 'zły, spóźniony', analogicznie do łac. *serēscō* 'kisnąć (o mleku)' > *sērus* 'późny'. Prawdopodobnie związane z łot. *kust kūsta* 'topić, roztopiać' i *kūsat* 'wrzeć, fermentować', stind. *kvathati* 'wrzeć, kipieć'.

ESJS 394–395, Skok ER II 56, ESSM XIII 246, Snoj ES³ 289.

B.R.-Ż.

кѣто zaimek osobowy pytajny 'kto', 'quis'

~ pol. od XIV w. *kto* 'kto' zaimek pytajny i względny dotyczący osoby, częste, zwłaszcza w dial., przekształcenia spowodowane dysymilacją (np. *chto*, z czego *fto*) na obszarze całej Polski, w gwarach Polski centralnej wskutek metatezy też *tko* (szczegółowo o tych zmianach zob. Sławski SE III 282–283), kasz. *χto* 'kto' (Sychta SK), połab. *kātū* 'kto; ktoś' zaimek pytajny, względny i nieokreślony (Polański SE 241), dłuż. *chto* 'kto' zaimek pytajny i względny (Muka), w dial. też wcześniejsza postać *kto*, głuż. *što* 'kto' zaimek pytajny (Zeman, Jakubaš, Pfuhl), też w funkcji zaimka względnego (Jakubaš, Pfuhl), forma pod wpływem *što* 'co' (szczegółowo na ten temat zob. Schuster-Šewc EW 1474), stczes. *kto* od XIV do XV w. obok form *kdo* : *gdo* 'kto' zaimek pytajny, względny i nieokreślony (Gebauer Sl.), czes. *kdo* 'ts.' (SSJČ), sła. od XV w. *kto* 'kto' zaimek pytajny, względny i nieokreślony (SSJ), dawne też *chto*, *gdo* 'ts.' (HSSJ), dial. też *chto*, *fto*, *gdo*, *do* (SSN);

słu. *kdŏ* 'kto' zaimek pytajny i nieokreślony, dial. wsch. też względny (Pleteršnik, SSKJ), dial. też *htū* (Snoj SES 294), sch. dawne *kѣto* : *kto* 'kto' (RJAZ), chorw. *tkŏ* 'kto' zaimek pytajny, względny i nieokreślony (Anić RHJ), dial. czakaw. i kajkaw. *gdo* 'ts.', serb. *kŏ* 'kto' zaimek pytajny, względny i nieokreślony (RSJ), scs. **кѣто** 'kto' (Sadnik–Aitzetmüller HAT), maced. dial. *tŏ* 'kto' zaimek pytajny (Małecki SW);

strus. **кѣто** 'kto' zaimek pytajny, względny i nieokreślony (Slovarъ DRJ, Srezn.), ros. *кмо* 'kto' (TSRJ, SRNG), ukr. *хмо* 'kto' zaimek pytajny i względny (SUM), dial. też *мко* i *хко* (Sławski SE III 283), brus. *хмо* 'kto' zaimek pytajny i względny (TSBM), dawne też *кмо* (HSBM). ~

Złożenie z zaimka osobowego pytajnego *кѣ* (zob.) i partykuły wzmacniającej *to* (por. *čѣto*).

Sławski SE III 282–283, Skok ER II 115, Snoj SES 294, ESSJ II 393–395, ESJS 395–396, ESSM XIII 248.

M.J.

kъtorъ zob. **kotorъ****kydati** *kydaję* ‘rzucać, ciskać’, ‘iacere’, perf. **ky(d)nęti**

~ pol. dawne od XVI w. *kidać* ‘rzucać, wyrzucać widłami, rzucać kamieniami’ (SP XVI IBL, SW), dial. *k’idać* ‘rzucać’, ‘pokapać się, zwłaszcza przy jedzeniu’, ‘wyrzucać widłami’, ‘padać (o śniegu)’ (Karłowicz SGP, Kucała PSM 39), *kidac* ‘rzucać’, ‘łamać, strząsać owoce’ (Sychta Kociewie), kasz. *kidac* ‘rzucać’, ‘łamać, strząsać owoce’ (Lorentz SIW), dłuż. *kidas* ‘wytrząsać, wysypywać, wylewać (też o nawozie)’ (Starosta, Šwjela, Muka), głuź. *kidać* ‘wytrząsać, wysypywać’ (Pfuhl), czes. od XIV w. *kydati* ‘rzucać, wyrzucać’ (Gebauer Sl.: Mnohým dielem můž sě někto stydět, jako orati, hněj *kydati*, kopati) (Přír. slov.), dial. moraw. *kydat* ‘kapać, padać (o śniegu)’ (Bar-toś DSM), śl. dawne od XVIII w. *kydat* ‘wyrzucać obornik’, ‘usuwać odchody zwierząt hodowlanych widłami’, ‘rzucać czymś w dużych ilościach’ (HSSJ, SSSJ, SSJ), też przen. ‘nieładnie się o kimś wyrażać; oczerniać, dyskredytować’ (SSSJ, SSJ), dial. *kydat*, *kidati* ‘usunąć, wyrzucić obornik, oczyścić stodołę; rozrzucać gnój’, ‘przeklinać kogoś, zniesławiać kogoś’ (SSN, Matejčík Novohrad);

śl. *kidati kidam* ‘rzucać, rozrzucać’ (SSKJ, Pleteršnik), dial. *kidati* ‘wyrzucać’, *čadatę* ‘ts.’ (Tominec Črni vrh, Gregorič Kostel), ch./s. *kuđamu* ‘rozwaląć siłą przy pomocy rąk, zębów, narzędzi; targać, rozdzierać’ (RMat.), chorw. dial. *kīdot* ‘kapać’, ‘rwać, targać, łamać’ (ČDL), serb. dial. *kūđamu* ‘kapać, rozrzucać (nawóz)’, cs. **кыдати** ‘rzucić’ (Miklosich LP), bułg. *kúđam* ‘brudzić, plamić kroplami rzadkiego jedzenia’, dial. ‘ts.’ (BDial. IV 110);

strus. od XIII w. **кыдати кыдаю кыдаеть** ‘rzucać; wyrzucać’, ‘rzucać słowa pogardy, upokarzać’ (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *kuđamъ* ‘rzucać coś silnymi, gwałtownymi ruchami’ (Dal, SSRJ), dial. ‘uderzać, rzucać, zatrzymywać coś, zostawiać’, ‘zaczynać padać (o deszczu)’ (SRNG), ukr. od XV w. *kúđamu* ‘rzucać, rozrzucać’, ‘zostawiać, przestawiać’ (SUM, Hrinčenko), stokr. ‘składać’ (SSUM), dial. *kuđamu*, *kiđamu* ‘padać (o śniegu, gradzie)’, ‘trząść’, ‘zostawiać kogoś lub coś’ (Zach.Polis., Mat. Bukovyna), brus. od XVI w. *kiđauъ* (dawne *kuđauъ*) ‘rzucać, ciskać, miotać’, ‘toczyć’ (HSBM, Nosovič), ‘rzucać, ciskać, wyrzucać coś dłonią, miotać’ (TSBM), dial. ‘rzucać’ (SPZB, Turaň, Jankova Loeň). ~

Perf. **ky(d)nęti**: ~ stpol. i dawne od XV w. *kinęć* ‘rzucić’ (SP XVI IBL, Słownik stpol.), pol. dial. ‘rzucić’ (Karłowicz SGP), kasz. *kinęć*, *cinęć* ‘rzucić, złamać, rozbić’ (Lorentz SIW, Lorentz PW), dłuż. *kidnuś*, *kinuś* ‘wysypać, wytrząsnąć, wylać’ (Muka, Starosta), głuź. *kidnyć*, *kinyć* ‘wysypać, wytrząsnąć’ (Zeman, Pfuhl), stczes. *kydnůti* ‘rzucać’, ‘zniesławiać, oczerniać, oskarżać’ (ESSČ), czes. *kydnouti* ‘rzucić, cisnąć’ (Přír. slov., SSJČ), śl. *kydnůt* ‘rzucać coś gwałtownie’, ‘ładować coś w dużych ilościach’, ‘uderzyć kogoś mocno’ (SSSJ, SSJ), dial. *kidnůti*, *kydnůt* ‘łać gwałtownie, rzucać niedbale’, ‘upaść, poślizgnąć się’, ‘uderzyć’, ‘z walić się, wywrócić się’, ‘uderzyć’ (SSN, Matejčík Novohrad);

sł. *kíniti* 'skłonić, ukłonić', ch./s. *kínuti* 'rzucić, cisnąć' (RJAZ, RSAN), cs. **кыѣти ся** 'rodzić się' (Miklosich LP), bułg. dawne *кѹна* 'rwać' (Gerov), dial. *кѹнем* : *кѣнем* 'ts.' (BDial. I 251, BDial. II 197), maced. *кине* 'rwać, wyrzywać, rozrywać' (DRMJ);

ros. od XV w. *кѹнуть* 'rzucić z silnym zamachem', 'rozstać się, porzucić' (SRJ XI–XVII), perf. od *кидѣть* (SSRJ) 'zachorować', dial. *кинѣть* 'zachorować, rzucić, cisnąć', refl. *кѹнуться* (SSRJ, SRJ XI–XVII, dial. SRNG, Slovarъ Urala), ukr. dawne *кѹнути* perf. od *кидати* (Hrinčenko), refl. 'ruszyć się' (SSUM: *кѹнути ся*), dial. *кѹнути*, *кинѹти*, refl. *кинѹтиси* 'ukraść', 'dotknąć, trącić', 'stracić rozum' (Onyškevyč Bojk.), brus. *кѹнуць* 'rzucić', dial. *кѹнуць*, *кѹнаць*, refl. *кѹнуцца* 'rzucić, rzucić się, upaść' (SPZB, Turaŭ). ~

Pierwotnie iterativum z wzdłużonym wokalizmem rdzennym, pierwotne znaczenie 'rzucać, ciskać', stąd z jednej strony 'kapać, obrzucać, plamić czymś gęstym', z drugiej 'padać, o gęstym śniegu' (Sławski SE II 136). Najbliższe odpowiedniki: łot. *kūdīt*, *kūdināt* 'popędzać, napędzać, szczuć', lit. *skudrūs* 'żywy, żwawy; ostry', stislandz. *skjōta* 'strzelać; pchać; rzucać', stg niem. *skiozan* 'strzelać; rzucać', ssaks. *skiotan*, niem. *schieszen* 'strzelać', niem. dial. *hutzen* 'popędzać; szczuć; pchać', stind. *códati* 'popędzać, zapalać, zagrzewać', *skúndate* 'śpieszyć' < ie.: (s)keud- 'rzucać, strzelać, szczuć'. (Berneker SEW I 676, Bezłaj ES II 31 i in.). Inaczej Machek ES 252, ES² 313. O próbie połączenia z *kyvati* zob. Smoczyński SBS 11–12.

Brückner SE 226, ESSM XIII 252, Skok ER II 77, Sławski l.c., Vasmer REW I 555).

B.R.-Ż.

kychati *kychajō* : *kyšō* zach. i pld. 'gwałtownie, z charakterystycznym odgłosem wyrzucać przez nos powietrze', 'sternuere'

~ pol. od XV w. *kichać kicham* 'reagować na podrażnienie błony śluzowej w nosie gwałtownymi wydechami przez nos, połączonymi z charakterystycznym odgłosem' (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SWil., SJP PAN), dial. *kichać* 'kichać' (np. Dejna RKJL XXIII 179, Brzeziński Krajna, Olesch Sankt Annaberg, Wietrzyk Gorlice, Kucala PSM 170), kasz. *k'ixac k'ışq* : *k'ixam* 'kichać' (Sychta SK, Lorentz PW) : *ćichac* 'ts.' (Ramułt), dluž. *kichaś kicham* 'kichać' (Muka, też dial. Fasske Vetschau), głuź. *kichać kicham* 'kichać' (Kral, Jakubaš), czes. od XIV w. *kýchati kýchám* 'kichać' (Gebauer Sl., Jungmann, SSJČ), dial. *kýchat* 'ts.' (Kott Dod. DSM), *kychač* (Lamprecht Opava), sła. od XVII w. *kýchat kýcham* 'kichać' (HSSJ, SSJ, dial. SSN, Orlovský Gemer), dial. też *kýchat (sa)* 'męczyć się', 'mieć ciężkie życie' (SSN);

sł. *kīhati kīham* : *kīšem* 'kichać', refl. *kīhati se* 'parskać śmiechem' (Pleteršnik), też dial. *kīhati* 'śmiać się' (Tominec Črni vrh), 'kichać' (Gregorič Kostel), *kīhati kīhām kīšem* 'kichać' (Belostenec, RJAZ, RSAN, RMat., też w formie obocznej *kījati kījām* 'ts.', podobnie w dial. np. chorw. czakaw. *kīhāt* : *kīhat* 'ts.' (np. Turčić Čokav. Rječ., ČDL 418 i in.), sztokaw. *kijat* (Sekulić Bačk.), serb. dial. *kijat* (SDZ XXX 155 Banat), *kijati*, *kijati* (Reč Vojvodine, Elezović Kos.-Met.), czrng. *kijāt* (Boričić Tivranski Vasojevići), bułg. *кѹхам кѹхам* 'kichać' (RBKE), maced. *кува* kichać (RMJ, dial. Reiter Titov–Veles);

ros. dawne od XVII w. i dial. *кѹхатъ* : *кѹхатъ* 'kichać; kaszleć' (SRJ XI–XVII, dial. Slovarь Novosibir.: *кѹхатъ*, SRNG, SRSO, Sl. Priamur'ja, Slovarь Kuzbassa: *кѹхатъ*), *кѹхатъ* 'zanosić się od śmiechu' (SRNG: Smoleńsk), ukr. dial. łemk. rzeczownik odsłowny *кыханя* 'kichanie' (Turčyn Tylicz), brus. dawne i dial. *кѹхаць* 'zanosić się od śmiechu', 'kaszleć' (Nosovič, SPZB). ~

Pierwotnie psł. iterativum od wypartego, jednokrotnego *кѹchnѹti*, z typowym dla tego typu formacji wzdłużonym wokalizmem pierwiastka *ѹ > y* (wzdłużenie samogłoski rdzennej). Wyraz dźwkn., podstawą jest naśladowanie odgłosu kichnięcia, podobnie jak psł. dial. *čѹchnѹti* 'kichnąć' : iterativum *čichati* 'kichać'.

Sławski SE II 133, Boryś SE 228, Berneker SEW 165–166, 658–659, Brückner SE 226, Machek ES 252–253, Vasmer ES II 343, Pokorny IEW 953, ESSM XIII 176, 254–255.

T.K.

kygati *kygajō* płn. 'wydawać żalosny głos', 'gemere, vagire'

~ czes. książ. rzadkie *kýhati* *kýham* 'gęgać (o gęsiach)' (SSJČ, Jungmann, w tych samych źródłach: *kejhati* *kejhám* 'ts.', też ekspr. 'o ludziach, pleść, paplać; krzyczeć', dial. *kyhat* 'gęgać' (Bartoš DSM: starší husa *zakyhala*);

ros. dial. *кѹгатъ* 'piszczeć żałośnie, skomleć' (SRNG: Smoleńsk), brus. dawne *кѹгаць* 'kwiczeć, piszczeć (o prosiętach, dzieciach)' (Nosovič), dial. perf. *кѹгнѹць* 'kra-kać (o wronie)' (Slovník GCRB). ~

Por. też wtórne wsch. *kygykati*: ros. dawne i dial. *кѹгѹкатъ* : *кѹгѹкаты* 'wydawać głos (o ptaku)', 'gęgać (o gęsiach)' (SRNG), ukr. *кѹгѹкати* *кѹгѹчу* 'krzyczeć (o czajkach)' (SUM), brus. *кѹгѹкаць* 'ts.').

Dźwkn. Por. interi. ros. *кузѹ!* 'o krzyku, płaczu dziecka, o żalonym pisku' (SRNG), brus. *кузѹ!* 'ts.' (Nosovič), ukr. *кузѹ!* 'o głosie mewy' (Hrinčenko), 'o płaczu, krzyku dziecka'.

T.K.

kyjanica zach. 'gruby kij, pałka', 'baculum'

~ pol. dawne od XV w. *kijanica* 'gruby kij, pałka' (Słownik stpol.), 'proste narzędzie drewniane do prania odzieży' (SP XVI IBL), 'młot do tłuczenia rudy' (SW), też dial. 'wałek do prania' (Karłowicz SGP), kasz. *kijanica* 'wałek do prania' (Lorentz PW, Sychta SK), połab. *tėjānāicā* 'tłuczek do lnu' (Polański SE V 875), dłuż. *kijařica* 'wałek, rolka', 'mieszadło' (Starosta, Muka), głuż. *kijeřica* 'młotek, maczuga' (Pfuhl), stczes. od XIV w. *kyjēnicē*, *kyjanicē* 'drewniany kij przeznaczony do bicia, maczuga' (Gebauer Sl.: Dřkolna, *kigenicze* *masa), czes. dawne *kyjanice* 'rodzaj broni' (Přír. slov.), dial. *kyjanica* 'młotek (kowalski, bednarski)', 'pałka' (Kazmír Valašsko), sła. od XVII w. *kyjanica* 'krótki, gruby kawałek twardego drewna wbity w otwór, duży (drewniany) młotek' (HSSJ), 'ciężkie drewniane narzędzie z cylindryczną głowicą na dole do rozłupywania drewna; kij z grubszym końcem do rozgniatacia warzyw, owoców, np. winogron w prasie' (SSSJ, SSJ), dial. *kijařice* (też *kajřica*, *kiahřica*, *kujarřica*) 'ts.', też 'kij grubszy na jednym końcu' (SSN). ~

Derywat z suf. -ica od *kyjana* (ESSM XIII 256). Kontynuanty wskazują na wczesną neutralizację funkcji deminutywnej, por. *kyjaněka*.

B.R.-Ż.

kyjanъka ‘narzędzie w formie kija’, ‘baculum’

~ pol. dawne od XVI w. *kijanka* pierwotnie zapewne demin. od *kijań* (SP XVI IBL), ‘rodzaj wałka z rączką używanego do prania grubych tkanin’, ‘narzędzie do obróbki lnu’, też ‘larwalna postać żaby, ropuchy lub innych płazów’, ‘krótki, gruby kijek’ (SP XVI IBL, SW, L.), dial. ‘różne narzędzia zbliżone kształtem do kija’ (Karłowicz SGP, Kucala PSM 142, Maciejewski Chełm.-dobrz.), kasz. *k’ijónka* ‘narzędzie do prania’, ‘narzędzie do obróbki lnu’ (Sychta SK), czes. *kyjanka* ‘drewniany kij używany przez bednarzy’ (Přír. slov., SSJČ), dial. moraw. też ‘wałek do prania’ (Bartoš DSM), ‘tłuczek do ziemniaków’ (Kazmír Valašsko), sła. dawne od XVIII w. *kijanka* : *kyjanka* demin. od *kyjańa*’ (HSSJ, Bernolák), ‘drewniany młotek’ (SSJ), dial. *kijanka* ‘drewniany tłuczek do ziemniaków’, ‘mieszadło’ (Matejčík Novohrad, Buffa Dlhá Lúka), ‘drewniany młotek (do kucia, wyrównywania blach itp.)’, ‘tłuczek do mięsa; kijek z przedłużoną główką do rozgniatań (ziemniaków, winogron itp.)’, ‘drewniana łopata do prania ubrań’, ‘drewniany tłuczek do ucierania lnu i konopi’, ‘laska pasterska’, ‘narzędzie do robienia koronek na drutach’ (SSN, Matejčík Novohrad, Buffa Dlhá Lúka);

maced. dial. *куйанка* ‘snopek’ (Vidoeski Kumanovo);

ros. rzemieśl. *куйанка* ‘drewniany młotek stolarski’ (SSRJ, SRJ XI–XVII), dial. *куйенка*, *куйанка*; pl. *куйанки* ‘drewniany młotek kowalski, pałka’ (SRNG, Slovarʹ Urala), ukr. daw., dial. *куйанка* ‘mały drewniany młotek stolarski’ (Hrinčenko), brus. dial. *куйанка* ‘drewniany młotek’ (Jankova Loeŭ). ~

Derywat z suf. -ъka od *kyjana* (ESSM XIII 256). Podobnie, jak w wypadku *kyjanica*, kontynuanty wskazują na wczesną neutralizację funkcji deminutywnej. Zasięg pld. niepewny. Wyrazy maced. (por. też *куйануиче*) mogłyby być derywatami bezpośrednio od *kyjъ*, ale wątpliwości budzi znaczenie obu derywatów. Z drugiej strony nie można wykluczyć archaizmu peryferyjnego z nietypowym rozwojem znaczeniowym.

B.R.-Ž.–M.J.

kyjań f. : **kyjanъ** *kyjana* : płn. **kyjana** f. ‘narzędzie w formie kija’, ‘baculum’

kyjań: ~ stpol. dawne z XV w. *kijań* f. i wtórnie *kijania* ‘klin do rozszczepiania drzewa’ (Słownik stpol., też dial. ‘ts.’), czes. dial. *kyjań* f., *kyjańa* ‘ts.’ (Bartoš DSM, Svěrák Karlovice), sła. dawne i dial. f. *kijań* ‘trzepaczka, mieszadło, pałka’ (Bernolák, Buffa Dlhá Lúka);

kyjanъ: czes. *kyjan* ‘kij’ (SSJČ);

ukr. dial. *куйан*, *куйя́н* ‘młot kowalski’, ‘cep’ (Lysenko SPH, Onyškevyč Bojk.). ~

kyjana: ~ czes. dawne *kyjana* ‘trzepaczka, mieszadło, narzędzie do mieszania, ubijania’ (Kott);

ukr. dial. *куйя́на* ‘młot kowalski’, ‘cep’ (Lysenko SPH, Onyškevyč Bojk.). ~

Derywaty z sufiksami zawierającymi formant -an- od *kyjъ* (ESSM XIII 255). Najprawdopodobniej pierwotne *kyjań*, a pozostałe powstały przez dostosowanie do częstszych typów deklinacyjnych. Zasięg poza zachodniosłowiańskim ograniczony. Na prasłowiańskość wskazują kolejne derywaty utworzone od podstawy *kyjan-* (zob. *kyjanъka*).

B.R.-Ž.–M.J.

kyjъ *kyja* ‘gruby kij, pałka’, ‘baculum’

~ pol. od XV w. ‘kij, laska, pałka, maczuga’ (Słownik stpol.), pol. *kij* ‘długi, gruby i prosty patyk’, ‘uderzenie zadane za karę kijem’ (SJP PAN), dial. ‘długi drąg’ (Tomaszewski GŁ, Maciejewski Chełm.-dobrz., Karłowicz SGP), kasz. *k’ij* ‘kij, żerdź’ (Lorentz SIW, Sychta SK), dłuż. ‘pałka, drąg’, ‘żelazny młot’ (Starosta, Śwjela, Zwahr, Muka), głuź. ‘pałka, drąg’ (Pfuhl), stczes. od XIV w. ‘kij z grubsza obrobiony; kij z poszerzonym końcem, używany do obrony, do bicia, do poganiania zwierząt’, ‘maczuga; kij (ołowiany itp.) z metalową główką’, ‘młot, ciężkie narzędzie do walenia’ (Gebauer Sl.), czes. *kyj* ‘pałka, gruby kij, drąg’ (Přír. slov., SSJČ, Kott), dial. *k’ij* ‘ts.’ (Kellner VN), sła. od XVIII w. ‘gruba pałka, kij używany często jako broń’ (HSSJ, SSSJ, SSJ, też dial. SSN);

sł. dawne *kij* ‘duża drewniana łyżka do mieszania, mieszadło’, ‘kolba kukurydzy’ (Pleteršnik), ch./s. dawne od XV w. *kij* ‘młot’ (RJAŻ), cs. **кѣи** ‘młoteczek’ (Miklosich LP), bułg. *куѣ* ‘pałka’, ‘potocznie o czymś niepotrzebnym, nieprzydatnym, zbędnym’ (BTR);

strus. od XIV w. **кѣи кѣи** ‘pałka, gruby drąg’, ‘młot’ (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ros. dial. *куѣ* ‘pałka, drąg, narzędzie w kształcie młota’, ‘pałka do ogłuszania ryb’ (SRNG), ukr. dawne od XVI w. ‘pałka, cep’, ‘drąg, pręt jako narzędzia do różnych czynności’, ‘pałka, drąg, kij do bicia’ (SSUM, Hrinčenko), też dial. ‘pałka, drąg’ (Zach.Polis., Onyškevyč Bojk.), brus. dial. *киѣ* ‘ts.’ (SPZB, Turaŭ), **кѣях** ‘kolba kukurydzy’ (Nar. Leks. 110). ~

Kyjъ < *kū-jo-* z oczekiwanym wzdłużeniem stopnia zerowego do psł. *kovati kujp* w pierwotnym znaczeniu ‘bić, uderzać’. Dokładny odpowiednik w lit. *kūjis* ‘ciężki młot kowalski’, stpr. *cugis* ‘młot’, łot. *kūja* ‘maczuga, kij’ (Miklosich EW 158, Bernerker SEW I 676, Brückner SE 229, ESSM XIII 257, Machek ES 253, Sławski SE II 159, Vasmer REW I 555–556). B.R.-Ż.

kyka ‘coś sterczącego’, ‘aliquid quod ex aliqua re eminet’

~ stpol. *kika* od XIII w. ‘reszta pozostała odciętej ręki albo człowiek z odciętą ręką’ (Słownik stpol.), później rzadkie *kika* ‘kikut’ (SW), sła. dial. *kyka* ‘kikut; kaleka’ (Kálal);

sł. *kika* ‘pukiel włosów’, ‘chochoł’, ‘pypeć – choroba kur’ (Pleteršnik), ch./s. od XV w. *kika* ‘warkocz, pukiel włosów; wiecha’ (RJAŻ, RSAN), chorw. dial. czakaw. *kika* ‘warkocz, pukiel włosów’, ‘pypeć na języku u bydła’ (ČDL), scs. **кѣка** : **кѣкѣ** ‘włosy na głowie, grzywa’ (Miklosich LP, Sadnik–Aitzetmüller HAT), bułg. dawne, dial. *кука* ‘warkocz; pukiel włosów’, ‘pęczek włosów na ogolonej głowie mężczyzny’ (Mladenov BTR);

ros. dawne *кука*, *кѣка* ‘włosy na głowie’ (SRJ XI–XVII), dial. *кука*, *кука* ‘część chomąta’, ‘dziób statku’ (SRNG). ~

Por. pierwotne demin. ukr. dial. *к’ичка* ‘kikut, pozostałość po amputowanej ręce’ (Zach.Polis.).

Pokrewne z lit. *kūkis* ‘hak, haczyk’, *kukẽ* ‘gruba część pałki’, *kukà* ‘maczuga’, łot. *kūķītis* ‘karzeł’, *kūķša* ‘staruszka pochylona wiekiem’, z wzdłużonym wokalizmem

rdzennym lit. *kaũkas* ‘duch domowy, skrzat’, łot. *kauka* ‘czupryna, czub’, *kũoks* ‘drzewo, laska, kij’. Od ie. *keu-k-* / *kou-k-* / *ku-k-* ‘krzywić, zginać, skręcać’ (Boryś SE 230, ESJS 389). B.R.-Ż.

kykutʹ *kykuta* : **kykotʹ** *kykota* : **kykʹtʹ** *kykʹta* pñ. ‘stercząca pozostałość kończyny po amputacji’, ‘relictum pedis sive manus amputatae’

~ pol. od XVI w. ‘pozostałość obciętej kończyny lub palca’ (SP XVI IBL), ‘część kończyny lub innego wystającego elementu ciała człowieka lub zwierzęcia pozostała po amputacji lub nie w pełni wykształcona w wyniku wrodzonej wady’, ‘sterczący fragment uszkodzonego lub zniszczonego obiektu’, też dial. (np. Olesch Sankt Annaberg);

ukr. dawne *kũkomʹ* : *kũkumʹ* ‘pozostałość po odciętym palcu, kończynie; niedorozwinięta kończyna’ (SSUM, Hrinčenko), dial. *kykomʹ* : *kĩkimʹ* ‘paznokieć; pazur ptaków’, ‘narośl na języku kur’ (Onyśkevyč Bojk.). ~

Por. z konsonantyzmem *p* w miejsce *k*: sła. *kýpetʹ* ‘kikut po uciętej kończynie, nierozwinięta kończyna; reszta po czymś’, ‘część kończyny lub przedmiotu po amputacji, odłamaniu’ (SSSJ, HSSJ, SSN), ros. dawne, dial. *kũnomʹ* zwykle pl. *kũnmu* *kũnmu kũnmu* ‘paznokcie, pazury’ (SRNG), ukr. *kũnumʹ* (Hrinčenko), brus. *kĩneuʹ* ‘paznokieć, pazur’, dial. *kĩneuʹ*, *kĩnauʹ* ‘ts.’ (SPZB, Turaũ). ~

Derywat na *-utʹ*, *-otʹ*, *-ʹtʹ*; obie postaci (pierwotne *kykutʹ* i *kykʹtʹ*) od *kyka* (Boryś SE 230, ESSM XIII 261). Postać z *p*- wtórna. B.R.-Ż.

kyla ‘chorobliwe wypchnięcie niektórych wnętrzności z jamy brzusznej, przepuklina’, ‘hernia’

~ stpol. od XV w. *kȳla* ‘przepuklina’ (Słownik stpol., SP XVI IBL), pol. *kȳla* ‘choroba bakteryjna przenoszona drogą płciową, objawiająca się zmianami skórnymi, powiększeniem węzłów chłonnych i innymi dolegliwościami’, czes. od XIV w. *kȳla* ‘patologiczne przemieszczenie narządów wewnętrznych w okolicy brzucha i pachwiny, przepuklina’ (Gebauer Sl.: Ktož jmá zimnici v týlu neb snad neskrovnu kyly, Jungmann: też *kȳl*, Přír. slov., SSJČ), sła. od XVIII w. *kyla* ‘chorobliwe wypchnięcie niektórych wnętrzności z jamy brzusznej, przepuklina’ (HSSJ, SSJ);

słē. dawne i dial. *kȳla* ‘przepuklina mosznowa’, ‘narośl na drzewie’ (Pleteršnik), ch./s. *kȳla* ‘przepuklina’, ‘opuchlizna’, ‘narośl na roślinach’, ‘gruda (śniegu)’ (RJAZ, RSAN), chorw. dial. *kȳla* ‘przepuklina’, ‘gruda’ (ČDL), cs. **кыла** : **кыла** ‘przepuklina’ (Miklosich LP), bułg. *kȳla* ‘przepuklina’ (BTR), dial. *kȳla*, *kȳl* ‘ts.’ (BDial. I 251, BDial. V 74; BDial. VII 66), maced. *кыла* ‘przepuklina’, ‘guz przepukliny’;

ros. dawne *кыла* ‘narośl’, ‘opuchlizna’, ‘przepuklina’ (SRJ XI–XVII), pot. ‘przepuklina’ (TSRJ), ‘narośl na drzewie lub korzeniach rośliny’ (SRJ), dial. *kȳla* : *кыла* ‘wrzód, ropień, czyrak’, ‘opuchlizna’, ‘narządy płciowe zwierząt’, ‘narośl na roślinie’, ukr. *kȳla* : *кыла* ‘przepuklina’ (Hrinčenko), wcześniej ‘kiszka, jelito’ (SSUM), dial. *кыла*, *к’эла* ‘ts.’ (Onyśkevyč Bojk.), brus. dial. *kȳla* ‘choroba kapusty’ (Turaũ). ~

Odpowiedniki: lit. *kȳla* ‘zgrubienie, obrzmienie, narośl, guz’, *kȳlas* ‘przepuklina, ruptura’, por. też pokrewne stnord. *haull* ‘przepuklina’, stwniem. *hōla* ‘ts.’, gr. *κήλη*

‘nabrzmienie, opuchlizna’, ‘przepuklina’, z ie. *kūlā/kāu(ə)lā* ‘obrzęk, obrzmienie, przepuklina’.

Boryś SE 231, ESSM XIII 262, Sławski SE II 164, Berneker SEW I 677, Brückner SE 230, Vasmer REW I 556, Machek ES 253, Pokorny IEW 536–537. B.R.-Ž.

kylavъ *kylava kylavo* ‘chory na przepuklinę’, ‘herniosus’

~ stpol. od XV w. *kiławy* ‘mający przepuklinę’ (Słownik stpol.: *kiłavi* (herniosus), [...] nye przistopy offyerowacz panv), pol. dawne *kiławy* ‘dotknięty kiłą’ (SW), czes. dawne od XV w. ‘cierpiący na przepuklinę’ (Gebauer Sl., Kott), sła. dawne od XVII w. i dial. *kylavý, kylovatý, kilavej* ‘mający przepuklinę’ (SSN, HSSJ, Matejčík Novohrad); słe. *kiłav* ‘mający przepuklinę’, ‘słaby, wątły’ (Pleteršnik), ch./s. od XVI w. *кѹлав* ‘chory na przepuklinę’ (RJAZ, RSAN), chorw. dial. czakaw. *kilov* ‘ts.’ (ČDL), bułg. *кѹлав* ‘mający przepuklinę, chorujący’, ‘nieudacny’ (RBE), dial. *кѹлаѳ, кѹлъѳ* ‘ts.’ (BDial. V 178, BDial. VII 66), maced. *килав* ‘mający przepuklinę’;

ukr. dial. *кѹлавуй* ‘mający przepuklinę’, brus. *килавы* ‘chory na przepuklinę’. ~ Adiectivum z suf. -avъ od *kyla*. B.R.-Ž.

kypěti *kyp’p* ‘kipieć, wrzeć’, ‘bullire, fervere’; ‘fermentować’, ‘fermentare’; ‘zwiększać objętość, przybierać, rosnać (o cieście)’, ‘turgescere, augescere’, perf. **ky(p)noŋti**

~ pol. od XV w. *kipieć kipię* (dawne 3 os. też *kipie* obok *kipi*) ‘wrzeć, gotować się’, ‘wzburzać się w trakcie gotowania i przelewać nad obręb naczynia’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW, L.: ukrop *kipi*, SJP PAN), też ‘fermentować’ (SP XVI IBL: vinum [...] fervet, szumi/*kipi*), przen. ‘burzyć się, kotłować się’, ‘być pełnym niespokojnego gwaru lub ruchu’, ‘roić się, poruszać się z wielkim ożywieniem, mrowić się’ (SP XVI IBL, Kn., SW, L.: mrowisko *kipiało*), ‘być rozemocjonowanym (z gniewu, oburzenia, niecierpliwości)’ (SW, L., SJP PAN), dial. *kipieć* też w znaczeniu ‘drzemać’ (Karłowicz SGP), *k’ip’ić k’ip’i* ‘wrzeć, gotować się, np. o mleku’, przen. ‘denerwować się’ (Szymczak Domaniewek), kasz. *k’ip’ec* ‘kipieć, wrzeć’ (Sychta SK), połab. *táipǽ* 3 os. sg. ‘wrze, gotuje się, kipi’ (Polański SE 863), dłuż. dawne z XVII w. *kipiś* ‘wzbierać’ (Chojnanus Wybór), *kip’is k’ip’im* = *kip’es k’ip’im* ‘ts.’ (Muka), głuż. *kipić kipi* ‘cieć, kapać’, ‘ropieć, jątrzyć się (o wrzodach)’, ‘kipieć’, ‘obfitować w coś’ (Zeman, Kral), czes. *kypěti kyp’u* od XV w. ‘wrzeć, gotować się; wydobywać się z naczynia wskutek wysokiej temperatury’, już w XIV w. przen. ‘burzyć się, denerwować się, burzliwie przejawiać swoją obecność’, ‘obfitować (w siłę, bogactwo itp.)’ (Gebauer Sl., SSJČ), sła. *kypiet’* (SSJ), też dial. ‘kipieć’, przen. ‘złościć się, wściekać się’ (Buffa Dlhá Lúka, Orlovský Gemer);

słe. *kipěti kipim* ‘z powodu silnego wrzenia wylewać się poza krawędź pojemnika’, ‘tryskać, o krwi’, przen. ‘silnie się przejawiać, o emocjach’, ‘występować w obfitości’, ‘o górach, wznosić się’ (Pleteršnik, SSKJ), dawne dial. *kipěti* ‘być w wielkiej ilości’ (Novak Prekmur), chorw. *kipjeti* dial. ekaw. *kipeti kipim* ‘wylewać się poza krawędź pojemnika w wyniku wrzenia lub spienienia (płynu)’, ‘gotować się, pienić, hałasować (o morzu, rzece, strumieniu)’, ‘pienić się, skrzyć się (o winie)’, przen. ‘burzyć

się, krzątać się (o mnóstwie ludzi)', 'rozwijać się silnie, gwałtownie', 'być zdenerwowanym' podekscytowanym (RMat., RJAZ, RSAN), dial. chorw. czakaw. *kīpīt* 'kipieć' (Šimunović Brač), scs. **КЫПѢТИ КЫПЛѢЖ** 'burzyć się, pienić się', 'tryskać, pryskać', 'wyciekać, przekraczając brzegi naczynia' (SS X–XI, SSJ: Supr.), bułg. *кунѣ кунѣиу* 'o drożdżach, cieście, zwiększać objętość, przelewać się poza brzegi naczynia', 'gotować się, wrzeć, podnosić się z bulgotem z powodu temperatury', przen. 'o uczuciach, być bardzo intensywnym' (Mladenov BTR, Gerov), dial. 'o cieście, zwiększać objętość pod wpływem działania drożdży', 'o soku winogron, fermentować' (BDial. VII 66), przen. 'szumieć, wzburzać się, o morzu, rzece' (BDial. IX 266), maced. *кунѣ куну* 'wrzeć; gotować się; kipieć', 'o winie, musować', przen. 'obfitować' (RMJ);

strus. od XIV w. **КЫПѢТИ КЫПЛЮ КЫПИТЬ** 'kipieć, bulgotać', 'być przepełnionym czymś', 'przelewać się', przen. 'obfitować w coś', 'być przepełnionym jakimś uczuciem' (Słovarъ DRJ, SRJ X–XI), ros. *кунѣтъ кунлю кунѣиу* 'burzyć się, bulgotać, z powodu wysokiej temperatury, o płynie', 'tryskać z dużą siłą: *водонад кунум*', przen. 'o silnym wzruszeniu, zdenerwowaniu': *кровъ кунум, страси кунѣм* (TSRJ), ukr. *кунѣиу кунлю кунѣиу* 'bulgotać, wypuszczając gorącą parę', 'gotować się, o płynie, dochodząc do wrzenia', 'kotłować się, o wodzie': *кунумъ вода в річці*, 'być pełnym czegoś, np. o tłumie ludzi', 'być przepełnionym jakimś uczuciem' (SUM, USUM), brus. od XVII w. *кінѣць кінлю кінѣиу* 'bulgotać, wypuszczając parę', 'wirować, o wodzie', 'pienić się', 'silnie się przejawiać' (TSBLM). ~

Perf. **ky(p)nōti**: dłuż. *kīpnus* 'zakipieć' (Muka), czes. *kynouti* 'o cieście, stawać się pulchnym, zwiększać objętość', przen. 'tyć' (SSJČ), sła. dial. *kypnut* 'zakwaszać się' (Kálal);

sł. *kīpniti* 'o cieście, urosnąć' (Pleteršnik), ch./s. *kīpnuti* 'zakipieć' (RSAN), bułg. dawne i dial. *кѣнна кѣннеи* perf. od *кунѣ кунѣиу* 'wyrosnąć, o chlebie', 'sfermentować, o winie' (Duvernois, BDial. II 186, BDial. IX 266), maced. *кунне* 'ts.'.

Nie należy tu pol. pot. i dial. *kipnąć* 'przewrócić się, zemdleć; umrzeć' (zob. Sławski SE 168).

Czasownik oparty na zredukowanej formie od ie. *keup-* 'dymić; wrzeć, kipieć' *kūp-*. Dokładne odpowiedniki ie.: lit. *kūpėti kūpu* 'kipieć, wrzeć', 'bujnie rosnąć; być w obfitości', łot. *kūpēt* 'dymić, kopcić', por. też stind. *kupyati* 'kipieć gniewem', łac. *cupere* 'pragnąć, pożądać' oparte na ie. *kup-*. Związane z *kvapiti*, *kvapati* 'spieszyć się', 'popędzać', z którym jest w takim stosunku morfologicznym, jak *kysēti* : *kvasiti*. Por. *kvapiti*, *kvarъ*.

Sławski SE II 167–168, ESJS 389–390.

M.J.

кypрь *kypra kypro* 'pulchny, niezbity w bryły', 'spongiosus; rarus, solutus'

~ głuż. *kipyry* 'słaby, słabowity; wąły, chorowity', 'luźny', 'pobłażliwy', *kiper* drzewo 'łamiwe drzewo' (Kral, Zeman), czes. od XV w. *kyprý* 'puszysty, miękki', 'niezbity w bryły, luźny, np. o śniegu', 'wyrośnięty, mający zwiększoną objętość, o cieście', 'pulchny' (Gebauer Sl., SSJČ), dial. 'okrągły, gładki' (Bartoš DSM), sła. od XVII w. *kyprý* 'o ziemi, pulchny, nie zbity', 'o kaszy, ugotowana na sypko' (HSSJ) 'sypki, łatwo się

przesypujący; lekki, delikatny', 'miękki; puszysty, np. o śniegu', 'pulchny, zwłaszcza na twarzy; pyzaty' (SSJ, SSSJ) dial. 'zwłaszcza o glebie, pulchny, sypki, niegliniasty', 'o cieście drożdżowym, pulchny' (SSN), też *kipří* (Orlovský Gemer);

ch/s. *kipra* 'przezwisko, wyzwisko dla starszej kobiety', NM od XIII w. *Kiprnik*, współcześnie NO z Dubrownika *Kiprić* (RJAZ), cs. **кыпръ** 'foraminosus', 'porowaty, gąbczasty' (Miklosich LP), bułg. *кѹнѣр кѹнѣ кѹнѣ* 'mający piękny wygląd, przystojny (o człowieku)', 'ładny (o ubraniach lub innych przedmiotach)' (RBE, Gerov), dial. 'ten kto zaciska usta, ściąga wargi, żeby lepiej wyglądać' (RBE), *кѹнѣр* 'czysty, schludny; piękny, przystojny' (BDial. II 186, BDial. I 97: *кѹнѣр*), maced. lud. *кѹнѣр* *kunpa* 'piękny, urodziwy', subst. *kunpa* 'piękna dziewczyna, ślicznotka' (RMJ);

strus. od XIV w. **кыпръ** 'luźny, porowaty' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII). ~

Por. nazwy bot.: pol. dial. *kiprzyca* : *kiprzyzna* 'wierzbowka koprzyca, *Epilobium angustifolium*' (Karłowicz SGP), śl. *kyprina* 'wierzbowka, *Chamerion angustifolium*' (SSSJ), ros. dawne *kunép* 'ostnica włosowata, *Stipa capillata*' (Dal).

Adiectivum z suf. -rъ od *kypěti*. Rozwój semantyczny derywatu psł. związany z powiększaniem objętości, np. o cieście drożdżowym, pianie z białek itd. Dalszy rozwój zróżnicowany, wymaga objaśnienia na gruncie poszczególnych języków (Jakubowicz, BE XLIX (3) 195-201). Derksen EDS 266 ze względów semantycznych neguje pochodzenie *kypř* od *kypěti*, nie podaje jednak alternatywnego objaśnienia. M.J.

kysati *kysajō* 'kisnąć, kwaśnić, fermentować', 'fermentare'; 'moknąć, namakać', 'ma-defieri'

~ pol. dawne od XV w. *kisać* 'kisnąć, kwaśnić się, fermentować' (Słownik stpol., L., SW), też 'gnić, psuć się' (SP XVI IBL, L.), dial. 'rosnąć, iść w górę o cieście' (Górnowicz Malbork), 'ulegać fermentacji (o zaczynie, cieście, o winie)' (Milerski Zach.-Cieszyński Sł., SOWM, Steffen Warmia), 'drzemać' (Karłowicz SGP), dłuż. *kisaś* 'kisnąć, kwaśnić' (Muka), dial. 'kisić, kwaśnić, fermentować' (Fasske Vetschau), głuź. od XVII w. *kisać* 'kisnąć, kwaśnić, fermentować' (Stachowski Frencel, Pfuhl, Kral), też dial. 'kwaśnić, kwaśnić' (Michalk Neustadt), stczes. *kysati* 'kwaśnić, fermentować (o napojach itp.)', 'ropieć (o ranie)' (Gebauer Sl.), czes. *kysati* 'rosnąć o cieście', 'kwaśnić, psuć się' (Jungmann Přír. slov.), dial. *kysať* 'kwaśnić' (Lamprecht Opava), *kisať* 'kwaśnić (o mleku)' (Kellner VN), *kysat* 'gnić' (Kubín Kladsko), 'rosnąć (o cieście)' (Gregor Slav.-buč.), *kysať* 'kwaśnić, rosnać' (Kazmír Valašsko), pogardl. 'długo spać' (Kazmír Valašsko, Bartoš DSM, Gregor Slav.-buč.), też trans. 'kisić' (Dejna Kuców, Gregor Slav.-buč.);

śl. trans. *kisati kīsam* : *kīšem* 'kisić, kwaśnić, sprawiać, że coś staje się kwaśne', 'konserwować produkty rolne' (SSKJ, Pleteršnik), refl. *kisati se* 'stawać się kwaśnym w procesie fermentacji': mleko vino se *kisa*; zelje se že *kisa*, 'pogarszać się, słabnąć, psuć się' (SSKJ, Pleteršnik), dial. *kisati* 'sprawiać, by coś kwaśniało' (Gregorič Kostel), ch./s. *kīšati* 'gotować, doprowadzać do wrzenia', 'trzymać w wodzie lub innej cieczy, zanurzać, rozmiękczać', intrans. 'zwiększać objętość pod wpływem drożdży (o cieście), kwaśnić, kisnąć' (RJAZ, RSAN), chorw. dial. czakaw. *kīšat* 'kisić (np. kapustę,

mleko)' (Turčić Čokav. Rječ., Turina–Šepić RČI, Moguš Senj), 'rosnąć (o cieście) dzięki zakwasowi, drożdżom' (Turčić Čokav. Rječ., Mahulja Omišalj). ~

Por. wsch-słow. formacje prefiksalne: ros. *паккүцать* 'rosnąć, burzyć się na skutek fermentacji; tracić energię, siły, kisać', ukr. *закүцати* 'kwaśnić, kisać', brus. *паккүцать* 'rosnąć, burzyć się na skutek fermentacji'.

Iterativum-durativum na -*ati* z wzdłużeniem samogłoski rdzennej. Dokładny odpowiednik etymologiczny stanowi łot. *kūsāt* 'kipieć'. Pierwotnie intrans. W pld.słow. (sł. całkowicie, ch./s. częściowo) intranzytywność przestała być odczuwana, co doprowadziło do opozycji: caus. 'kisić, kwasieć' : refl. 'stawać się kwaśnym, kwaśnić'.

Sz.P.

kyselica 'coś odznaczającego się kwaśnym smakiem', 'acor'

~ pol. dawne *kisielica* 'żur', 'woda zawierająca kwas węglowy, szczawa', 'rodzaj potrawy, powidła' (SW), dial. 'żur, rodzaj zupy z mąki żytniej i gryczanej' (Karłowicz SGP), dial. wsch. zapewne z ukr. *kisiélica* 'biały, kwaśny barszcz', 'maślanka zasypa-na mąką kukurydzianą, doprawiona śmietaną, podawana z ziemniakami', 'rzadka zupa owocowa doprawiona mąką i śmietaną; rodzaj deseru z letnich, soczystych śliwek' (Feleszko Bukowina), stczes. *kyselice* 'kwaśny pokarm zwłaszcza z kaszy, mąki i otrąb' (Gebauer Sl.), czes. *kyselice* 'zupa z kiszzonej kapusty' (SSJČ), 'odmiana kwaśnych czereśni' (Jungmann), dial. moraw. *kyselica* 'zupa z kapusty zabieleną śmietaną i jajkiem' (Bartoš DSM), sla. dawne 'napój kwaśny, gorszej jakości (wino, żętyca itp.)' (HSSJ), 'gęsta zupa przygotowana z kiszzonej kapusty, śmietany, grzybów i ziemniaków' (SSSJ: *varit vianočnú kyselicu*, 'roślina o kwaśnym smaku, szczaw kędzierzawy', 'szczawik zajęczy' (SSSJ), reg. 'podmokła, kwaśna gleba' (SSSJ, SSN), dial. 'roślina o twardych liściach, szczaw', 'szczawik', ekspr. 'kwaśne wino' (SSN);

sł. *kiselica* 'woda mineralna (o kwaskowatym posmaku)' (Besedišče SJ, Pleteršnik), dial. *kiselica* 'szczaw polny' (Gregorič Kostel, Karničar Obir), ch./s. *күселіца* 'kwaśna zupa, polewka', 'kwaśne mleko', 'chleb na zakwasie, kwaśny chleb' (RSAN), *күселіца* 'szczaw polny' (Vuk), *kiselica* 'nazwa różnych gatunków owoców o kwaśnym smaku, np. jabłek, gruszek, śliwek' (RJAZ, RSAN), dial. chorw. czakaw. *kiselica* 'zgaga' (Mahulja Omišalj), dial. serb. *күселіца* 'szczaw polny' (SDZ XLIV 170), bułg. *күселіца* 'dzika jabłoń o kwaśnych owocach; kwaśny owoc z tego drzewa', 'szczawik zajęczy' (RBE), dial. 'kwaśna, dzika, drobna (nieszczepiona) jabłoń' (BDial. III 88, BDial. II 186), maced. *күселіца* 'kwaśne wino' (RMJ), dial. *күселіца* 'odmiana podpłymyka' (BDial. VIII 252: Kostur);

ros. dial. *күселіца* 'grząskie błoto; okres (wiosna lub jesień), kiedy od deszczu i mokrego śniegu tworzy się błoto, roztopy', *күселіца* 'szczaw' (SRNG, Sl. Karelii), *күселіца* : *күселіца* 'czerwona porzeczką (krzew i jego owoce)' (Slovarъ Severa, Sl. Karelii, SRNG), *күселіца* 'borówka' (Sl. Karelii), *күселіца* 'rodzaj zupy zaprawionej mąką owsianą' (SRNG), ukr. *күселіца* 'gęsta potrawa ze śliwek i mąki lub kaszy' (SUM), dawne *күселіца* 'kwaśna zupa z owsem' (Żel.), dial. 'barszcz z różnego rodzaju mąki (owsianej, żytniej)' (KDO 326). ~

Derywat z suf. -*ica* od *kyselъ*.

Sz.P.

kyselina ‘coś odznaczającego się kwaśnym smakiem’, ‘acor’

~ pol. dial. *kisielina* ‘zapach, odór czegoś mocno kwaśnego’ (Łomnicka-Dulak Piwniczna), czes. *kyselina* ‘coś kwaśnego’ (SSJČ), dial. *kiselina* ‘borówka’ (Dejna Kuców), sła. *kyselina* ‘sok żółdkowy’ (SSJ), dial. ‘bardzo kwaśna substancja, kwas’ (SSN);

sł. *kiselina* ‘kiszona kapusta lub rzepa’ (SSKJ), dawne *kiselina* też *kiselina* ‘kwas’ (Pleteršnik), ch./s. od XVIII w. *kiselina* : *kiselina* ‘kwas; płyn o kwaśnym smaku’, ‘coś o kwaśnym smaku, kwaśny składnik czegoś’, ‘kwaśne mleko’ (RJAZ, RSAN, RMat.), serb. *киселина* ‘rodzaj potrawy na bazie mąki kukurydzianej’ (RSAN), chorw. dial. czakaw. *kisel(i)na* ‘kwaśne mleko’ (Peić–Bačlija RBB, Moguš Senj), cs. **кыселлина** (Miklosich LP), *киселина* ‘substancja o kwaśnym smaku dodawana do posiłków jako przyprawa (np. sok cytrynowy, ocet)’ (RBE), dawne ‘coś kwaśnego, kwas’ (Gerov), maced. *киселина* ‘kwaśność’, ‘ocet’ (RMJ), dial. *киселина* ‘coś bardzo kwaśnego’, ‘ocet’ (BDial. VIII 252: Kostur);

cs.-ros. *киселина* ‘kwaśny osad’, ‘wir’ (Slovarъ CSRJ). ~

Derywat z suf. *-ina* od *kysel’b*.

Sz.P.

kysel’b *kysela kyselo* ‘kwaśny, sfermentowany’, ‘acidus, fermentatus’

~ pol. dawne *kisiały* ‘kwaśny’ (SW);

sł. *kísel kísela* ‘kwaśny, mający ostry smak przypominający cytrynę lub ocet’, ekspr. *kísel* ‘o minie wyrażającej niezadowolenie, niechęć’ (Megiser 1592, Pleteršnik: *kisela* jabolka, *kiselo* vino, *kiselo* mleko, SSKJ, Gregorič Kostel), też chorw. dial. czakaw. *kísel* ‘kwaśny; kiszony, kwaszony’ (Moguš Senj, HDZ IV 434), *kísel* ‘kwaśny (o mleku)’ (Tominec Črni vrh), scs. **кысель** ‘kwaśny’ (SJS, Sadnik–Aitzetmüller HAT), cs. też ‘cierpki’ (Miklosich LP), bułg. *кисел* ‘charakteryzujący się smakiem przypominającym cytrynę ocet itp.’, ‘taki, który jest zaczyniony, w rezultacie procesu fermentacji kisi się lub psuje, uzyskując smak przypominający ocet; kwaśny, zakwaszony’ (RBE), dial. ‘kwaśny, mający smak octu lub niedojrzałych owoców’ (BDial. III 88), maced. *кисел* ‘kwaśny’ (RMJ), też dial. (BDial. VIII 252: Kostur);

stros. *кисѣльи* ‘kwaśny, charakteryzujący się ostrym smakiem’ (Srezn. I 1419, SRJ XI–XVII: *кисѣло* тетро ‘ciasto przygotowane na zakwasie albo na drożdżach’. ~

Przymiotnik z suf. *-el’b* związany z czasownikami *kysati*, *kysnŏti*.

Sz.P.

kysel’b *kysel’a* ‘coś kwaśnego, powstałego w wyniku fermentacji’, ‘acor’; ‘kwaśna potrawa’, ‘cibus acidus’

~ pol. dawne od XIV w. *kisiel* ‘potrawa z mąki rozrobionej wodą i poddanej fermentacji, rodzaj gęstego żuru’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SWil.), dziś *kisiel kisielu* (pot. też *kiślu*) ‘rodzaj galaretowatej leguminy z mąki kartoflanej na smaku owocowym, przeważnie żurawinowym’ (SJP PAN, też dial. np. Brzeziński Krajna, Cechosz-Felczyk Podole), reg. ‘potrawa występująca na kresach wschodnich i Litwie, sporządzana z zakwaszonego rozczynu z mąki owsianej’ (SJP PAN), dial. ‘potrawa na wigilię Bożego Narodzenia’ (Karłowicz SGP), ‘zaczyn do ciasta na chleb; płynny zaczyn z zakiszonej mąki żytniej i wody’ (SOWM), głuż. *kisel* ‘kwas’ (Zeman, Kral), sła.

od XVII w. *kysel'* dawne 'kwaśne mleko' (HSSJ: namjsto sladkeho mleka zwary, *ky-sela* y gine tvrde gjdla predložila), 'kwaśna gęsta zupa zagęszczona zasmażką (np. z mleka, ziemniaków, kapusty)' (SSSJ, Kálal, dial. SSN), dial. *kysel'* 'potrawa z maślan-ki i mąki', 'kołacz z pierwszego mleka po ocieleniu' (SSN), 'rodzaj zupy (kapustnica) przyrządzanej z okazji świniojicia', 'woda z kiszzonej kapusty' (Matejčík Novohrad), *kisel'* 'rodzaj kwaśnej zupy' (Buffa Szarysz, Orlovský Gemer);

ch./s. *кѹсель* 'szczaw zwyczajny', 'szczawik zajęczy', *кѹсел* deszczowa pogoda (RSAN), *kisel* 'szczawik zajęczy' (RJAZ), bułg. *кисел* 'krem, sok przygotowany ze skro-bi i owoców' (RBE);

strus. **кысель** 'rodzaj potrawy przygotowanej z mąki, na wodzie lub soku jago-dowym; kisiel' (Slovarь DRJ, SRJ XI–XVII), cs.-rus. **кисель** 'potrawa z mąki powstała w drodze kwaszenia lub gotowania' (Slovarь CSRJ: овсяный кисель), ros. *кисель* 'ga-laretowata potrawa przygotowana z mąki lub soku jagodowego, mleka z dodatkiem skrobi', 'o ciągliwej, klejącej się, półpłynnej masie' (SSRJ: клюквенный кисель), przen. 'o opieszałym, bezwolnym człowieku' (SSRJ), dial. *кисель* 'ropa', 'mżawka; śnieg z deszczem', 'żabi skrzek' (Slovarь Severa), 'płynny roztwór z mąki żytniej, owsianej lub otrębów, używany przy obróbce skór', 'kwas, kwaśność', 'płynne błoto; pleśń' (Sl. Karelii, SRNG), 'zakwas do ciasta', 'całkowicie zachmurzone niebo' (Sl. Ka-relii), *кисель* 'kasza z mąki grochowej', 'liście rośliny Oxalis acetosella', 'zabawa ko-rowodowa', 'nietoperz' (SRNG), 'szczaw' (Sl. staroobriad. Zabajkalska), 'zimna po-trawa z tłuczonych kartofli' (Slovarь Rjazan., Slovarь Smolensk), stuktur. z XV w. NO **Кисел, Кысел** (SSUM), ukr. *кисіль* 'gęsta potrawa z syropu owocowego lub jagodowe-go, mleka, z domieszką skrobi' (SUM, Hrinčenko), brus. od XVII w. *kicěl* 'kwaśna potrawa z mąki' (HSBM), 'potrawa z mąki owsianej lub soku i skrobi', przen. 'o kle-istej masie' (TSBM), dial. *kicěl* : *кисель* 'kisiel' (Cychun Grodno SNM, Turaŋ), 'kisiel owsiany' (Sloŋnik Sennensčyny, SPZB), 'zakwas' (Sloŋnik Sennensčyny). ~

Substantywizacja przymiotnika *kysel'ь* (zob.) sufiksem -jь. ~

Sz.P.

kysēti *kysějŋ* zach. i pld. 'stawać się kwaśnym, kisnąć', 'acescere, fermentari'

~ pol. dawne od XV w. i dial. *kisieć* 'kwaśnieć', 'fermentować' (Słownik stpol., SP XVI IBL, SW), dial. 'psuć się, kwaśnieć' (Karłowicz SGP, Kucała PSM 53), kasz. *k'isəc* 'fermentować' (Lorentz LP), *kisěc* 'kwasić' (Lorentz SIW);

chorw. dial. *kisjeti* 'mieć kwaśny smak', 'mżyć, siąpić, o dżdżu' (RJAZ). ~

Czasownik stanu z suf. -ēti, por. *kysati*, *kysnŋti*, *kysel'ь*.

Sz.P.

kysnŋti *kysnŋ* 'kisnąć, kwaśnieć, fermentować', 'fermentare'; 'moknąć, namakać', 'ma-defieri'

~ pol. od XVI w. *kisnąć* 'ulegać fermentacji, kwaśnieć, kisić się' (SP XVI IBL, L., SWil., SJP PAN), 'gnić', przen. 'truć się, gryźć się' (SW), dial. 'kisnąć, kwaśnieć, fer-mentować' (Kutyła Sł. lasowiacki, Brzeziński Krajna, SOWM), *kisnońc* 'psuć się' (Ku-tyła Sł. lasowiacki), *kisnoć*, *kisnóć* 'kisnąć, kwasić, fermentować' (Milerski Zach.-Cieszyński Sł., Szewczyk Lachy Sądeckie, Cechosz-Felczyk Podole), *kisnŋnć* 'kisić'

(Olesch Sankt Annaberg), kasz. *kisnŏc* 'kisnąć, fermentować' (Lorentz PW), dłuż. *ki-snuś* 'kisnąć, kwaśnieć' (Muka I 599), głuź. *kisnyć* 'kisnąć, kwaśnieć' (Zeman, Pfuhl), czes. *kysnouti* 'kisnąć, stawać się kwaśnym; psuć się', przen. 'stawać się zgorzkniałym', 'starzeć się (o pannach i kawalerach)' (SSJČ), dial. *kisnuć* 'kisić się (o mleku, kapuście)' (Kellner VN), śla. *kysnúť* 'zwiększać objętość, stawać się puszystym, wyrośniętym (o cieście)', 'być poddanym procesowi fermentacji, kwasic się, stawać się kwaśnym' (HSSJ, Kálal, SSSJ), dial. *kisnúť* 'kwaśnieć' (Orlovský Gemer: Mara už *ki-sne*), 'rosnąć, pulchnieć pod wpływem działania drożdży (o cieście)' (SSN, Matejčík Novohrad, Buffa Szarysz: *zapravene cesto kišne* prez noc), ekspr. 'gnuśnieć, tkwić w beczczynności' (SSN);

śle. *kisniti kīsnem* 'kwaśnieć, stawać się kwaśnym' (Pleteršnik), ch./s. *kūchymu* 'stawać się kwaśnym', 'moknąć, namakać na deszczu, nasiąkać' (RJAZ, RSAN, RMat., Vuk), cs. *кыснѣти* 'namakać' (Miklosich LP), bułg. *кѹча кѹчеш* trans. 'trzymać coś przez dłuższy czas w wodzie lub w innej cieczy, namaczać', intrans. 'moknąć w wodzie lub innej cieczy' (RBKE, Gerov), dawne też 'kwaśnieć, kisnąć' (Gerov), dial. 'znajdować się przez dłuższy czas w cieczy' (BDial. III 88, BDial. VI 185), maced. *кисне* 'kisnąć', 'stawać się mokrym, moknąć' (RMJ);

stros. *kuchymu* 'stawać się kwaśnym; fermentować', 'moknąć pod deszczem' (Srezn., SRJ XI–XVII), cs.-rus. *кѹчѹмь* 'kisnąć, stawać się kwaśnym' (Slovarь CSRJ), *кѹчѹмь* 'stawać się kwaśnym, psuć się w procesie fermentacji', przen. 'wieść monotonne, mało aktywne życie' (SSRJ), dial. 'gnić, pleśnieć (o sianie, drzewach)', 'psuć się (o wodzie)' (Slovarь Severa, Slovarь Urala Dop.), 'ropieć' (Slovarь Severa), 'gnić, psuć się, rozkładać się (o mięsie, rybie)', 'gnić, psuć się od deszczu' (SRNG), 'namakać, przesiąkać wodą' (Slovarь Rjazan. SRNG), 'stawać się miękkim, grząskim, przestaczać się w maź (o śniegu w czasie topnienia)' SRNG, Sl. Karelii, 'wietrzeć, być poddanym wpływowi powietrza (o ziemi zostawionej pod ugor)' (SRNG, Slovarь Novosibir.), 'wiednąć' (Sl. Karelii: *киснет трава-то, морозы наберыт*), ukr. *кѹчѹмѹ* 'kisnąć', pot. 'długo moknąć', przen. 'być przygnębionym, smuć się' (Hrinčenko, SUM), brus. *кѹчѹць* 'kisnąć', pot. 'moknąć, nabrzmiewać od wilgoci' (TSBM), dial. 'kisnąć, kwaśnieć' (Turaŭ, SPZB, Sloŭnik Sennensčyny), 'rosnąć (o cieście)' (Scjaško-vič Grodno), 'śmiać się tłumionym śmiechem' (Sloŭnik GCRB). ~

Verbum inchoativum z suf. *-nŏ-* (zob. I 45). Związane z *kvasiti* 'kisnąć, fermentować', rzeczownikiem *kvasъ* y : va (z wcześniejszej alternacji ŭ : ūā) *kysnŏti*, *kysěti* : *kvasiti*. Leksem wywodzi się od ie. rdzenia *kʷat(h)-/kut-* 'kwasic, kisnąć, gnić', postać bsł. *kūt-s-*. Najbliższymi odpowiednikami są łot. *kūsāt* 'kipieć, wrzeć, kotłować się' i *ust* 'rozpuszczać się, topić się'.

Sławski SE II 173–174, ESSM XIII 269, Berneker SEW I 678–679, Vasmer ES II 239–240, Boryś SE 231, 277, Králik SESS 313, ESJS 390 s.v. *kysělъ*, ESUM II 438, Bezlaĵ ES II 33.

Sz.P.

kyslica 'coś odznaczającego się kwaśnym smakiem', 'acor'

~ głuź. NM *Kislica* (Kral), śla. *kyslica* 'wełnianka wąskolistna' (SSSJ);

sł. *kislica* 'kwaśny napój (najczęściej wino)', 'szczaw w różnych odmianach, np. szczaw zwyczajny *Rumex acetosa*, szczaw alpejski *Rumex alpinus*' (Pleteršnik, SSKJ: alpska, lepa *kislica*), dial. *kislica* 'szczaw' (Gregorič Kostel), maced. dial. *кислицу* 'kwaśna, dzika, drobna (nieszczepiona) jabłoń' (BDial. VI 43: zach. Tracja);

cs.-rus. *кислица* 'szczaw' (Slovarь CSRJ), ros. dawne i reg. *кислица* 'nazwa niektórych ziół, owoców i jagód o kwaśnym smaku, w szczególności szczawiu, czerwonej porzeczki, kwaśnych jabłek, berberysu' (SRJ XI–XVII, SSRJ), 'warzywa i jagody przygotowane poprzez moczenie lub kiszanie (kiszona kapusta, moczone jabłka, moczona borówka)' (SRJ XI–XVII), 'szczawik' (SSRJ), dial. *кислица* : *кислица* 'rokitnik zwyczajny' (Slovarь Novosibir.), *кислица* 'szczaw' (SRNG, Slovarь Severa, Slovarь Novosibir., Sl. staroobrad. Zabajkaľja), 'żurawina' (Slovarь Urala), *кислица* 'barszcz ze szczawiu' (Slovarь Smolensk), 'berberys zwyczajny' (SRNG), 'czerwona porzeczka' (Slovarь Novosibir., SRSO, Slovarь Severa, Sl. staroobrad. Zabajkaľja, Sl. Karelii), 'dziko rosnąca jabłoń lub grusza; owoc takiego drzewa' (SRNG), ukr. *кислиця* 'dzika, drobna (nieszczepiona) jabłoń; kwaśne owoce tej jabłoni' (SUM, Hrinčenko, Bileckij-Nosenko), brus. *kislica* 'szczaw' (TSBM), też dial. (Slovník GCRB, Bjaľkevič Mohylew, SPZB). ~

Derywat z suf. *-ica* od *kysľ*.

Sz.P.

kyslina 'coś odznaczającego się kwaśnym smakiem', 'acor'

~ sł. *kyslina* 'nieprzyjemny kwaśny zapach lub smak' (SSJ), dial. 'bardzo kwaśne, skwaśniałe jedzenie lub napój' (SSN);

sł. dawne *kislina* 'kwaśność, kwas', 'coś kwaśnego, np. kiszona kapusta, kwaszone buraki' (Pleteršnik), ch./s. *kislina* 'właściwość (smak) czegoś, co określamy jako kwaśne' (RJAZ), maced. dial. *кислину* plt. 'coś kwaśnego, kwas' (BDial. VI 143: zach. Tracja);

ros. *кисли́на* 'kwaśny smak' (SSRJ: яблоко с *кислиной*), dial. *кисли́на* 'szczaw', *кислина* 'rodzaj zupy' (Slovarь Severa), *кислина* 'posilek przygotowany z kiszonych produktów', 'czerwona porzeczka', *кисли́на* 'niewyprawiona skóra' (SRNG). ~

Derywat z suf. *-ina* od *kysľ*.

Sz.P.

kysľ *kysla* *kyslo* 'kwaśny, sfermentowany', 'acidus', 'fermentatus'

~ pol. dawne od XVI w. *kisły* 'sfermentowany lub rozczyniony na kwasie' (SP XVI IBL, SW), dial. *kisły* 'kwaśny' (Greń Krasowska Bukowina), *kisły* 'kwaśny kiszony' (Kutyła Sł. lasowiacki, Milerski Zach.-Cieszyński Sł.), czes. dawne *kyslý* 'kwaśny' (Jungmann), dial. moraw. *kyslý* 'ts.' (Bartoš DSM), sł. *kyslý* 'mający ostry smak przypominający ocet lub cytrynę lub zapach' (HSSJ), też 'sfermentowany, taki, który pod wpływem enzymów uzyskał kwaśny smak i zgęstniał' (SSSJ, Kálal: *kyslé* mleko), dial. *kyslý* 'kwaśny, mający ostry smak (jak ocet lub cytryna)' (SSN, też w nazwie *kíslá* dätelinka 'szczawik'), *kislí* 'ts.' (Orlovský Gemer);

sł. *kísel* *kísla* 'kwaśny' (Pleteršnik), maced. dial. *кисло* 'przemoczony' (BDial. VIII 253: Kostur);

stros. i cs.-rus. *кислыми* ‘zawierający kwas, mający kwaśny smak’ (Slovarъ CSRJ, SRJ XI–XVII); *кислый медъ, квасъ, кислые щи* ‘różne rodzaje napitków zrobionych na zakwasie lub na drożdżach’, subst. ‘coś o kwaśnym smaku’ (SRJ XI–XVII), ros. *кислый* : *кислой* ‘zakwaszony na skutek fermentacji, przygotowany w procesie kiszenia’, ‘mający specyficzny, ostry smak przypominający cytrynę, ocet’, przen. ‘wyrządzający niezadowolenie; ponury, posępny, bolesny’ (SSRJ), dial. ‘stojący, zatęchły (o wodzie, zbiorniku wodnym)’ (Slovarъ Severa), ‘zepsuty, zgniły, rozkładający się’, ‘przesiąknięty wilgocią’ (Slovarъ Severa, SRNG), ‘grząski’ (Slovarъ Severa, Sl. Karelii), ‘martwy, zdechły’ (Sl. Karelii), ‘przygotowany z kwaśnego ciasta’, ‘brudny, niemyty (o sierści)’ (Slovarъ Urala Dop.), subst. ‘jedna z postaci ludowego obrzędu weselnego (od strony pana młodego)’ (SRNG), ukr. *кислий* ‘mający smak przypominający ocet, cytrynę, itp.’ (SUM, Hrinčenko), ‘powstający w wyniku fermentacji’, przen. ‘niezadowolony, przygnębiony, smutny’ (SUM), brus. od XVI w. *кислы* ‘kwaśny’, ‘otrzymany w wyniku fermentacji, kwaszenia’ (HSBM), ‘mający charakterystyczny smak przypominający żurawinę lub cytrynę, ukiszony, powstały w wyniku fermentacji’ (TSBLM: *кыслае малако, кислая капуста*), dial. ‘sfermentowany’, ‘mający kwaśny smak’ (Slovník Sennenščyny, SPZB, Turaŭ). ~

Derywat od *kysnŭti* z suf. -*лъ*.

Sz.P.

kystъ f. ‘rodzaj kwiatostanu’, ‘corymbus’; ‘część ręki od nadgarstka do końca palców’, ‘manus pars ab carpo usque extremos digitorum articulos’

~ pol. od XV w. *kiść kiści* ‘kiść, wiecha, pęk (owoców na roślinie)’, ‘ogół skupionych razem owoców lub kwiatów, które wyrastają lub wyrosły z jednego końca łodygi’, ‘kitka, grono, winogrono’ (Słownik stpol., SP XVI IBL, L., SWil., SJP PAN), książk. też ‘nadgarstek’ (WSJP), dial. (Karłowicz SGP, Maciejewski Chełm.-dobrz.), dłuż. *ki-sta* ‘pęczek, wiązka’ (Muka, Starosta, Zwahr), czes. dial. *kystъ, kĕst* ‘pędzel, pędzelek’, ‘pęczek owsa’ (Bartoš DSM, Kopečný Určice), sła. *kystъ* ‘frędzel’, ‘pędzel; miotelka’, ‘rodzaj kwiatostanu’, ‘garść’ (SSSJ, SSJ), dial. *kystъ, chystъ* ‘bukiet kwiatów, ozdobny frędzel’ (SSN, Kálal);

słе. dawne *kĭst* ‘pędzel’ (SSKJ, Pleteršnik), ch/s. *kŭcm, kĭst* ‘pędzel’ (RJAZ, RSAN);

ros. od XVI w. *кусть* ‘część dłoni od nadgarstka do końca palców; nagromadzenie owoców lub kwiatów na jednej gałęzi’, ‘garść’, ‘pęczek nici itp., używany do ozdabiania czegoś’, ‘pędzel’ (SSRJ, SRJ XI–XVII, Dal), dawne też ‘grono’ (SRJ XI–XVII, Dal), w tych samych znaczeniach dial. *кусть, кустъ*, pl. *кŭцтѹ* (SRNG), ukr. *кусть кустѹ* ‘część ręki od nadgarstka do końca palców’ (SUM, Żel.), brus. *кѹцѹ* ‘część dłoni składająca się z nadgarstka, dłoni i palców’ (TSBM), dial. *кѹцѹ кѹцѹ* plt. ‘pędzel, frędzel’, ‘grono’ (SPZB). ~

Por. też. z suf. -*ica*: ch/s. *kĭščica* ‘pędzel’ (RJAZ);

2. z suf. tworzącym demin. -*ѣца* (zob. I 101–102) bułg. dawne i dial. *кŭцѹѣ*, z czego *кѹцѹѣ, кѹцѹѣ* ‘pędzel malarski’, ‘szczotka’ (RBE, BDial. IX 266), według RBE, BTR literac. *куцм* ‘pędzel’ jest pożyczką z ros.

Derywat z przyr. -*тъ* od *kŭta* (*kŭt-tъ*).

Boryś 231, Brückner SE 231, ESSM XIII 276, Machek ES 254, Sławski SE II 176. Inaczej Berneker SEW I 679, Vasmer ES II 240. Por. też Smoczyński SBS 13. B.R.-Ż.

kyta 'grono, pęk, wiązka', 'manipulus, fascis', demin. **kytka** : **kytica**

kyta: ~ stpol. od XIV w. *kita* 'określonej wielkości wiązka przeważnie lnu lub konopi', 'wiecha, kiść, strąg' (Słownik stpol.), pol. *kita* 'puszysty i długi ogon; coś przypominającego wyglądem puszysty i długi ogon zwierzęcia', 'skupisko kwiatów na łodydze rośliny, które ma podłużny kształt i jest miękkie w dotyku', dial. 'biodro, noga zwierząt hodowlanych, także człowieka' (Karłowicz SGP, Olesch Sankt Annaberg, Tomaszewski GŁ), kasz. *ćita* 'kita, kiść, pęk', 'wiązka lnu' (Ramułt), głuź. *kita* 'duże grono' (Pfuhl), czes. od XV w. *kýta* 'część tylnej kończyny, udo zwierzęcia, zwłaszcza górna, najbardziej mięsista część' (Gebauer Sl., Přír. slov.), dial. *kyta*, *kýta* 'pęczek piór', 'chochoł', 'pędzel', 'tylna noga zwierząt, biodro' (Malina Mistřice, Kopečný Určice, Gregor Slav.-buč., Lamprecht Opava), sła. od XVI w. *kyta* 'wiązka lnu lub konopi' (dawne też 'miara lnu zawierająca 24 garście'), 'rodzaj fryzury' (HSSJ, SSJ), dial. też 'chustka na głowę' (SSN, Kálal);

słę. od XVI w. *kita* 'splecione włosy', 'włosy', 'bukiet', 'wiązka; pęczek', 'snopek, wiązka słomy', 'sznur (klucz) leżących ptaków' (Besedje 16. st., Pleteršnik), stsch. od XIV w. *kita* 'wiązanka, wieniec z liści', 'gałązka, liście' (RJAZ), ch./s. *kita* 'gałązka z liśćmi', 'wiązka czegoś, pęczek' (RJAZ, RSAN), dial. chorw. *kića* 'gałązka z liśćmi', 'wiązka, pęczek' (ČDL), dial. serb. *kūma* 'frędzel na mużułmańskim nakryciu głowy' (Elezović Kos.-Met.), cs. **кыта** 'wiązanka', 'gałązka', 'konar, gałąź', 'liście' (Miklosich LP), bułg. dawne *kūma*, *кūma* 'gałązka', 'rodzaj stroju, ozdoby' (Mladenov BTR, Gerov), maced. *kuma* 'bukiet kwiatów', 'wiązka, pęczek', 'grono' (MRS);

ros. dawne od XVI w. i dial. *kuma* 'wiązka, pęczek, gałązka z liśćmi', 'snopek siana', 'powróż skręcony ze słomy, plecionka, opaska' (SRJ XI–XVII), dial. *kumá* : *kūma* 'pęczek, wiązka', 'łodygi roślin pnących, zwłaszcza grochu', 'dawne nakrycie głowy', 'pędzel' (SRNG), ukr. dawne *kuma* 'frędzel na hełmie' (SSUM), *kūma*, *kumъ* 'pędzel', 'frędzel, kutas', 'pióra na damskim nakryciu głowy', 'ogon lisa' (Hrinčenko, Żel.), dial. bojk. *кūma* 'wiązka grochu, bobu' (Onyškevyč Bojk.), brus. dial. *kīma* 'wiązka grochu, bobu', 'rodzaj słomianego snopka' (SPZB, Nar. Leks. 141). ~

Demin. **kytka**: ~ pol. od XVI w. *kitka* demin. od *kita*, 'pęk czegoś puszystego, wystrzępionego' (SP XVI IBL), 'mała kita: lisa, trzciny, na czapce', dial. *kitka* : *citka* : pl. *kitki* 'wiązka, pęczek', 'snopek', 'gałązki lipowe' (Karłowicz SGP), kasz. *k'itka*, *ćitka* 'pęczek lnu' (Lorentz PW), głuź. *kitka* 'grono winorośli' (Pfuhl), stczes. *kytka* 'demin. od *kýta*', 'udo' (ESSČ), czes. 'kwiatek, kwiatostan', 'bukiet' (Přír. slov.), dial. *kytka* 'kwiatek', 'kitka na końcu bata', 'wianek', 'noga prosięcia' (Bartoš DSM, Kubín Kladsko, Svěrák Karlovice), sła. dawne od XVIII i dial. w. *kytka* 'wiązka lnu', 'bukiecik, wiązka' (HSSJ), dial. 'kwiat kukurydzy', 'bukiet kwiatów', 'ozdobne tasiemki', 'fryzura zamężnej kobiety', 'końska grzywa' (SSN), dziś 'mniejszy bukiecik' (SSS, SSJ);

ch./s. *kītka* 'demin. od *kita*', 'damskie nakrycie głowy z ozdobami' (RJAZ), cs. **кытка** 'grono bluszczu' (Miklosich LP), bułg. *kūmka* 'bukiet kwiatów; pęczek, wiązka łodyg

roślin, warzyw lub innych przedmiotów; grupa samotnie rosnących drzew lub krzewów' (RBE), dawne też 'garść, wiązka lnu', 'kropidło' (Gerov), dial. *кѹмка*, *кѹмкѹ* 'wiązka lnu, konopi', 'bukiet kwiatów', 'gatunek fasoli, ciecierzycy', 'garść' (BDial. II 186, BDial. III 88, BDial. IV 207, RodopSb), maced. *кумка* 'bukiet kwiatów', 'wiązka, pęczek warzyw, przypraw itp.', 'kitka na czapce', 'garść' (ODRMJ, DRMJ, RMJ), dial. *кѹтка* 'kwiatek', 'rodzaj zboża' (Małecki SW);

ros. dial. *кумка* 'gałązki roślin pnących', 'kwiatostan różnych drzew', 'kukurydza', 'wiązka słomy, łyka', 'frędzle na czapkach' (SRNG), ukr. dawne pl. *кѹмку* 'kucyki włosów nad uszami' (Hrinčenko, Żel.), brus. dawne i dial. *кѹмка* 'wiązanka; wiązka lnu i innych' (SPZB, Nar. Slova 179), 'wiązka siana określonej wielkości przeznaczona do sprzedaży' (Nosovič).~

Demin. **kytica**: ~ czes. *kytice* 'bukiet kwiatów, traw' (Přír. slov.), sła. *kytica* 'bukiet kwiatów lub owoce na gałązce' (SSJ), dial. 'ozdoba', 'miotłka do kropienia' (SSN);

sł. *kítica* 'warkocz', 'przewód, ścięgno', 'bukiet' (Pleteršnik), ch./s. od XVI w. *kítica* 'pęcina u konia', 'pęczek' (RJAZ, RSAN), chorw. dial. czakaw. *kítica* 'bukiet' (ČDL), bułg. dawne *кѹмуѹа* 'kopyto' (Gerov), maced. *кумуѹа* 'pasma długich włosów, nad kopytem z tyłu nogi u koni', 'pęcina u konia' (DRMJ, ODRMJ, RMJ);

ros. dawne *кѹмуѹа* 'gałązki pnących roślin', 'pęczek trawy, bukiet kwiatów', 'pędzel', 'warkocz' (Dal, też dial. SRNG), ukr. dawne od XVIII w. *кумуѹа* 'pędzel, frędzel', 'snop słomy', 'bukiet kwiatów' (SSUM, Hrinčenko, Żel.), dial. *кѹмуѹа*, *кѹмуѹѹа* 'podgardle wołu, krowy', 'snop słomy', 'pędzel', 'warkocz', 'wstążka', 'góra porośnięta lasem, pokryta śniegiem tylko na szczycie' (Onyškevyč Bojk., Verchratskyj Batjuki, Polesze 231), brus. od XVI w. *кѹѹуѹа* 'ozdoba nakrycia głowy' (HSBM: *кумуѹа*), dial. 'pędzel, frędzel', 'wiązka, grono' (SPZB, Jankova Loeŭ, Turaŭ). ~

Prawdopodobnie od *kyti* 'kiwać', z przyr. *-ta*, zapewne zatem pierwotne znaczenie 'to, co się kiwa, chwieje, kołysze' lub 'to, czym się macha' (Boryś SE 231). Zdaniem Sławskiego etymologia niepewna. Być może należy łączyć z psł. *čubъ* : *čupъ* (zob.). Najbliższe lit. *kuta* 'frędzla' prawdopodobnie z pol. *kutas* (Sławski SE II 178). Może prapokrewnie najbliższemu głosowo i znaczeniowo lit. *kūtis* 'kosmyk, kędzior włosów'. Zwykle sprowadza się do ie. (s)*kūp-*, z czego stwniem. *scoub* 'wiązka słomy, snopek', ags. *scēaf*, stnord. *skauf* 'snopek, wiązka', *skūfr* 'wisiołek, kutasik'. Przyr. *-ta* w psł. rzadki, por. psł. *korsta*, *vřsta*, *jata*.

Berneker SEW I 679, Brückner SE 231, Vasmer REW I 562, Pokorny IEW 956, Sławski SE II 178, Boryś SE 231.

B.R.-Ż.

kyvati *kyvajo* 'machać ręką; kiwać', 'quater; nutare'

~ pol. od XV w. *kiwać* *kiwam* 'poruszać (np. dając znak)' (Słownik stpol., SP XVI IBL), 'poruszać czymś raz w jedną, raz w drugą stronę', dial. 'ts.' (Karłowicz SGP, Górniewicz Malbork), refl. *kiwać się* 'odchyłać swoje ciało lub część swojego ciała od pionu na różne strony' (L., SJP PAN), kasz. *k'ivac* 'kiwać, np. głową na znak zrozumienia albo ręką dając znak', 'poruszać głową nieświadomie we śnie', refl. *k'ivac sq* 'kiwać się, kolebać się' (Sychta SK, Lorentz SIW, Lorentz PW), dłuż. *kiwas* 'kiwać, machać,

skinąć' (Starosta, Šwjela, Zwahr, Muka), głuź. *kiwać* 'kiwać, machać, kołysać, poruszać' (Pfuhl), czes. od XIV w. 'kołysać się, poruszać się tam i z powrotem', 'dawać komuś znak, pokazać coś komuś, poruszając ręką, głową' (ESSČ, Přír. slov., SSJČ), stczes. też 'dawać znaki oczami' (Gebauer Sl.: Jenž nenávidie mne... a kywagi očima), *kivlat* 'kiwać', 'zataczać się, kolebać', 'ruszać, poruszać' (Bartoš DSM, Kott Dod. DSM, Gregor Slav.-buč., Hruška DSCh), refl. od XV w. *kývati se* 'poruszać się tam i z powrotem, przewracać się', dawne 'zataczać się (o pijanym)' (SSJČ, ESSČ), sła. od XVII w. *kývat* 'poruszać coś z góry na dół, na boki', 'przesuwać coś z miejsca, chwiać, kiwać' (HSSJ), 'wprawiać w ruch coś wiszącego', 'poruszać się; poruszając ręką lub głową dawać znak' (SSSJ, SSJ, też dial. SSN), refl. od XVIII w. *kývat sa* 'kiwać się z boku na bok, z góry na dół' (SSJ, SSSJ, HSSJ), dial. 'stać niepewnie, chwiać się' (SSN);

słę. *kívati kívam* 'kiwać głową, machać ręką' (Pleteršnik), dial. *kívati* 'kiwać, poruszać głową, ręką' (Novak prekmur), cs. **КЫВАТИ** 'kiwać głową, ruszać głową' (Miklosich LP), bułg. *кѹвам* 'przytakiwać; kiwać, machać głową, ręką' (RBE, Gerov), dial. *кѹвам* 'kopulować' (BDial. VII 221), refl. *кѹвам се* 'kiwać się' (RBE);

strus. od XI w. **КЫВАТИ КЫВАЮ КЫВАЕТЬ** 'dawać znak, wskazywać', 'poruszać' (Slovarъ DRJ, SRJ XI–XVII), ros. *кивѣть кивѣю кивѣешь* 'lekko poruszać głową lub ręką na znak powitania, zgody' (SSRJ), dial. 'kiwać, chwiać', 'brykać', 'łowić ryby z łódki', 'młócić cepem' (SRNG), refl. dawne i dial. *кивѣться* 'zataczać się, kiwać się' (Dal: *Кивается, как жид на молитве*, SRNG), ukr. *кивѣти кивѣю кивѣеш* 'dawać nachyleniem głowy znak powitania albo zgody na coś', 'wskazywać głową na kogoś', 'rytmicznie kiwać, machać', refl. rzadkie od XVI w. *кивѣтуса* 'kołysać się', 'zataczać się, chwiać się we wszystkie strony' (SUM, Hrinčenko, Tymčenko, Żel.), dial. *кивѣти* : *кѹвати* 'mieszać', 'machać', 'zataczać się, chwiać', 'dawać znak ręką, wskazywać' (Verchratskyj Znado by južnorus., Mat. Bukovyna, Onyškevyč Bojk.), brus. od XVII w. *кивѣць кивѣю кивѣеш* 'poruszać głową z boku na bok albo z góry na dół', 'kiwać głową na znak zgody albo powitania', 'dawać znaki ruchem głowy albo palca', refl. *кивѣцѣ* 'rytmicznie kołysać się z boku na bok albo z góry na dół', 'jeść z trudem, np. z powodu choroby' (TSBM), dawne też 'poruszać wargami' (HSBM), dial. 'ts.', 'chwiać, zataczać się' (SPZB, Turaŭ, Kaszparovič Vicebsk). ~

Pierwotny czas. wielokr. od szcążkowo poświadczonych psł. *kъvati kъvъ* 'kiwać' (Miklosich LP 285, Berneker SEW I 160 rekonstruują scs. **kъvati*, na które wskazuje forma 3. os. l. mn. imperf. *kvaachъ* 'kiwali głowami' w Kodeksie supraskim, śrbg. *kъvaachъ* 'ts.') albo *kyti kyjъ* 'kiwać' (wyjątkowo w rus.-cs., Miklosich EW 285, Berneker SEW I 680). Oboczność jak w psł. *byvati* : *-bъv-* : *byti* (por. *bywać, być*), *-ryvati* : *rъvati rъvъ* : *ryti ryjъ* (por. *ob-rywać, rwać, ryć*). Rekonstruowana forma prapokrewna z łac. *cēvō cēvere* / *cēveō cēvēre* 'kręcić tyłkiem; machać ogonem, o psie' (zakwestionowane przez Smoczyńskiego SBS 11–12), od ie. pierwiastka *kēu-* 'ruszać, machać, chwiać'. Smoczyński o.c. na podstawie odosobnionego znaczenia 'młócić cepem' w ros. dial. proponuje związek z *kydati* (zob.).

Boryś SE 232, Sławski SE II 180, ESSM XIII 283.

B.R.-Ż.